

LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA
SAN DIEGO

SKRIFTER

UTGIVNA AV

VENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

I

FINLAND

CCXVI

STUDIER

I

NORDISK FILOLOGI

UTGIVNA GENOM

HUGO PIPPING

TJUGONDE BANDET

HELSINGFORS 1930

HELSINGFORS
MERCATORS TRYCKERI AKTIEBOLAG
1930

INNEHÅLL.

1. *Magnus Hammarström:* Om runskriftens härkomst.

2. *Emmy Hultman:* Dopnamn i Ekenäs.

3. *Hugo Pipping:* Eddastudier IV.

4. *Hugo Pipping:* Statistik och språkvetenskap.

5. *Arnold Nordling:* Kani. En smädevisa i Sturlunga och ett ironiskt yttrande i Bandamanna saga.

6. *Arnold Nordling:* Norr. vandblæss, vandgæfr, vinnr.

Om runskriftens härkomst.

Av MAGNUS HAMMARSTRÖM.

I.

Ännu den 22 febr. 1928 i en artikel i Svenska Dagbladet uppger den om runspråkets tydning högt förtjänte forskaren O. von Friesen, att runskriften är 'sammansatt av grekiska och latinska kursivtecken', samt att 'Runorna voro uppfunna redan 100—150 år före Vulfilas tid av goter' (näml. vid Svarta Havet). Då namnkunniga lärda såsom Holger Pedersen (Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed 1923, 37—82) och Carl Marstrander (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap 1 (1928) sidd. 85—188) icke godkänna von Friesens hypotes, hade i den nämnda populära tidningsuppsatsen ett tillägg: 'enligt min åsikt' varit väl på sin plats. I själva verket har denna runteori haltat från sitt första framträdande. Detta skedde 1904 i 'Om runskriftens härkomst' (Språkvetenskapliga Sällskapets i Upsala förhandlingar 1904—1906 = Uppsala Universitets Årsskrift 1906). Därefter har von Friesen vid flera tillfällen förfäktat och i somliga punkter förändrat sina åsikter: Hoops' Reallexikon der germanischen Altertumskunde IV 5—51, utg. 1918—1919 [enligt uppgift i arbetet om Rö-stenen sid. 119 var den ifrågavarande artikeln färdig redan omkring 1910]. — Nordisk Tidsskrift for Filologi IV: 1 (1912—1913) sidd. 161—180. — »Minnesskrift tillägnad Axel Erdmann» (Uppsala 1913) sidd. 231—236. »Runorna i Sverige» (Uppsala 1915). — »Rö-stenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden», Uppsala Universitets Årsskrift 1924. — Salmonsens Konversationslexikon 20 (1926) sidd. 516 ff. — Sin utgångspunkt och sitt egentliga stöd har den von Friesenska runteorin haft i den av B. Salin undersökta forngermanska djurornamentikens vandringar; men med full rätt betonar Pedersen i början av sin nyss anförda uppsats, att frågan om runornas härkomst

i främsta rummet är ett alfabethistoriskt och icke ett konsthistoriskt problem.

Runskriften måste anses för en utpräglat epigrafisk skrift. Det vanliga var, att runorna framställdes genom ristning i en slät yta av boktrā. Därav den hos alla germaner vid sidan av »runstav» förekommande benämningen »bokstav». Mera undantagsvis ristades runor i metall och först på ett senare stadium anbragtes de i sten. Anmärkningsvärt är, hur väl bevarad den epigrafiska karaktären hos skrivtecknen är ännu i de runhandskrifter, vilka mot slutet av medeltiden sågo dagen i Norden, t. ex. Skånelagen från ungefär 1275. Det som i främsta rummet konstituerar runornas epigrafiska karaktär är den sammanhangslösa skriften. Varje tecken står för sig, åtskilt från det föregående och det efterföljande genom ett tomrum. Den mer eller mindre sporadiska förekomsten av s. k. binderunor i nordiska runinskrifter är naturligtvis en företeelse, som är oberoende av kursivskrift. Binderunorna i Norden förefalla att ha sitt ursprung i en liknande lust för det hopslingrade, som tar sig uttryck i den forngermanska ornamentiken. Det är av vikt, att binderunor saknas i de gotiska och tyska runinskrifterna (S o p h u s B u g g e Runeskriftens Oprindelse og ældste Historie, = Norges Indskrifter med de ældre Runer. Inledning. Christiania 1905—1913 s. 20). Detta visar, att idén till binderunor uppstått spontant i Norden och är oberoende av grekiska ligaturer, vilka för övrigt icke äro inskränkta till kursivskriften, utan undantagsvis anträffas redan i äldre tid (W. L a r f e l d Griechische Epigraphik. München 1914. Sidd. 275 f.).

Just den omständigheten, att runskriften är en så typisk epigrafisk skrift, begagnas av v o n F r i e s e n till att förklara den ringa likhet han lyckats uppvisa mellan runorna och den grekiska kursivskriften i 3 årh. av vår tideräkning (RH s. 52. — Runorna i Sverige s. 5). Olikheten beror enligt hans mening på den av skrivmaterialet nödvändiggjorda stiliseringen av de grekiska kursivtecknen. Men då en gång runskriften är en utpräglat epigrafisk skrift, hade det varit vansinne att vid dess skapande ta till mönster den grekiska kursivskriften. Därför tillgriper v o n F r i e s e n det i och för sig föga sannolika hjälpantagandet, att runalfabetets upphovsman var en gotisk legosoldat i en romersk garnisonsstad eller koloni vid Donau (»Runorna i Sverige» sid. 4 f.; Hoops' RL IV sid. 12: »ein germanischer Legionär in einem römischen Standlager»; Salomonsens KL XX s. 519: »en eller anden gotisk legionær»), som av vapenbröder lärt sig hjälpligt använda både den grekiska

och den latinska kursiven, sådan den begagnades i anslag och okynnesskrifter på väggarna i hans förläggningsort, samt att hans kännedom om skriften inskränkte sig härtill.

O. von Friesen har förbisett ett antal svårigheter, som denna hjälphypotes för med sig. Han har icke ens försökt bevisa, att vid den tid det är fråga om eller omkring 200 e. Kr. goter tjänat i den romerska hären. I 4. och 5. årh., som beteckna den romerska härens barbarisering, varvid även goterna spelade en viktig roll, var förekomsten av goter i romarnes led en naturlig sak. Jmf. Delbrück, Geschichte der Kriegskunst II (3. uppl.) 2. bok. 1. kap. — Philologische Wochenschrift 1928 s. 952. Jag tror man kan räkna därmed till och med redan vid mitten av 3. årh. e. Kr. på grund av den notis vi äga, att Gallienus besegrade goterna med tillhjälp av herulern Naulobatus, som han även gjorde till konsul. Men goter redan i Septimius Severus' armé, är en sak, som icke behöver godtagas utan vidare bevis. Under Severernas dynasti överhuvud (till 235) synas goter och romare ännu icke ha kommit i beröring med varandra. Historien om Caracallas strider mot goterna (Scriptores Historiae Augustae 10.6) beror på förväxling med geterna under en senare tid, som bättre kände till goterna. Hela anekdoten, som är en vits på den av Caracalla mördade brodern Getas namn, är för resten apokryfisk. Se Paulys Realencyklopädie für die klass. Altertumswiss.[2] II sp. 2448. VII sp. 1336. Suppl. III sp. 800.

Maximinus Trakierns (kejsare 235—238) fader påstås ha varit en got (1,5 f.). Då han har befunnit sig i den trakiska by, där Maximinus föddes, senast omkr. år 172 à 173 e. Kr. (Prosopographia Romana II p. 219), förstår man, att uppgiften icke kan hålla streck. Ty så tidigt kan ingen metodisk forskare vilja anta goter på Balkanhalvön. I stället är det uppenbart, att vi även i detta fall ha den under en senare tid allmänna förväxlingen av goter och geter som felkälla. Detta bestyrkes också av Maximinusbiografien i Historia Augusta 4,4: *sub Macrino — — — a militia desiit et in Thracia in vico, ubi genitus fuerat, possessiones conparavit ac semper cum Gothis commercia exercuit. amatus est autem unice a Getis quasi eorum civis. Halani quicumque ad ripam venerunt, amicum eum donis vicissim recurrentibus adprobabant.* Maximinus' mor påstås nämligen ha härstammat från alanerna (1,5), vilka redan under Marcus Aurelius uppträda vid Donau. Det är i det anförda stycket tydligt, att alanerna, som infinna sig 'vid stranden' näml. av Donau, tänkas boende längre bort än de '*Gothi*' med vilka Maximinus underhöll

commercia. Därmed är det klart, att de äro identiska med geterna, som just bodde söder om Donau, ifall kejsarbiografins uppgifter i detta fall överhuvud ha någon grund.

Maximinus' fader uppges i Historia Augusta ha hetat Micca (1,5). Såsom en blick i M. Schönfelds 'Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen' (Heidelberg 1911) lär, är detta namn helt och hållet ogermanskt. Det finns överhuvud intet forngermanskt namn, som börjar på *Mic-* eller *Mik-*. Däremot förekommer denna namnstam i de trakter där Maximinus var hemma. Redan år 139 uppträder en *Epicadus Plarentis qui et Mico* som urkundsvittne i Dakien (CIL III s. 939). Under eller efter Marcus Aurelius' tid anträffas i Moesia inferior en centurion *Aurelius Mica* (CIL III nr. 12440) och i Dalmatien rent av en *Micca* (CIL III nr. 12947 i gen. l. dat. *Micce*). Cognomina av stammen *Mic(h)u-* finnas i Pannonien (4459) och i Noricum (5409). Också i grekiskan är en namnstam *Mik-* eller *Mikk-* mycket utbredd. Se Papes 'Wörterbuch der griechischen Eigennamen'. Det är alltså icke omöjligt, att det uppgivna namnet på Maximinus' fader är äkta, men got var han icke. Det senare är även Hohls åsikt i Pauly's Realencyklopädie X (1917) sp. 854 f. Hohl går däremot i mitt tycke för långt, då han anser faderns namn vara vunnet genom ren fabulering kring attributet μιξοβάρβαρος, som av Herodianus tillägges Maximinus.

Det finns alltså inga som helst bevis för antagandet, att goterna redan omkring 200 e. Kr. varit i beröring med den romerska världen. I varje händelse är de historiska källornas tystnad angående relationer mellan romare och goter under Severernas tid ett beaktansvärt vittnesbörd om dessa relationers och därmed det kulturella utbytets obetydlighet. Först under Maximinus började kampen mot goterna och utbröt en av de svåraste barbarstormar som övergått det romerska imperiet och särskilt den grekiska världen. Goternas första uppträdande däri under mellersta delen av 3. årh. innebar förvisso mera en fara än en chans till utbredning för den grekiska kulturen.

O. von Friesen låter den gotiska legosoldat, som var den första, vilken fixerade germanskt språk i skrift, ha varit romersk legionär. Därmed gör han runornas upphovsman till romersk medborgare. Se J. Kromayer, G. Veith m. fl., »Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer» (München 1928) Handbuch der Altertumswiss. IV 3: 2 s. 481: 'Seit Antoninus Pius und Marc Aurel wurden auch Ausländer für die Legionen angeworben; sie erhielten jedoch beim Eintritt das

Bürgerrecht, während die Auxiliare erst nach Ablauf ihrer Dienstzeit darauf Anspruch hatten'. Det är föga sannolikt, att de germaner som på detta sätt i Södern, målet för germanernas traktan under folkvandringstiden, vunnit hemortsrätt, skulle skyndat sig att återvända till de landsmän de dittills bekämpat. Tjänstetiden i legionen var dessutom lång, minst 20 år. Efter denna tid torde de enstaka germaner, som kunde tänkas ha tagit värvning i en severisk legion, ha varit något så när romaniserade. Då man tager i betraktande denna tjänstetid om minst 20 år, måste den runskrivande legionären, för att hans konst skulle hinna vara i Stabu i det inre Norge före år 200, ha värvats av romarne före år 180. Men är det icke för djärvt, att anta goter i romersk krigstjänst redan under Marcus Aurelius, ehuru det ju brukar antagas, att goterna då ännu befunnit sig i Veichseltrakterna och att det tryck de därifrån utövade varit en orsak till oron bland markomanner och kvader under den nämnde kejsarens regeringstid?

Vi äro för resten icke så alldeles okunniga om sammansättningen av de romerska legionerna vid nedre Donau, att vad för hypoteser som helst om soldaternas hemort vore tillåtna. De legioner, som komma ifråga, äro i Dakien *V Macedonica* och särskilt *XIII gemina*, i Moesia inferior *I Italica* och *XI Claudia*. Ingenting tyder på, att goter tjänat i dem på Severernas tid. Se Paulys Realencyklopädie XII (1924/5) art. *Legio* sp. 1585. 1727. 1417. 1704, för *XIII gemina* även sp. 1718.

Det kan emellertid hända, att von Friesen icke önskar, att man pressar hans hypotes, att runornas skapare var legionär. Men saken förbättras ju icke mycket, ifall vi antaga, att han hörde till de s. k. *auxiliarii*. Dessutom har redan Mommsen i Hermes 19 (1884) s. 217 utrett, att de reguljära hjälptrupperna från trakterna kring nedre Donau (Dakien och Moesien) icke voro stationerade i sina hemtrakter utan i främsta rummet i Britannien och Orienten. Detta resultat bekräftas av CIL III Supplem. Jmf. även V. Vaschide Historie de la conquête romaine de la Dacie (Paris 1903) sidd. 160—173. I Dakien och Moesien lågo i stället talrika auxilia från andra delar av riket. Den enda trupp bland dem, där man, bortsett från kronologiska och andra svårigheter, kunde tänka sig en got, är *ala I Gallorum et Bosporanorum*, som CIL III Suppl. s. 2024 år 158 anträffas i Dacia superior (jmf. även s. 2032).

För att därefter komma till en annan sak, så tror jag, att von Friesen underskattar svårigheterna vid skapandet av

ett skriftligt uttrycksmedel för ett dittills skriftlöst språk. Enligt vad jag kan erinra mig, brukar det vara förhållandevis bildade och socialt framskjutna män, som vid dylika tillfällen äro i verksamhet. Det har även M. Ebert insett, då han i sin bok 'Südrussland im Altertume' (Bonn-Leipzig 1921) s. 372 återger von Friesens runteori med den modifikationen att han låter runorna ha uppkommit i bildade och förnäma kretsar hos goterna. Han har icke fäst sig vid, att runuppfinnarens låga sociala ställning och bildningsnivå nödvändigtvis behöves för att förklara ett antal företeelser i runskriften, som eljes förbli oförklarade. Vi befinna oss härmed inför ett svårt dilemma.

Av alfabetskapare är det främst Mikael Agricola och slavernas apostel Kyrillos, som komma mig i tankarna. Vid rådfrågandet av H. Jensens bok 'Geschichte der Schrift' (Hannover 1925) har jag tyckt mig finna mina tvivel på den gotiska legosoldaten som alfabetskapare bekräftade. Den japanska stavelseskriften *katakana* är enligt japansk tradition en uppfinning av en lärd statsman 'minister Kibi' i mitten av 8. årh. (Jensen sid. 77). En annan art av den japanska skriften, som kallas *hiragana*, tillskrives buddhistprästen Kōbōdaishi i början av 9. årh. (a. a. s. 78). Den fornpersiska kilskriften tillkom på tillskyndan av perserkonungen Darius I själv (a. a. s. 92). Den armeniska skriften är ett verk av en kunglig sekreterare Mesrop omkring 400 e. Kr. (a. a. s. 195). Urformen för den mongoliska skriften skapades av en tibetansk lama Sākya Pandit på uppdrag av Khublai Khan under senare hälften av 13. årh. (a. a. s. 215). På samma sätt uppdrog mandschukejsaren Nurhaci (kines. T'ai-tsu) åt tvenne lärda att skapa ett nationellt mandschuriskt alfabet (a. a. s. 216). Vidare förefaller det, som om kulturella förbindelser av en viss stadga skulle vara erforderliga för övertagandet av ett främmande alfabet. Jag har därför svårt att tro, att av den romerska legosoldatens enkla skrivövningar på lediga stunder på Balkanhalvön framgått ett skriftsystem, som i Sverige varit i bruk närapå till våra dagar och som under större delen av medeltiden var allenarådande där, medan Vulfilas alfabet, som skapades 100 à 150 år senare, icke nådde någon vart utanför den romerska världens gränser. Under dessa mellanliggande 100 à 150 år kan knappast runskriften ha vunnit en sådan stadga hos alla germaner, att den blivit omottaglig för alla vidare inflytelser och reformer utgående från dess påstådda stamalfabet i söder. 'Die Form der einzelnen Zeichen ist im Ganzen eine sehr feste' säger Henning Die deutschen Runendenkmäler (Strass-

burg 1889) s. 149, och detsamma gäller om de äldsta runorna överhuvud. Att runalfabetet genast framträder så fixt och isolerat, ehuru romare och germaner under folkvandringstiden voro i oavbruten beröring med varandra, är högst överraskande och tyder på, att det har djupare rötter än von Friesen antar. Långsamt och på ett sätt, som betingas av det geografiska sambandet, se vi under medeltidens lopp det latinska alfabetet uttränga runskriften hos germanerna. Och denna gång omändras och vanställes icke det främmande, sydliga alfabetet. Med det verkliga latinska alfabetet långsamma antagande hos germanerna kontrasterar de enligt von Friesen omkr. 200 e. Kr. uppkomna runornas blixtsnabba utbredning uti i stort sett från de grekiska och latinska bokstäverna lika starkt och enhetligt avvikande former bland germanerna från Bukarest och Kovel till Stabu i Kristians amt. Man förvånas över den eruptiva effekten av den gotiska legionärens enkla skrivövningar på lediga stunder nere på Balkanhalvön. Och till detta kommer ytterligare, att det icke var ett enhetligt språkområde, över vilket runorna utbredde sig, utan att gotiskan var ett »nordiskt tungomål visserligen närstående, men dock i flere punkter avvikande språk» (von Friesen RH s. 12).

Om man med von Friesen ger goter i romersk tjänst på Balkan äran av runskriftens skapande, så förvånar det vidare, att ingen av germanerna vid Rhen kom på den tanken att lära sina landsmän skriva, eller att deras möjligen gjorda försök i denna riktning icke haft någon som helst framgång, i det att det var det från öster kommande förslaget, som i all sin barbariskhet erövrade den germanska världen.

Det ger något att tänka på, att bland slaverna som senast i 6. årh. (se Reallexikon für Vorgeschichte XII s. 283) nått fram till trakterna av nedre Donau, skrivkonsten började vinna insteg först i 9. årh., och att det då skedde genom grekiska missionärer i Mähren. Norra Balkan har aldrig varit någon riktigt ymnigt flödande kulturkälla, och det är därför, ur historisk synvinkel sett, motbjudande att härleda runskriften från 'en romersk garnisonsstad eller koloni vid Donau'. Sverige ligger på den latinska sidan om gränsen mellan Västerlandet och Östeuropa. Kristendomen har icke kommit till Norden från den grekiska världen och det förefaller från geohistorisk synpunkt osannolikt, att skriften skulle ha gjort det. Med detta vill jag icke bestrida, att den germanska djurornamentiken, som jag icke kan bedöma, har sitt ursprungsland i Sydryssland. Konsten har lättare för att gå över gränserna mellan folk och

kulturer. Man jämföre det östasiatiska inflytandet på Europas konst i 18. årh.

Vulfilas alfabet härstammar i huvudsak från det grekiska. Detta torde förklara, att det blev utan inflytande på runskrifter och icke heller i sin helhet apterades av andra germaner, trots att detta skulle ha inneburit ett framsteg och ett närmande till den väst-sydeuropeiska kulturkretsen. Goterna voro en lösryckt folkspillra, vilken hamnat i den grekiska världen liksom gallerna i Galatien. De voro alltför isolerade för att bestämma kulturutvecklingen hos sina stamfränder långt borta och upphäva motsättningen mellan Västern och Östern i Europa, vilken måste anses vara för handen åtminstone sedan antikens tid.

O. von Friesens härledning av runorna ur kejsartidens kursivskrift lider av en metodisk svaghet, som har sin grund däri, att denna kursivskrift är ett ganska obestämt och tänjbart begrepp. Det ges ett otal övergångar mellan den starkast kursiva skriften och kursivarter, som föga skilja sig från kapitalskriftens former. Nu härleder von Friesen runorna för *e*, *ẹ* och *o* ur extrema kursivformer, som voro i bruk hos grekerna. Det måste erkännas, att en viss likhet föreligger. För att den skall ha någon betydelse och för att teorin skall gå i lås, borde, tycker man, de övriga runorna jämföras och identifieras med grekiska bokstavsformer i lika extremt kursiva handstilssystem. Ett sådant förfarande skulle emellertid sätta hela teorin om runornas kursiva ursprung på spel. Därför jämför von Friesen runorna för *k*, *l*, *m*, *n* med grekiska former, vilka mindre skilja sig från kapitälformerna, men vilkas samtidiga förekomst i samma system som de av honom utpekade mönstren för *e*, *ẹ* och *o* åtminstone icke kan betraktas som någon normal kombination. O. von Friesens teori hade varit så gott som verifierad, ifall alla runor hade kunnat återföras på en utpräglad och enhetlig grekisk kursivart. Nu är det ägnat att om icke omedelbart vederlägga, så åtminstone misstänkliggöra den, att den gotiska legosoldaten måste tänkas ha ur olika skriftprov valt ut mönstertyperna för sina runor på ett sätt, som påminner om det, på vilket von Friesen ur paleografiska handböcker plockat ut sina jämförelsetyper. I detta fall, liksom vid alla förklaringar, är det en svaghet att räkna med tillfälligheter.

'Det finns intet faktum som talar för att någon runa skulle återgå på någon annan stilart än den kursiva.' Denna kärnpunkt i sin runlära har von Friesen formulerat i Nordisk

Tidsskrift for Filologi IV: 1 (1912—1913) 179. Då den grekiska kursivskriften uppvisar många skiftningar mellan svagt antydd kursiv och långtgående kursiv, är det, som sagt, icke synnerligen svårt att finna någon kursiv form, som lämpar sig för jämförelse med runorna även i de fall, då en runa visar uppenbar likhet med grekisk-romersk monumentalformer eller stora bokstäver. Bland dessa runor förtjäna somliga framhållas på grund av sin ringa likhet med utpräglade kursivformer. De äro runorna för *a*, *b*, *k*, *m*, *s*. Trots deras iögonenfallande likhet med monumentala grekiska eller romerska former måste von Friesen sin teori till lags bemöda sig om att finna åtminstone till namnet kursiva förebilder för dessa runor. Det är nämligen av vitalt intresse för hans runteori, att runornas upphovsman var en person, som endast kände till antik kursivskrift men icke kapitälskrift. Det är just detta, som får honom att uppställa hypotesen om den gotiska legosoldaten, vilken synes honom lagom obildad för att uppfylla den nyssnämnda fordran, som ställes på runornas skapare. Både kapitälskrift och kursivskrift kan han, såsom redan en gång betonades, icke ha känt till. Ty gjorde han det, blir det obegripligt, att han lade kursivskriften till grund för runorna, som ha alla karaktäristika för en osammanhängande, icke kursiv skrift.

Låter det nu överhuvud tänka sig, att en person skulle känna till de små bokstäverna i alfabetet utan att känna till de stora? Mig synes all erfarenhet av undervisning i läsning och skrivning tala för, att det är de stora bokstäverna, som man lär sig först och lättast, och därför betvivlar jag, att runornas uppfinnare var en man, som kunde tyda slarviga tillfällighetsinskrifter och handstilar både på latin och grekiska, men som stod främmande och oförstående inför de tydliga offentliga steninskrifterna i den grekiska stad med romersk garnison, där han vistades.

Att von Friesen låter runornas gotiske skapare trots sin låga bildningsgrad ha känt till både grekisk och latinsk kursivskrift, beror därpå, att han icke kan förneka, att runorna för *f*, *h* och *r* utgått från det latinska alfabetet. I RH s. 52 antog von Friesen, att det latinska inflytandet var av sekundärt slag och tillskrev det en förvulfilansk reformator av runskriften. Senare har han tydligen insett, att det icke går an att förklara de latinska tecknen såsom utslag av ett senare latinskt inflytande på runalfabetet, då dettas historia i övrigt lär, att runskriften i det längsta förblev omottaglig för varje djupare gående inflytande från det latinska alfabetet. Just

denna egendomliga omottaglighet, denna skarpa avgränsning gentemot det latinska alfabetet, som präglar runskriften, kan jag endast förstå så, att runskriften utbildats och stadgat sig, innan germanerna kommo i direkt beröring med romarne. Ej heller den nya teori, som v o n F r i e s e n tillgripit, att låta det latinska inflytandet verka redan genom samma person, som egentligen lade den grekiska skriften till grund för runorna, tillfredsställer mig. I Salmonsens KL XX s. 519 talar v o n F r i e s e n om de två 'tempi', i vilka runskriften blivit till, och föreställer sig detta så 'at Latinen er blevet brugt til at komplettere og forbedre den efter Gotisk tillempede græske Skrift'. Detta förutsätter dock hos runornas uppfinnare en vaksam omtanke om det gotiska alfabetet, som illa låter förena sig med den improvisatoriska tillblivelse av runorna, vilken utgör en kärnpunkt i v o n F r i e s e n s lära. Man väntar sig ej heller en sådan sökande förbättrarhåg hos en man, vilken icke ens brydde sig om att lära sig de stora bokstäverna i de antika alfabeten och som också kände de små så bristfälligt, att han förväxlade flere av de grekiska tecknen. I Nord. Tidsskr. for Filologi IV: 1 s. 176 och i 'Minnesskrift tillägnad Axel Erdmann' (Uppsala 1913) sidd. 231—236 och senare bygger v o n F r i e s e n sin förklaring av *s*- och *R*-runorna helt och hållet på antagandet, att den första runomästaren förväxlade de grekiska tecknen för Zeta och Xi samt likaså tecknen för Xi och Psi. Icke blott vid utforskandet av runorna utan vid alla alfabethistoriska undersökningar borde dock gälla som grundsats, att där förväxlingen börjar upphör förklaringen. Också i detta avseende är alltså v o n F r i e s e n s lära metodiskt angripbar.

Icke mycket mindre godtycklig är identifieringen av *þ*-runan med grekernas Phi (RH sidd. 36 f. och senare) med hänvisning till 'frändskapen i akustiskt avseende', bortsett från att uttalet av Phi som *f* omkring år 200 e. Kr. ännu icke överallt i den grekiska världen behöver ha efterträtt det ursprungliga uttalet som *p* + *h*. Se T h u m b Indogerm. Forsch. 8 (1898) 188 ff.

Vid sammanparningen av runorna med de antika kursivtecknen har v o n F r i e s e n lagt i dagen en betydande osäkerhet och vacklan, vilket icke är ägnat att öka tilltron till hans resultat. Ursprungligen (RH s. 24) härledde v o n F r i e s e n *o*-runan från Omega, senare låter han den återgå på Omikron. Först (RH s. 38) sammanställde han *s*-runan med Sigma, för att därpå härleda den på en gång från Zeta och Xi. En gång var v o n F r i e s e n (RH s. 43) benägen att härleda *m*-

runan ur grekiska monumentalskriften, med vars *m*-former den faktiskt i hög grad överensstämmer, vilket bildar ett av de viktigaste bevisen för runskriftens samband med Sydeuropas vanliga epigrafiska skrift. För konsekvensens skull är von Friesen numera tvungen att även för denna runa lägga till grund en grekisk kursivform, med vilken likheten icke klart framträder.

Om vi efter dessa allmänna anmärkningar granska von Friesens härledning i detalj, så visar det sig, att det endast är vid tre runtecken han lyckats uppvisa likhet med motsvarande grekiska kursivbokstäver i utvalda former. Det är de både *e*-runorna samt *o*-runan. Vid de andra är det antingen formerna (runorna *a*, *k*, *m*, *n*, *p*, *ŋ*) eller ljudvärderna (runorna *g*, *j*, *s*, *þ*, *R*) eller båda (runorna *d*, *w*), som icke stämma överens. Likheterna vid *b*, *i*, *l*, *t* äro oväsentliga, därför att dessa tecken se ungefär lika ut i monumentalskrift och många icke-grekiska alfabet. Det behöver knappast sägas, att detta är en svag grund att bygga på.

Men icke nog härmed. Även mot de tre nämnda identifieringarna kunna invändningar göras.

Den av von Friesen med *o*-runan jämförda Omikronformen ᛟ är så ovanlig, att den icke förekommer i ett enda av de 120 skriftproven i W. Schubarts Griechische Palaeographie (München 1925). Den som formade Omikron på detta sätt, hade nog klart för sig, att bokstaven hade formen av en rundel. Endast emedan han skrev synnerligen snabbt, gav han sig icke tid att forma en regelrätt cirkel. Vi ha alltså framför oss en utpräglad kursivform och en utpräglad bläckskriftform i grekiskan. De förutsättningar, vilka där ledde till uppkomsten av en sådan form, saknades i runskriften, vars tecken långsamt och isolerade från varandra ristades i trä. Runskriftens ᛟ beror snarare på svårigheten att, sedan man börjat ristningen i översta hörnet, få de två undre sidorna att sammanträffa utan att skära varandra. Likheten mellan *o*-runan och den av von Friesen framletade grekiska Omikronformen är alltså tillfällig. De båda formerna ha uppkommit spontant på var sitt håll och betingas i båda fallen av skrivmaterialet.

Beträffande e-runorna ᛖ och ᛇ (dock även ᛇ) kan von Friesen glädja sig åt en viss likhet med utvalda kursivformer av grekernas Eta och Epsilon. Men det måste genast tilläggas, att det i båda fallen är rena kursivformer, och att en grek, som velat visa en främmande Eta eller Epsilon ensamt för sig, knappast skulle ha visat de av von Friesen utvalda

kursivformerna, utan andra, som mera liknade vanliga kapitäl- och uncialformer. De av von Friesen jämförda kursivformerna utmärka personer, vilka skriva mycket, till vilkas levnadsställning det hör att begagna sig av skriften: yrkesskrivare, ämbetsmän, affärsmän, förnäma personer. Den gotiska legosoldatens stil måste väl i stället jämföras med alstren av enkla och oövade händer, varpå W. Schubart i sin 'Griechische Palaeographie' (München 1925) ger prov under nr. 105—108. Det är påfallande, huru föga kursiv denna obildade skrift är. I grund och botten skriva dessa människor mindre slarvigt än de skickliga skrivarne. Det är alldeles samma erfarenhet, som man kan göra i våra dagar. En flytande kursiv är icke något som man lägger sig till med genom en enkel akt, utan den förvärvas efterhand av personer, som skriva mycket och fort.

Betraktar man nu de fyra av Schubart givna exemplen på simpla stilar, så skall man finna att ingen enda av dessa skribenter betjänar sig av tecken, som visa någon nämnvärd likhet med de bokstavsformer von Friesen låter ligga till grund för *e*-runorna. I stället begagnas formerna ϵ och H för Epsilon resp. Eta, alltså rent monumentala former. Detsamma är fallet vid övriga bokstäver. Dessutom fäster man sig vid, huru skrivtecknen utan förbindelse radas upp efter varandra, alldeles som i kapitälskriften — och runskriften.

Till allt detta kommer ytterligare det egendomliga förhållandet, att runan ᛗ, som av von Friesen sammanställes med Eta, var tecken för ett öppnare *e*-ljud än ᛇ, som uppges ha framgått ur Epsilon. Ja den senare runan betecknade kanske rent av ett *i*-ljud. RH s. 22 anger von Friesen själv ljudvärdet 'e eller i' för den ifrågavarande runan, och i Hoops' RL IV s. 17 beskriver han det som 'Zwischenlaut zwischen e und i'. I Freilaubersheimspännet är denna runa enligt von Friesen i Salomonsens KL XX s. 521 tecken för *i*. Man måste i varje fall anse att runan ᛇ betecknade ett mycket slutet och spetsigt *e*-ljud. Senast härom Marstrander sidd. 118 f. På grund av ljudförhållandena i grekiskan i 3. årh. f. Kr. väntar man sig avgjort en motsatt användning av de grekiska *e*-tecknen än den som enligt von Friesen är den faktiska i runskriften. Eta hade visserligen ursprungligen, ett halvt årtusende och mera före vår tideräkning betecknat ett öppet *e*-ljud eller *ä*. Men ljudvärdet förändrades, och då Eta senast vid mitten av första årtusendet efter Kristus övergått till Ita och redan tidigare ibland användes som tecken för *i*.

måste det redan omkr. 200 e. Kr., då runskriften av von Friesen tänkes ha uppstått, ha varit ett ganska slutet *e*-ljud. H. Hirt i 'Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre' (2 uppl. Heidelberg 1912) § 155 säger om η: 'Später wird es immer geschlossener, aber erst in den Jahren 150 bis 250 n. Chr. wird es zu ī'. Och i Brugmann-Thumb, Griechische Grammatik (4 uppl. München 1914) s. 35 heter det: 'In hellenistischer Zeit näherte sich η mehr und mehr dem *i*-Laut, wie die Verwechslungen mit ει und ι auf Papyri seit der Mitte des 2. Jhs. v. Chr. zeigen'. Jmf. även Meisterhans Grammatik der attischen Inschriften (3. uppl. Berlin 1900) s. 19 och Mayser Grammatik der Papyri I (Leipzig 1906) sidd. 82—85. Det är därför vilseledande, när von Friesen RH sid. 22 säger: 'Under de första århundradena av vår tideräkning hade, som Blass s. 35 ff. framhåller, η väsentligen sitt ursprungliga ljudvärde'. Detta gäller med tanke på, att η ännu ej blivit ī. Men det är ingalunda oväsentligt, att η omkr. 200 e. Kr. redan var ett synnerligen slutet *e*-ljud. Blass, till vilken von Friesen hänvisar, tillägger för resten: »nunmehr allerdings wohl den geschlossenen». Och dessutom är det att observera, att Blass' grundläggande arbete utkom i sin sista upplaga 1888, alltså före papyrusforskningens nutida uppsving, som begynte vintern 1895—1896. Denna har icke alldeles obetydligt modifierat Blass' resultat om uttalet av η, vilka i synnerhet voro byggda på antika grammatikers ofta från äldre källor övertagna uppgifter. Blass satte övergången av η till *i* till mitten av första årtusendet. Vad man numera tänker i denna fråga framgår av den ovan citerade litteraturen. För resten är ju huvudsaken här, att η alltifrån hellenistisk tid var ett slutet *e*-ljud. Mot bakgrunden av det här framställda förstår man även, att Wulfila alls icke brydde sig om Eta, då han gjorde sitt alfabet, utan betecknade *e* med Epsilon och *ä* med digrafen *ai*; *ai* hade monoftongiserats i uttalet i grekiskan liksom senare i franskan.

O. von Friesen försöker kringgå den svårighet ljudförhållandena i grekiskan bereda hans teori på följande sätt (RH s. 22): 'Det grekiska ε antog under kejsartiden ett öppet, *ä*-liknande uttal. Förmodligen har därför ε fått i runalfabetet till en början beteckna samma öppna, korta gotiska *ä*-ljud, som Wulfila återgav med *ai*. När runalfabetet sedermera spred sig till andra germanska folk med ett från det gotiska avvikande vokalsystem, fick ẹ, då det användes, beteckna en del närstående (!) ljud'. Detta är endast att flytta över svårigheten från

första akten av runornas historia till den andra. Det förtjänar även beaktande, att runan ᛇ icke är belagd i gotiska inskrifter (se även Bugge s. 164). Såsom längre fram skall visas, beror detta knappast på en tillfällighet. Det är därför möjligt, att von Friesen i detta fall opererar med det specifikt gotiska ljudvärdet av en runa, som aldrig använts i den gotiska skriften.

*

Låtom oss efter detta erinra oss de äldsta runminnesmärkenas ålder. Spjutspetsen från Moos på Gottland anses härröra från 3. årh. Lika gammal är inskriften från Frøihov i Norge och doppskon från Thorsbjærg i Schleswig. Mossfynden från Vimose på Fyen, som innehålla runinskrifter, tillhöra tiden omkr. 250 e. Kr. Från Stabu i Kristians amt djupt inne i Norge kommer en spjutspets med runinskrift ur en grav, som av Shetelig, Norges Indskrifter med de ældre Runer III s. 13, tilldelas slutet av 2. årh. e. Kr. Och man bör betänka, att det säkert räckt en tid efter ristningen intill dess, att detta fynd och de andra hamnade i jorden. De gotiska runinskrifterna äro från 3. à 4. årh. Jmf. Paulys Realencyklopädie der klass. Altertumswiss., Supplem. III (1918) 808. Ingen av dem har blivit funnen vid kusten av Svarta Havet. Med rätta säger M. Ebert a. a. s. 370: 'Es fällt dabei auf, dass keines dieser ältesten Runendenkmäler aus dem pontischen Küstengebiet stammt, wo doch allein die Germanen in unmittelbare Berührung mit den Griechen kamen.' Man får intrycket, att runskriften, långt ifrån att ha uppkommit hos goterna vid Svarta Havet, befann sig i utdöende hos dem, vilket också står i överensstämmelse med uppkomsten av Vulfilas alfabet, som i huvudsak bygger på de klassiska.

Gå vi med på den von Friesenska runteorin, som låter runorna uppstå omkr. 200 e. Kr. i trakterna av Svarta havet, så ställas vi alltså inför det egendomliga skådespelet av en skrift, vars äldsta belägg äro milt sagt lika gamla som skriften själv. Knappt har runskriften kommit till, så har den avsatt spår, och det icke i de trakter, där den antas ha fått sin första spridning, utan fynd från den allra första perioden, fynd ifrån runskriftens födelsetid ha anträffats långt borta i Norden, på andra sidan av en världsdel, ett hav och en språkgräns.

Hur annorlunda i Grekland! Redan från sjunde och sjätte århundradena f. Kr. ha vi i behåll hundratals olika grekiska inskrifter. Endast en enstaka attisk inskrift synes gå upp ett

stycke över 700 f. Kr. Och likväl måste det grekiska alfabetet vara icke obetydligt äldre. Den inre utveckling alfabetet genomgått nödvändiggör antagandet, att det funnits till åtminstone redan i 9. årh. Se Gercke i Hermes 41 (1906) 561. Larfeld (sid. 208—211) kommer på olika vägar till resultatet, att grekerna övertogo det feniciska alfabetet i 11. årh. f. Kr. Ullman i American Journal of Archaeology 31 (1927) 326 vill gå ännu högre upp. Lika lärorik är den feniciska skriften. Länge och väl kände vi inga äldre semitiska bokstavsinskrifter än Mesastenen och några andra från 800-talet f. Kr., tills plötsligt 1923 nya upptäckter i Byblos med ett slag förflyttade gränsen för vår kunskap om det feniciska alfabetet från 9. till åtminstone 10., enligt flere forskares åsikt ända till 13. årh. f. Kr. Den senare dateringen godkännes bl. a. av Dussaud i Syria 5 (1924) sidd. 141 ff., Ronzevalle i Mélanges de l'Université Saint-Joseph 12 (1927) sidd. 1 ff., Ullman a. st. sidd. 325 ff. — Den fornhebreiska skriften kom småningom ur bruk i 6.—4. årh. f. Kr. Ifrån den härstammar den samaritanska skriften. Det oaktat äro de äldsta kända samaritanska inskrifterna först från 5.—6. årh. e. Kr. Se H. Jensen, Geschichte der Schrift (Hannover 1925) s. 120. Den fornhebreiska skriften ersattes på Esras tid (5. årh.) av den 'syriska' d. v. s. antagligen arameiska skriften, varur sedan den vanliga hebreiska kvadratskriften utbildade sig. Men inskrifter i det nya alfabetet finnas bevarade först från början av vår tideräkning, om man bortser från en kort inskrift från omkring 180 f. Kr. (Jensen a. a. sid. 122). I Indien måste skriften ha varit allmänt i bruk senast i 5. årh. f. Kr. Men inskrifter finnas först från 3. årh. f. Kr., bortsett från ett mynt med 6 bokstäver från slutet av 4. årh. f. Kr. (Jensen a. a. sidd. 145 f.). Den egyptiska skriften framträder redan i de äldsta inskrifterna från mitten av 4. årtusendet i en form, som synes förutsätta en lång utveckling (Jensen a. a. s. 40; W. Spiegelberg Der alte Orient 8 (1907) 6). Med dessa fakta för ögonen behöver bristen på äldre fynd än de ovan uppräknade intet ögonblick avskräcka oss från att antaga en betydligt högre ålder för runorna. Ja, man är snarare tvungen förutsätta, att runskriften uppkommit ett eller ett par århundraden tidigare än spjutspetsen i Stabu nedlades i graven. Detta betyder naturligtvis, att runorna äro äldre än goternas uppträdande vid Svarta havet och således ej kunna ha uppkommit hos dem.

Såsom det av alla germaner kända, med benämningen 'runstav' växlande ordet 'bokstav' (Wimmer s. 70) bevisar,

ha runorna under första perioden av sin tillvaro ristats huvudsakligen i trä, som är ett förgängligt material. Ännu i 6. årh. e. Kr. ansågs det bland romarne som typiskt för germanerna att begagna bokträ som skrivmaterial. I en dikt i brevform (Carm. VII 18, 19 f.) föreslår nämligen den latinska diktaren Venantius Fortunatus i Gallien en vän att för besvarandet av brevet begagna sig av något skriftsystem bland en hel mängd som han uppräknar, däribland runskrift på bokträ:

Barbara fraxineis pingatur runa tabellis,
quodque papyrus agit, virgula plana valet.

I den klassiska forntiden upptecknades lagtexter på sten eller metall. I Norden begagnades i äldsta tid trä för samma ändamål, såsom visas av benämningen »balk» för en avdelning av lagen. Denna förklaring på ordet anträffas redan i Liljegrens Runlära (Stockholm 1832) s. 183. Bruket motsvarar användningen av trä för hedniska tempel och ofta även kyrkor i Norden.

Allt detta gör troligt, att runorna äro minst ett par århundraden äldre än de äldsta bevarade sten- och metallinskrifterna från 2—3 årh. e. Kr. Det är alltså kronologiskt och metodiskt oangripligt, då Marstrander (a. a. s. 117) förlägger tiden för runornas uppkomst till andra hälften av 1. årh. f. Kr. För min del har jag ingenting emot en ännu ett par århundraden högre datering, om så skulle behövas.

II.

Som mönster för runorna antar Marstrander något av de förlatinska alfabeten i nordligaste Italien, vilkas utbredningsområden delvis sträcka sig högt upp i Alpdalarna. Marstrander använder ännu den gamla, av Mommsen 1850 införda benämningen 'nordetruskiska' alfabet. Den är olämplig. Dessa alfabet härstamma visserligen till sin grundstock från det etruskiska alfabetet, som vid etruskernas erövring av Polandet i 6. årh. f. Kr. spred sig dit ifrån det egentliga Etrurien (Toscana), men de språk de beteckna äro andra än etruskiskan, om man bortser från Bozeninskrifterna. Vidare sönderfalla de arkaiska etruskiska inskrifterna från 7.—5. årh. f. Kr. i det egentliga Etrurien i en nordlig och en sydlig grupp, för vilka nu måste användas benämningarna 'nordetrurisk' och 'sydetrurisk'. För undvikande av missförstånd är det där-

för bäst att helt och hållet undvika termen 'nordetruskisk'. Conway och Whatmough i verket 'The Prae-Italic Dialects of Italy' införa uttrycket 'subalpin'. Nedan skall jag helt enkelt tala om 'norditaliska' alfabet.

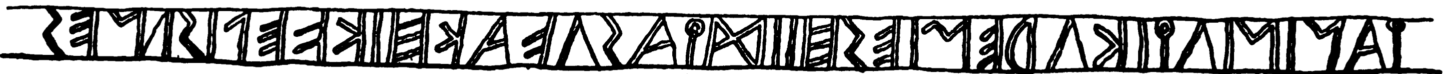
Med verklig tillfredsställelse hälsar jag Marstranders företag att åter länka in forskningen på detta spår. Redan för länge sedan har jag frapperats av likheten mellan vissa runor och norditaliska bokstäver samt av det gemensamma i det allmänna intrycket av flere inskrifter på båda hållen. Jag tror, att ingen, som stiftar bekantskap med de norditaliska alfabeten, kan undgå att märka en omisskännlig släktskap med runskriften. Dess härstamning från detta håll nämnes mycket riktigt som en hypotes av Shetelig i hans bok 'Norges Forhistorie' (1925) s. 138, och av Marstrander (s. 98) få vi veta, att norska runologer och lingvister varit inne på samma tanke. Att bruket av skriften kommit till Norden över Italien (speciellt Etrurien, icke Rom), har för resten redan K. Weinhold i 'Altnordisches Leben' (Berlin 1856) sidd. 407 ff. med divinatorisk skarpblick anat. Ludvig Wimmer, vars stora arbete om runskriften utkom 1887, men vars företal är daterat 4. jan. 1886, hade oturen att avsluta sitt verk kort efter det Carl Paulis grundläggande samling 'Die Inschriften nordetruskischen Alphabets' (= 'Altitalische Forschungen I', nedan citerad som Pauli I) utkommit (1885). Det är likväl underligt, att Wimmer icke ens ännu i sina tillägg sidd. 382—384 har kännedom om tillvaron av Paulis Corpus. Denna brist hos Wimmer blev ödesdiger. G. Hempls kritik av Wimmers runlära i 'Philologische Studien. — Festgabe für Ed. Sievers zum 1. Okt. 1896' (Halle a. S. 1896) 12—20 sköt dock över målet, när han i det sabelliska alfabetet så långt söderut som kring Fucinersjön trodde sig ha funnit den felande länken mellan runorna och äldre alfabet. F. Borks fantastiska uppsats i Mannus 16 (1924) sidd. 127—137 förtjänar knappast nämnas i detta sammanhang, trots att han kommer till följande resultat: 'die Vorlage der Runenschrift vermutlich das Alphabet eines uns unbekannten vielleicht nördlich der Alpen wohnhaften Volkes'. Så mycket mera beaktansvärd är W. Larfelds korta anmärkning i 'Griechische Epigraphik' s. 133, att runorna på grund av skriftriktningen omöjligen kunna ha uppstått först under den romerska kejsartiden.

Marstrander har klart för sig, att trots påfallande överensstämmelser intet av de norditaliska alfabeten ensamt för

sig glatt förklarar runalfabetets gåta (sidd. 89 f.). Teorin faller naturligtvis icke på detta. Även i sin äldsta oss bekanta gestalt avvika åtskilliga av det grekiska alfabetets tecken betydligt från motsvarande fornfeniciska bokstäver, och dock är det ingen, som betvivlar dess härstamning från det feniciska, såsom en av grekernas egna traditioner (is. Herodotos V 58) fördunklat låter komma till uttryck i sägnen om Kadmos, och som intygas även av det gamla namnet *φοινικήια* för bokstäver. Då ett par århundraden måste antagas ligga mellan runskriftens uppfinnande och de äldsta bevarade runminnesmärkena, förvånar man sig snarare över att likheten ännu är så pass iögonenfallande med de norditaliska alfabeten, som å sin sida icke äro företrädda genom något över hövan rikt urval inskrifter. Paulis Corpus omfattar circa 100 nummer. Senare ha ett antal nya fynd gjorts. De venetiska inskrifterna, som av Pauli utgivits för sig i tredje bandet av hans 'Altitalische Forschungen' (nedan citerad som Pauli III), belöpa sig till över 300 stycken. Alla dessa gamla norditaliska skriftrester torde härröra från århundradena närmast före vår tideräkning, ungefär 3.—1. Pauli I n:ris 26 och 30 äro bilingver i Lugano- resp. Sondrioskrift, som visa det latinska alfabetets inträngande.

Ehuru sålunda icke något av de norditaliska alfabeten med bestämdhet kan utpekas som runornas stamalfabet, så är likheten dock störst med de s. k. Luganoinskrifterna och de s. k. Sondrio-inskrifterna, vilka tvenne grupper ha sitt namn av de förnämsta fyndorterna i trakterna av Lago Maggiore och Lago di Como, medan den i det stora hela är något mindre med de östligare funna Bozeninskrifterna (etruskiska) och Magréinskrifterna, inskrifterna från Este och de dem närstående talrika venetiska inskrifterna och några andra speciella arter mera österut. Denna fastställelse erhåller en intressant bakgrund genom några andra forskningsresultat, som Marstrander ännu icke kunde utnyttja, men som till fullo uppväga det stöd den Salinska djurornamentiken lämnar von Friesens teori.

I Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-hist. Klasse, 1927 sid. 1—36 har U. Kahrstedt publicerat en undersökning med titeln 'Studien zur politischen und Wirtschaftsgeschichte der Ost- und Zentralalpen vor Augustus'. Däri visar han (sid. 19—22), vilken stor betydelse tillkom vägen över Chur och östra Schweiz såsom samfärdselled mellan länderna norr och söder om Alperna under La Tène-tiden från 500 f. Kr. ända till Augustus tid. Det var

Avb. 1. Inskrift från trakten av Verona (Pauli I nris 38): ***taniniutikuremieshiištasuvakhikvepisines*** **(enl. Marstrander).**

Avb. 2. Inskrift i Luganoalfabet (Pauli I nris 11).
slaniai* ⁝ *verkalai* : *pala* | *tisiui* ⁝ *piuotialui* : *pala

TETVMVS
SEXTI
DVGIAVA
SAM ADIS

Avb. 3. Bilingv från Sondrio (Pauli I nris 30): ***Tetumus Sexti Dugiava Sašadis — šomezeclai* | *obalzašašiša*** **(enligt min läsning).**

samma väg, som under medeltiden ända till mitten av 13. årh. var en huvudsamfärdsled mellan Västtyskland och Italien. Se Konrad Kretschmer Historische Geographie von Mitteleuropa (München—Berlin 1904) s. 404; A. Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebietes bis zum Ende der Kreuzzüge (München—Berlin 1906) sidd. 92 och 450; Kahrstedt a. a. s. 22. Denna vägs betydelse vidtager redan under Hallstattkulturens sista tid, det 6. årh. f. Kr., såsom Randall-MacIver framhåller i sitt stora arbete 'The Iron Age of Italy' (Oxford 1927) s. 95. Under de två följande århundradena bilda de norrut liggande Rhenländerna i västra Tyskland och östra Frankrike det största avsättningsområde för sydeuropeiska (grekiska, italo-grekiska och etruskiska) produkter, som förhistorien känner till. Det kan icke betvivlas, att den handel, som avspeglar sig i fornfynden, i huvudsak gått längs den nyssnämnda vägen över östra Schweiz. Därom övertygar man sig lätt själv genom att betrakta kartan V i J. Déchelettes Manuel d'archéologie celtique II: 3 (Paris 1914). Såsom Déchelette II: 3 s. 1577 utlägger, kommer Rhonedalen icke i fråga som trafikled före 3. årh. f. Kr., efter den keltiska erövringen av sydöstra Frankrike. Först då begynner Marseilles inflytande såsom utgångspunkt för en varu- och kulturström. Den betydelse, som tillkommer Churvägen såsom förbindelseled mellan Italien och Norden endast stegras under tiden efter 4. årh., då stora folkförskjutningar lamslå handeln genom alppassen österut inbegripet Brennerpasset (Kahrstedt sidd. 18 f.), ända tills den romerska kolonial- och handelspolitiken åter öppnar dessa vägar, vilket sker definitivt först under Augustus (Kahrstedt sidd. 30—35). Det är just dessa sista århundraden före Kristus inskrifterna i norditaliska alfabet tillhöra. Och de ligga mellan nordfolken och romarne inom en romersk intressesfär. Söder om Churvägen voro intill Augustus Brescia, Bergamo och Como romarrikets yttersta utposter mot norr. Intet under alltså, att i dalarna därovanför de inhemska alfabeten bibehöllo sig dittills, men att romerskt inflytande gör sig gällande speciellt i Sondrio. Det är under något av århundradena närmast före Augustus man enligt min mening har att tänka sig, att någonstädes norr om Alperna det skriftsystem uppkom, varur runskriften framgått. Det förblir för mig ett problem, om runorna böra betraktas som en rent germansk företeelse eller om de egentligen tillhörde kelter norr om Alperna, och om ogamskriften på Irland är den sista utlöparen av ett

sådant keltiskt alfabet, som i så fall skulle ha föregått det grekiska alfabetets begagnande i Gallien, varom Caesar talar (De bello Gallico I 29,1. VI 14,3).

*

Marstrander har vidlyftigt dryftat den roll, som kelterna kunna ha spelat vid uppkomsten och utvecklingen av germanernas skrivkonst. Att därmed berörts ett viktigt problem är säkert, men man anar ett sammanhang mera än man kan gripa det. Främst kommer det faktum, att både i runraden och i det irländska ogamalfabetet den i feniciska, grekiska, etruskiska, latinska och ryska alfabetet segt bevarade bokstavsföljden fundamentalt ändrats, låt vara att något samband mellan ordningsföljden i ogam och i runraden ej står att finna. Kanske ännu viktigare är den för båda gemensamma indelningen i ätter (på iriska *aicme*), såvida den är en gammal företeelse, vilket dock ej anses säkert (se Bugge s. 33, Hoops' RL IV s. 17). Ordet *runa* kan visserligen icke påvisas i keltiska i betydelsen 'bokstav', men själva ordet är specifikt germanskt-keltiskt i betydelsen 'hemlighet'. Marstrander kan även uppvisa ett fall, då *rún* i ett gammalt iriskt epos är ungefär = 'hemlig inskrift', men betydelsen förefaller att vara occasionell. I ett annat fall talas om *rún-ogam*, vilket är detsamma som 'lönnogam' (sid. 177). Slutligen är det högst anmärkningsvärt, att såväl i ogam som i runskriften ljudbeteckningarna benämnas med appellativer, i huvudsak enligt en akrofonisk princip. Runorna heta ju *fé* »gods», *úrr* »uroxe», *þurs*, »jätte», *áss* »asagud» o. s. v. Ogamalfabetets ljudtecken äro alla benämnda med namn hämtade ur växtriket. Men vid sidan därav omtalas en bondeogam, vari alla namn äro hämtade från gården och dess arbete, en kyrkogam, en helgonogam, en färgogam, en fågelogam o. s. v. Marstrander har vidlyftigt försökt att uppvisa (sidd. 147—164), att i likhet härmed runornas namn alla egentligen äro beteckningar för gudaväsen. Bedömandet av denna teori måste jag som icke fackman på området överlämna åt den germanska filologins representanter.

Oberoende av hur detta bedömande utfaller, kvarstår det för runorna och ogam gemensamma bruket av appellativer som bokstavsnamn, vilket man har svårt att förstå, om till grund för dem ligger det latinska alfabetet med dess korta och abstrakta namn *a*, *be*, *ce*, *de* o. s. v. Därom måste man vara ense med von Friesen, att runnamnen bilda en svår stötesten för Wimmers teori, som härleder runskriften från

det latinska alfabetet. Men huru är det med de norditaliska alfabeten i detta avseende? Huru man i dem benämnt skrivtecknen, känna vi icke till. Däremot kan man på grund av deras härstamning från etruskiska alfabetet våga en förmodan, att bokstavsnamnen benämnts på ett likartat sätt som hos etruskerna. Nu har jag med bifall av flere forskare, senast av B. L. Ullman i Classical Philology 32 (1927) sidd. 372—377, försökt bevisa, att de latinska bokstavsnamnen egentligen äro etruskiska. Det är därför icke sagt, att etruskerna skapade sig de korta, abstrakta bokstavsnamnen redan genast då de övertogo alfabetet från grekerna, vilket skedde senast i 8. årh. f. Kr. Tvärtom tyder benämnandet av de s. k. semivocales *f, l, m, n, r, s, x* med blotta ljudvärdet (det förslagna e:et i *ef, el, em* o. s. v. är från den senare kejsartiden [Wilh. Schulze, Sitzungsberichte der Berliner Akademie 1904 sidd. 771 f., 780.]) på, att de etruskisk-latinska bokstavsnamnen äro yngre än uppträdandet av sonantiskt l, m, n, r i etruskiskan. Sistnämnda ljud kunna konstateras i etruskiskan från omkring 400 f. Kr. (se mina 'Beiträge zur Geschichte des etruskischen, lateinischen und griechischen Alphabets', Diss. Helsingfors 1920, = Acta Societatis Scientiarum Fennicae IL sidd. 16 f.). Dessutom bevisa namnen *ce, ka, qu*, att de latinska bokstavsnamnen, såsom naturligt är, kommo från Sydetrurien, ty i Nordetrurien användes av dessa tre bokstäver ursprungligen blott *k*, senare *c*. Den motsättning, som även eljes på skriftens område ända till omkr. 400 f. Kr. råder mellan Sydetrurien och Nordetrurien, ger ytterligare ett skäl för förmodan, att de korta, abstrakta bokstavsnamnen icke ännu användes av de etrusker, som kommande från Nordetrurien i 6. årh. f. Kr. erövrat Polandet och under något av de närmast följande århundradena lånade sitt alfabet åt de norditaliska folken. Att dessa etrusker kommo från Nordetrurien bevisas av deras alfabet, och det är anmärkningsvärt, att de segt bevarade dess egendomligheter vid en tid, då Nordetrurien självt redan fått sitt skrivsätt starkt påverkat av Sydetruriens. Jag anser på grund av allt, vad jag anfört, det för möjligt, att Polandets etrusker icke begagnade sig av likadana bokstavsnamn som romarne. Man kan alltså säga, att runnamnen utgöra ett bevis mot runornas härstamning från det latinska alfabetet, men att de icke omöjliggöra härstamning från de subalpina alfabeten i Italien.

Men det förtjänar även övervägas, om icke runnamnen bero på keltiskt inflytande, som kom från det transalpinska

Gallien, det nuvarande Frankrike. Att kelterna där benämnt bokstäverna med appellativer göres troligt icke blott av ogamalfabetet, utan även av den omständigheten, att de under tiden närmast före Kristus begagnade grekisk skrift, såsom Caesar omtalar. Ehuru de semitiska bokstavsnamnen voro oböjliga i grekiskan och icke riktigt förstodos av grekerna själva, uppfattades de dock av främmande folk som verkliga ord (vilket de ju egentligen också voro hos semiterna) och ledde till efterbildning. Det bevisas av slavernas bokstavsnamn Ass, Buki, Vjedi, Glagolj o. s. v., som äro bildade efter mönstret av grekernas Alpha, Beta, Gamma o. s. v. En liknande namngivning kan man förutsätta hos de kelter i Frankrike, som fått sitt skriftsystem ifrån den grekiska kolonin Massalia (Marseille), som blivit grundlagd ungefär 600 f. Kr., men varmed de norrifrån framträngande kelterna trädde i beröring först i 3. årh. f. Kr. Det är därför icke alldeles uteslutet, att runnamnen bero på ett keltiskt inflytande, som kom från Frankrike under ett tidigt stadium av runskriftens tillvaro och väl måste förläggas till tiden före Kristus.

Det är två runnamn, vid vilka man frestas till antaganden som gå utöver konstaterandet av en med kelterna gemensam idé för namngivningen. I angelsachsiskan hette *b*-runan *beorc* 'björk', i yngre nordiska runraden *biarkan* 'björkris'. Den äldre nordiska runradens namn äro icke bevarade, men det är klart, att även i den *b*-runan haft namn efter björken. Det märkliga är, att detsamma är fallet med *b*-beteckningen i ogam, som lyder *beithe* eller *bethe*, vilket ju i högsta grad till sin ljudgestalt påminner om grekernas *βῆτα*. Därför har redan Thurneysen (Keltoromanisches s. 46 anm. 1) förmodat, att hela idén att i ogam benämna ljudbeteckningarna med trädnamn utgått från identifieringen av *βῆτα* med det likalydande keltiska ordet för 'björk'. Men man kan även se saken från en annan sida och säga, att då ogamtecknen alla äro benämnda efter träd, det icke är överraskande, att även ett så vanligt träd som björken befinner sig bland de anlitade trädnamnen. Och vad runnamnet beträffar kan man med ett liknande betraktelsesätt icke finna det alltför märkligt, att bland runnamnen förekommer namnet på ett vanligt träd som björken och att samma träd anträffas i ogams långa serie av namn på träd. Kanhända beror därför det hela på en tillfällighet, särskilt vad beträffar likheten med grek. *βῆτα*.

Marstrander (sidd. 138 ff.) fäster stor vikt vid de angelsachsischa runnamnen *peorþ* och *cweorþ*, vilka i en hand-

skrift från Salzburg från omkr. 1000 e. Kr. motsvaras av de gotiska bokstavsnamnen *pertra* och *quertra*.[1] Härmed jämför Marstrander ogamnamnet *quert* för *q*. Hans försök att reda ut förhållandet mellan dessa namn samt uppvisa att de germanska namnen för *p*-runan återgå på ett hypotetiskt galliskt bokstavsnamn *perta* (i ogam bär *p* namnet *pin*), stöta emellertid på åtskilliga svårigheter. Varför skulle germanerna vid *p*-runan ha upptagit en rent gallisk benämning, då de ej gjorde det vid övriga runor? Det är för mycket att räkna med, att det råkade finnas ett lika lydande germanskt ord. *Quert* identifieras av iriska grammatiker med *aball* 'äppelträd'. Det sammanställes av Pedersen med wälskt *perth*, som betyder 'buske', 'häck'. Marstrander sammanför härmed ytterligare det galliska gudinnenamnet *Perta*, som han tyder som 'den inhägnade jordens gudinna', eg. ett abstraktum 'inhägning'. Men det anglosachsiska *peorþ* har en helt annan betydelse. Det heter därom i den anglosachsiska rundikten (se Bugge sid. 60. Jmf. Grienberger i 'Anglia' 45 (1921) 211).

(Peorþ) biþ symble *plega and hleahtor*
wlancum ...., *þǽr wigan sittaþ*
on béorsele *bliþe ætsomne.*

'*Peorþ* är ständigt spel och skratt för de stolta männen.... när kämpar sitta i ölsalen glada tillsammans.'

Vidare hör *q* egentligen alls icke till runraden. Icke ens på Thamessvärdet från inemot 800 e. Kr. är *q* med bland tecknen. Det tillhör en ännu senare grupp tillagda tecken. Sannolikast är, att det gotiska bokstavsnamnet *quertra* är bildat efter det i alfabetet omedelbart framför stående *pertra*, och att detta namnpar framkallat *cweorþ* efter *peorþ* i den angelsachsiska runraden (efter 800 e. Kr.). Kanske också ogams *quert* går tillbaka på det gotiska namnet *quertra*. *Quert* behöver ingalunda vara äldre än den tid, då irerna voro de kulturellt ledande i Europa (7. årh.) och deras bildningshärdar sträckte sig till Schweiz och Italien (San Gallen, Bobbio). För min del ville jag även för det angelsachsiska *cweorþ* gärna anta förmedling genom irer, som i Södern stiftat bekantskap med de gotiska bokstavsnamnen.

Den blandning av keltiskt och germanskt, som möjligtvis föreligger vid de här behandlade namnen, tyckes härröra från

---

[1] Marstrander skriver oriktigt *qetra* (sid. 138). Men jmf. Grienberger i Sievers' Beiträge zur Gesch. der deutschen Sprache und Litt. 21 (1896) s. 210 samt Bugge s. 43.

så sen tid, att den är utan betydelse för runskriftens äldsta historia. Jag tror, att man gör säkrast i att tills vidare icke på grund av dessa likheter binda sig vid en bestämd hypotes om förhållandet mellan germansk och keltisk skrift. Jag vågar ännu icke avgörandet mellan följande fyra möjligheter:

1) Runorna uppkommo av ett norditaliskt alfabet och äro oberoende av keltisk skrift i Frankrike.

2) Runorna uppkommo av ett norditaliskt alfabet. Namngivning och anordning påverkades senare av kelterna i Frankrike.

3) Runorna härstamma från ett keltiskt alfabet i Alptrakterna, som även spridde sig till Norra Frankrike, Britannien och Irland. Den enda bekanta kvarlevan härav är ogam, som visar en om kvistrunorna påminnande utveckling till ytterlig förenkling, men samtidigt mystisk karaktär. Spår av en äldre inhemsk keltisk skrift än ogam saknas visserligen, men detta kan förklaras med att skrivmaterialet var trä liksom hos germanerna. Ogam, som anbringas i kanten av en sten, är så olämpligt till stenskrift, som något kan vara. Det synes mig säkert, att ogam är uppfunnet för att anbringas i kanterna av en fyrkantig trästav. Så även Isaac Taylor 'The Alphabet' (London 1883) II s. 225. Denna skrift nyttjades måhända av druiderna som hemligt meddelelsemedel, medan deras egentliga lära, såsom Caesar berättar, endast fortbevarades genom muntlig tradition, delvis antagligen därför att skriftsystemet icke tillät några vidlyftiga uppteckningar.

4) Runorna uppkommo av ett norditaliskt alfabet. Den keltiska kulturen i det transalpinska Gallien före grekiska alfabetets användande var skriftlös. Ogam uppkom på grundvalen av runskriften, sedan denna spritt sig till de brittiska öarna. Dock förefaller ogam att vara äldre än så.

Största sannolikhet har, tyckes det mig, alternativet 3 för sig.

Allt tyder i varje fall på, att det var över Alperna, som kunskapen om skriften spred sig till germanerna. Men jag tror ej, att man tills vidare kan fixera tidpunkten och fastställa detaljer så noggrant som Marstrander gör det, då han talar om senare hälften av 1. årh. f. Kr. och som de första skrivande germanerna betecknar 'sveberna', sannolikast kvader och markomanner i den av Tacitus (Annales II 26. 44. 46. 62 f. 88. III 11) omtalade Maroboduus' rike (s. 97).

I detta sammanhang är det lämpligt att behandla en invändning, som av den gotiska runteorins målsmän, Salin och von Friesen, göres gällande mot runornas västeuropeiska

ursprung och som av dem tillmätes icke ringa vikt. De äldsta nordiska runinskrifterna äro från 3. årh., inskriften från Stabu i Norge till och med från 2. årh. De gotiska runinskrifterna äro från 3. eller 4. årh. Men i Tyskland (bortsett från Schleswig) har man icke funnit runinskrifter, som kunna dateras högre upp än till inemot 500 e. Kr.

[Inskriften på en 1924 funnen bensyl från Maria-Saalerberg i Kärnten i Österrike, nu i museet i Klagenfurt (se Marstrander sid. 91), anses vara från 2. årh. f. Kr. och innehåller idel 'runor'. Men då inskriften icke låter tyda sig som germansk utan våldsamheter, lämnar jag den här ur räkningen. Så mycket visar dock Maria-Saalerberginskriften, att man ännu kan hysa goda förhoppningar om äldre runfynd än de hittills varande från Centraleuropa. Inskriften *harigasti teiva* (*g* betecknat med ᛉ) på en hjälm från ungefär 2. årh. f. Kr. funnen vid Negau i Steiermark (Pauli I nr. 112 A) har av Marstrander i Symbolae Osloenses 3 (1925) 37—64 av allt döma riktigt tytts som germansk (jmf. t. ex. T. E. Karsten, Germ.-roman. Monatsschrift 16 (1928) s. 367), men är icke utförd i runskrift. Den visar dock, i vilka trakter germanska ord tidigast fångats av skriften.]

De angivna fyndförhållandena utgöra intet bevis mot runskriftens västeuropeiska ursprung, utan kunna förklaras på olika sätt. Såsom redan ovan omtalades, var det utmärkande för runorna i synnerhet under äldsta perioden av deras tillvaro, att de ristades i trä. Detta bruk kan ha hållit sig förhärskande under en något längre tid i södra och mellersta Tyskland än hos nord- och östgermaner. Det finnes en utmärkt parallell till denna företeelse. Ehuru runorna voro kända i Tyskland till omkring 700 e. Kr., har bruket att uppresa runstenar aldrig vunnit insteg där, medan i Norden runstenar restes redan i 5. årh. Om icke runor i Tyskland blivit utförda i annat tidstrotsande material än sten, skulle vi överhuvud icke äga några lämningar av runskriften därifrån. Att man där senare än hos nord- och öst-germaner började använda runor på metallföremål, är icke alls märkligt, eftersom man aldrig upptog bruket att rista runor i sten. Det kan vidare framhållas, att det i Södern så vanliga bruket att förse lerkärl med inskrifter ej har någon motsvarighet hos germanerna.

Det enligt min mening rimliga antagandet, att trä ursprungligen användes som skrivmaterial i runskriften och att detta bruk höll sig längre som förhärskande hos Tysklands germaner än hos deras nordliga grannar, förmår till fullo förklara de äldsta

fyndens utbredningsområde. Men även en annan förklaring låter tänka sig, nämligen att runskriften möjligen först tagits i bruk i Norden, t. ex. på de danska öarna, och därifrån spritt sig åt andra håll. Jag kan icke inse, att man vid härledning av runorna från ett norditaliskt alfabet nödvändigt måste förlägga deras äldsta utbredningsområde till Sydtyskland. Det är långt ifrån otroligt, att en german från trakten av t. ex. de danska öarna kommit till Alperna längs någon av de handelsvägar, som förde söderut, eller tvärtom någon handelsman från Alptrakterna till kusten av Östersjön. Det grekiska alfabetet har inte heller uppstått i omedelbar närhet av Fenicien. Var det än var, var det icke på Cypern eller i Pamphylien utan någonstädes i den egeiska världen. Det förtjänar tilläggas, att någon mera ingående kunskap om det grekiska alfabetets vagga icke står att vinna med tillhjälp av de äldsta grekiska inskrifternas utbredning. Somliga forskare hålla på Ionien, andra på Delphi. Intressant är, att några av de äldsta grekiska inskrifterna äro ristningar som gjorts av den egyptiska konungen Psammetich I:s eller II:s grekiska legosoldater i Abu-Simbel i Nubien i 7. årh. eller senast omkring 600 f. Kr. [H. Roehl Inscriptiones Graecae antiquissimae (Berlin 1882) 482. Jmf. Larfeld s. 267]. Det är lika förklarligt, att runskriften av goterna fördes från trakterna av Östersjön långa vägar åt sydost, samt lämnade spår i fynden från Kovel och Bukarest samt i Vulfilas alfabet.

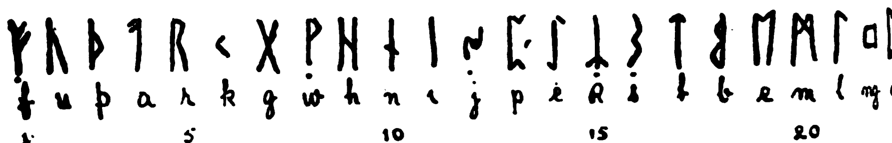
Den nordiska kulturens tillbakagång under den förromerska järnåldern är ett ofta behandlat, men ännu ganska gåtfullt faktum. En samtidig företeelse är den ringa beröringen mellan Norden å ena sidan och det keltiska Centraleuropa och Sydeuropa å den andra. Under den tiden kan man verkligen icke antaga, att runskriften kommit till Norden söderifrån. Men redan med den sista förromerska järnåldersperioden i Norden ca. 150 f. Kr. till tiden för Kristi födelse inträffar ett märkbart omslag i kulturutvecklingen. G. Kraft i Prähistorische Zeitschrift 18 (1927) 299, har antagligen rätt, när han sätter även kimbrernas tåg mot söder i samband med inströmmandet av La Tène-kulturen till Norden och öppnandet av nya förbindelser mellan Norden och Södern. På samma gång synes runskriften ha utbrett sig. Även den rent inre alfabethistoriska betraktelsen för till antagandet, att det var just under den sista förromerska järnåldersperioden, som runorna uppkommo.

III.

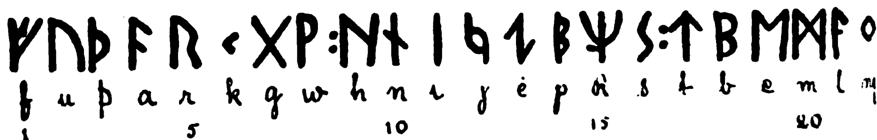
Jag skall nu i korthet genomgå runradens äldsta bekanta former och jämföra dem med de norditaliska alfabetens bokstäver.

Av vokalerna har *i*-runan den vanliga neutrala formen av ett rakt streck liksom i de antika alfabeten, också de norditaliska.

Runorna för *a*, *o* och *u* vittna bestämt för runornas härstamning från de norditaliska alfabeten. Särskilt *a*-runan ᚠ utgör ett märkligt bevis. Just denna för övrigt ingenstädes förekommande form har Alpha uti inskrifter i Lugano- och Sondrioalfabet. (P a u l i I nr. 1. 2. 5. 7. 9. 11. 12. 15. 25. 26. 30.) Eljes är det mycket vanligt i de norditaliska alfabeten, att mittelstrecket är parallellt med ena benet: A.

Avb. 4. Kylverstenens runrad (Efter von Friesen i Hoops' RL).

Avb. 5. Vadstena brakteatens runrad (Efter von Friesen i Hoops' RL).

Avb. 6. Charnayspännets runrad.

f uþorkgwhnij ẹ p-stbeng͡d l mœ͡ a æ yea͡

Avb. 7. Thamessvärdets runrad.

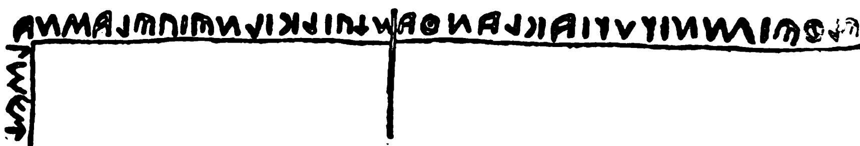
O-runans fyrkantiga form går igen i somliga av Lugano-inskrifterna (P a u l i I nr. 2. 18. 23. 39) och är särskilt vanlig i östra Lombardiet (se M a r s t r a n d e r s sammanställning s. 99 av det i olika publikationer spridda materialet). I regeln står tecknet härvid på kant: ◇, liksom den motsvarande runan. Den för runan dessutom karaktäristiska förlängningen av nedre kanterna nedåt anträffas även i somliga av de nya inskrifter i Luganoalfabet, vilka blivit funna i Giubiasco vid Bellinzona i östra Schweiz. Se G. H e r b i g Anzeiger für schweizerische Altertumskunde N. F. 7 (1905—1906) sidd. 187 ff. inskrifterna nr. 8 och nr. 9. Jmf. även nr. 4. Avbildade hos M a r s t r a n d e r sid. 90. Denna förlängning av de nedre kanterna kan dessutom förstås av runskriftens material. Se ovan sid. 11.

U-runan är ett antikt *u*, men upp och nervänt. Just denna omsvängning är karaktäristisk för det venetiska alfabetet och flere andra alfabet i östra Lombardiet (M a r s t r a n d e r sid. 99). Annanstädes än här och i sabelliska alfabetet skall man förgäves söka detta läge hos Ypsilon (d. v. s. *u*) i de antika skriftsystemen. *U*-runans ena ben löper oftast lodrätt. Detta är icke en oväsentlig detalj utan ett ålderdomligt drag, bekant även från ett antal arkaiska grekiska och etruskiska inskrifter (R o e h l a. a. nr. 482 a; Corpus Inscriptionum Etruscarum (= CIE) 5013. 5021. 5055 f. 5128) och stundom bevarat ännu i Lugano (P a u l i I nr. 16 och 18) och i Sondrio (P a u l i I nr. 31), samt mera österut i Magré och Valle di Cadore (M a r s t r a n d e r s tabell; avtryckt nedan s. 59).

Ifrån dessa tecken komma vi till de runor, vilkas anknytande icke blott till de norditaliska utan till de antika alfabeten över huvud erbjuda de största svårigheterna, jag menar de båda *e*-runorna. Svårigheterna äro likväl icke oövervinneliga.

Den vanliga *e*-runan, som har formen ⊓ eller ᛗ, är för mig, liksom redan för W i m m e r (sid. 102) ett på sida ställt vanligt E med utelämnat mittelstreck, såvida icke krökningen i ᛗ är att betrakta som ett spår därav. Vida sannolikare är dock, att krökningen är ett utslag av runskriftens bekanta motvilja mot horisontala linjer. Redan denna kunde väl också förklara det förändrade läget. Utelämnandet av det mittersta tvärstrecket är icke märkligare än grekernas bortlämnande av det mittersta tvärstrecket i det semitiska Iota, som föregick denna bokstavs fullkomliga uträtande (jmf. till denna utvecklingsgång L a r f e l d s Tafel III). En ännu mera slående parallel erbjuder den i grekisk stenskrift ung. 400—150 f. Kr. ofta uppträdande Epsilon varianten ᑕ (se L a r f e l d s. 270 nederst).

En framåtlutande ställning på Epsilon är en vanlig företeelse i ålderdomliga grekiska inskrifter (t. o. m. 5. årh. f. Kr.) och i etruskiska inskrifter från alla perioder (7.—1. årh. f. Kr.). En sådan anträffas även i inskrifter i Luganoalfabet (P a u l i I nr. 1. 11. 17. 26. 39). Ja, i etruskiska inskrifter finner man ett helt och hållet eller i det närmaste omkullfallet E, alltså ш t. ex. Corpus Inscriptionum Etruscarum (= CIE) I nr. 76 (Volaterrae) 197. 249 (Saena). 408. 411. 413 (Arretium). Notizie degli Scavi 1895, 242 (nära Perusia). Det är att märka, att i dessa inskrifter det endast är E och den till formen besläktade bokstaven ᴇ = *v* (latinskt F), som fallit omkull; övriga bokstäver stå upprätt. Alla de anförda inskrifterna falla inom norra Etrurien, därifrån Polandets etruskiska och därur härledda alfabet egentligen härstamma. Jag vill dock icke påstå, att det på sned ställda Epsilon i runskriften står i direkt samband med de etruskiska formerna och övertagits från ett norditaliskt alfabet trots Negau A4 (se M a r s t r a n d e r sid. 99). Men av den framåtlutande formen har i runskriften liksom vid olika tillfällen i Etrurien spontant bildats en helt och hållet omkullfallen form. De etruskiska exemplen böra alltså betraktas som belysande paralleller, vilka klart och tydligt visa, vilken utveckling den arkaiska framåtlutande Epsilonformen lätt kunde taga.

Avb. 8. CIE 408: *vel heimni tutia(l) klan ϑanχvil kilnei velaśnal iei.* Med liggande *e* och *v*. Obs. även det särskrivna *k*.

Det förvånar mig, att W i m m e r s alternativa härledning av runan ᛖ M ur latinskt II = *e* upptagits av M a r s t r a n d e r (sid. 102. 118 f.). M a r s t r a n d e r s förklaring på det tredje streckets tillkomst är fyndig, men icke övertygande. Även i latinet fanns det ljudförbindelser *ei* och *ie* i mängd, utan att detta verkade på beteckningen III.

Den andra *e*-runan ᛇ eller ᛇ betecknade ett mycket slutet och spetsigt *e*-ljud. 'Zwischenlaut zwischen *e* und *i*' kallar v o n F r i e s e n det i H o o p s' RL IV sid. 17. Det oaktat ser han emot all sannolikhet i detta tecken det grekiska Epsilon. som omkring 200 e. Kr. betecknade ett öppet *ä*-liknande *e*-ljud.

medan han låter det vanliga germanska *e*-tecknet ha framgått ur grekiskt Eta, som vid den tiden betecknade ett spetsigt *e*-ljud på väg att förbytas i ett rent *i*-ljud (se min utförligare kritik ovan sid. 11—14). Wimmers utläggning (sidd. 134-136) innebär återigen, att han avstår från att förklara ᛇ-runan. Marstrander (sid. 119) tror, att den är identisk med latinskt E, men lämnar inga bevis för sin åsikt. För mig, liksom redan för J. Zacher 'Das gothische Alphabet Vulfilas und das Runenalphabet' (Leipzig 1855) s. 25 och för Henning 'Die deutschen Runendenkmäler' (Strassburg 1889) s. 154, är runan ᛇ en differentiering av runan för det fonetiskt nära stående *i*, alltså av ᛁ. En bekräftelse på riktigheten av denna förmodan synes föreligga i den omständigheten, att *ẹ*-runan ᛇ i runraden intar platsen efter *i*- och *j*-runorna. Ordningsföljden *i*—*j*—*ẹ* måste anses för den egentliga (så även von Friesen i Hoops' RL IV s. 16), då den samstämmigt intygas av runraden på Vadstenabrakteaten, Grumpanbrakteaten, Charnayspännet och Thamessvärdet. På Kylverstenen från Gottland ha *ẹ* och *p* bytt plats, så att ordningsföljden är *i*—*j*—*p*—*ẹ*, vartill jag strax nedan skall återkomma.

Man väntade sig ᛇ omedelbart efter ᛁ. Att dessa två tecken åtskiljas från varandra av *j*-runan, låter förmoda, att *j*-runan är yngre än *ẹ*-runan och fått sig sin plats efter *i* anvisad efter det *ẹ*-runan uppfunnits. Detta står i full överensstämmelse med att de antika alfabeten icke känna något särskilt *j*-tecken. Även utgående härifrån måste man anse *j*-runan för en nyskapelse inom runskriften.

Innan jag utförligare behandlar *j*-runan, skall jag ytterligare påpeka den intressanta företeelse, som *ẹ*-runans utbredningsområde utgör. För att vinna insikt om dess verkliga användning bör man naturligtvis bortse från alla uppteckningar av blotta runraden samt från ornamentala eller magiska runinskrifter.

I de tyska runinskrifterna användes i förhållande till deras ringa antal *ẹ*-runan överraskande ofta, nämligen åtminstone på den ena Dannenbergbrakteaten (den andra uppvisar också *ẹ*-runan, men inskriften innehåller ej verkliga ord), på Charnayspännet, på Freilaubersheimer-spännet, det stora spännet från Nordendorf (Henning sidd. 68. 81. 128—130; jmf. även Bugge, som i 'Norges Inskrifter med de ældre Runer' I sidd. 117—148 har en lång exkurs om *ẹ*-runans användning över huvud. Märk sidd. 125. 137—142).

I England användes likaså *ẹ*-runan i åtskilliga inskrifter, vilket ej är förvånande, då den engelska runskriften är en

förgrening av den centraleuropeiska runskriften. Jag nämner efter Bugge a. st. sid. 118 ff. korset från Ruthwell, en gravsten från Dover, ett engelskt relikskrin funnet i Braunschweig, ett bronsföremål funnet i Thames, Thornhill-stenen; samma runa står kanske också på ett svärd från Gilton.

Runan finnes på tre i Danmark funna brakteater (Stephens nris 10. 17. 28), som emellertid ej innehålla verkliga ord (Bugge a. st. s. 125). Också Åsumbrakteaten från Skåne är svårtydd (jmf. Bugge a. st. s. 123, Marstrander sid. 119). Att ẹ-runan förekommer på den lilla stenen från Valby nära Köpenhamn, förklaras av att den synes ha använts som amulett (Bugge a. st. s. 130).

Ifall Kvarntorpinskriften från Östergötland skulle innehålla ẹ-runan, så är att märka, att denna inskrift från senare hälften av 11. årh. blott är ett lärdomsprov fullt av förkonstling (Brate 'Östergötlands runinskrifter' s. 131). Om den gåtfulla arkaiska Krogstastenen, som även uppvisar ẹ-runan, säger von Friesen 'Upplands runstenar' (Uppsala 1913) sid. 3: 'den dilettantism, som så påtagligt röjer sig i teckningen, sträcker sig kanske också till ortografien och runformerna'. Brate i Vitterhets Akademiens Månadsblad 1886 s. 6 tror, att vi på Krogstastenen ha en annan runa av tillfälligtvis samma form som ẹ-runan.

I Norge äro förhållandena enahanda som i Sverige. Runans förkomst på stenen från Myklebostad (Bugge a. st. s. 123) kan betvivlas. På By-stenen (Bugge a. st. sidd. 93. 97. 110 ff.) hör runan till en magisk grupp om fyra runor i slutet av inskriften. Ett sådant i det verkliga skriftbruket icke använt tecken som ẹ-runan passade förstås särskilt väl till att användas för magiska ändamål. Jmf. även 'Norges Indskrifter med de ældre Runer' II sidd. 736 f. III s. 190.

I de gotiska inskrifterna anträffas intet spår av ẹ-runan (Bugge Indl. s. 164).

Alla de omständigheter, för vilka ovan redogjorts, lägga nära till hands att antaga, att ẹ-runans frånvaro i de gotiska inskrifterna trots deras tämligen ringa antal, icke beror på en tillfällighet, utan därpå, att denna runa aldrig varit i verkligt bruk hos goterna, lika litet som i Norden, därifrån goterna synas ha fått sitt runalfabet. Men en runa, som icke varit i verkligt bruk hos goterna, kan naturligtvis ej heller vara av grekiskt ursprung. Så står det alltså till med det viktigaste bevisstycket i von Friesens runteori. I stället talar ẹ-runan för, att runskriften uppkom hos sydvästgermanerna. Från dessa kom

tecknet med runraden till nordborna, men kan icke sägas ha varit i levande bruk. Den osäkerhet om platsen för *ẹ*-runan, som Kylverstenens runrad uppvisar, bör därför sannolikt förstås så, att *ẹ*-runan var ett obrukligt tecken, som släpades med blott i runraden ifrån tiden för dess övertagande söderifrån, liksom Q i vårt alfabet.

Efter denna utvikning återkommer jag till *j*-runan, vars sekundära ursprung syntes mig framgå av dess plats i runraden mellan *i* och *ẹ*. Man jämföre platsen för vårt *j*-tecken, som i alfabetet står bakom *i*, varav det differentierats. Att *j*-runan är en germansk uppfinning, bekräftas av, att det icke fanns något särskilt *j*-tecken i de antika alfabeten.

O. von Friesen har i sitt arbete om Röstenen sidd. 28 ff., 117 ff. ägnat *j*-runans utvecklingshistoria en ingående undersökning, efter vilken det synes klart, att runan i äldsta tid hade formen av två mot varandra vända rätvinkliga stavar, vilka med sina kryckor gripa in i varandra utan att beröring ursprungligen ägde rum. Först småningom växa dessa tvenne stavar ihop till ett sammanhängande tecken. En sådan utvecklingsgång är ju redan i sig faktiskt sannolikare än att ett sammanhängande tecken skulle splittrats i tvenne delar.

Det vill synas mig, som om för germanerna ett tecken i form av en stav med krycka ᚴ framstått som en abstrakt enhet, med vars tillhjälp det var möjligt att efter behag sammansätta nya bokstäver. Härmed sammanhänger, ifall jag har rätt, de allmängermanska benämningarna 'runstavar' och 'bokstäver' för skrifttecken. Häri ha vi även att söka upphovet till kvistrunorna och besläktade företeelser. En kvistruna uppträder redan på Kylverstenen från 4. årh.

Runan för *j* är icke det enda nya tecken, som bildats på det angivna sättet. Även vid runan för *g*, ett ljud, för vilket ett eget tecken saknas i de norditaliska alfabeten, ha likadana stavar som vid *j*-runan kommit till användning, men i detta fall äro de korslagda. Därigenom erhöll man tecknet ✕, vilket förekommer på ett Vimosefynd, alltså i en av de äldsta bevarade runinskrifterna ung. 250 e. Kr. Den vanliga formen för *g*-runan X är en förenkling härav. O. von Friesen avfärdar Vimoserunan med en i alfabethistoriska undersökningar i allmänhet icke tillrådlig klassificering som 'missbildad form'. Mig har den givit nyckeln till begripandet av både *g*-runan och *j*-runan och ytterligare till *ŋ*-runan. O. von Friesen ger för sistnämnda runa följande typer (RH s. 44):

Typ 1 är från Vadstenabrakteaten, 2 från Opedalinskriften, 3 från Thamessvärdet och 4 från Kylverstenen. Det synes mig evident, att grundtypen är bäst bevarad på Thamessvärdet och därnäst i Opedalinskriften. Runan är liksom *g-* och *j*-runan uppkommen genom kombination av två krökta stavar, vilka för att uttrycka *ŋ* lagts med öppningarna mot varandra så, att de två gånger skära varandra. En skematiserad form härav är kvadraten i de andra inskrifterna. Just det, att både *j*-runan och *ŋ*-runan uppkommit genom stavkombination, förklarar den svårighet att skilja dem från varandra, med vilken runforskningen länge kämpade (jmf. von Friesen RH s. 28 nertill och 'Röstenen' s. 121).

Efter min egen förklaring av runorna för *j* och *ŋ*, vilka ljud sakna egna tecken i de antika alfabeten, skall jag ytterligare rikta ett antal anmärkningar mot von Friesens härledning av dessa runor. Till att börja med må det erkännas, att i bokstavsförbindelsen *ει* Epsilon och Iota i utpräglad grekisk kursivskrift ingått en så intim förening med varandra, att *ει* under kejsartiden nästan kan betraktas som en särskild bokstav, i all synnerhet som *ει* tidigt hade monoftongiserats och i uttalet blivit lika med *ι* (*i*), vilket ibland ger upphov till förväxlingar i skriften. Det är alltså i och för sig icke otänkbart, att vid runskriftens skapande de båda grekiska beteckningarna för *i* differentierats sålunda, att *ι* blev runan för *i* och *ει* runan för *j*, såsom von Friesen anser. Dock må man ingalunda av hans framställning RH s. 30 låta förleda sig till tron, att *ει* redan i grekisk skrift skulle ha avsiktligt använts att beteckna latinets om *j* påminnande halvvokala *i̯* i ord som *Iulius* o. s. v. Det av von Friesen anförda EIŎYBIANOC = *Iouianus* bevisar ingenting i den vägen. Då *ι* och *ει* i grekisk skrift över huvud ofta växla med varandra, är det naturligtvis ingenting märkligt, om någon gång *ει* råkar stå för *ι* även vid återgivandet av ett romerskt namn. De två andra exemplen *Κλαυδείῳ* = *Claudio* och *Φελείε* = *filiae* kunna icke godkännas, då det först hade bort bevisas, att i dem förekommer ett *i̯*.

De av von Friesen RH s. 29 med *j*-runan jämförda beteckningarna av grekiskt *ει* i kursivskrift äro utmärkande för den ptolemeiska tiden och anträffas ännu under Augustus rätt ofta, men därefter blir det vanligare, att de båda streck, som

bilda *ει*, sammanhänga med varandra, så att något mellanrum icke synes, utan det andra strecket utgår ifrån en punkt på det första. W. Gardthausen har i slutet av första delen av sin bok 'Griechische Palaeographie' (2. uppl. Leipzig 1913) sammanställt synnerligen utförliga tabeller över den grekiska skriftens historia. Det sista exemplet på *ει* i två streck med mellanrum är hos Gardthausen från år 15 e. Kr. Därefter uppträder en liknande form undantagsvis först i ett exempel från 1037 e. Kr. och i ett annat från 1390 e. Kr. Jag har även genomgått skriftproven i Schubarts 'Griechische Palaeographie' (München 1925). I ptolemeisk tid anträffas rätt ofta *ει* med mellanrum: nris 5. 6—8. 15—17. 19. Samma typ uppvisar ännu nr. 25 från år 5 e. Kr. och 104 från år 14 f. Kr. Men därefter anträffas så gott som uteslutande former utan mellanrum. Former med tomrum förekomma, men äro sällsynta. I nr. 51 (260 e. Kr) kan man med god vilja upptäcka ett sådant fall, men därjämte står i samma skriftalster ett par gånger normaltypen utan mellanrum. Detsamma gäller om nr. 82 (2. årh. e. Kr.), som är bokskrift. —

O. von Friesen tillmäter själv (is. RH s. 17) förekomsten av ett eget tecken för *ŋ* i runskriften en särdeles stor betydelse och finner detta särskilt överbevisande till förmån för runskriftens härstamning från det grekiska hållet. Jag måste bekänna, att detta är en punkt, i vilken jag har särskilt svårt att följa hans resonemang, mot vilket talrika invändningar tvinga sig på en. Det är anmärkningsvärt, att det är von Friesens såsom alltid, då det gäller runskriftens inre historia, förtjänstfulla undersökning av *j*-runan i arbetet om Röstenen sidd. 28 ff. 117 ff., som kraftigt bidragit att omstörta grundvalarna för hans förklaring av *ŋ*-runan med tillhjälp av den grekiska kursivskriften. Tidigare läste man ännu åtskilliga *j*-runor såsom *ŋg*. Sedan en mängd av dessa felläsningar bortfallit, kvarstår Opedalsinskriften såsom den enda, i vilken en verklig *ŋ*-runa förekommer utanför *fuþark*-inskrifterna och de anglosachsiska runminnesmärkena. Då *ŋ*-runan i denna inskrift efterföljes av *g*, är det tydligt, att ljudvärdet är *ŋ* och icke *ŋg*, att vi med andra ord ha att göra med tecknet för ett enkelt ljud och icke ett dubbelljud. I. Lindquist 'Galdrar' (Diss. Göteborg 1923) s. 84 vill läsa Kovelinskriftens *tilarids* med *ng* i stället för *d*. Om han har rätt, behöver runan ej heller här beteckna mer än ett enkelt *ŋ*-ljud. Att det anglosachsiska namnet för runan är *ing*, bevisar naturligtvis ingenting till förmån för ett dubbelljud, då *ng* här endast är ett försök att

med latinska bokstäver återge *ŋ*-ljudet. Lika litet vill den moderna beteckningen »*äng*-ljudet» ange ett dubbelljud bestående av *ŋ* och *g*. För att förstå *ŋ*-runan behöver man alltså icke gå till den grekiska skriftens sätt att beteckna *ŋg* medelst γγ, i kursivskrift ibland sammanskrivna till ΓΓ (av Γ Γ) eller på andra sätt, vilka ännu mindre påminna om *ŋ*-runan, vars huvudtyper avbildats ovan sid. 34. O. v o n F r i e s e n kallar sammanskrivningen av två γ i kursivskriften med en för mig främmande terminologi 'stavelsetecken' och synes tilldöma den något slags särställning i den grekiska skriften. För min del kan jag icke inse, varför sammanskrivningen av två γ skulle vara märkligare än sammanskrivningen av vilka andra tecken som helst i kursivskriften, för vilken just sammanskrivning är ett utmärkande drag. Att kombinationen γγ för att beteckna *ŋg* av grekerna icke uppfattades såsom något enhetligt tecken, kan dessutom direkt bevisas: 1) Liksom tidigare skrives ännu under kejsartiden *ŋg* icke blott med γγ utan mången gång med νγ. Se exempelvis B. L a t y s c h e v, Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini I (2. uppl. Petersburg 1916) index V: 2 s. 570; del II s. 355, IV s. 344. Många av dessa inskrifter hos L a t y s c h e v äro från 2. årh. eller ca. 200 e. Kr. 2) *ŋ*-ljudet förekom i grekiskan icke blott framför γ, utan även framför κ och χ och skrives även härvid än med γ än med ν. 3) Hur föga man fattade γγ som en enhet, visar uppdelningen på två rader, varpå jag kan anföra ett exempel ur S c h u b a r t nr 27, där *ἀναγ-γελεῖ* på det angivna sättet delats på sista och nästsista raden. Urkunden är från år 19 e. Kr.

Det kan sålunda icke bli tal om, att grekiskt γγ skulle utgöra den nödvända förutsättningen för uppkomsten av en *ŋ*-runa.

För att alls förtjäna beaktande borde åtminstone likheten mellan *ŋ*-runan och ΓΓ vara större än den är. För min del finner jag olikheten större än likheten mellan den fyrkantiga, på alla sidor slutna och symmetriska *ŋ*-runan och den trestreckiga, osymmetriska och nedtill öppna grekiska bokstavskomplexen. Detta måste även v o n F r i e s e n själv ha känt, ty i H o o p s' RL s. 12 säger han härom: 'Die *ng*-Rune endlich stammt unzweifelhaft vom griech. γγ und bietet ein interessantes Beispiel von der Symmetrie suchenden Stilisierung, welche die Barbaren der klassischen Schrift zuteil werden liessen, eine Stilisierung, die allerdings wesentliche Einzelheiten der klassischen Buchstabenzeichen verschwinden lässt, die aber unleugbar mit Geschmack, Stilgefühl und praktischem Blick ausgeführt ist'. Denna eloge till barbarernas smak, stilkänsla och praktiska

blick förmår icke dölja det faktum, att härledningen av *ŋ*-runan ur grekisk kursivskrift saknar grund.

Jag återkommer till runornas förhållande till de norditaliska alfabeten. Såsom ovan framställdes, är icke blott *ŋ*-runan en nyskapelse inom runskriften, utan detsamma är fallet även med *g*-runan. Detta är av stor betydelse, ty det står i överensstämmelse med ett karakteristiskt drag hos de norditaliska alfabeten. De flesta ha icke olika tecken för hårda och veka eller tonlösa och tonande konsonanter. I vilken mån denna företeelse motsvarar uttalet, är icke lätt att avgöra. I huvudsak beror den i varje händelse på, att till grund för de norditaliska alfabeten ligger det etruskiska, och i etruskiskan skilde man icke mellan tenuis och media. Av de grekiska bokstäverna Beta, Gamma, Delta och Pe, Kappa, Tau begagnades därför i Nordetrurien blott Pe, Kappa, Tau, i Sydetrurien slutligen blott Pe, Gamma, Tau. Då det latinska alfabetet härstammar från Sydetrurien eller i varje händelse mottagit påverkningar därifrån, förstår man lätt, varför den tredje bokstaven i alfabetet, det grekiska Gamma, hos romarne är ett tecken för *k*-ljud. Ursprungligen betecknade C även latinets *g*-ljud, men ifrån 3. årh. f. Kr. började man förse C, när det avsåg *g*, med ett differentierande streck nertill. Så uppstod G i den latinska skriften. Jmf. R i t s c h l Opuscula philol. IV sidd. 226 ff. 231.

De norditaliska alfabeten, som härstamma från den nordliga formen av det etruskiska alfabetet, känna som en följd därav av de sex ovan nämnda bokstäverna icke alls till Beta, Gamma och Delta, utan blott Pe, Kappa och Tau. Det finns endast ett undantag: Sondrioinskrifternas alfabet använder latinets < d. v. s. Gamma i st. f. Kappa och känner vid sidan av *Pe* (dock ej i samma inskrift) till bokstaven Beta B (se P a u l i I s. 56). Genom dessa företeelser intar Sondrioalfabetet en särställning bland de norditaliska alfabeten, som icke kan förklaras annorlunda än som en begynnande romanisering av detta alfabet. Härmed överensstämmer, att en av dess fem inskrifter, funnen vid Voltino NW om Lago di Garda (P a u l i nr. 30), är tvåspråkig med latin som det ena språket. Och det var i dessa nejder, som den romerska handeln under århundradena närmast före Augustus hade den tryggaste passagen norrut. Därom kan man läsa mera hos K a h r s t e d t.

Jag är ense med M a r s t r a n d e r, att det är ett likartat av det latinska påverkat alfabet i Alptrakterna som det från

Sondrio, som ligger till grund för runorna. Det förklarar åtskilliga egendomligheter i runradens sammansättning och det utseende vissa av dess tecken ha. Det förklarar den underliga blandningen av litet latinskt och övervägande norditaliskt i runskriften. Men beträffande de enskilda tecknen avviker min uppfattning icke obetydligt från Marstranders, såväl beträffande de redan behandlade tecknen som beträffande några andra, vilka skola diskuteras i det följande. En genomgående skillnad i vår uppfattning ligger däri, att jag icke finner det oundgängligen nödvändigt att antaga, att kelterna i Frankrike utövat inflytande på runskriften, ehuru jag icke vill förneka möjligheten av ett sådant inflytande.

För min del anser jag, att man kan förstå runskriften genom att enbart utgå från ett för latinsk påverkan utsatt norditaliskt alfabet. Att man har rätt att förutsätta ett dylikt, visar alfabetet från Sondrio, som upptagit latinskt B och <. B förekommer även väster om Lago Maggiore i San Bernardo vid Ornavasso, vars alfabet eljes stämmer överens med Luganoalfabetet. Se P. Kretschmer i Kuhns Zeitschrift 38 (1905) 98 f. San Bernardo-inskrifterna äro funna tillsammans med romerska mynt från 234—88 f. Kr. En inskrift från Andergia vid Mesocco (St. Bernhard) som behandlas av Herbig i Anzeiger für schweizerische Altertumskunde N. F. 7 (1905—1906) sidd. 194 f. är med latinskt R och D i ordet RIΓΛΛDI ett annat exempel på alpalfabet, som undergått en romaniseringsprocess. Detta alpalfabet är måhända icke något annat än det från Lugano. Förekomsten av ◊ O icke blott i Sondrio och Lugano utan även i flere andra norditaliska alfabet är också ett vittnesbörd om, att det latinska alfabetet, såsom naturligt är, varit en kompletteringskälla för de norditaliska alfabeten, vilka ju tillhöra en tid (3.—1. årh. f. Kr.), som kännetecknas av den romerska maktens stegvisa utbredning norrut. Mottagligheten på vissa håll för det latinska alfabetet beror naturligtvis i främsta rummet på, att med dess tillhjälp kunde uttryckas skillnaden mellan V och O samt ett antal konsonanter, vilka vid begagnandet av enbart det etruskiska alfabetet, som icke skilde mellan hårda och veka konsonanter, sammanblandades i skriften.

Runskriftens stamalfabet måste visserligen ha varit ännu starkare uppblandat med latinska element än Sondrioalfabetet. Det måste dessutom ha innehållit latinskt D och sannolikt F samt haft latinska former på R och T. Förekomsten av ett dylikt alfabet vid en viss tidpunkt måste man likväl ha rätt att antaga. De norditaliska alfabeten äro med undantag av det

venetiska kända genom så få inskrifter för var och en av de många olika typerna, av vilka nya när som helst kunna upptäckas (t. ex. Magrè 1918, Maria-Saalerberg 1924), att förekomsten av ett något starkare latiniserat alpalfabet än det från Sondrio icke bör anses ligga utanför möjligheternas gränser. Sondrioalfabetet representeras av fem helt korta inskrifter (Pauli I nris 27—31). Också inom dem synes det finnas olika typer. I sin helhet är detta alfabet så torftigt känt, att vi icke ens veta, huru *r* betecknades däri. Det finnes alltså den möjligheten, att latinskt R och icke vanligt norditaliskt D eller P varit i bruk i Sondrio liksom det med säkerhet begagnats i Andergia. Den föga ingående kännedom vi ha om detta alfabet utesluter icke heller möjligheten, att, liksom det upptagit latinskt B och <, det även känt till latinskt D och F, av vilka bokstäver åtminstone den föregående uppträder i Andergia.

Vad bokstaven F beträffar, så veta vi icke hur *f*-ljudet betecknats i de norditaliska alfabeten med undantag av det venetiska och det därmed besläktade alfabetet från Este, vari det uttrycktes med en även i den äldsta etruskiska skriften förekommande digraf *vh*. Om detta sammanhänger med en faktisk brist på *f*-ljudet i de betecknade språken eller om det beror på bristfälligheten av vår kunskap om de norditaliska alfabeten, är svårt att säga. Det låter tänka sig, att, liksom latinets F = *f* anses ha uppkommit genom förenkling av ꟻB (*vh*) (se Sommer Handbuch[2] s. 25), vilket var en utväg att med det grekiska alfabetets teckenförråd uttrycka *f* (som bekant var det grekiska *f*-tecknet ɸ ursprungligen och ända till kristen tid tecken för *ph*), även runskriftens ᚠ = *f* uppkommit självständigt genom en liknande förenkling av norditaliskt ꟻB. Härför talar förekomsten av norditaliskt ꟻ = *v* i runskriften i formen ᚹ, vilken synes ha framtvingats av differentieringsbehov gentemot *f*-runan och *a*-runan.

Ett är visst, att latinskt G, som ju även hos romarna själva var ett sent och först i 3. årh. f. Kr. uppkommet tecken, icke varit känt i runornas moderalfabet. Just det, att runan för *g* är utan samband med de bekanta *g*-beteckningarna i grekiska och latinska alfabeten, utgör ett överväldigande bevis för runskriftens norditaliska ursprung. Däremot härstammar *k*-runan ‹ säkert från latinska alfabetet och den väg det kommit betecknas av C eller < i Sondrioalfabetet (Pauli I nris 30 f.). Eljes härskar K i de norditaliska alfabeten och den av von Friesen alternativt föreslagna härledningen av *k*-runan av förenklat K i ligaturer skulle knyta runskriften när-

mare till de norditaliska alfabeten, men strandar på det faktum, att binderunor icke förekomma i gotiska och tyska inskrifter, utan tydligen äro en nordisk nyhet. Jmf. Bugge s. 20; Wimmer s. 168.

Den anmärkningsvärda företeelsen, att ‹ i runskriften brukar vara mindre än andra bokstäver är åtminstone icke helt och hållet utan motsvarighet i Italien. Jag har fäst mig vid den i inskriften CIE 464.

För att därefter komma till dentalerna, så förtjänar det uppmärksamhet, att *t*-runan icke har den för de norditaliska alfabeten utmärkande formen X, den fornfeniciska formen, som icke bevarats i någon enda grekisk eller latinsk inskrift, men väl i ett par fall hos etruskerna, vilket förklarar denna urforms förekomst i Norditalien och ger en god föreställning om, hur de där använda alfabeten blivit på sidan om utvecklingen av skriften. Den omtalade *t*-formen är emellertid icke runalfabetets, vars *t*-tecken tydligen utgått från det i grekisk-latinsk skrift vanliga T. Jmf. dock även *t*-formen i Veronainskriften avb. 1. Detta i förening med de andra ovan angivna latinska elementen i runornas stamalfabet gör det sannolikt, att det var mot slutet av de norditaliska alfabetens tillvaro som runorna uppstodo, ehuru jag icke tror att man kan bestämma tiden så noggrant som Marstrander gör det (s. 117). För min del anser jag, att det kan ha skett redan något tidigare än i senare hälften av 1. årh. f. Kr., vilket är Marstranders datering, låt oss säga ett halvt eller ett helt århundrade tidigare. Här kan endast en sorgfällig undersökning av de norditaliska alfabetens kronologi förhjälpa till bestämdare resultat. Det är med spänd förväntan man emotser Marstranders a. st. utlovade arbete angående denna sak.

Redan ovan antog jag, att runornas norditaliska mönsteralfabet innehållit även latinskt D. Jag anser nämligen, att Wimmers sammanställning av *þ*-runan ᚦ ᚦ med latinskt D icke bör dragas i tvivelsmål. Särskilt övertygande är, att det äldsta belägget för *þ*-runan, nämligen på Vimosehyveln omkring 250 e. Kr., företer formen D (jmf. von Friesen RH s. 36). Men samtidigt ger den omständigheten, att D i runskriften ej blivit tecken för *d* utan för *þ*, en antydan om, att D på sin väg till runskriften passerat ett norditaliskt alfabet, i vilket det kan antagas ha använts till att beteckna en mer eller mindre spirantisk dental. Jag kan icke tillmäta det någon som helst vikt, att runans ögla senare dragit ihop sig mot mitten av huvudstaven. En motsvarande företeelse ha vi i Vadstena-

brakteatens *b*-runor och i den angelsachsiska *d*-runan. Och *l*-runans tvärstreck ha likaså för alltid flyttat ner mot mitten av huvudstaven. I viss mån kan ytterligare *n*-runan jämföras. Slutligen förtjänar följande faktum omnämnas. Rho har i de norditaliska alfabeten oftast den gamla formen D ᚦ. I Sondrio är likväl intet *r*-tecken belagt, men i Luganoinskrifterna förekommer D ofta. En gång har detta tecken antagit samma form som *þ*-runan, nämligen þ (Pauli I nr. 11).

Lika villig som jag är att acceptera Wimmers sammanställning av *þ*-runan med latinskt D, lika tveksam är jag inför hans förklaring av *d*-runan ⋈ som uppkommen genom fördubbling av *þ*-runan. Det är visserligen tänkbart, att D i runskriften ursprungligen hade fått lov att användas både för *þ* och *d* och att detta framtvingat en differentiering. Men i så fall väntade man sig att finna *d*-runan i runraden omedelbart invid *þ*-runan, liksom *e*-runan placerades invid *i*-runan, varav den utgör en differentierad form (se ovan sid. 31), och liksom de nyskapade *g*- och *j*-runorna fingo sin plats bakom de till ljudvärdet besläktade *k*-resp. *i*-runorna.[1] Därför tror jag ej på, att *d*-runan uppkommit genom differentiering. Och faktiskt erhåller den på ett slående sätt sin förklaring i de norditaliska alfabeten, i vilka alldeles samma tecken ⋈ är i bruk, bl. a. även i Sondrio och Lugano. Ljudvärdet kan icke exakt fastställas, men så mycket synes säkert, att därmed betecknades ett slags sibilant eller närstående spirant [jmf. t. ex. Pauli I s. 58; G. Herbig, Anzeiger für schweizerische Altertumskunde N. F. 7 (1905—1906) s. 192; J. Whatmough, Classical Quarterly 19 (1925) s. 69]. Såsom den sistnämnde observerat, ha vi i Sondriobilingven Pauli I nris 30 (ovan avb. 3) samma namn i slutet av den i latinskt alfabet och den i inhemskt alfabet avfattade delen av inskriften. Det latinska alfabetet visar sig härvid vara kompletterat med det norditaliska tecken, som ser ut som *d*-runan, och som av Whatmough omskrives med *ś*. Det märkliga är, att detta tecken icke förekommer på motsvarande plats i den senare delen av inskriften, som är i epichoriskt alfabet. I stället finna vi där ett tecken ᛗ (av mig omskrivet med *s*), som även motsvarar det sista S i den latinska inskriften, medan det första S i sista ordet i den latinska inskriften motsvaras av ett inhemskt tecken för *z*. Slutligen motsvaras latinskt D i *Saśadis* i andra delen av ett av fem punkter bestående tecken,

[1] Runan för *p* anser jag ha differentiats av *b*-runan. Varför den det oaktat icke står invid *b* i runraden, skall jag längre fram (sid. 44) förklara.

i vilket Whatmough enligt min mening med orätt ser Theta. Jag kan icke däri finna annat än en bisarr form av ⋈. Om jag har rätt, har man alltså ansett lämpligt att i latinsk skrift återge det därmed betecknade ljudet med D: mot *zaśaśiśa* svarar *Saśadis*. Det är alltså icke underligt, att den germanska *d*-runan återgår på ett norditaliskt tecken, som vi finna motsvarat av latinets *d*-tecken. I synnerhet med tanke på, att urgermanskt *d* i de flesta lägen var spirantiskt (se von Friesen RH sidd. 30 f., Hoops' RL IV s. 17) kan det icke överraska, att för detsamma i brist på bättre valdes ett tecken, som i Norditalien användes för en spirant. Ytligt sett hade man väntat sig, att ⋈ blivit tecken för germanernas *þ* och D för deras *d* (*ð*) i st. f. tvärtom. Men vi måste komma ihåg, att ljudförhållandena i de norditaliska språken äro oss blott grovt schematiskt bekanta, och att en mera ingående kännedom om de finare detaljerna i uttalet kanske skulle låta det val, som runskriften gjort, framstå helt naturligt. I ingen händelse kan det sätt, på vilket jag förknippar *þ*- och *d*-runorna med de norditaliska alfabeten, anses våldsammare än von Friesens härledning av *þ*-runan från grekiskans *f*-tecken, som, skulle man dessutom tycka, hade behövts för att uttrycka *f*-ljudet i runskriften. Då runskriften för övrigt, såsom delvis redan ådagalagts, delvis ytterligare kommer att ådagaläggas i det följande, låter förstå sig med tillhjälp av de norditaliska alfabeten, och den enda återstående runan ⋈ = *d* till formen har sin fullständiga motsvarighet i det norditaliska sibilanttecknet ⋈, så utgör detta enligt min mening en borgen för, att sammanställningen av dessa tvenne bokstäver är riktig. I ett fall som detta är formernas fullständiga identitet det avgörande.

Innan jag går vidare, må det tillåtas mig påpeka, att vinnandet av nya tecken genom differentiering av gamla spelat en roll inom runskriften liksom i de klassiska alfabeten. Särskilt framträdande är detta i den 28-typiga runraden på Thamessvärdet. Av de fyra tilläggstecknen äro oförtydbart tre, men sannolikt alla resultatet av en differentieringsprocess. För den 4., 25. och 28. runan (*o*, *a*, *ea*) ligger den ursprungliga *a*-runan, nu som *æ* nr. 26, till grund. Den 27. runan *y* är medelst ett kors åtskild från *u*-runan. I den allmängermanska 24-typiga runraden har, såsom ovan visades, *ẹ*-runan ᛇ uppkommit genom differentiering av *i*-runan ᛁ.

Det ges i denna vanliga runrad ännu en bokstav, som utan tvivel uppstått genom differentiering av en annan och som just

därigenom lämnar ett nytt bevis för runskriftens härstamning från de norditaliska alfabeten. Denna runa är *p*-runan. O. von Friesen och alla andra ha förgäves ansträngt sig att förklara den utgående från antika tecken för *p*. Ett sådant företag är naturligtvis hopplöst. Wimmer var på väg mot sanningen, då han i 'Die Runenschrift' (sid. 118) lät *p*-runan ha framgått ur en differentieringsprocess, men han hindrades av sin olycksaliga fördubblingsprincip att finna den slutgiltiga lösningen. För honom framstod *p*-runan som förenkling av en av honom konstruerad monstruös urtyp, bestående av två med ryggen mot varandra vända ᛒ-runor. Wimmer har också med rätta senare själv uppgivit denna förklaring (se Bugge s. 165), utan att lyckas bättre med att låta *p*-runan uppkomma genom en serie metamorfoser av latinskt P. Marstrander härleder (s. 103) med von Friesen *p*-runan från en latinsk kursivform för *p*, med vilken dock olikheten är större än likheten. För mig är det alldeles uppenbart, att *p*-runan, som på Kylverstenen och Thamessvärdet har formen ᛈ, uppkommit av *b*-runan ᛒ genom att de två mittelstrecken vikits utåt. Det gläder mig att se, att J. Sverdrup i sin redogörelse för Marstranders runlära i 'Nordisk Tidskrift' 1928 s. 430 tydligen tänker sig saken på samma sätt, eftersom han anser *p*-runan ha uppkommit av *b*-runan. Det differentieringssätt jag tänkt mig har en förträfflig motsvarighet i uppkomsten av ryskt *Б* = *b* av *B*, som bibehöll värdet *v*, som det fått redan i grekiskan. En schematiserad och på sida svängd form av den genom öppning av *b*-runan vunna *p*-runan utgör Charnay-spännets *p*-form ᛈ, samt de i fornengelska handskrifter anträffbara *p*-runorna (jmf. hos Wimmer s. 116). I vanliga inskrifter är *p* ingenstädes belagt vare sig i Norden, Tyskland eller Östeuropa (RH sid. 40; Henning s. 156; Bugge s. 165). Lindquists försök att tolka Fonnåsinskriftens ᛒ som *p*-runa (Galdrar sid. 81) är icke övertygande (jmf. hans egna uttalanden om växlande runtyper i samma inskrift s. 88 samt von Friesen 'Röstenen' s. 120).

Att min förklaring av *p*-runan är den riktiga, bekräftas av Vadstenabrakteaten, som bevarat ett mindre långtgående differentieringsförsök, nämligen ᛒ med spetsiga öglor = *p* och B med rundade öglor = *b*. Bugge antar i 'Norges Indskrifter med de ældre Runer' I sidd. 55 och 58, att på Fonnåsspännet ᛒ är = *b* och ᛒ = *p*. Om han har rätt, ha vi även här en genom differentiering av *b*-runan vunnen *p*-form. Även i Eggjuminskriften synas de två däri förekommande varianterna

av *b*-runan fördela sig på ljuden *b* och *p*. Anf. arb. III s. 188, där M. Olsen härom förhastat säger: 'Dette er dog uden Tvivl ikke tilsigtet'.

Av *p*-runans plats i runraden kan man draga ännu en viktig slutsats, nämligen att den av *b*-runan differentierade *p*-runan icke skapats för att fylla bristen på ett tecken för *p*, utan att den genom differentiering vunna formen utträngt en äldre *p*-runa, den ursprungliga *p*-runan, och intagit dennas plats i runraden. Ty om man av *b* framdifferentierat ett *p*-tecken blott för att fylla bristen på ett dylikt, så skulle *p*-runan säkerligen haft sin plats bakom *b*-runan. liksom *ẹ*-runan och därpå *j*-runan ställdes bakom den till uttalet nära stående *i*-runan, och *g*-runan bakom *k*-runan. Alltså har den av *b*-runan differentierade *p*-runan utträngt den äkta *p*-runan. Man frågar sig varför. På denna fråga förmå de norditaliska alfabeten ge svar. Tecknet för *p* har i dem vanligen och i alfabeten från Sondrio och Lugano alltid formen ᛚ. Samma form har *p*-tecknet på Mesastenen i 9. årh. f. Kr. Samma *p*-tecken anträffas stundom i mycket gamla (5. årh. f. Kr. och tidigare) grekiska inskrifter, främst från Boiotien (se mina 'Beiträge' sid. 50), och i det etruskiska alfabetet har den ifrågavarande formen blivit den vanliga. Från det etruskiska alfabetet ha de norditaliska alfabeten ärvt ᛚ = *p*. Härifrån kom det in i runskriften, men då *l*-runan tidigt antagit samma form, förstår man, att ett nytt *p*-tecken skapades genom differentiering av *b*-runan. Det finns ett grekiskt alfabet, nämligen det fornkorintiska, i vilket beteckningen av *b* och *p* skänker en parallell till runorna. Emedan det urgrekiska Beta alltför mycket liknade eller rent av sammanföll med Rho, införde man på olika håll nya beteckningar för *b*. I Korint gick man därvid till väga så, att man i stället för Beta använde en differentierad form av Pe (se mina 'Beiträge' sidd. 51 f.).

Försöken att ersätta den ursprungliga *p*-runan ᛚ med olika differentieringar av *b*-runan ledde icke till bestående resultat. Slutet blev, att *b*-runan som sådan, odifferentierad ersatte *p*-runan. Det är lockande att antaga, att sammanfallet av *p*- och *b*-runorna gjort, att man tyckte man kunde reda sig med ett enda tecken även i dental- och gutturalserierna. Kanhända ha vi här funnit orsaken till det sällsamma, språkligt icke betingade uppgivandet av åtskillnaden mellan tenuis och media i den yngre runskriften. Så mycket är visst, att det är labialserien som sviktar före de andra.

Jag uttryckte mig ovan så, att *l*-runan tidigt antagit formen

ᛚ, och att detta ledde till skapandet av en ny *p*-runa. Den ursprungliga *l*-formen kunde då ha varit t. ex. Λ, som begagnas i Sondrio. Men nästan mera tilltalar det mig, att i ᛚ se den ursprungliga och även framdeles bevarade formen för *l*-runan, emedan just denna form är vanlig i de norditaliska alfabeten, ehuru ej i deras västra utan blott i deras östra grupp. Den västra gruppen använder L, med undantag av Sondrio, där vi som sagt finna Λ. I varje fall erhåller *l*-runan sin förklaring i de norditaliska alfabeten och utgör med sin uppåtriktade spets särskilt ett bevis mot riktigheten av Wimmers runteori, som härleder runorna ur det latinska alfabetet. Jag förmodar, att just *l*-runans form mer än lovligt sporrat von Friesen att söka runornas ursprungskälla i den grekiska skriften. Som av det ovanstående framgår, behöver man ej gå till den grekiska skriften för att finna en förklaring på *l*-runan.

Jag är alltså böjd att antaga, att i den äldsta runskriften både *p*-runan och *l*-runan haft formen ᛚ, och att detta lett till bildandet av ett nytt *p*-tecken genom differentiering av *b*-runan. Mot ett sådant antagande kan från metodisk synpunkt icke göras någon som helst invändning. Det är nämligen icke så sällsamt, som man kunde tro, att två bokstäver med olika ljudvärden ha samma form i samma alfabet eller till och med i en och samma inskrift. Sålunda kan man av Larfelds Tafel III se, att just bokstaven ᛚ i 7. årh. f. Kr. i Miletos var tecken för både *g* och *l*. Samma sak gäller om Rhodos omkring 650 och Styra och Karystos på Euböa i 6. årh. f. Kr. Jmf. även Lakonien i 6. årh. och Anaktorion och Ambrakia i 5. På Keos var i 6. årh. och i östra Argolis i 5. årh. f. Kr. Λ än = *g*, än = *l*. I den gamla inskriften från Abu Simbel (Roehl Inscriptiones Graecae Antiquissimae nr. 482), som lyder *Τήλεφός μ' ἔγραψε ὁ Ἰαλύσιο[ς*, betecknas *γ* och *λ* med samma tecken ᛚ. Roehl nr 483 från Didyma invid Milet visar Γ eller ᛚ = *γ* och Λ eller ᛚ = *λ*. De likaledes mycket gamla grekiska inskrifterna på den s. k. Euphorbos-tallriken (P. Kretschmer, Die griechischen Vaseninschriften, Gütersloh 1894, sid. 7; Rheinisches Museum 43 (1888) 481) skriva *m* och *s* med samma eller i det närmaste samma bokstav. Detsamma gäller om ett par fornkorintiska inskrifter, Inscriptiones Graecae IV nr. 212 och 348. Häroldsstaven från Brundisium har gemensamt tecken för *n* och *s* (IG XIV 672). En icke ovanlig företeelse i somliga av de grekiska lokalalfabeten är, att *h* och *ē* uttryckas med ett och samma tecken. Se Larfeld sidd. 257 f. och Tafel III samt Kretschmer a. a. s. 105. —

Jag återkommer än en gång till *r*-runan, som ovan visade sig höra till de runor, vilka indirekt härstamma från det latinska alfabetet. Även av von Friesens avbildningar RH sid. 42 ser man lätt, att *r*-runan kommer från den epigrafiska latinska skriften och icke från kursivskriften. Vad som är särskilt intressant och som von Friesen underlåtit att påpeka är, att den latinska monumentalformen R med öppnad slinga (den mellersta typen i sista raden hos von Friesen), vilken fullständigt överensstämmer med *r*-runan, icke är utmärkande för kejsartidens inskrifter, utan för äldre latinska inskrifter t. o. m. 2. årh. f. Kr. Man finner exempel på denna form (ofta vid sidan av formen med sluten ögla) i följande gamla latinska inskrifter i Fr. Ritschls stora verk 'Priscae latinitatis monumenta epigraphica' (Berlin 1862): IV Ab. XIII 102. XIV 26. 27. 50. XV 15. 18. 28. 32. 45. XVII 22, 24 (majuskel ABC-inskrift). XXV A (bronslagtavla från slutet av 2. årh. f. Kr.) XXVI och XXVII (d:o). XL G (L. Scipio Asiagenus gravskrift från förra hälften av 2. årh. f. Kr.). XLI Ka (Scipiongravskrift från 2. årh. f. Kr.). XLIII A. Jmf. även den mycket gamla latinska inskriften CIE 464, samt de yngre latinsk-etruskiska inskrifterna CIE 736. 759. 1439. 1605. Dessa exempel giva den rätta bakgrunden till vår ovan uttalade förmodan, att runskriften uppstått möjligen redan i slutet av 2. eller början av 1. årh. f. Kr.

Det finns ett alfabet, i vilket *r*-formen med öppnad slinga blivit, om icke den allenarådande, så dock den förhärskande och typiska formen. Detta alfabet är det gamla faliskiska alfabetet, en självständig avart av det latinska under republikens tid. Se CIE 8003. 8010 f. 8014—8016. 8036. 8038. 8046. 8050. 8074. 8078, 8190 o. s. v. Det är alltså icke på något sätt förvånande, att samma form vunnit herraväldet inom runskriften. För att förklara denna företeelse behöver man minst av allt tillgripa kursivskriften.

Redan i det föregående hade jag tillfälle att framhålla, att *w*-runans form ᚹP beror på differentiering gentemot *a*- och *f*-runan. För mig är det höjt över varje tvivel, att *w*-runan har framgått av de norditaliska alfabetens (dock ej i Sondrio och Lugano, men väl t. ex. i Bozen), det etruskiska och det forngrekiska alfabetets *w*-tecken ᚠ. Vid differentieringen gentemot *a*- och *f*-runan har man valt utvägen att låta *w*-runans tvärstreck sammanträffa. Detta innebar en synnerligen obetydlig förändring, vilket bevisas därav att samma eller liknande förändring spon-

tant inträffat på andra håll utanför runskriften. I staden Volaterrae i Nordetrurien äro vi i tillfälle att bevittna, huru *v*-tecknets (Digammas) övre tvärstreck med spetsen närmar sig det nedre, dock så, att en smal öppning återstår mellan dem: ᚠ (se CIE I sidd. 12 ff.). Men det ges ännu fullkomligare paralleler till *v*-runans utveckling. I en inskrift från Clusium i Nordetrurien CIE ad 596 har E eller ᛔ antagit formen ᛒ. I en annan inskrift CIE 4051 (Perusia) har *e* formen ᛒ och *v* formen ᚱ. Sistnämnda *v*-form ha vi även i en latinsk-etruskisk bilingv från Pisaurum (nu Pesaro), F a b r e t t i Corpus Insriptionum Italicarum nr. 69, samt i de s. k. Novilarainskrifterna från Picenum, publicerade av E. L a t t e s i Rom 1894 (särtryck ur Rendiconti della R. Accademia dei Lincei 1893 och 1894).

Det är icke bara så, att *v*-runan otvunget erhåller sin förklaring ur de norditaliska alfabetens ᚠ = *v*. Det finns ingen annan möjlighet att förstå den. Norditaliskt ᚠ härstammar visserligen via det etruskiska alfabetet från det grekiska, men hos grekerna hade, som en följd av *v*-ljudets försvinnande i språket, även i skriften de sista spåren av ᚠ försvunnit århundraden före Kristi födelse.

I romersk tid begagna grekerna *u*-beteckningen *ov* för att omskriva latinskt *u̯*, vilket är självklart, då i latin samma tecken V eller U användes för både *u* och *u̯*. O. v o n F r i e s e n tror, att *v*-runan uppstått ur senare delen av den grekiska digrafen OY. För att detta förslag alls skall kunna övervägas, måste likheten mellan ᚹ och Y vara påfallande. O. v o n F r i e s e n säger RH s. 27: 'Formellt sett är det sålunda ingen som helst svårighet att härleda ᚹ ur grekiska former för Y'. Men han lämnar inga bevis för sitt påstående och gör framför allt icke ens ett försök att förklara varifrån det översta strecket kommit i ᚹ. — W i m m e r ser i *v*-runan (sidd. 119 f.) utan minsta bevis och sannolikhet latinets Q. — M a r s t r a n d e r s olika förslag till förklaring (s. 115) äro icke bättre. — B u g g e (s. 160) hade observerat likheten med Digamma, men kunde naturligtvis icke förklara den, då det gällde 3. årh. e. Kr.

Ett bevis i samma riktning som *v*-runan lämnar *s*-runan. Det är växlingen mellan tre- till åttastreckiga former med de tre- till fyrstreckiga som normalformer, som är av stor betydelse. O. v o n F r i e s e n erkänner (Erdmanns Minnesskrift s. 235), att mångstreckiga former finnas redan i de äldsta runinskrifterna. Jmf. H o o p s' RL IV sid. 17. Hos grekerna förekommer likadan växling i äldsta tid (se L a r f e l d Tafel III).

Det vanliga var ϟ ϛ. Av dessa former har dock endast den senare överlevat Alexander den stores tid, men är redan i kejsartiden efter Augustus vorden en sällsynthet. Den har efterträtts av Σ och Ϲ. Till allt detta se Larfeld s. 273. I Atén försvinner ϟ redan omkring 445 f. Kr. (Larfeld s. 266). Från det arkaiska grekiska alfabetet kommo de tre- till mångstreckiga *s*-formerna till Italien. I det latinska alfabetet har till åtskillnad från det grekiska alfabetet, som stannade för den fyrstreckiga formen, den trestreckiga tidigt kommit till herraväldet och avrundats till S. Det kantiga ϟ dog ut redan under republiken. Under kejsartiden är S allenahärskande. Dessa fakta ådagalägga svårigheten att härleda *s*-runan direkt från det grekiska eller det latinska alfabetet.

Det etruskiska alfabetet föredrar ϟ ⲋ, men är icke obekant med ϛ. Det senare t. ex. CIE 8412. 8415 samt i de äldsta ABC-inskrifterna. En femstreckig form möter oss i CIE 8415. Den sedvanliga *s*-formen i de norditaliska alfabeten är ϟ, som även kan skrivas ⲋ, alldeles som i runskriften. Men i Luganoalfabetet finner man spår av den fyrstreckiga formen (Pauli I nris 3. 12? 17?) samt av den femstreckiga (Pauli I nris 11. 18 h; jämf. även Pauli I s. 57). Dessa former beteckna skriftens väg till germanerna.

O. von Friesen trodde sig ursprungligen kunna härleda *s*-runan från Sigma i det grekiska alfabetet. Senare har han insett, hur utsiktslöst detta är, i synnerhet om man lägger kursivskriften till grund. I Nord. Tidsskr. for Filologi IV: 1 s. 176 och i Erdmanns Minnesskrift sid. 235 f. samt senare har han därför sökt förklara *s*-runan som en hybrid av grek. ζ och ξ. Den av von Friesen i 'Runorna i Sverige' s. 3 till jämförelse med *s*-runan framsatta ξ-formen av en eklatant likhet har jag dock ej observerat i några paleografiska verk. Enligt vad jag tyckt mig finna, har grek. ξ alltid ett eller par streck horisontala, såsom i de former von Friesen avbildat i Hoops' RL IV sid. 10. Dessa ha emellertid det felet att de icke likna *s*-runan.

Med sin nya teori om *s*-runans ursprung invecklar sig von Friesen i den ena svårigheten efter den andra och kommer vid sina försök att frigöra sig från dem allt längre ut på hypotesernas gungfly.

Den första hjälphypotesen är, att runornas upphovsman så illa kände till det grekiska alfabetet, att han sammanblandade bokstäverna Zeta och Xi. Detta berörde jag redan i förra delen av mitt arbete (s. 10).

För det andra uppstår frågan, varför Zeta blev tecken för tonlöst *s* i runskriften, ehuru Zeta under kejsartiden betecknade tonande *s* (*z*), såsom von Friesen har klart för sig (RH s. 39 o. a.; se även t. ex. Hirt Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre (2. uppl.) s. 89). Det förfaringssätt, som von Friesen tillskriver omskaparen, är så mycket egendomligare, som denne i sitt språk hade tonande *s* (*z*) att beteckna. Enligt gängse åsikt (Wimmer sidd. 130 f.; Erik Brate 'Sveriges runinskrifter' Stockholm 1922, sid. 12) var *R*-runan ᛉ (den andra *r*-runan) ursprungligen ett tecken för detta *z*. Då detta *z* i språkutvecklingen blev *R*, följde även runan med och fick det nya ljudvärdet *R*. Till förmån för sin runteori kastar von Friesen över bord denna välgrundade uppfattning av *R*-runan. I stället upptar han en misslyckad tanke av Bugge (sidd. 78 ff.), enligt vilken *R*-runans ursprungliga värde varit *ks*. Bugges åsikt beror blott och bart på hans tolkning av runan på två anglosachsiska mynt från 7. resp. 8. årh. (sid. 36 f.), samt därpå, att runan i anglosachsiska runnamnsuppteckningar, av vilka den äldsta är från 9. årh., kallas *eolhx* ell. dyl. Att den andra *r*-runan hos anglosachsarne slutligen under latinskt inflytande fått till uppgift att motsvara latinskt *x*, är tydligt, och några slutsatser angående runans ursprungliga värde är det icke möjligt att draga av denna sena företeelse. Och hur skall man i annat fall förklara *R*-runans uppkomst av den hypotetiska urrunan med ljudvärdet *ks?*

Genom sin anslutning till Bugge har von Friesen emellertid ännu icke kommit ut ur de svårigheter hans teori om *s*-runan berett honom. Ty om runskriften ursprungligen hade ett eget tecken för ljudförbindelsen *ks*, så tycker man, att detta icke borde kunna förklaras på annat sätt än att det fanns ett grekiskt tecken för ljudförbindelsen *ks*, nämligen *ξ*. Men von Friesen anser ju, att runornas skapare missuppfattat grek. *ξ* som ett *s*-tecken. Därför måste von Friesen nu låta honom också ha missuppfattat grekiskans tecken för *ps*, alltså ᛉ, såsom tecken för *ks*.

Med dessa modifikationer av sin runteori har von Friesen ytterligare understrukit, att den påstådda gotiska uppfinnaren av runorna var 'utan någon pedantisk hänsyn till alla efter vår uppfattning mer eller mindre betydliga ljudnyanser' (RH s. 46).

Om vi härefter återgå till de norditaliska alfabeten, så visar det sig, att de även förmå förklara *R*-runan, ifall denna, såsom det brukar antagas, ursprungligen betecknade *z*. Runan har

utom formen ᛉ även formen ⅄ (Kylverstenen) samt på Charnayspännet ᛯ. Härmed sammanställer Marstrander (s. 116) helt visst riktigt Zetaformerna i Sondrioalfabetet: ⩚ ⩛ (Pauli I nris 27—30; jmf. även Pauli I s. 56). Dessa gå tillbaka på den typiskt etruskiska Zetaformen ‡ [jmf. Sommer, Indogerm. Forsch. 42 (1924) 90], vilken framgått av grekernas I (varav omkring 200 f. Kr. blev Z, som romarne sekundärt upptogo som främmande tecken i slutet av sitt alfabet). Zetas ljudvärde i Sondrioalfabetet kan icke exakt fastställas. Det torde röra sig om en dental affrikata eller spirant och denna omständighet torde förslå till förklaring av Zetas användning som *z*-tecken i den första runskriften. Genom *R*-runans anknytning till norditaliskt Zeta bekräftas å andra sidan den gamla uppfattningen, att den ursprungligen betecknade *z*. För detta talar även, att den i runraden står invid (framför) *s*-runan.

Det finns ännu en runa, som vid jämförelse med de norditaliska alfabeten träder i ny belysning. Denna runa är *h*-runan, som i Norden har formen ᚺ eller ᚺ med ett snett tvärstreck, medan den i de sydvästgermanska inskrifterna, nämligen spännena från Charnay och Friedberg, alltid har tvenne sneda tvärstreck (Henning s. 150). Sistnämnda form är även den egentliga anglosachsiska (Wimmer sidd. 83. 85; Hoops' RL IV s. 21). Goternas runskrift är en utlöpare av den nordiska och har mycket riktigt ett enda tvärstreck i *h*-runan. Vi ha nämligen ᚺ i inskriften från Pietroassa (ej Kovel, såsom von Friesen anger RH s. 38, där han för övrigt icke alls upptar *h*-runan med två tvärstreck).

De två tvärstrecken i *h*-runan äro en påminnelse om de norditaliska alfabetens ena och ursprungligare *h*-form, som har trenne sneda tvärstreck (se Marstranders tabell s. 99). Trenne, men vanligtvis horisontala tvärstreck har också den ursprungliga grekiska formen, som var i bruk in i 5. årh. f. Kr. Hos etruskerna bevarades denna ålderdomlighet ända tills det etruskiska alfabetet kom ur bruk. Två tvärstreck i Heta har en arkaisk grekisk inskrift, satt i Olympia av en man från Rhegium i Syditalien (Roehl IGA nr. 532).

De två runor, som jag ännu icke behandlat, *m*-runan och *n*-runan, äro utan intresse. Den förra är ett vanligt antikt M, som även förekommer i Giubiasco-varianten av Luganoalfabetet. I Sondrio anträffas W och W. Eljes är det ålderdomliga ᛚ^ eller ᛚ~ vanligt i Norditaliens epichoriska alfabet. Den vidare utgestaltning *m*-runan undergått, så att den blivit ᛗ.

	Runor.	Norditaliska alfabetens västliga grupp	Norditaliska alfabetens östliga grupp	Latinska bokstäver, som upptagits i norditaliska alfabet i västliga gruppen.	Latinska bokstäver i runskriften, men ej belagda i norditaliska alfabet.
f	ᚠ				F
u	ᚢ	V V	Λ Λ		
þ	ᚦ D			D (Andergia, Sondrio?)	
a	ᚨ	ᚨ			
r	R			R (Andergia, Sondrio?)	
k	ᚲ			ᚲ (Sondrio)	
g	X ᛝ	*supplerad runa*			
v	ᚹ	ᚨ			
h	ᚺ ᚻ	ᚻ			
n	ᚾ	ᛚ И N			
i	ᛁ	ᛁ			
j	ᛃ ᛃ	*supplerad runa*			
ė	ᛇ ᛇ	*differentierad av i-runan*			
p	ᛈ	.	. b- .		
R(z)	ᛉ ᛦ ᛯ	ᛉ ᛉ			
s	ᛊ ᛊ ᛊ ᛊ	ᛊ ᛊ ᛊ ᛊ			
t	ᛏ T	X	ᛘ?		T (Sveni, Idria, d. Bocq)
b	ᛒ B			B (Sondrio)	
e	ᛖ M	ᚨ ᛅ			
m	ᛗ	ᛚ ᛚ		M W (Sirbiasco resp. Sondrio)	
l	ᛚ	ᛚ Λ	ᛚ		
ŋ	ᛜ ◇	*supplerad runa*			
d	ᛞ	ᛞ			
o	ᛟ			ᛟ (Sirbiasco)	

b. 10. Tabell åskådliggörande runornas förhållande till de norditaliska alfabeten.

är framkallad av differentieringsbehov gentemot *e*-runan, när denna fått utseendet ᛗ.

Runan för *n* erbjuder icke större svårigheter vid härledning från de norditaliska alfabetens ᚴ, i Lugano även N, än den gör det om man utgår ifrån det grekiska eller det latinska alfabetet. Att *n*-runan ᚾ återgår på en sydeuropeisk *n*-form trots sin starkt avvikande gestalt, synes mig framgå av *h*-runans likartade utveckling till ᚼ på Rökstenen.

Resultatet av ovan stående undersökning av runskriftens sammansättning har jag försökt åskådliggöra i en tabell å s. 51.

De två runorna för *u* och *l*, vilka ha samma form i östra delen av Norditalien, skilja sig från motsvarande tecken i västra delen endast genom riktningen.

Sammanfattande ville jag säga, att av alla de tre jämförelserna av runskriften med det latinska alfabetet, med den grekiska kursivskriften och med de norditaliska alfabeten, ingen går så jämt upp som den sist nämnda. Ingen lämnar en så ringa rest och i ingen är resten så lätt förklarlig. Allt, som icke utan vidare kan härledas från de norditaliska alfabeten, sådana vi känna dem genom tämligen torftiga rester, får sin förklaring genom hypotesen, att det romerska inflytande, som redan före det latinska alfabetets fullkomliga seger gör sig gällande längs handelsvägen över Alperna vid Chur, var ännu något starkare än vad vi äro i tillfälle att konstatera i inskrifterna från Sondrio, Giubiasco och Andergia.

Vad Pedersen säger i sitt försvar för Wimmers teori, att skillnaden mellan tecknens oss bekanta utseende i det feniciska och i det därur framgångna grekiska alfabetet icke är mindre än skillnaden i utseende mellan runorna och de latinska bokstäverna, gäller med ännu större skäl om härledningen av runorna ur de norditaliska alfabeten. Då jag i det föregående huvudsakligen riktat min kritik mot von Friesen, begagnar jag här tillfället att om Wimmers teori säga med omvändning av ett uttryck hos Pedersen, att den är absolut otillfredsställande. Det är framför allt Wimmers härledning av *v*-runan från latinskt Q, *j*-runan från G, *ẹ*-runan från Y och *z*-(R-)runan från Z, som är alldeles oantaglig. Men också runorna för *a*, *h*, *l*, *p* och *u*, för att nämna de viktigaste, uppvisa vid jämförelse med motsvarande latinska bokstäver misstänkliga olikheter, som däremot få sin förklaring i de norditaliska alfabeten.

IV.

Till allt det, som ovan framhållits till förmån för teorin, att runorna härstamma från något norditaliskt alfabet i Centralalperna, komma ytterligare ett par för runskriften och de norditaliska alfabeten gemensamma drag, vilka i mitt tycke äro ägnade att skänka den norditaliska teorin definitivt företräde framom såväl den grekiska som den latinska.

Först och främst skriftriktningen. Hos grekerna löpte skriftraden i äldsta tid, liksom hos deras läromästare fenicierna, oftast från höger åt vänster, men i flerradiga inskrifter förekom det, att raderna löpte turvis åt vänster och åt höger, s. k. bustrofedon- eller plogfårsskrift. Därvid är första radens riktning godtycklig. Men redan tidigt, i 7. årh. f. Kr., ha somliga inskrifter blivit utförda i enbart åt höger löpande skrift. (Till allt detta se Larfeld sidd. 131—135). Sistnämnda, mera praktiska riktning hos skriften har slutligen helt och hållet utträngt de övriga sätten för tecknens anordning. I Attika har högerriktningen segrat redan vid mitten av 6. årh. f. Kr.; i mera avsides liggande delar av den grekiska världen, såsom på Kreta, höll sig bustrofedonskriften obetydligt längre eller in i 5. årh. f. Kr.

Övergången från vänsterriktning till högerriktning inom skriften betecknar ett otvivelaktigt framsteg, i det att det därigenom blir möjligt att hålla en griffel och liknande skrivredskap på ett naturligt sätt i högra handen med spetsen i lämplig riktning i förhållande till underlaget, så att den icke kör fast däri.[1] Vänsterriktningen inom den feniciska skriften torde vara nedärvd från den egyptiska hieroglyfskriften, som väl ursprungligen var blott en skrift med inhuggna eller målade figurer, varvid behovet av högerriktning ej gjorde sig gällande. Man började på högra sidan av den för skriften avsedda ytan, emedan högra handen hade närmare till den sidan, när man befann sig framför det föremål som skulle förses med inskrift. Och man började upptill av liknande skäl. Huru naturligt det var att börja till höger upptill visar även den kinesiska skriften, som dock därefter fortsätter i en kolumn nedåt med följande kolumn till vänster. Behovet av högerriktning måste göra sig gällande samtidigt med bruket av lera, vax eller papyrus o. dyl. som

---

[1] Vid genomläsning av mitt arbete har Prof. Hugo Pipping här gjort den träffande anmärkningen, att man vid högerriktning ej heller med handen skymde det som redan skrivits.

skrivmaterial. Ehuru egypterna tidigt började använda papyrus för skrivändamål, voro de alltför konservativa för att förändra den hävdvunna skriftriktningen. Ej heller fenicierna eller judarna eller araberna kommo sig för att göra det, lika litet som kineserna. Först grekerna bröto med en årtusenden gammal tradition och förändrade skriftriktningen i enligt med förhållandenas krav. En motsvarande förändring hos inderna synes bero på det grekiska inflytande, som nådde dem från och med Alexander den stores tid. Jmf. Jensen a. a. sidd. 145 f. Inom kilskriften finna vi redan i 3. årtusendet f. Kr. en övergång från en anordning av skriftkomplexerna, som överensstämde med kinesernas, till i rader åt höger löpande skrift (Jensen a. a. sidd. 55 f.). Detta sammanhänger säkerligen med skrivmaterialet, som bestod av mjuka lertavlor, i vilka tecknen ristades med griffel. Av det ovan anförda framgår, att tendensen inom skriftutvecklingen gått mot högerriktad skrift. Då von Friesen med Wimmer antager en godtycklig övergång från högerriktning till vänsterriktning inom runskriften, hade han bort anföra något exempel på en liknande växling av skriftriktningen på annat håll.

När etruskerna lärde sig skriva av grekerna, vilket skedde senast i 8. årh. f. Kr., härskade hos de senare ännu den gamla vänsterriktade skriften. Och denna blev bestående i den etruskiska skriften, så länge etruskiska överhuvud skrevs eller till sista årh. f. Kr., alltså runt ett halvt årtusende längre än hos grekerna. Även hos romarne skrevs ursprungligen åt vänster, såsom i Duenosinskriften från 4. årh., eller bustrofedon, såsom i den ännu äldre inskriften på Forum Romanum. Men redan i 3. årh. f. Kr. är högerriktningen genomförd under grekiskt inflytande.

De norditaliska alfabeten härstamma från det etruskiska. Det är alltså ej underligt, att även i dem vänsterriktningen är förhärskande. Vid sidan därav förekommer den ovanligare högerriktningen av allt att döma på grund av romerskt inflytande. Viktigt är, att icke ens den ålderdomliga bustrofedontypen där är okänd (t. ex. Pauli I nris 40. 42. 43. 75).

Även i runskriften finna vi den urgamla vänsterriktningen, som vid den tid, då von Friesen eller Wimmer låta runorna uppstå, sedan århundraden dött ut såväl i det grekiska som i det romerska skriftbruket. Att vid sidan av vänsterriktade runinskrifter även anträffas högerriktade, motsvarar det faktiska förhållandet i de norditaliska alfabeten vid en viss tidpunkt av deras tillvaro och kan naturligtvis ej hjälpa upp

saken för dem, som låta den grekiska eller den latinska skriften direkt ligga till grund för runorna. W i m m e r påstår (sidd. 145 f.), att skriftriktningen är betydelselös, och att lika väl som grekerna ändrade den med feniciska alfabetet erhållna vänsterriktningen till högerriktning, lika väl kunde germanerna företa en motsatt ändring. W i m m e r s förklaring kan icke godtagas, emedan, såsom jag ovan visade, skriftriktningen icke är underkastad godtyckliga växlingar, utan övergången från vänsterriktningen till högerriktning, som företogs av grekerna mot mitten av sista årtusendet före Kristus, var ett betydande framsteg och en vinning, vid vilken den europeiska mänskligheten alltjämt fasthåller, därför att den moderna europeiska kulturen är grundad på den grekisk-romerska. Endast i en vrå av sydöstra Europa härskar i dag vänsterriktningen, hos turkarna, som lärt sig skriva av semiter, som i sin skrift bevarat den ursprungliga västsemitisk-egyptiska vänsterriktningen. Slumpen fogar, att just då detta skrivits, budet kommer, att turkarna ämna övergå till det latinska alfabetet och därmed även till högerriktad skrift.

W i m m e r anstränger sig (sidd. 143 ff.) att bevisa, att runskriften ursprungligen löpte åt höger liksom romarnes skrift, och att vänsterriktningen är en senare germansk nyhet. Denna åsikt, vars egentliga syfte är att göra runornas latinska ursprung troligare, har vederlagts såväl av H e n n i n g s. 147 (år 1889) som av B u g g e sidd. 22 och 176. Ingendera riktningen kan visas vara äldre än den andra. Trots detta avfärdar v o n F r i e s e n RH sid. 46 på åtta rader den ytterst viktiga, men för hans teori besvärliga vänsterriktningen (och bustrofedon) inom runskriften med en hänvisning till W i m m e r.

Innan jag lämnar behandlingen av skriftriktningen, må det tillåtas mig framhålla, att även den irländska ogamskriften på grund av bilingverna väl snarast bör betraktas som vänsterriktad. Jmf. hos M a c a l i s t e r Studies in Irish Epigraphy I—III (London 1897—1907) nr. 60 (= II sid. 25). och den hos J e n s e n a. a. s. 186 avbildade bilingven. Osäkert är, hur M a c a l i s t e r nr. 121 bör tolkas. Av ringa betydelse är M a c a l i s t e r nr. 77.

I allmänhet kan det vid ogaminskrifterna icke bli fråga om vare sig vänster eller höger, då de ju vanligen löpa uppför eller nedför inskriftstenens kanter: M a c a l i s t e r nr. 5 är en tvåkantig inskrift och på båda sidorna löper skriften nedåt mot marken. I samband härmed uttalar sig M a c a l i s t e r I s. 25 sammanfattande om skriftriktningen: 'Now

there is no other inscription in Ireland in which both arrises read downward; in all cases the first arris must be read upwards, and often (as on Roovesmore II) the second must also read upwards. The only Oghams in which both arrises read downwards are Lewannick II in Cornwall, which is exceptional, as the two inscriptions are on the same purport, and Llanwinio.' I ingen händelse har således skriftriktningen varit strängt reglerad.

Ett fullkomligt liknande vittnesbörd om runornas ursprung som vänsterriktningen avlägger den ursprungliga frånvaron av dubbelskrivna konsonanter inom runskriften, en sak som mig veterligen alls icke uppmärksammats av dem, som försökt utreda runornas härkomst.

Ända till och med 11. årh. e. Kr. föll det icke någon i Sverige in att beteckna dubbelkonsonant i skriften genom dubbelskrivning. När det därefter på 1100-talet i de svenska runinskrifterna plötsligt uppträder dubbelkonsonanter, så beror detta uppenbart på inflytande från den just vid den tiden i Sverige införda latinska skriften. De äldsta latinska urkunderna från det egentliga Sverige i Diplomatorium Suecanum äro nr. 63 ff. (senare delen av 12. årh.). 98 (slutet av 12. årh.) 102. 113. 115 f. (omkr. 1200). 134 (år 1208). 137 ff. (1210-talet).

Otto von Friesens teori lämnar oförklarat, att den påstådda gotiske uppfinnaren av runorna icke tillämpade den både i grekiska och latinska skriften vid den tiden härskande dubbelskrivningen av dubbelkonsonant, ehuru, såsom Vulfilas förfarande kort efteråt visar, dubbelkonsonanter utan varje tvivel voro förhanden i hans språk. Men denna egenskap hos runskriften, som varken von Friesen eller Wimmer förklarat och som de för resten icke ens beaktat i samband med diskussionen om runskriftens härkomst, erhåller sin fulla förklaring, om mönstret för runskriften varit ett norditaliskt alfabet. Ty i de norditaliska alfabeten liksom i deras etruskiska stamalfabet kom konsonantgeminationen aldrig i bruk, emedan dessa alfabet blivit på sidan om utvecklingen och stannat på ett stadium, som härskade i den grekiska skriften, då det etruskiska alfabetet uppkom i 8. årh. eller tidigare.

Hos romarne, vilka voro mottagligare för den grekiska skriftens reformer, såsom även skriftriktningens historia visar, vann konsonantgeminationen dock insteg först så pass sent som omkring 200 f. Kr. (Se F. Sommer Handbuch der lateinischen Lant- und Formenlehre, 2.—3. uppl. Heidelberg

1914 s. 30). Det lär ha varit den romerska diktaren Ennius, som införde denna nyhet i Rom, därifrån den långsamt recipierades av västerlandet med den latinska skriften, av svenskarna på 1100-talet e. Kr. Hos grekerna utgick bruket att dubbelskriva dubbla konsonanter liksom de flesta andra skriftreformerna från Ionien, där det påträffas redan omkring 700 f. Kr. I det egentliga Grekland och på öarna vann geminationen insteg under 6. årh. Endast i kulturellt efterblivna landskap såsom Phokis, Lokris och Lakonien samt i de avlägsna grekiska kolonierna i Italien och på Sicilien härskade den ursprungliga enkelskrivningen av dubbelkonsonant in i 5. årh. f. Kr. (till allt detta se Larfeld sidd. 252—255). Inställd i detta sammanhang utgör enkelskrivningen av dubbel konsonant i runskriften ett märkligt bevis för dess härkomst från de norditaliska alfabeten.

Slutligen förtjänar omnämnas den oregelbundna användningen av två till fyra ovanför varandra ställda punkter som skiljetecken mellan ord eller ordgrupper i somliga runinskrifter (se Hoops' RL IV s. 17 och i synnerhet Bugge sidd. 24 f.). Även detta är en arkaism, känd från gamla grekiska inskrifter, men i kejsartidens inskrifter en ytterlig sällsynthet (Larfeld s. 304). I handskrift brukades skiljetecken så gott som enbart i litterära texter. Allra minst förekommer dubbelpunkt i vardagliga skriftalster. Se Schubart a. a. s. 173.

I romerska inskrifter brukas blott en enda punkt mellan orden. I äldre etruskiska inskrifter brukas både två och tre punkter, ifall orden överhuvud åtskiljas från varandra. Oftast sammanskrivas de utan vidare. I yngre etruskiska inskrifter från 4.—1. årh. äro två punkter eller en punkt mellan orden regel. I Norditalien förekomma två eller tre vertikalt ställda punkter mellan orden särskilt ofta i Luganoinskrifterna (Pauli I nris 11—14. 16), medan Bozeninskrifterna (Pauli I nris 32—37) utmärka sig för att ha bibehållit den gammaletruskiska sammanskrivningen av orden och de venetiska inskrifterna med Esteinskrifterna mycket ofta ha, enligt vad det förefaller rent ornamentala, små vertikala streck mellan enskilda bokstäver och bokstavsgrupper. Runskriften är icke obekant med dylika streck men gör ett vida sparsammare bruk av dem. Se Bugge sidd. 25 f.

På grund av allt det ovan sagda kan jag icke finna annat, än att härledningen av runskriften från de norditaliska alfabeten

är den teori, för vilken de flesta och bästa bevisen låta anföra sig, och som har den största sannolikheten för sig. För den grekisk-gotiska teorin oövervinneliga svårigheter icke blott lösas av den norditaliska, utan utgöra för densamma kraftiga positiva skäl. Den förklarar även den i många fall framträdande likheten mellan runskriften och det arkaiska grekiska alfabetet vid mitten av 1. årtusendet f. Kr., som ännu 1883 förmådde den engelska alfabetforskaren I. Taylor till teorin, att runorna uppkommit av det grekiska alfabetet hos goterna vid Östersjön i 6. årh. f. Kr. ('The Alphabet' II s. 216), och som redan E. Benzelius i »Periculum Runicum» (Upsala 1724) sidd. 29 f. med en för den tiden anmärkningsvärd träffsäkerhet lagt märke till. Likheten är i själva verket icke ett sken, men beror icke på direkt avhängighet, utan därpå, att de norditaliska alfabeten liksom deras etruskiska stamalfabet blivit på sidan om utvecklingen i den antika kulturens centra och sålunda ända till runornas uppkomsttid i 1. eller 2. årh. f. Kr. bevarat en mängd ålderdomliga drag från den grekiska skriftens begynnelsetider.

	a	b	e	h	i	k	l	m	n	o	p	r	s	ś	z(d)	t	u	w	andre tegn
LUGANO	[illegible]		[illegible]		I	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		X	[illegible]		[illegible]
SONDRIO	[illegible]	B	[illegible]		I	[illegible]	Λ	[illegible]	[illegible]	O	1		[illegible]		[illegible]	X			
BOZEN	[illegible]		[illegible]		I	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]	M		[illegible]	V	[illegible]	[illegible]
NEGAU A1	[illegible]				I	[illegible]					[illegible]	[illegible]	[illegible]				V		↑
„ A2	[illegible]		[illegible]		I				[illegible]			[illegible]	[illegible]	[illegible]				[illegible]	
„ A3	[illegible]				I				[illegible]						[illegible]		V		[illegible]
„ A4			[illegible]			[illegible]					[illegible]	[illegible]					V		
„ B	[illegible]		[illegible]	[illegible]	I							[illegible]	[illegible]			[illegible]		[illegible]	[illegible]
WATSCH	[illegible]		[illegible]		I				[illegible]			[illegible]	[illegible]			[illegible]			
VALLE DI NON	[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]	M		X	V	[illegible]	[illegible]
VERONA-PLATEN	[illegible]		[illegible]	[illegible]	I	[illegible]		[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]				Λ	[illegible]	[illegible]
MAGRE	[illegible]		[illegible]	[illegible]	I	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]	M		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
VALLE DI CADORE	[illegible]		[illegible]	[illegible]	I	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]			X	[illegible]		[illegible]
FELTRE	[illegible]		[illegible]		I	[illegible]	[illegible]		[illegible]			[illegible]	[illegible]			[illegible]			
GURINA	[illegible]		[illegible]	[illegible]	I	[illegible]	1		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	M		X	Λ	[illegible]	[illegible]
IDRIA DI BACA	[illegible]		[illegible]	[illegible]	I	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]			[illegible]	Λ	[illegible]	[illegible]
ESTE	[illegible]		[illegible]	[illegible]	I	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	X	Λ	[illegible]	[illegible]
CASALE (ESTE)[2]	[illegible]		[illegible]		I	[illegible]	[illegible]			[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]		X	Λ	[illegible]	

Avb. 11. Översikt av de norditaliska alfabeten efter Marstrander (avtryckt med utarbetarens välvilliga tillstånd).

Tillägg.

Egentligen var det min avsikt att skriva en recension av Marstranders 'Om runene och runenavnenes oprindelse'. Dock fann jag redan på våren 1928 att jag hade mera att säga än som rymdes i en recension. På sommaren skrev jag allt på nytt och i oktober för tredje gången, och varje gång växte omfånget. Denna tid var den sista jag ägde min mormor, Julia Sviberg (27. april 1845—2. nov. 1928), och min far, Ludvig Hammarström (18. dec. 1856—25. nov. 1928). Så må denna skrift vara ägnad minnet av dem.

När 3. uppl. av O. von Friesens 'Runorna i Sverige' kom i mina händer (febr. 1929), var mitt arbete redan uppsatt på tryckeriet och gälla hänvisningarna därför upplagan från 1915. Endast i en punkt tarvar den nya upplagan några rader av mig. Även i den förmodar von Friesen, att runornas upphovsman är att söka bland gotiska legosoldater i romersk tjänst, men framlägger nu ett annat alternativ, i det han tillfogar 'eller arbetare'. Det förefaller som om von Friesen dragit sig för att skriva 'slavar' med tanke på slavens begränsade rörelsefrihet. Därför konstruerar han i stället en gotisk arbetaremigration, om vilken historien hittills ingenting vetat. Även om denna variation av teorin gäller det mesta som blivit sagt av mig i första kapitlet av min skrift, i synnerhet det om alfabetskapares sociala ställning (s. 6). Till de av mig a. st. nämnda alfabetskaparna kommer naturligtvis ytterligare ett särskilt nära till hands liggande exempel, som kanske just därför bortglömdes av mig ovan, nämligen Vulfila, som var biskop. M. Olsen i den nyss utkomna skriften om »Kårstad-ristningen» (Bergens Museums Årsbok 1929, Hist.-antikv. rekke Nr. 1) s. 65 tror, att det främst varit en socialt ganska högt stående klass av präster och magiker, som suttit inne med runkunskapen.

S. 9 andra stycket. Jag tänker, att min jämförelse är träffande, även om det nyare bruket att använda stora bokstäver som initialer även i text med små bokstäver, icke har motsvarighet i antiken.

S. 14. Bland de äldsta runminnesmärkena bör numera nämnas även den nyligen upptäckta Kårstadstenen från Nordfjord i västra Norge. Den förmodas av M. Olsen a. a. s. 42 och 63 ha blivit ristad så tidigt som omkr. 200 e. Kr.

S. 19, avb. 3. Jag har börjat misstänka, att man kanske borde läsa *Sanadis* i den latinska texten med ett utstofferat simpelt ᚺ. Såvida vi ej här ha en ligatur för dubbelt ᚺ och alltså böra läsa *Sannadis*. I den epichoriska delen ha vi i så fall också *n*, såsom man ansåg före Whatmough [Classical Quarterly 19 (1925) 69], och läsningen blir *zanašina*. Motsvarigheten latinskt D (*d*) — norditaliskt ⋈ (*š*) förblir i alla fall i kraft och likaså min framställning sidd. 41 f.

S. 27. Prof. T. E. Karsten påpekar för mig, att han redan tidigare förklarat finskans *taika* 'trolldom' som ett germanskt lånord, identiskt med sv. *tecken*, ty. *Zeichen*, och att detta lånord måste vara upptaget före Kristi födelse. De trolldomstecken, som alltså torde ha funnits redan tidigt hos germanerna, ha sannolikt varit runor, vilkas tidiga magiska användning M. Olsen och många andra framhållit (senast 'Kårstadristningen' s. 63 o. a.). Även germanernas av Tacitus ('Germania' 10) i 1. årh. omtalade hemlighetsfulla *notae*, som användes vid spådom, voro sannolikt runor.

S. 41 f. Se tillägget till s. 19 avb. 3.

S. 42. Differentierade tecken känna de flesta alfabet, t. ex. det grekiska, det latinska, det ryska, det franska, det tyska, det svenska. O. von Friesen förklarar runskriften utan tillhjälp av en enda differentieringshypotes, vilket är ägnat att väcka misstankar. Hans runteori är från denna synpunkt sett alltför bra för att vinna tilltro, i synnerhet om man tar hänsyn till olikheten mellan germanernas språk och grekiskan vad ljudförrådet beträffar.

S. 56. Först då det är för sent går det upp för mig, huru viktigt det skulle varit att undersöka ogaminskrifternas sätt att uttrycka dubbelkonsonant för att på denna väg vinna större klarhet i fråga om ogamskriftens ursprung. Saknas dubbelskrivning, bortfalla de av mig s. 25 övervägda möjligheterna 1 och 2, och bevisas, att ogamalfabetet härstammar från de norditaliska alfabeten — eller runskriften. För denna viktiga undersökning saknar jag här i Helsingfors de erforderliga hjälpmedlen. Ytterligare vill jag påpeka, att ev. dubbelskrivning av dubbelkonsonant i ogamskrift däremot ännu ej bevisar, att ogam ej härstammar från Norditalien. Ty geminationen kan bero på latinskt inflytande.

Register.

1. Författare.

Benzelius, E. 58.
Blass 13.
Bork, F. 17.
Brate, E. 32, 49.
Brugmann 13.
Bugge, Sophus 2, 14, 21, 24, 31 f., 40, 43, 47, 49, 55, 57.
Caesar 21, 23, 25.
Conway 17.
Déchelette, J. 20.
Delbrück 3.
Dussaud 15.
Ebert, M. 6, 14.
Friesen, O. von 1—14, 18, 21, 25, 30—36, 39 f., 42 f., 45—50, 52—56, 60 f.
Gardthausen, W. 35.
Gercke, A. 15.
Grienberger 24.
Hempl, G. 17.
Henning 6, 31, 43, 50, 55.
Herbig, G. 29, 38, 41.
Herodianus 4.
Herodotos 18.
Hirt, H. 13, 49.
Hohl 4.
Jensen, H. 6, 15, 54 f.
Kahrstedt, U. 18, 20, 37.
Karsten, T. E. 26, 61.
Kraft, G. 27.
Kretschmer, K. 20.
Kretschmer, P. 38, 45.
Larfeld, W. 2, 15, 17, 27, 29, 45, 47 f., 53, 57.
Lattes, E. 47.
Liljegren 16.
Lindquist, I. 35, 43.
Macalister 55.
Marstrander, Carl 1, 12, 16—18, 21, 23—26, 29—32, 37 f., 40, 43, 47, 50, 60.
Mayser 13.
Meisterhans 13.
Mommsen 5, 16.
Olsen, M. 44, 60 f.
Pauli, Carl 17 f.
Pedersen, Holger 1, 24, 52.
Pipping, H. 53.
Randall-Mac Iver 20.
Ritschl, Fr. 37, 46.
Ronzevalle 15.
Salin, B. 1, 25.
Schaube, A. 20.
Schubart, W. 11 f., 35, 36, 57.
Schulze, Wilh. 22.
Shetelig 14, 17.
Sommer, F. 39, 56.
Spiegelberg, W. 15.
Sverdrup, J. 43.
Tacitus 25.
Taylor, Isaac 25, 58.
Thumb 10, 13.
Thurneysen 23.
Ullman, B. L. 15, 22.
Vaschide, V. 5.
Weinhold, K. 17.
Venantius Fortunatus 16.
Whatmough, J. 17, 41, 61.
Wimmer, L. 15, 17, 21, 29—31, 40 f., 43, 45, 47, 49 f., 52, 54—56.
Zacher, J. 31.

2. Ortnamn.

Abu-Simbel 27.
Alperna 17 f., 20, 25, 27, 37, 52 f.
Andergia 38 f., 52.
Attika 53.
Balkanhalvön 3, 6 f.
Bergamo 20.
Bozen 16, 18, 46, 57.
Braunschweig 32.

Brenner 20.
Brescia 20.
Britannien 5, 25.
Bukarest 7, 27.
By 32.
Centraleuropa 26 f.
Charnay 31, 43, 50.
Chur 18, 20, 52.
Como 20.
Dakien 4 f.
Dalmatien 4.
Danmark 32.
Dannenberg 31.
Donau 3—7.
Dover 32.
Eggjum 43.
England 31.
Este 18, 39.
Etrurien 16 f., 30.
  Nordetrurien 22, 37, 47.
  Sydetrurien 22, 37.
Europa 8, 24.
  sydöstra 55.
Frankrike 23, 25, 38.
  norra 25.
  sydöstra 20.
  östra 20.
Freilaubersheim 31.
Friedberg 50.
Freihov 14.
Fucinersjön 17.
Galatien 8.
Gallien 16, 21.
  transalpinska 23, 25.
Gilton 32.
Giubiasco 29, 50, 52.
Grekland 14, 44 f., 57.
Grumpan 31.
Ionien 27, 57.
Irland 20, 25.
Italien 16 f., 20, 22, 24, 40, 57.
  Norditalien 16 ff., 37, 40, 50, 52 ff.; passim.
  Syditalien 50.
Kovel 7, 27, 35, 50.
Kreta 53.
Krogsta 32.
Kvarntorp 32.
Kylver 31, 33 f., 43, 50.
Lago di Como 18.
Lago Maggiore 18, 38.
Lombardiet,
  östra 29.
Lugano 18, 28 f., 38, 41, 44, 46, 48, 52, 57.
Magré 18, 29, 39.
Maria-Saalerberg 26, 39.
Marseille (*Massalia*) 20, 23.
Moesien 4 f.
Moos 14.
Myklebostad 32.
Mähren 7.
Negau 30.
Norden 2, 7, 14, 16 f., 20, 27, 32, 43, 50.
Nordendorf 31.
Norge 32.
Noricum 4.
Novilara 47.
Opedal 34 f.
Orienten 5.
Ornavasso 38.
Pannonien 4.
Pietroassa 50.
  se även Bukarest.
Pisaurum 47.
Polandet 16, 22, 30.
Rhen 7.
  Rhenländerna 20.
Rhône 20.
Rom 17, 57.
Ruthwell 32.
Salzburg 24.
San Bernardo 38.
Schleswig 14, 26.
Schweiz 24.
  östra 18, 20, 29.
Sondrio 18, 20, 28 f., 37—39, 41, 44—46, 50, 52.
Stabu 5, 7, 14 f., 26.
Svarta Havet 1, 14 f.
Sverige 6, 32, 56.
Sydryssland 7.
Södern 5 f., 24, 27.
Thames(*-svärdet*) 24, 31 f., 34, 42 f.
Thorsbjærg 14.
Thornhill 32.
Tyskland 26, 43.
  Sydtyskland 27.
  västra 20.
Vadstena 31, 34, 40, 43.
Valby 32.
Valle di Cadore 29.
Weichsel 5.
Verona 40.
Vimose 14, 33, 40.
Voltino 37.
Västerlandet 7 f.
Åsum 32.
Östersjön 27.
Östeuropa 7 f., 43.

3. Sakregister.

Alfabetskapares sociala ställning 6.
Augustus 18, 20, 34, 37.
Auxiliarii 5.
Binderunor 2, 40.
»*Bokstav*» 2, 15 f., 33.
Bokstavsformer 45.
Bokstavsföljden i alfabet 21.
Bokstavsnamn,
i runskriften 21—24.
i ogamskriften och hos gallerna 21, 23 f.
i latinska alf. 22.
i grekiska alf. 23.
i etruskiska alf. 22.
i norditaliska alf. 22.
hos slaverna 23.
hos goterna 24.
hos angelsachsarne 24, 49.
Bosporaner 5.
Differentiering i runskriften 42, 61.
Djurornamentik 1 f., 7 f., 18.
G ett ungt tecken i latinska alfabetet 37, 39.
Geter 3 f.
Goter förväxlade med geter 3.
i romersk tjänst 3—5, 60.
på Balkanhalvön 3—5.
Goterna och runorna 1—14.
Goternas beröring med romarne 3 f.
Gotiska runinskrifter 2, 26, 32, 40, 50.
Grekiska alfabetet,
i Gallien 21.
Grundsats 10.
Hallstattkulturen 20.
Irerna och de angelsachsiska runnamnen 24.
Kelterna och runskriften 20—27, 38.
Kimbrerna 27.
Kronologi,
de norditaliska inskrifternas 18, 20.
runinskrifternas 15.
Kursivskrift,
ej förutsättning för binderunor 2.
ligger enl. O. von Friesen till grund för runorna 3.
ett tänjbart begrepp 8 f.
och levnadsställning 12.
Kvader 25.
Kvistrunor 33.
La Tène-kulturen 18, 20, 27.
Legionernas manskap 5.
Markomanner 25.
Maroboduus 25.
Maximinus Trakierns härstamning 3 f.
Metodiska frågor 10, 14 f.
Ogamalfabetet 20 f., 23—25, 55, 61.
Osäkerhet som von Friesen visat 10.
Punkter 57.
Romerskt inflytande.
i de norditaliska alfabeten 20.
i runskriften 7, 9 f., 38—42.
Runa som ord 21.
Runfyndens utbredningsområde 7, 14, 26 f.
Runfyndens ålder 14, 60.
Runhandskrifter 2.
Runinskrifter,
angelsachsiska 35.
gotiska 2, 26, 32, 40, 50.
tyska 2, 26, 40, 50.
Runorna en västerländsk företeelse 7 f.
f-runan 9, 39, 41, 46.
u-runan 11, 29, 52.
þ-runan 10 f., 40—42.
a-runan 9, 11, 28, 46, 52.
r-runorna 9, 39, 46.
k-runan 8 f., 11, 39.
g-runan 11, 33 f., 37, 39, 41.
jmf. även s. 26.
v-runan 11, 46 f., 52.
h-runan 9, 50, 52.
n-runan 8, 11, 41, 50, 52.
i-runan 11, 28.
j-runan 11, 31, 33 f., 41, 52;
utan motsvarighet i de antika alfabeten 31.
ẹ-runan 8, 11—14, 30—33, 41 f., 52.
utbredningsområde 31 f.
p-runan 11, 24 (namn) 43—45, 52.
z-(R-)runan 10 f., 49 f., 52.
s-runan 9—11, 47—49.
t-runan 11, 40.
b-runan 9, 11, 23 (namn) 43 f.
e-runan 8, 11—13, 29 f.
m-runan 8—11, 50.
l-runan 8, 11, 44 f., 52.
ŋ-runan 11, 33—37;
utan motsvarighet i de antika alfabeten 36.
d-runan 11, 40—42.
o-runan 8, 10 f., 29.
q-runan helt ung 24.

x-runan hos angelsachsarne helt ung och framkallad av latinska alfabetet 49.
Runornas namn,
se Bokstavsnamn.
Runorna och kristendomen 7
Runskriften,
epigrafisk 2, 9, 11 f.
skrivmaterial 2, 11, 26.
förhållande till det latinska alfabetet 7, 9 f., 38—42.
upphovsman 2, 4, 6, 8—10.
uppkomstort 1, 7, 16 f., 27.
stor stadga 6 f., 10.
ålder 15—18, 25, 27, 40, 46, 58.
'*Runstav*' 2, 15 f., 33.
Sabelliska alfabetet 17, 29.
Samfärdsel.
över Alperna 18, 20, 37.
längs Rhônedalen 20.
Skiljetecken 57.
Skriftriktning 17, 53—55.
Skrivmaterialet 2, 11, 26.
Skånelagen 2.
Slaverna och skrivkonsten 7.
Supplerade runor 33 f.
Sveberna 25.
Tyska runinskrifter 2, 26, 40, 50.
Uttalet
av grek. ε 13, 30.
» » ει 34.
» » η 12 f.
» » ζ i kejsartiden 49.
» » φ 10, 39.
» norditaliskt ⋈ 41 f.
» runan ᛇ 12, 30.
» η-runan 35.
υ-tecknet
försvann ur grekiska alfabetet flere årh. f. Kr. 47.
Venetiska alfabetet 18, 39.
Vulfilas alfabet 6, 8, 13 f., 27.
Ätter 21.
Yngre runraden 44.

Förkortningar.

De avsedda verken, då blott författaren angives, finner man i allmänhet lätt med tillhjälp av författarregistret. Angivandet av nummer och sida eller sidor är anslutet till bruket i 'Studier i nordisk filologi'.

INNEHÅLL.

I. Kritik av O. von Friesens runteori, sidd. 1—16.

Inledning. Runskriftens härkomst i främsta rummet ett alfabethistoriskt problem, s. 1. — Runskriften en utpräglat epigrafisk skrift. Alltså obegripligt, hur man vid dess skapande kunnat ta till mönster den grekiska kursivskriften, s. 2. — Goterna ej i beröring med den romersk-grekiska världen så tidigt som omkr. 200 e. Kr., sidd. 3 f. — Ej heller goter i romersk tjänst som legosoldater på den tiden, s. 5. — Alfabetskapare bruka icke vara obildade män, s. 6. — Runtecknens fixa och konservativa form av betydelse, sidd. 6 f. — Runskriften en västerländsk företeelse, sidd. 7 f. Kursivskrift ett tänjbart begrepp, s. 8. — Låter det ens tänka sig, att en person känt till kursivskrift utan att känna till kapitälskrift?, s. 9. — Runskriften under sin historia omottaglig för djupare gående inflytande från det latinska alfabetet, sidd. 9 f. — Otroligt att det grekiska alfabetet i runskriften sekundärt kompletterats med latinska tecken, s. 10. — Vid sammanparningen av runorna med de antika kursivtecknen har von Friesen lagt i dagen en betydande osäkerhet och vacklan, sidd. 10 f. — Likheten mellan de båda *e*-runorna och *o*-runan samt vissa grekiska kursivtecken en chimär, sidd. 11—14. —

Runskriften bör antagas vara betydligt äldre än de äldsta bevarade runminnesmärkena, sidd. 14—16.

II. Runskriftens förhållande till de norditaliska alfabeten, sidd. 16—27.

Termen 'norditalisk' = 'subalpin' för äldre 'nordetruskisk', sidd. 16 f. — Marstrander och vissa äldre runteorier, s. 17. — Intet norditaliskt alfabet kan med bestämdhet utpekas som runskriftens källa, men dess likhet är störst med alfabeten från Sondrio och Lugano, s. 18. — Skriften har sannolikt kommit till germanerna över östra Schweiz. Över Chur gick La Tène-tidens viktigaste samfärdsled mellan Italien och Centraleuropa, sidd. 18 f. —

Kelternas roll vid uppkomsten och utvecklingen av germanernas skrivkonst, sidd. 21—25.

Runfyndens utbredningsområde och ålder intet bevis mot runornas härledning från trakten av Alperna, sidd. 25—27. —

III. Detaljerad jämförelse av runorna med de norditaliska alfabetens teckenförråd, sidd. 28—52.

Vokalerna: *i*-runan, s. 28. — *a*-runan, s. 28. — *o*-runan, s. 29. — *u*-runan, s. 29. — *e*-runan, s. 29 f. — *ę*-runan, sidd. 30—33. —

K o n s o n a n t e r n a: De supplerade runorna för *j*, *g*, *ŋ*, sidd. 33—36. — Ett karakteristiskt drag hos de norditaliska alfabeten, som återspeglas i runskriften, s. 37. — Latinska element i runskriften, sidd. 38 f. — *t*-runan s. 40. — *þ*-runan och *d*-runan, sidd. 40—42. — *b*-runan och *p*-runan, sidd. 43—45. — *r*-runan, s. 46. — *v*-runan, sidd. 46 f. — *s*-runan, sidd. 47—49. — *z*-(*R*-)runan, sidd. 49 f. — *h*-runan, s. 50. — *m*-runan, s. 50. — *n*-runan, s. 51. —

Tabell, s. 51. — Sammanfattning, s. 52.

IV. Skriftriktningen. Enkelskrivningen av dubbel konsonant. Skiljetecken. Avslutning. Sidd. 53—58.

Tillägg, sidd. 60 f.

Avbildningar.

Avb 1. Inskrift från trakten av Verona, s. 19.
» 2. » i Luganoalfabet, s. 19.
» 3. Bilingv från Sondrio, s. 19.
» 4. Kylverstenens runrad, s. 28.
» 5. Vadstenabrakteatens runrad, s. 28.
» 6. Charnayspännets runrad, s. 28.
» 7. Thamessvärdets runrad, s. 28.
» 8. Etruskisk inskrift med liggande *e* och *v*, s. 30.
» 9. *ŋ*-runans former efter v o n F r i e s e n, s. 34.
» 10. Tabell åskådliggörande runornas förhållande till de norditaliska alfabeten, s. 51.
» 11. Översikt av de norditaliska alfabeten efter M a r s t r a n d e r, s. 59.

Dopnamn i Ekenäs.

Av EMMY HULTMAN.

Från stadens första grundläggning 1528 och till början av 1600-talet är det ytterst få av den lilla ortens vid Pojoviken bebyggare man känner. Inga längder över invånarna i Ekenäs finnas. Genom kvitton i Raseborgs läns räkenskaper får man veta namnen på några borgare, i Sölfskatteregistret av 1571 räknas stadens förmögnaste personer upp, i några saköreslängder nämnas borgmästare och rådmän jämte stadens slagskämpar och bråkmakare, och i en eller annan urkund skymtar en ekenäsbos namn. Det är allt. — Från förra hälften av 1500-talet känner man namnen *Henrik* och *Erik* som de oftast förekommande, samt *Hans*, *Anders*, *Jons*, *Pofwal*, *Siffrid*, *Michell* och *Lars*. I Sölfskatteregistret finnas utom de nämnda: *Matts*, *Olef*, *Knut* samt kvinnonamnen *Malin* och *Ursile*. Under senare hälften av 1500-talet äro dessutom antecknade: *Staffan*, *Per*, *Mogens*, *Jören*, *Tönne*, *Christer* och *Jop*. *Henrik* är det mest använda av de kända namnen, hela 21 % heta så, följt av *Erik* med 17 %, *Matts* 13 % och *Olof* 10 %; de två sistnämnda uppträda dock i större antal först mot århundradets slut. Av till- och binamnen på en del av invånarna, som Tysk, Est, Finne, kan man sluta att de ej äro infödingar här, men de råka dock bära förnamnen *Henrik* och *Erik*. — Stadens borgerskap, lärlingar och legohjon, hava under 1600-, 1700- och 1800-talen främst rekryterats från de kringliggande socknarna Karis, Pojo och Tenala, och då detta sannolikt även var fallet under 1500-talet, får man genom en undersökning av namnen i de nämnda socknarna en inblick i namnskicket bland ekenäsborna, vad de vanligaste namnen beträffar. Före 1550 har Karis: *Jon* 11 %, *Olof* 11 %, *Lars* 9 %, *Per* 9 %, *Anders* 7 %; Pojo: *Anders* 11 %, *Per* 10 %, *Olof* 8 %, *Jon* 7 %, *Erik* 5 %; Tenala: *Jon* 12 %, *Anders* 11 %, *Olof* 11 %, *Per* 11 %, *Hans* 6 %. För senare hälften av århundradet är frekvensen av de vanligaste namnen i Karis: *Matts* 10 %, *Erik* 8 %, *Per* 7 %, *Olof* 6 %, *Lars* 6 %; Pojo: *Henrik* 13 %, *Matts* 9 %, *Erik* 7 %, *Anders* 6 %, *Mårten* 6 %;

Tenala: *Matts* 10 %, *Per* 9 %, *Olof* 8 %, *Anders* 8 %, *Erik* 8 %. Härav skulle framgå att tidigare *Jon, Olof, Per, Anders* varit de mest brukliga namnen, medan mot slutet av århundradet *Matts, Erik, Henrik* bliva allmännast. *Matts* uppträder mycket plötsligt och blir dominerande för lång tid. Samma företeelse kan senare iakttagas med en del andra namn. Utom de nämnda namnen äro *Michel, Jacob, Måns* och *Nils* mycket spridda. I varje socken uppträda dessutom favoritnamn, nästan varje by har sina speciella namn, som gå igen generation efter generation. I norra delarna av Karis finner man t. ex. *Lars*, delvis även i Pojo, under inflytande från Lojo, där *Lars* är det vanligaste 1500-talsnamnet, naturligtvis efter kyrkans gamla skyddspatron. I Karis har man dessutom namn som *Frans, Hartmann, Inge, Sifvald, Staffan, Tidemand,* samt i Pojo och Karis skärgårdsnamnet *Dominicus*: *Dönius, Dönis, Tÿnne, Tönne, Tÿnn* och *Tenis,* vilken sistnämnda form ännu på 1800-talet är vanlig. Från Pojo kan antecknas *Bugge, Kettil, Knut, Sigurd, Suni, Sven, Torsten, Östen.* I Tenala finnes rikligare av namn, som ej alls förekomma, eller också äro ovanliga i grannsocknarna, som *Arvid, Bengt, Björn, Karl, Enevald, Eskil, Grels, Gisel, Gudmund, Gunnar, Håken, Ivar, Lindvid, Filpus, Sone, Söffring, Tord* o. s. v. Kvinnonamnen i dessa socknar äro vid samma tid, i Karis mest brukade *Karin, Birgitta, Maijssa* och *Gertrud,* samt *Kristin, Elin, Margareta, Ursula, Anna, Sijsa* och *Rijkenn*; i Pojo tillkommer utom de nämnda namnen *Ingeiärd* och i Tenala *Elsa* och *Malin.* Mot slutet av århundradet tyckes, att döma av det knapphändiga material man har, namnformerna *Mariet, Marietta, Maritt* samt namnen *Kaderin* och *Walborg* vara allmännast i alla tre socknarna. På Herrgården i Ekenäs lär man också känna en rad »leijekonor», vilka sannolikast väl haft sina hem i stadens omnejd. De heta företrädesvis *Anna, Annica, Beritt, Biiritha, Maria, Maijssa, Mareet, Kaisa, Malin, Ingeborg, Elin* och *Gertrud.*

År 1609 anträffar man den första förteckningen över samtliga husbönder och änkor i Ekenäs, i en hjonelagslängd. En del av hantverkarna stodo nu som senare direkt under »herr grevens försvar», och äro då ej upptecknade; inga hustrur, barn eller tjänare nämnas vid namn, varför man ej kan få någon fullt rätt bild av namnskicket i staden. Men av de femtiotre uppräknade borgarna heta 20 % *Matts,* vilket således här, som på landsbygden kring staden, skulle vara det vanligaste

namnet; de andra mest brukade namnen äro *Henrik, Erik, Lars, Per, Mårten, Johan-Jöns, Jören* och *Olof. Johan* tyckes vid denna tid träda i stället för *Jon, Jons, Jöns.* Om man jämför de ovannämnda borgarnas fadersnamn, finner man, att *Anders* är vanligast, följt av *Olof, Lars, Michel, Henrik* och *Matts,* vilket även överensstämmer med namnskicket på landsbygden vid medlet av 1500-talet. Av kvinnonamnen går *Margareta* främst, de övriga mest brukade äro *Kirstin, Elisabet, Barbara, Beata.* — Tio år senare, 1619, har man åter en förteckning över ekenäsborgarna vid upptagandet av Elfsborgs lösen, och man finner där, att *Matts* fortfarande är det mest omtyckta namnet, då 18 % av männen heta så; *Erik* bäres av 12 % och *Henrik* av 10 %, medan *Per, Lars,* och *Michel* komma med blott 4 ½ %. Till de vanliga kvinnonamnen i Ekenäs kunna nu läggas *Brita* och *Gertrud*; de tidigare brukade förekomma alla även nu. — Intill denna tid äro i Ekenäs antecknade 45 mansnamn, med *Matts* som etta; de antecknade kvinnonamnen äro blott 14 med *Margareta* som ledande namn.

Invånarantalet i staden under sjuttonde århundradet rör sig kring blott några hundratal personer, husbönderna äro aldrig hundra på en gång. Med största lätthet blir man »bekant» med dem alla, sedan domböckerna tillkomma 1623, mantalslängderna ett årtionde senare och kyrkoarkivets böcker 1663. De sistnämnda begynna med en s. k. räkenskapbok. Namnen lär man känna, men man kan tyvärr ej alltid fastställa, om en person är född på orten eller inflyttad. Ända till stora ofreden kan man således blott behandla namnen, sådana de burits av personer *bosatta* i Ekenäs, antingen man med säkerhet vet, att de äro födda här, eller kan antaga eller vet, att de inflyttat från annan ort. — Under tiden från 1620 till 1640 har namnet *Anders* åter en glansperiod, farfädernas namn bäres av sonsöner, 11 % av det manliga släktet heter så; av de under perioden antecknade 33 namn, som bäras av män, kommer *Matts* närmast det förstnämnda namnet med 10 %, *Henrik* bäres av 9 %, *Hans* 7 %, *Lars* 5 %, följda av *Michel, Per, Simon, Klemet, Erich, Johan* och *Jören.* Genom nyinflyttade familjer som Wulff, Hanemann, Holländer, Dewitz m. fl. vinna namnen *Balzer, Wolter, Urban, Evert, Blasius, Borkholt* burskap. — Ännu äro mycket färre kvinnonamn antecknade än mansnamn, av orsak att hustrurnas namn saknas i mantalslängderna. Av de 69 vid namn nämnda kvinnorna bära 17 % namnet *Margareta,* under former

som *Marget, Margitta, Mareet*; *Elin* och *Karin-Kaijssa* uppvisa 15 % vardera, *Malin* 13 %, *Brita* 12 % och *Lisken* 10 %, följda av *Beata, Barbro, Kirstin* och *Magdalena.* — Under därpå följande 20 år, intill 1660, träder *Erik* fram till allmännaste mansnamn, som bäres av 12 % av männen; *Hans* och *Henrik* bäras av 8 % och *Michel* av 7 %, medan numera endast 6 % heta *Anders* och 5 % *Matts.* Inom nyinflyttade familjer, främst hantverkare, finner man namn som *Arendt, Augustus, Mellechior, Lorentz, Wilhelm-Wellam.* Nu bäras 23 olika namn av 228 kvinnor och nära 18 % av dem bära som namn någon förkortning av *Margareta. Karin-Kaijssa* heta 17 %, *Brita* och *Anna* 14 %; långt efter dessa i antal komma *Malin, Beata, Kirstin, Lisken, Ebba, Agneta, Hebla* m. fl. *Anna,* som i framtiden skulle bliva ett så vanligt namn, uppträder plötsligt på 1650-talet, men alldeles nytt för trakten var det ej, enär det förekommit redan på 1500-talet. Intill denna tid har man ej kunnat märka, att förnämligare personer skulle varit förebilder vid namngivningen, lika litet som att adelsfamiljerna i trakten skulle lånat namn åt allmogen i större utsträckning, tvärtom hava de västnyländska släkterna Gjös, Ille, Grabbe, Boije, Stålarm, Lindelöf, Björnram, Dönsbysläkten m. fl. samma namn som socknarnas allmoge vid samma tid. Men det ovannämnda *Ebba,* ävensom *Sidonia,* som flere gånger förekommer i Ekenäs, äro säkert lånade från »den grevliga familien» på Herrgården, mindre sannolikt från Sidonia Stålarm på Sällvik. Nu uppträder även namnformen *Märta,* kanske även den lånad från nådiga grevinnan. Sällsynta namn äro *Lastika* och *Aka,* burna av några pigor, det sistnämnda möjligen öknamn på en finngumma. — Tiden mellan 1661 och 1690 inkomma åter många nya mansnamn. *Johan,* som trettio år tidigare bars av knappt 4 % av männen, bäres nu av 13 %; de gamla namnen *Erik* och *Henrik* stå kvar som god tvåa och trea med omkring 9 %; *Anders, Matts, Hans, Jacob* bäras av 6—5 %, följda av *Jören, Nils, Mårten, Simon* och *Lars,* som ännu hålla sig i kampen mot de inträngande namnen *Axel, Frans, Gustaf, Albert, Albrecht, Gabriel, Herman,* medan däremot *Per, Olof, Klemet, Michel* m. fl. försvinna. För namnformerna *Klas* och *Nils* finner man i Ekenäs nu regelbundet skrivet *Claudius* och *Nicolaus, Petrus* står för *Per* och *Andreas* för *Anders.* Det enda nya kvinnonamn som vinner insteg under denna tid är *Judit. Anna* har svingat sig upp till allmännaste namn med 17 %, *Lisa* kommer helt plötsligt med 12 %, *Brita* och *Karin* 9 %, *Beata, Kirstin* och *Margareta* 7 %, *Malin* 6 %, *Hebla* och *Maria* 5 %; därefter

Elin, Walborg, Märta, Ebba, Kirstin, Gertrud, Gunilla, Judit och *Sara.* — Från 1690-talet och intill stora ofreden, då staden avfolkades genom flykten till Sverige och den grymma pesten, bäres namnet *Johan* ännu så allmänt, att en femtedel av männen hava detta namn. *Erik* heta blott hälften så många personer, eller 10 %; namnen *Henrik, Anders, Jacob* och *Matts* leva kvar med respektive 9, 8, 7 och 6 %, *Nils* och *Hans* hålla sig t. v. i konkurrensen med *Gotthard* samt *Georg,* som vid denna tid efterträtt *Jören,* samt namnen *Karl, Gustaf, Jonas* och *Isak,* som äro nya för staden. Av kvinnonamn bäres nu *Maria* av hela 21 % och *Anna* av 19 %, ett sekel framåt komma de att dominera. De olika formerna av *Kristina* framträda med 11 %, *Elisabet* och *Katarina* med 10 % och *Margareta* numera med endast 6 %. Efter dessa i popularitet följa *Birgitta, Märta* och *Judit,* samt flere nyförvärvade namn som *Sofia, Charlotta, Ester, Eva* och det framdeles så omtyckta *Lovisa.*

Från år 1722 äro invånarna återkomna till sin stad från flykten undan ryssen, och ordnade förhållanden inträda. Då största delen av borgerskapet utgöres av samma personer som före flykten, ter sig namnskicket bra nog lika vad de fullvuxna beträffar. Från 1724 finnes den första dopboken i Ekenäs, och från och med nu kan man sammanställa en ordentlig statistik över namn, som där givits i dopet. — Från 1724 till och med 1750 givas åt gossebarn 51 olika namn, av vilka *Johan* ännu är favoritnamn, så att 16 % av gossarna döpas så, *Henrik* få 12 % heta, *Erik* 9 %, *Karl* och *Anders* heta 8 %, *Jacob* 5 %, *Gabriel* och *Fredrik* 4 %. Namnet *Reinhold* får spridning genom familjen Böning. Några gossar få heta *Gustaf, Daniel, Jonas, Isak* och *Matts* och den första *Alexander* uppträder. Flickorna bära företrädesvis namnen *Maria* — 21 % — och *Anna* — 18 %; av de trettio olika namn, som den tiden i dopet givas åt flickor äro, utom de ovannämnda, mest omtyckta *Elisabet* 13 %, *Katarina* 8 %, *Margareta* 7 % och *Kristina* 6 %, men de förekomma nästan endast som *Lisa, Kajsa, Greta* och *Stina*; närmast dem i antal förekomma *Judit, Regina, Märta, Sara, Magdalena, Helena-Lena* och *Birgitta;* alldeles nya äro *Hedvig, Ulrika* och *Eleonora.* — Under tiden 1751 till 1790 inkomma anmärkningsvärt få nya namn: till 1770 blott fem för orten nya gossnamn och sju flicknamn, medan för perioden 1771—90 blott fyra av vartdera slaget kunnat antecknas, och av dessa blir dessutom intet vidare populärt. Variation vinnes nu uteslutande genom

dubbelnamnen. Mellan 1751 och 1770 är *Johan* med 21 % fortfarande det mest omtyckta namnet för Ekenäsgossarna. *Karl* är även det omtyckt, med 13 %, *Anders* heta 9 %, *Erik* och *Henrik* 8 %, *Fredrik* 7 % och *Gabriel* 5 %. 1771—1790 når namnet *Johan* upp till 22 % av alla gossnamn, på 1770-talet femdubblas med ens namnet *Gustaf* och utgör 15 % av alla gossnamn (i skärgården, Ekenäs landskommun, blir det ännu allmännare vid denna tid). *Karl* uppvisar nu 15 %, *Anders* 8 %, *Henrik* 7 %. *Fredrik* och *Erik* med 6 % se ut att vara omtyckta, medan *Adolf* och *Wilhelm* vinna terräng och namnen *Ludvig*, *Otto* och *Robert* införas. Utom *Maria* med sina 20 % äro ända från 1751 till 1770 *Kristina* vanligt med 15 % och *Anna* med 14 %, följda av *Margareta* 9 %, *Elisabet* 8 %, *Katarina* 7 %, och *Ulrika* är statt i tillväxt, liksom *Lovisa* och *Sofia*. Ända till 1790 uppträda *Maria* och *Kristina* med 15 %, *Anna* 14 %, *Elisabet* 10 %, *Margareta* 8 %; *Eva* blir vanligt likasom *Lovisa*, *Sofia*, *Dorotea* och *Albertina*, vilka lika väl som *Gustava* och *Fredrika* visa, att man nu här börjar egna kungafamiljen i Stockholm tillbörligt intresse; detsamma framgår av gossnamnen *Gustaf*, *Fredrik*, *Karl* och *Adolf* vid denna tid. — Vid sekelskiftet 1800 inkomma många nya namn av helt annan klang än de tidigare använda, främst på spinnsidan. Gossarnas namn äro företrädesvis lånade från Tyskland, medan även England och Frankrike furnera flicknamn. *Karl* och *Johan* med 18 % och 17 % äro dock de vanligaste gossnamnen; *Gustaf* heta 9 %, *Fredrik* 7 %, *Henrik* 6 % och *Anders* 5 %. *Adolf*, *Erik*, *Wilhelm*, *Gabriel*, *Reinhold* och *Adam* äro nu mycket i bruk. Däremot heter ingen mer *Nils* och endast en gosse *Lars*. Av de nya namnen är främst att anteckna *August*, som dock t. v. endast en liten gosse döpes till; på 1600-talet hade det förekommit under formen *Augustus*. Namnen *Bror*, *Hugo*, *Moritz*, *Ture* bliva modärna. Av flickorna få 12 % heta *Lovisa*; under föregående period hade blott 16 st. fått namnet, nu med ens döpas 81 stycken så. I spåren följer det blomstrande *Eva* med 11 % jämte *Kristina* 10 %, blott 8 % av flickorna döpas nu *Maria*, *Anna* har än mer sjunkit i onåd och uppträder med blott 7 %. *Karolinas* stjärna är stadd i uppgående och döpas fram emot 1810 6 % så, liksom till *Gustava*; *Sofia*, *Ulrika*, *Fredrika*, *Charlotta* finnas ännu i stort antal jämte tidens nya namn: *Amalia*, *Aurora*, *Engla*, *Natalia*, *Petronella*, *Agata* samt framförallt *Josefa-Josefina*, som kom att spela en betydande roll på orten. — 1811 till 1830 äro *Karl* (18 %) och *Johan* (11 %) de ledande namnen i Ekenäs, använda i sammansättningarna

Karl-August och *Karl-Johan*, det förra 1810—15, naturligtvis efter Sveriges kronprins, det senare åter blir allmännast omkring 1820. De andra vanligaste namnen äro: *Gustaf* 9 %, *Fredrik* 7 %, *August* 6 %, *Wilhelm* och *Adolf* 5 %, *Reinhold*, *Henrik*, *Magnus*, *Berndt* och *Ferdinand*. Blott nio gossar få 1811—1830 heta *Anders* och endast sex *Erik*. Av nya namn som vinna spridning kunna antecknas *Edvard*, som år 1821 uppträder i mängd, liksom *Viktor* samt *Oskar*, *Albert*, *Emil*, *Fabian*, *Fridolf*, *Frithiof*, *Harald*, *Theodor*. Av flickorna bära 13 % namnet *Karolina*; *Lovisa* och *Wilhelmina* gå jämsides med 9 % vardera, följda av *Gustava* (7 %), *Eva*, *Charlotta* och *Kristina* (5 %) samt *Johanna*, *Josepha*, *Katarina* och *Emelie*, vilket sistnämnda är nytt och mycket hastigt vinner spridning. Nya för orten äro även *Amanda*, *Augusta*, *Angelika*, *Edla*, *Matilda* m. fl. — 1831 till 1850 stå som förut *Karl* (18 %) och *Johan* (11 %) främst bland gossnamn. *Gustaf* (8 %), *August* (6 %), *Fredrik* och *Wilhelm* (5 %), *Viktor*, *Adolf*, *Edvard*, *Henrik*, *Ferdinand*, *Emel*(*!*), *Albert* och *Frans* komma närmast i antal. Från denna tid döpes ingen i staden *Matts*, ingen kallas *Hans Mårten*, *Per* eller *Olof*, endast få heta *Mikael*, för att blott nämna några av de fordom vanliga namnen, som försvunnit för att bereda plats för nyare namn som *Alfrid* (*!*), *Edvin*, *Leopold*, *Valdemar*, *Valfrid*, *Verner* och det gamla *Gunnar*, som aldrig helt försvunnit från orten, samt *Hjelmer* (!). Flickorna heta mest *Karolina* 13 %, *Wilhelmina* 10 %, *Emelie* 7 %, *Gustava* och *Lovisa* 6 %, *Charlotta* 5 % ävensom *Maria* 5 %, vilket namn har en tendens att stiga i antal, *Sofia*, *Eva*, *Augusta*, *Erika*, *Henrietta*, *Josefina*, *Johanna*. Alldeles nytt är *Aina* 1846, det första och för långa tider det enda finska namn — kanske med undantag av det tidigare nämnda *Aka* — som förekommer i Ekenäs. Alldeles som fallet var med de äldre mansnamnen, äro nu flere av de äldre kvinnonamnen komna ur bruk; ingen heter numera *Agneta*, *Beata*, *Malin* eller *Brita*, *Märta*, *Magdalena* eller *Margareta*, t. o. m. det nyss så omtyckta *Albertina* är försvunnet, och endast en liten tös döpes till *Ulrika*. I stället få flickorna heta *Alma*, *Berta*, *Emma*, *Fanny*, *Hilda*, *Hulda*, *Ines*, *Ida*, *Olivia* och *Sigrid*; även *Rosina*, skrivet *Rusina*, förekommer. — 1851 till 1870 närmar man sig allt mer den nya tiden, men ännu äro de vanligaste gossnamnen *Karl* 12 %, *Gustaf* och *Johan* 7 %, *Wilhelm* 6 %, *August* 4 %, följda av *Axel*, *Frans* och *Viktor* med 3 %, samt *Emil*, *Edvard*, *Alfred*, *Oskar*, *Fredrik*, *Edvin*, *Ernst*. Ett nytt namn, som fort vinner stor spridning, är *Arthur*, andra äro *Ivar* och *Richard*. *Anders*

och *Erik* hålla på att försvinna, och leden av *Henrik* glesna. Flickorna heta nu *Wilhelmina* och *Karolina* (7 %), *Hilda* och *Charlotta* (6 %), *Josefa-Josefina* 5 %, *Augusta, Ida, Maria* 4 %, dessutom är det gott om flickor som heta: *Emelie, Erika, Johanna, Lovisa, Sofia, Amanda,* och antalet *Anna* ökas. Nyuppträdande namn äro bl. a. *Adelia, Alfhild, Alice, Hildur, Hilma, Irene, Jenny, Lydia, Naima, Olga.*

1870—1890 är gränsen till en ny tid i Ekenäs. Hangöbanan bygges och förmedlar trafiken med yttervärlden snabbare än båtar och hästskjuts. Fabriker anläggas, som draga hit nytt folk och främmande element. Släkter, vilka i generationer fortlevat på orten, draga bort eller dö ut, många tjänstemannafamiljer vistas för kortare perioder i staden, liksom ett större antal arbetare, och bland dem en del finnar. Om man tidigare, i jämförelse med andra trakter, kunnat finna något ortstypiskt i namnskicket här, måste det nu utplånas. — Redan i slutet av 1870-talet införas många finska namn, även i familjer där man bevisligen ej känner finska språket, och under 1870—80-talen riktas namnlistan med namn som *Toini, Saima-Saimi, Salme, Laina-Laine, Lahja, Lempi, Aili, Toivo, Väinö, Ilmari, Sulo, Arvo.* På 1880-talet inkomma även några vanliga ryska namn, kanske en följd av det intresse, varmed Zarewnas årligen återkommande besök vid Källviken följdes av stadsborna. Mången liten flicka döpes nu till *Vera, Sonja* och *Ljuba,* andra kallas *Alexandra-Sascha* och *Olga,* men även kejsarinnenamnet *Dagmar* finner man från denna tid; gossarna döpas ej till *Alexander* eller *Nicolai,* men väl förekomma några *Georg* och *Paul.* Från denna tid blir det allmännare att vissa namn för en kort tid äro populära för att snart åter nästan försvinna. Sådana namn äro *Hjördis, Gerda, Hildur, Ester, Berta, Tyra, Linnéa. Greta,* gossnamnen *Bertil, Bruno, Hjalmar, Holger* samt det kring 1890 så omtyckta *Runar.* Vid denna tid finner man också lilla *Elva,* den elfte i syskonringen. Vid sekelskiftet finner man *Svea, Göta, Mildred, Märta, Karin, Saga, Viva, Margit, Iris* samt *Harry, Helmer, Rolf* som modärna för en tid. Senare grassera som epidemier namnen *Anita, Carita, Marita, Gunnel, Gunvor, Gunilla, Brita, Berit, Sara, Hervor, Herdis, Karl-Gustaf. Karl-Henrik, Per-Ole, Per-Åke, Alf, Ralf, Tor* m. fl.

I äldre tider finner man aldrig någon här, som bär mer än ett dopnamn, men mot slutet av 1600-talet får ett och annat flickebarn i de förnämligare borgarhemmen två namn. Av

199 barn, som döpas mellan 1724 och 1740, få 21 stycken två dopnamn, medan under decenniet fram till 1750 fem gånger så många erhålla dubbelnamn. Det är namnsammansättningarna *Karl-Fredrik, Karl-Henrik, Henrik-Johan, Erik-Johan, Anders-Johan,* som ända till slutet av 1700-talet bliva de vanligaste sammansättningarna av gossnamn, liksom *Anna-Greta, Anna-Lisa, Anna-Stina, Maja-Lisa, Maja-Stina, Stina-Lisa* äro det för flickorna. När man hunnit till 1770-talet finnas få barn i staden, som ej bära två dopnamn. Omkring år 1800 äro de vanligaste dubbelnamnen *Carl-Gustaf, Carl-Magnus, Gustaf Adolf, Hans-Henrik, Henrik-Johan* samt *Anna-Lovisa, Eva-Kristina, Eva-Lovisa, Eva-Sofia, Eva-Ulrika, Sofia-Albertina, Kristina-Elisabet* och *Maja-Greta.* Till år 1800 äro de olika kombinationerna av flicknamn 175 och av gossnamn 113. — I en del släkter förblir det länge bruk att gossarna få *ett* namn, vanligen ett gammalt släktnamn, medan flickorna få två namn; i andra familjer åter ger man konsekvent ett gammalt släktnamn åt barnen, så långt i raden som namnen förslå, medan de yngsta telningarna få åtnöja sig med nya, modärna namn. *Ett* namn få de nöddöpta vanligen, liksom tvillingar vanligen få åtnöja sig med ett namn per man. Tre dopnamn är en sällsynthet; år 1791 döpes en liten flicka i stadens förnämsta familj *Antoinetta Carolina Lovisa,* men under 1800-talet äro förbindelser av tre namn sällsynta och bäras, med blott ett par undantag, endast av flickor. Ett par flickor begåvas t. o. m. med fyra namn. — Om man under 1600-talet ej gav namn efter kungliga eller högtställda personer, blev det på 1700-talet desto vanligare. Som man av uppräknade namn kan se, är hela den kungliga familjen väl ihågkommen, och från adelsfamiljerna i trakten som Klicks på Gullö och Hästeskos på Ladugården lånas många namn, ofta så att det högre borgerskapet har den äran att vara faddrar vid dop på Gullö, Ladugården m. fl. ställen och familjerna därifrån i egenskap av faddrar hedra ekenäsbornas dopkalas, där samma namn givas. Under hela 1800-talet äro »klientnamn» synnerligen vanliga; tjänare och på ett eller annat sätt vid familjerna bundna arbetare giva med förkärlek husbondefamiljens dopnamn åt sina barn. — Förvånande är att se, huru litet föreningen med Ryssland inverkade på namngivningen åt de genuina ekenäsbarnen. *Alexander* t. ex. hade förekommit här sedan 1730-talet ung. en gång per årtionde, men 1811—1830 förekommer det likvisst 13 gånger. 1831—1850 en gång, 1851—1870 åtta gånger. *Konstantin* förekommer två gånger före 1830, tre gånger 1831—1850 samt

sju gånger 1851—1870 och namnet *Nikolai* två gånger under hela 1800-talet. Men dessutom är det att märka att dessa namn, med undantag för lille »spurius» *Alexander* Björklund, uteslutande förekomma hos inflyttade tjänstmanna- och militärfamiljer. Även på spinnsidan är antalet namn, lånade från Ryssland, påfallande litet; intill 1870 heta några små flickor *Alexandra, Konstantia* och *Olga* samt en *Nadeschda*, det sistnämnda dock säkert efter Runeberg, att döma av andra namn i familjen Ekebom. 1812 kallar guldsmeden och postmästaren *Hinric* Dahlman sin lilla dotter Maria Henriette Theresia *Pawlowna*, och något senare får åter ett flickebarn i dopet namnet *Pawlowna*, men då hon ej har någon känd fader, kan det förhålla sig så, att barnafadern som enda bidrag på livets väg, lämnat sitt namn i arv. Detta skulle då vara det enda fall där de många barnen efter här förlagda ryska soldater uppkallats efter fadern. Av den här förlagda ryska militären blevo åtskilliga, både befäl och manskap, gifta med Ekenäs-flickor, och många ryssar stannade efter giftermålet kvar på orten, men knappt något barn från dessa äktenskap fick ett ryskt namn. Ekenäsborna hava — av namnskicket och mycket annat att döma — genom traditionens makt hängt fast vid Sverige långt efter skilsmässan; segelfärderna och handeln gick fortfarande västerut. 1810 och åren därefter döpas en mängd gossar *Karl-August*, och sedan har man en *Karl-Johan* i nästan varje familj ända in på 1830-talet; *Alexander, Nikolai* och *Konstantin* finner man ej i Ekenäs-hemmen, men väl *Oskar, Karl. August, Gustaf.* Flickorna heta *Josefina* och *Lovisa*, och man lånar med förkärlek namn från Tegnérs och Franzéns dikter.

Så länge jämförelsevis få namn äro i bruk, äro de rätt skrivna i dop- och kyrkböcker, men när nya namn i större antal inkomma, kan man få läsa egendomliga förvrängningar och missuppfattningar: *Adolendus, Erlex, Hjelmer, Ryno, Theodart, Vigelius* samt *Adelia, Alinda, Elergi, Elmina, Evogina, Feodantina, Florentina. Ottelina, Regnata, Vesantia.* Till år 1870 finnes *Elina* som flicknamn, men flere gossar heta *Elin*; *Hedvig* och *Hedvik* äro flicknamn, men *Hedvid* gossnamn. Ända till 1890 skrives i kyrkböckerna konsekvent *Alfrid, Emel, Ingred, Efrosina, Rusina.* — Mycket vanligt, ända från 1700-talet, är att giva barnen mors eller fars namn sålunda, att *Karls* dotter heter *Karolina* eller omvänt *Karolinas* son *Karl; Petter-Petronella, Otto-Otteliana-Ottilia, Georg-Georgina, Amanda-Amandus, Wilhelm-Wilhelmina. Johan-Johanna* o. s. v. — I allmänhet kan man ej läsa ut världshändelser ur namngivningen, men ett visst ortshisto-

riskt intresse kan spåras i att kyrkoherden Ingman 1746 kallar en son *Sigfridus Aronus*. Större är intresset för att hämta namn ur litteraturen; som ovan nämndes finner man här många namn tagna ur Franzéns och Tegnérs dikter, och Runebergs och Topelius diktade gestalter giva här, som annorstädes, namn åt levande gossar och framför allt flickor. Senare kommer turen till Ibsen och andra modärna författare, och efter 1900 spela säkert lånebiblioteksböckerna en stor roll hos medelklassen. Man kan ur dopboken läsa ut om familjen varit mera anslagen av engelsk eller fransk översättningslitteratur och om de även slagit sig på historisk läsning. I en del familjer heta barnen *Mary* och *Violet*, *Evy*, *Dolly* och *Herbert*, *Evelyn*, i andra åter *Marion*, *Rafaela*, *Valentin* med tvillingssystern *Valentine* samt lilla *Violette*; andra döpa sina barn *Altea*, *Ava* och *Cecilia* eller *Verna*, *Gudrun*, *Rolf*, *Irmengard*, *Lejla* eller *Gunlög*, *Ragnar*, *Rangborg* eller *Sigvard* och *Sigbrit*. En bestämd princip har följts, när man döpt hela kullen: *Tor*, *Tora*, *Torborg*, *Torvald*. Om stor beläsenhet i en tunnbindarfamilj vittnar det, när barnen få namn som *Hannibal*, *Gonzaga*, *Yngve*, *Sigfrid*, *Ylfva*, *Sigfrieda*, *Hadar*, *Helmer*, *Getty*, *Margot*, *Marcella*, *Ethel*, *Torvald*, *Börje*, *Dagny*, *Sally*. — I alla tider har det varit vanligt och är så ännu, att de som i kommunionboken betecknas med »q: p:» givit sina telningar de grannaste namnen; intet är dock så talande sorgligt som det den lille *Smärtrik* fått. Rätt lustig var däremot följande tilldragelse. En fader kom för att få sonen döpt till Castrén-Snellman — mor hade sett namnen i tidningen och funnit dem vackra — men fadern var fullt nöjd med att prosten vid dopet sade *Kasten Selmer*, det lät ju nästan lika!

Följande namn hava oftast förekommit i Ekenäs.

Mansnamn.

Johan	772	ggr., före dopbokens tillkomst	(199)
Karl	560	»	(19)
Gustaf	289	»	(10)
Henrik	267	»	(86)
Anders	220	»	(75)
Erik	206	»	(87)
Fredrik	206	»	(2)
Wilhelm	129	»	(6)
August	104	»	(1)
Jacob	92	»	(33)
Adolf	90	»	(1)
Magnus	70	»	(—)
Gabriel	63	»	(3)
Reinhold	60	»	(1)
Viktor	58	»	(—)

Kvinnonamn.

Maria	408	ggr.	(65)
Anna	370	»	(99)
Kristina	314	»	(42)
Karolina	251	»	(—)
Elisabet	242	»	(58)
Wilhelmina	230	»	(3)
Lovisa	219	»	(1)
Katarina	217	»	(74)
Margareta	205	»	(85)
Eva	171	»	(2)
Gustava	143	»	(—)
Charlotta	134	»	(1)
Sofia	113	»	(3)
Emelie	89	»	(—)
Johanna	83	»	(2)
Josefa(-fina)	76	»	(—)
Ulrika	66	»	(—)
Helena	65	»	(9)
Erika	53	»	(—)
Fredrika	52	»	(—)

Förteckning över namnen i den ordning de först uppträtt i Ekenäs.

Mansnamn.

Före 1550

Anders
Erik
Hans
Henrik
Jons, Jöns
Michell
Lars
Pofwal
Siffrid

1551—1600

Jacob, Jop
Jören
Knut
Krister
Matts
Mogens, Måns
Olof
Per, Pelle
Staffan
Tönne, Dynius

1601—1619

Abraham
Arvid
Baltzar
Bartoldus
Bengt
Bertil
Björn
Blasius
Borghålt, Borgkert
Daniel
Eskil
Johan
Klas
Klemet
Kristoffer, Krister
Marcus
Melkert
Mårten
Nils
Philpus, Filip
Severin
Simon
Sten
Söfring
Thomas
Urban
Wolter
Zacharias

1620—1640

Efvert
Girmund
Hillebrand
Håkan
Jonas
Karl
Lydert

1641—1660

Arendt
Augustus

Berndt
Elias
Isac
Josep
Lorenz
Mellechior
Samuel
Sander
Sven
Suni
Wilhelm

1661—1690
Andreas
Albert
Albrecht
Axel
Boëtius
Claudius
Diedrich
Erland
Esajas
Frans
Gabriel
Gustaf
Herman
Jeronimus
Jochim
Kasper
Magnus
Marius
Nicolaus
Petrus

1691—1712
Adolf
Aron
Ernst
Fredrik
Georg
Gotthard
Gottlieb
Reinhold

1724—1750
Adam
Alexander
Emanuel
Fromholt
Gudmund
Israel
Leonard
Patrik

1751—1770
Benjamin
David
Gottvald
Lucas
Theodosius

1771—1790
Göttrik
Ludvig
Otto
Robert

1791—1810
Amandus
Anton
August
Bernhard
Bogislaus
Bror
Eilert
Enok
Ferdinand
Gideon
Gottfrid
Hugo
Jeremias
Mauritz
Ture
Ulrik

1811—1830
Albert
Edvard
Emel
Engelbert
Erhard
Ernst
Fabian
Fridolf
Frithiof
Gregorius
Harald
Julius
Konrad
Konstantin
Leander
Noak
Oskar
Rudolf
Teodart
Theodor
Viktor
Villehad

1831—1850
Adolendus
Alfrid
Eberhard
Edvin
Eligius
Florentin
Gunnar
Hespatius
Hjelmer
Joel
Leopold
Selim
Waldemar
Valfrid
Verner
Vigelius

1851—1870
Albin
Alarik
Allmar
Anian
Anselm
Artur
Botvid
Edgard
Eleazar
Elin
Erdmann
Erlex
Evald
Felix
Gerhard
Hezekiel
Hjalmar
Ivar
Jonathan
Linus
Martin,
Martinus
Methodius
Mortimer
Olivier
Richard
Romanus
Ryno
Uno
Voldemar
Volmar

Kvinnonamn.

1550—1600
Anna
Brita, Beritt
Elin
Gertrud
Ingeborg
Kaisa
Malin
Margareta,
Mareet.
Maria
Ursilla

1601—1619
Barbara, Barbro
Beata
Elisabet, Lisken
Kristin, Kirstin
Margitta

1620—1640
Katarina, Karin
Magdalena
Walborg

1641—1660
Agnes, Agneta
Aka
Ebba
Gunilla
Hebla
Lastika
Märta
Sara
Sidonia

1661—1690
Judit

1691—1712
Benedicta
Charlotta
Elsa
Ester
Eva
Helena, Lena
Johanna
Lovisa
Regina
Sofia
Susanna

1724—1750
Clara
Dorothea
Eleonora
Hedvig
Henrika
Juliana
Rebecka
Ulrika

1751—1770
Albertina
Gustava
Ingred
Julia
Karolina
Kristiana
Wendla

1771—1790
Antoinette
Emerentia
Fredrika
Justina

1791—1810
Agata
Amalia
Aurora
Cecilia
Clementina
Engla
Erika
Feodantina
Josepha
Natalia
Petronella
Wilhelmina

1811—1830
Adolfina
Alexandra
Amanda
Andrietta
Angelika
Augusta
Edla
Elmina
Elvina
Emelie
Efrosyne (-sina)
Henriette
Jacobina
Josefina
Konkordia
Konstantia
Matilda
Pavlovna
Rosalie
Seraphia
Theresia

1831—1850
Aina
Aline
Alma
Berta
Elina
Elis
Emma
Eufemia
Fanny
Filippina
Georgina
Hilda
Hulda
Ida
Ines
Jolanda
Nadeschda
Olivia
Ottelina
Otteliana
Rosina (Rusina)
Serafina
Sigrid

1851—1870
Ada
Adelia
Alfhild
Alice
Alina
Alinda
Bernhardina
Desideria
Desirée
Elergi
Ellida
Ernestine
Eugenie
Evangelina
Evogina
Evelina
Florentina
Hildur
Hilma
Ina
Irene
Jenny
Linnéa
Lydia
Naima
Olga
Ottilia
Paulina
Regnata
Reinholdina
Selina
Selma
Venni
Vesantia

De i grannsocknarna mest brukade namnen äro under olika tider:

	Mansnamn.			**Kvinnonamn.**	
Karis.	*Pojo.*	*Tenala.*	*Karis.*	*Pojo.*	*Tenala.*
Före 1550					
Jon	Anders	Jon	Karin	Ingeiärd	Kristina
Olof	Per	Anders	Birgitta	Karin	Elsa
Lars	Olof	Olof	Maijssa	Margret	Elin
Per	Jon	Per	Gertrud	Birgitta	Anna
Anders	Erich	Hans	Kristin	Helena	Malin
1551—1580					
Olof	Anders	Jon	Karin	Marietta	Karin
Per	Per	Anders	Maritt	Ingeiert	Elin
Anders	Olof	Olof	Maijssa	Helena	Anna
Jon	Erich	Per	Anna	Birgitta	Malin
Lars	Hendrich	Hans	Gertrud	Karin	Kristina
1581—1600					
Matts	Henrich	Matts	Maijssa	Karin	Anna
Erich	Matts	Per	Karin	Brita	Walborg
Per	Erich	Olof	Birgitta	Ingeiärd	Elin
Olof	Anders	Anders	Gertrud	Helena	Malin
Lars	Morthen	Erich	Elin	Marietta	Elsa

De i Ekenäs stad mest brukade namnen äro under olika tider:

Mansnamn.

—1550	**1551—1580**	**1581—1600**	**1601—1619**	**1620—1640**
Henrik	Henrik	Matts	Matts	Anders
Erik	Erik	Olof	Henrik	Matts
Hans	Hans	Erik	Erik	Henrik
Anders	Matts	Henrik	Lars	Hans
Jons	Olof	Anders	Per	Lars
1641—1660	**1661—1690**	**1691—1723**	**1724—1750**	**1751—1770**
Erik	Johan	Johan	Johan	Johan
Hans	Erik	Erik	Henrik	Karl
Henrik	Henrik	Henrik	Erik	Anders
Michel	Anders	Anders	Karl	Erik
Anders	Hans	Jacob	Anders	Henrik

1771—1790	1791—1810	1811—1830	1831—1850	1851—1870
Johan	Karl	Karl	Karl	Karl
Gustaf	Johan	Johan	Johan	Gustaf
Karl	Gustaf	Gustaf	Gustaf	Johan
Anders	Fredrik	Fredrik	August	Wilhelm
Henrik	Henrik	August	Fredrik	August

Kvinnonamn.

1550—1600	1601—1619	1620—1640	1641—1660	1661—1690
Anna	Margreta	Margreta	Margreta	Anna
Birgitta	Kristina	Elin	Katarina	Elisabet
Maria	Elisabet	Katarina	Birgitta	Birgitta
Margreta	Barbara	Malin	Anna	Katarina
Katarina	Beata	Birgitta	Malin	Beata

1691—1723	1724—1750	1751—1770	1771—1790	1791—1810
Anna	Maria	Maria	Maria	Lovisa
Maria	Anna	Kristina	Kristina	Eva
Kristina	Elisabet	Anna	Anna	Kristina
Elisabet	Katarina	Margreta	Elisabet	Maria
Katarina	Margreta	Elisabet	Margreta	Anna

1811—1830	1831—1850	1851—1870
Karolina	Karolina	Wilhelmina
Lovisa	Wilhelmina	Karolina
Wilhelmina	Emelie	Hilda
Gustava	Gustava	Charlotta
Eva	Lovisa	Josefina

Från 1609 till 1712 hava i Ekenäs antecknats sammanlagt 1,166 män och 707 kvinnor. Ur dopboken äro från 1724 till 1870 antecknade namnen på 3,622 gossar och 3,733 flickor. Hela summan utgör 4,788 män och 4,440 kvinnor.

Källor: Jordeböcker och kvarntulls- och mantalslängder för Karis, Pojo och Tenala (F.S.A, n:o 2924, 2974—2975, 3081, 3233—3239, 3253, 3265—3335, 3438, 3444—3445, 3458, 3590, 3600—3601).

Hjonelags-, kvarntulls- och mantalslängder för Ekenäs stad (F.S.A. n:o 3549, 7879, 7889, 7893, 7909, 7922, 7924, 7926, 7930, 7935, 7939, 7949. 7953, 7957, 7959, 7965, 7978, 7981, 7987, 7990, 7996, 7999, 8002, 8007, 8009, 8013, 8017, 8024, 8027, 8031, 8035, 8048, 8068, 8072, 8107, 8111, 8116, 8123).

Räkenskaps-, dop- och kommunionböcker för Ekenäs stad. (Kyrkoarkivet).

Ekenäs stads dombok 1623—1712 (F.S.A. n:o b : 2, d : 1, d : 2, ll : 1, ll : 2, ll : 10—31).

Eddastudier IV.

Av HUGO PIPPING.

Vsp 22: 4.

Enligt **R:** *uitti hon ganða* Enligt **H:** *uiti hon ganda*

Denna sats har tidigare behandlats av mig i SNF XVII. 3, sidd. 69—76. Men det finnes ett och varje att tillfoga.

Både grundform och betydelse för verbet i satsen anges, som bekant, olika av olika ordboksförfattare. Se a. st. s. 70 med not 1 samt Hægstad-Torp Gamalnorsk ordbok s. 539 (*vitta* 'trolla'). För egen del har jag valt översättningen 'genom trolldom påverka', som knappast skiljer sig från Falk-Torps 'verzaubern', 'beschwören'. I likhet med Falk-Torp har jag antagit, att infinitiven lytt *vita* och är identisk med det i svenska dialekter förekommande verbet *vīta.* Vidare har jag genom anförda exempel visat, att detta dialektord dels kan betyda 'skrämma bort genom trolldom', dels också 'locka fram genom trolldom'. Redan tidigare hade jag uttalat som min mening, att samma verb i betydelsen 'locka fram' anträffas i Rökstensinskriften.

Falk-Torp hava ansett, att grundformen för verbet *vita* är **wītian.* Denna härledning har jag anfört utan att resa någon invändning mot densamma. Emellertid tror jag nu, att Falk-Torp — på samma gång de angivit verbets betydelse riktigt — missuppfattat dess ursprung.

När fråga är om verb av tredje svaga klassen, som i infinitiven hava *-t-* mellan rotvokalen och ändelsen men i preteritum *-tt-*, måste man alltid undersöka, om det enkla *-t-* i infinitiven är ursprungligt eller om det trätt i stället för äldre *-tt-* på grund av proportionsanalogisk utjämning efter mönstret av sådana verb, som ljudlagsenligt hava *-t-* i infinitiven, men *-tt-* i preteritum. Detta har, så vitt jag vet, tidigast framhållits av O. F.

Hultman[1]. Senare har O. v. Friesen[2] gjort ett alldeles liknande uttalande, och kännedomen om den ifrågavarande ombildningsprincipen torde numera vara så allmänt spridd, att inga exempel här behöva åberopas.

Vi måste alltså räkna med den möjligheten, att infinitiven till pret. *vitti* — trots identiteten med nsv. *vīta* 'förhäxa' — en gång lytt **vitta*. **Vitta* kan härledas ur **wihtian*[3] och förhålla sig till fvn. *vitt* f. 'trolldom' alldeles såsom fvn. *neyða* 'nödga', 'tvinga' till *nauð(r)* f.[4] 'nödtvång'.

Gåtan med verbet *vit(t)a* löses sålunda med lätthet, om det kan göras troligt, att de nordiska språken ägt ett substantiv med grundformen **wihti* f. och betydelsen 'trolldom'. Jag tror, att detta är fallet, fastän rätta förhållandet länge undanskymts genom ordboksförfattarnas nästan enstämmiga påstående, att det substantiv, som jag har i åtanke, haft kort rotvokal och neutralt genus. Jag hänvisar till följande uppgifter.

Fritzner III s. 977: *vitt* n. Trolddomsmiddel (= *vett* Lok. 24). S. 927: *vett* s. = *vitt?* Lok. 24.

Hertzberg NGL V s. 726: *vitt* n. tryllemiddel; gjenstand, der brugtes under udøvelse af den hedenske trolddom (jfr. hos lexikograferne *vittugr, vitki, finnvitka,* samt Lokasenna v. 24: *drepa á vétt sem völur*), - - -.

Cleasby-Vigfusson s. 714: *Vitt* n. [akin to *vita*], witchcraft, charms.

Gering Edda-Wörterbuch sp. 1138: *vétt* n. Zauberei (?).

Hægstad-Torp s. 539: *vitt* n. trollskap, trollraader. s. 527: *vett* n. = *vitt; drepa á vett,* driva paa med trolldom.

Geir T. Zoëga A concise Dictionary of Old-Icelandic. Oxford 1910: *vitt,* n. sorcery, charms.

G. Neckel Edda II. Kommentierendes Glossar, Heidelberg 1927: **vétt* - - - ist nicht sicher erklärt.

---

[1] O. F. Hultman Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning utgifna af Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors. Helsingfors 1894. S. 177 f.

[2] O. von Friesen Om de germanska mediageminatorna. Uppsala Universitets Årsskrift 1897. S. 16, not 1.

[3] Denna härledning är tillåtlig, även om man anser, att **wihtian* ljudlagsenligt gett **vétta*. Jfr Kock Sv. ljudh. I s. 136 och Hugo Pipping. Inledning etc. (Helsingfors 1922) s. 117 om östsv. *rīta,* dalm. **rītta, raita,* former som motsvara urn. **rehtian,* även om utvecklingen ej varit strängt ljudlagsenlig.

[4] *nauð(r)* är likasom **wihti* avlett med ett suffix, som i ieu. tid hade formen *-ti.* Jfr Torp Gamalnorsk ordavleiding (i Hægstad-Torp Gamalnorsk ordbok) s. XLIX, där dock ett annat **wihti* (med betydelsen 'dråp') åsyftas.

I de texter, som åberopats, kan jag icke finna något enda bevis för neutralt genus hos ordet. Längdtecken för rotvokalen är stundom utsatt, stundom bortlämnat. Något bevis för att rotvokalen varit kort kan icke utletas ur detta förhållande. Beläggen för ordet äro följande [1]:

NGL I s. 383: 1. *Engi maðr skal hafa i husi sinu staf eða stalla. vit* (B: *vitt*) *eða blot. eða þat er til hæiðins siðar uæit.*

NGL I s. 389 : 2 n. *Engi maðr a at trua. a finna. eða fordæðor. eða a vit. eða blot. eða rot. eða þat. er til hæiðins siðar høyrir. eða læita ser þar bota.*

Lokasenna 24 (**R**): oc *ðraptv avétt fem vǫlor.*

Ynglingatal 3: 3 och 16: 3.[2]

3: 3. **K**: *vitta véttr.* **J 2**: *vitta vettr.* **F**: *vitta vǫtr.* **Sp**: *uitta uettr.*

16: 3. **K**: *vitta vettr.* **J 2**: *vita vettr.* **F**: *vitᵒ vǫtr.* **J 1**: *uita uettr.* **Sp**: *uitta* —.

A. Noreen läser *vitta véttr* och ger översättningen 'trollväsen', ordagrant 'trolldomars väsen'.[3]

Jag läser, som delvis redan antytts, på de ifrågavarande ställena *vit(t)* ~ *vétt*, g. pl. *vit(t)a* och anser, att här föreligga former, som återgå till stammen **wihti*. Växlingen *ī* ~ *ē* är fullt normal, då *-iht-* skall utveckla sig till *-ētt-* i alla de kasusformer, där *-ht-* efterföljdes av en vokal, som icke hörde till basserien.[4] Växlingen mellan *-t-* och *-tt-*, som hittills lämnats oförklarad, är lätt att förstå, om man antager, att *vitt* f. (< **wihti*) var nära besläktat med verbet *vit(t)a* (< **wihtian*).

Germ. **wihti* f. är med normalt avljudsstadium [5] bildat på den ieu. roten **u̯eiq̑-* 'aussondern' [6] och har eventuellt sin motsvarighet i den stam, på vilken latinets *victima* 'offerdjur', 'offer' är uppbyggt.[7] Eventuellt återgår lat. *victi(ma)* till ett

---

[1] Jfr Gering-Sijmons Die Lieder der Edda, Dritter Band, Kommentar, I s. 289 och där citerad litteratur. Jag har icke haft tillgång till den tyska upplagan av Bugges 'Studier'.

[2] Se Anders Grape och Birger Nerman Ynglingatal I—IV. Uppsala 1914. Sidd. 2 och 10 f. Adolf Noreen K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 28: 2, sidd. 198 f., 204 f., 217, 238.

[3] Jfr Brím Arkiv XI s. 11 f., F. Jónsson Hkr. IV, sidd. 5 f.

[4] Hugo Pipping Inledning etc. (Helsingfors 1922) sidd. 116 f.

[5] Kluge Nominale Stammbildungslehre II, Halle 1899, § 127.

[6] Walde-Pokorny Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen I. 2, Berlin und Leipzig 1928, s. 232.

[7] Walde-Pokorny a. st. samt Walde Latenisches etymologisches Wörterbuch II, Heidelberg 1910, s. 833.

**viktu-s*, som i fvn. skulle hava lytt **véttr* m., i asg *vétt*. Hit kan man, om man så vill, föra asg *vétt* i Lokasenna 24. Då frasen, *drepa á vétt* tydligen är stereotyperad, är det icke helt uteslutet att här föreligger en annan stamform än i det levande paradigmet *vit(t)* f. För min föredrager jag dock att härleda både *vit(t)* och *vétt* ur **wihti*. Jfr nedan om fsv. **væt*.

För lat. **vikti-s* ~ **viktu-s* ansätter W a l d e betydelsen 'Weihung'. Med hänsyn till betydelsen 'weihen', hos got. *weihan*, fsax. *wīhian* och fvn. *vigia* är det naturligtvis högst rimligt, att germ. **wihti-(* ~ **wihtu-)* också betytt 'Weihung'. Nu bör det emellertid märkas, att betydelserna 'helga' och 'förhäxa' stå varandra ytterst nära. F r i t z n e r III s. 939 ger visserligen för *vigia* enbart betydelsen 'vie', 'indvie', men om man granskar beläggen närmare, finner man, att betydelsen 'förhäxa', 'påverka genom trolldom' i några fall är den enda riktiga. Så i Herv. 218[17], där det heter *ek vigi suá virða dauða, at ér skuluð allir liggia dauðir með draugum i dys fúnir*, och i Herv. 205[4]: *konungr vigði þá* (d. v. s. *duerga), útan steins með málasaxi*. I W i m m e r s läsebok [1] översättes *vigia* i den sistnämnda frasen med 'virke på en ved magiske kræfter', 'tryllebinde'. Vi hava alltså full rätt att härleda fvn. *vit(t)* från urg. **wihti* och översätta ordet med 'trolldom', 'signeri'. Som tidigare nämnts, talar intet av beläggen för, att ordet haft neutralt genus, och ingenting talar heller emot, att dess genus varit feminint.

I betydelsen 'invigning' och under formen **vǣt* har germ. **wihti* m å h ä n d a levat kvar i fsv. A d o l f N o r e e n[2] har framkastat den tanken, att man i Äldre Västgötalagens huvudhandskrift, fol. 2 r, rad 5, slutet, bör läsa *Af kirkiu *væt*, fastän handskriften troligen har *ræt*, icke **væt*, och N o r e e n har redan tidigare översatt dessa ord: 'Om dråp i kyrka'.

Två omständigheter tala kraftigt till förmån för N o r e e n s mening. I den flock av Kbk, framför vilken orden *Af kirkiu *væt* stå, talas det verkligen om dråp i kyrka, och i den fragmentariska handskrift (G) av Vgl II, som i huvudsak ligger till grund för C o l l i n-S c h l y t e r s redaktion av nämnda lags kyrkobalk [3], har en yngre hand (enligt C.-S. ej yngre än från slutet av 1300-talet) infört orden *vm kirkiu drap*, där Cod. Holm. B 59 har *Af kirkiu ræt.*

---

[1] L u d v. F. A. W i m m e r Oldnordisk Læsebog VII, København 1916, s. 312.

[2] A d o l f N o r e e n Arkiv V s. 385.

[3] Se C o l l i n-S c h l y t e r Corpus Iuris I sidd. XXI—XXIII.

Intetdera av Noreens argument tvingar oss dock att godtaga hans hypotes *oförändrad.* Vid det slutliga avgörandet måste man taga i betraktande en viktig omständighet, som framhållits av Sjöros. Sjöros säger[1] om den omtvistade rubriken: 'Ingenting i handskriften tyder på att denna rubrik skulle, såsom i allmänhet vid diskussionen om detta ställe påpekats, hänföra sig blott till den närmast följande flock 3; jag tror att den i själva verket hänför sig till flockarna 3—6, kanske 3—7. Ur innehållets synpunkt passa åtminstone fl. 3—6 mycket väl tillsamman: de handla alla om när *kyrkas invigning är bruten, och om huruvida ny invigning av biskopen erfordras*[2], ävensom om den ersättning han äger uppbära därför. Det förefaller mycket lockande att betrakta just dessa 4 flockar såsom en för sig utarbetad anteckning om biskopens rättigheter i dessa för honom, ekonomiskt taget, nog så viktiga fall. När så dessa föreskrifter inflöto i balken, följde överskriften i hastigheten med.'[3]

I detta yttrande lägges huvudvikten därpå, att det i flockarna 3—6 talas om *biskopens rättigheter,* och med hänsyn härtill och väl även till att flock 7 berör kyrkans rättigheter, läser Sjöros *Af kirkiu ræt,* hänvisar till Beauchets översättning 'Du droit de l'église' och ger själv översättningen 'Om kyrkans rätt'.[4]

Mot läsningen *ræt* kan den invändningen göras, att dsg av *rætter* i Vgl I i fem säkra fall heter *rætti.* Men å andra sidan märkes, att dsg *ret* är belagd i GS. Ordet *drap* i Cod. G (yngre hand) kan förklaras sålunda, att skrivaren av oaktsamhet läst *væt* i st. f. *ræt* i en förlaga. Man kan därför icke säga, att Sjöros' grundliga utredning lett till ett oantagligt resultat. Min tro är dock, att Noreen och Sjöros sett var sin sida av sanningen. Båda hava delvis rätt och delvis orätt.

Med Noreen tror jag, att en äldre källa än cod. Holm B 59 innehållit orden *Af kirkiu *væt.* Då ordet *manvæt* 'mandråp', såsom Noreen med rätta påpekar, är känt både från fsv. och fda., låg det nära till hands för en avskrivare att uppfatta förlagans *væt* såsom liktydigt med *drap* och att i sin text införa

[1] Bruno Sjöros SNF VI. 4, s. 4—5.

[2] kursiverat av mig.

[3] Jfr ock Bruno Sjöros Sv. Litt. Sällsk. i Finl. Skr. CXLIV sidd. 123 f. Sjöros hävdar på båda ställena den meningen, att flockarna 3—6 visa flere språkliga egenheter, som ej återfinnas i övriga delar av balken. På denna fråga skall jag här ej inlåta mig.

[4] Bruno Sjöros Äldre Västgötalagen i nysvensk översättning, Helsingfors 1923, s. 14.

detta ord, som var vanligare än det utanför sammansättningar icke belagda **væt* 'dråp'. Men i den äldre texten betydde *væt* 'invigning', och orden *Af kirkiu *væt* utgjorde en gemensam rubrik för flockarna 3—6. I flockarna 3, 5 och 6 talas det om invigning av kyrka eller altare. Flock 4 är knappast annat än en not till flock 3.

Beckman har i sin översättning[1] av Vgl I utelämnat de omstridda orden och karakteriserar dem som 'en felskriven och onödig rubrik'. Felskriven är den, för så vitt som *r* måste ändras till *v*. Att skrivaren själv betraktat den som onödig, framgår därav, att han — att döma av det fotolitografiska avtrycket — försökt radera ut den. Tydligen har rubriken, såsom Sjöros först insett, dragits med, då man i handskriften infört ett med särskild rubrik försett specialstadgande om ny invigning av kyrka och de förmåner sådan invigning medförde för biskopen.

Vi kunna vara glada över, att skrivaren av cod. Holm B 59 ej lyckats helt utplåna den omtvistade rubriken. Fastän där står *ræt* icke **væt*, bär den — jämte andra indicier — vittne om, att det i fsv. funnit ett ord **væt* f. med betydelsen 'invigning'.

Formen dsg **væt* i Vgl I lägger ett hinder i vägen för den ovan s. 4 diskuterade, men icke försvarade tanken, att fvn. asg *vétt* kunde återgå till en maskulin *u*-stam **wihtuz*. Då ett **vætter* m. skulle ha rimmat[2] med *u*-stammen *rætter* och *rætter* i Vgl I, såsom tidigare påpekats, 5 ggr hette *rætti*[3], väntar man av **vætter* också dsg **vætti*. Dsg **væt* föres däremot osökt till nsg **væt* f.

Att ordet **væt* först begagnades som en term för hednisk magi (jfr Lokasenna 24, asg *vétt*) och sedan för kyrkoinvigning, kan icke anses på något sätt förvånande. Verbet *vighia* har ju haft alldeles liknande öden, och sambandet mellan fsv. *vighia* och fsv. **væt* kändes säkert av nordborna ännu vid tiden för trosskiftet.

Vid diskussionen av apl *ganda* har jag[4] mot Bugge försvarat den gängse[5] uppfattningen, enligt vilken grundbety-

[1] Nat. Beckman Äldre Västgötalagen 1924 sidd. 5 f.

[2] Om rimmets betydelse för ordböjningen se E. Wessén, Festskrift till Falk, s. 91.

[3] *ræt* 27: 11 är troligen en ackusativ. Annorlunda 'Ordskatt' s. 39.

[4] Hugo Pipping SNF XVII. 3, sidd. 70 f.

[5] Se t. ex. Fritzners, Gerings och Hægstad-Torps ordböcker, till vilka ingen hänvisning behövdes. Tyvärr försummade jag att omnämna Magnus Olsens utförliga och värdefulla utredning i Norges Indskrifter med de ældre Runer II, sidd. 616—619.

delsen för *gandr* m. 'ett trollmedel' är 'käpp', 'stake'. Vidare har jag uttalat den meningen, att *gandr* i Vsp 22 har den ur grundbetydelsen 'käpp' utvecklade speciella betydelsen 'penis', som bevisligen tillkommit avledningen *gǫndull* m.

Efter det min avhandling i SNF XVII utkommit, har ordet *gandr* mer än en gång varit föremål för diskussion. Nils Lid[1] ansluter sig i likhet med mig till dem, som — efter Fritzners föredöme — betrakta 'käpp', 'stake' som ordets grundbetydelse, och utgår, likasom andra före honom[2], från ett germ. **ganda-*.[3]

I motsats till dem som anse, att 'käpp' är grundbetydelsen för *gandr* och betydelsen 'trolldomsmedel' sekundär, vill Marstrander[4] göra gällande, att betydelseutvecklingen gått i motsatt riktning.

För tolkningen av Vsp 22 spelar det icke någon roll, vilken betydelse som är den äldsta. Vi hava under alla omständigheter rätt att här översätta *gandr* med 'penis', ty betydelsegruppen 'käpp' ~ 'manslem' är enligt min tro belagd redan i urnordiskan, vilket framgår av ett hittills ej nöjaktigt förklarat lånord i finskan. Jag syftar på namnet *Virokannas*, för vilket ett livligt intresse uppflammade år 1928, delvis i samband med ett arkivfynd, som nämnda år gjordes av prof. A. R. Cederberg. Jag hänvisar till följande litteraturställen.

E. N. Setälä Virokannas. Festskrift til Rektor J. Quigstad. Tromsø Museums skrifter. Vol. II. Oslo 1928. Sidd. 263—280. A. R. Cederberg Helsingin Sanomat 19³/₅28, sidd. 5 och 10. Kaarle Krohn Uusi Suomi 19³/₅28, s. 10. E. N. Setälä Uusi Suomi 19²⁰/₅28. Uno Harva Uusi Suomi 19²⁰/₅28. Kaarle Krohn Uusi Suomi 19²⁷/₅28. Kaarle Krohn Valvoja-Aika 1928, sidd. 218—225. E. N. Setälä Uusi Suomi 19¹¹/₈28. K. B. Wiklund Virittäjä 1928, sidd. 287—305.

Det nämnda arkivfyndet hänför sig till en handskrift i den Palmsköldska samlingen. Handskriften innehåller en på svensk prosa avfattad redogörelse för finnarnas gudadyrkan,

---

[1] Nils Lid Gand og tyre. Festskrift til Hj. Falk, Oslo 1927, sidd. 331—350. Jfr Maal og Minne 1921, sidd. 37—66 och 1928, s. 83.

[2] Se utom den av Lid och mig anförda litteraturen även Fick-Torp Wortschatz s. 124 (*ganda* m. 'dünner Stecken').

[3] S. 332 not 1 omnämner Lid, att E. Linderholm Nordisk magi I (1918), s. 114 anslutit sig till den från Axel Kock och Wadstein härstammande härledningen *gandr* < **ga-wand-*.

[4] C. J. S. Marstrander Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap III (1929), sidd. 109 ff.

och denna redogörelse visar en påfallande överensstämmelse med Agricolas på finsk vers avfattade mytologiska anteckningar i förordet till hans finska psaltaröversättning av år 1551.

Jag har ingen anledning att här uppehålla mig vid frågan om förhållandet mellan den svenska handskriften och Agricolas text. Men jag har hänvisat till en del inlägg i frågan, emedan *Virokannas* omnämnes i båda dessa källor. Agricola talar om *Wirancannos*, som skötte havren (*Wirancannos / Cauran caitzi*), och i den svenska handskriften heter det: *Viracannais, wachtar haffra.* Vilken åsikt man än må ha i prioritetsfrågan, är det klart, att den svenska handskriftens *Viracannais* icke kan betraktas som en betydelselös form, då handskriften (enligt Cederberg) härstammar från 1500-talet.

Den etymologi, som Setälä — med förkastande av alla tidigare tolkningsförsök — givit av namnet *Virokannas*, har i sin tur avvisats av Wiklund[1]. Då forskarna på det finsk-ugriska området icke kunnat enas om någon förklaring av namnet, är det måhända icke förmätet att efterse, om ordet kan vara ett germanskt lånord.

Innan jag går till själva namnförklaringen, vill jag länka uppmärksamheten på några omständigheter, som redan tidigare framhållits av andra forskare.

Wiklund s. 295 påpekar, att det sädesslag, vars beskyddare *Wirancannos* ~ *Viracannais* varit, d. v. s. havren — att döma av namnet — kommit till finnarna västerifrån, men säger sig icke hava funnit något ord i de nordiska språken, som påminner om det omstridda gudanamnet och därjämte hör till samma begreppsområde som havren. Av detta yttrande att döma skulle Wiklund icke ställa sig avvisande till en förklaring av namnet *Wirancannos*, genom vilken den nämnda guden blir likställd med en fornnordisk gud, som främjar havreväxten. Någon specifik havregud känner den nordiska mytologien, så vitt jag vet, icke. Men om finnarna lärde sig havreodlingen av skandinaverna, är det naturligt, att en fruktbarhetsgud, som dyrkades både av skandinaver och av finnar, kom att betraktas som havrens speciella beskyddare.

Hos svenskarna var *Frö* (fvn. *Freyr*) fruktbarhetsguden framom andra. Finnes det någon möjlighet att tolka *Wirancannos* som ett i finskan inlånat nordiskt namn på Frö?

---

[1] Setälä identifierar utan tvekan de finska folksångernas *Virokannas* med Agricolas *Wirancannos*. Se a. a. s. 263. Riktigheten av denna identifikation torde icke ha betvivlats.

Setälä har berett marken för ett jakande svar på denna fråga.

S. 272 påpekar Setälä, att de finska folksångernas *Virokannas*, som utan tvivel är identisk med Agricolas *Wirancannos*, 'uppträder tillsammans med de högsta gudarna: med *Ukko*, som kommer från himmelen med sin gyllene hammare - - -'. S. 273 understrykes, 'att *Ukko* med den gyllene hammaren verkligen ingenting annat är än den skandinaviska torden-guden'. Påståendet stödes bl. a. med parallellerna *Ukko* ~ *Palvonen* och *Tuuri* ~ *Palvanen*.

En västerifrån inlånad fruktbarhetsgud i rang med de högsta gudarna, bland dem *Tor*, kan icke gärna hava varit någon annan än *Frö*. Till *Frö* gå också Setäläs tankar.[1] Ett ögonblick har Setälä tänkt sig ett samband mellan förleden i *Virokannas* och den allra första sammansättningsleden (*Ver-*) i det lapska gudanamnet *Veralden olmai*. I detta namn hör *Veralden* i hop med förleden i Frös binamn *veraldar goð*, som anträffas hos Snorre.[2]

Den tanke, som Setälä uttalat men förkastat, är enligt min mening riktig, dock med den modifikation, att namnet *Virokannas* lånats direkte från germanerna utan anlitande av lapska mellanhänder.

Enligt Adam av Bremen var Frös gudabild i Uppsalatemplet försedd med en väldig priap.[3] Under dessa omständigheter kan man svårligen tänka sig en lämpligare kenning som noa-namn för den mäktige guden än fvn. **ver-gandr* 'han med manskäppen (= manslemmen)'. Jag tror, att Frö burit detta noa-namn.

Förleden *ver-* har genomlupit utvecklingsstadierna **wiro-* > **wira-* > **wera-* > *ver-*, och efterleden har successivt haft formerna **gandoz* > **gandaz* > *gandr*. Det gäller nu att efterse, i vilken mån de finska formerna *Virokannas* etc. verifiera min hypotes.

---

[1] Setälä sidd. 276 f.

[2] Detaljuppgifter och litteraturhänvisningar finner man. dels hos Setälä, dels i mina Eddastudier I, SNF XVI.2, sidd. 13 ff., särskilt s. 14: *veraldar goð* < **veraldar-súlu-goð*.

[3] 26 - - *Tertius est Fricco, pacem voluptatemque largiens mortalibus.* Cuius etiam simulacrum fingunt cum ingenti priapo. 27 - - - - - Si pestis et famis imminet, Thor ydolo lybatur, si bellum, Wodani, si nuptiæ celebrandæ sunt Fricconi. Se Monumenta Germaniæ, Tomus VIIII. Scriptorum Tomus VII. Hannoveræ MDCCCXLVI. Sidd. 379—380. W. Golther Handbuch der germanischen Mythologie, Leipzig 1895, not 5 till s. 232 ger citatet i något annan form (*cum* saknas). S. Bugge Fricco, Frigg und Priapos, Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1904, No 3, s. 1 citerar kap. IV 27 i st. f. IV 26.

Till en början vill jag påpeka, att det *n*, som anträffas i Agricolas form *Wirancannos*, icke bereder några svårigheter. Det saknas i den Palmsköldska handskriftens *Viracannais* och kan lätt förklaras som sekundärt. Finska sammansättningar, bestående av två substantiv, hade gärna förleden i genitiv, och i detta speciella fall kan det föreligga direkt smitta från gudanamnet *Pellonpekko*, som hos Agricola står rätt ovanför *Wirancannos* och som innehåller en genitivförled.

Ej heller får man haka upp sig på den omständigheten, att *Virokannas* har *o*, där *Wirancannos* har *a*, och tvärtom. Namnet kan hava inlånats i finskan, dels när svagtonigt *o* ännu icke hade övergått till *a* i germanskan, dels också, när denna övergång var slutförd. Ett äldre **Virokannos* (germ. **wiro-gandoz)* och ett yngre **Vira-kannas* (germ. **wira-gandaz)* kunde genom kompromiss giva både *Virokannas* och **Virakannos.*

Det återstår att nämna några ord om den Palmsköldska handskriftens *Viracannais.*

I sin finska översättning av handskriftens text skriver Cederberg — påtagligen oriktigt — *Virakangais.* Wiklund s. 294 anmärker, att namnformen *Viracannais* endast komplicerar problemet. Setälä (Uusi Suomi 19$^{11}/_{8}$28) påpekar, att finska ord på *-ais* äro sällsynta.

För min del vill jag understryka, att den Palmsköldska handskriften kan innehålla fel, framkallade av att skrivaren var en svensk. För svensken låg det nära till hands att förväxla kompositionsform och nominativ. *Viracannais* kan helt enkelt vara kompositionsformen av **Virakantainen*[1]. **Virakantainen* är byggt på den urn. ackusativen **ganda*, utgör en bildning av samma typ som fi. *neli-jalkainen* 'fyrfota-' och betyder 'han med manskäppen (= manslemmen).' Detta ger vid handen, att betydelsen av Frös noanamn **wira-gandaz* stod klar för finnarna ännu en tid efter det de upptagit lånordet.

Måhända har växlingen **Vira-kanta* ∼ **Vira-kantainen* haft en förebild hos skandinaverna. Guden med manslemmen kan hava kallats både **ver-gandr* och **ver-gendr.* Den senare formen var i så fall bildad med samma avledningsändelse som fvn. *fiórfótr*[2] = fi. *nelijalkainen.* Finnarna förse gärna lånord med nya avledningsändelser. Jfr fi. *tuomitsen* 'jag dömer',

---

[1] Det är onödigt att utreda, huruvida man i denna kompositionsform skall vänta stadiet *-nt-*eller *-nn-*, då *-nn-* hade ett kraftigt stöd i formerna *Virokannas* och *Wira(n)cannos.*

[2] Se Torp Gamalnorsk ordavleiding (hos Hægstad-Torp) s. XXXV.

där stammen men icke avledningsändelsen är lånad från grundformen för svenskans *döma*.

Tanken på, att **Virakannais* ingenting annat är än en missuppfattad kompositionsform, ligger så mycket närmare till hands, som svenskarna i Finland åtminstone sedan 1300-talet regelbundet låta ortnamnen på *-inen* få en nominativ på *-is*, vilken de nyskapat med stöd av namnens lokalkasus. *Joroinen*, i kasus inessivus *Joroisissa*, heter på svenska *Jorois*. *Koroinen* (invid Åbo), på svenska *Korois*, omtalas 1486 med orden *paa wor goord Koross*[1], och det försvenskade ortnamnet *Kastakais* är belagt redan år 1359.[2]

Mot min förklaring av formen *Viracannais* kan ej invändas, att den Palmsköldska handskriften har gudanamnet *Hittauainen*, icke **Hittauais*, *Äinämöinen*, icke **Väinämöis* och *Ilmarinen*, icke **Ilmaris*. Det är ingalunda en given sak, att alla gudanamn hade lika ymnig användning i kompositionsform.

Intressant är variantformen *visa-kanta*, som upptecknats i Värmland.[3] Om vi i *kanta* se en motsvarighet till den urn. ackusativen **ganda* och antaga, att lånordet *kanta* bevarat den betydelse, som tillkom **ganda*, är *Visakanta* = 'han med masurkäppen', 'han med manslemmen av masur'. Detta tyder på, att priapen på Fröstatyn åtminstone på något håll tillverkats av masur. Skulptörens tankegång har i så fall varit likartad med den, som röjer sig i 1700-talets folkhumor. Fänriken Nils Stålhane, född 1713 och död 1805, fader till 28 äkta barn och straffad både för lönskaläge och enkelt hor, kallades 'hane av stål'.[4]

Måhända kunna de finska sångerna lämna ytterligare bidrag till kännedomen om Frö-bildens utseende. Enligt Setälä[5] ser det ut, som om *Virokannas* ~ *Visakanta* även burit namnet *Tinarinta* 'han med bröst av tenn'. Ifall Frö-bilden delvis var förfärdigad av metall, förstår man kanske ännu bättre än eljes, att Frö uppbar offer i form av metaller. Detta säges uttryckligen i Heimskringla kap. 10. Här talas det dock icke om tenn, utan om guld, silver och koppar. Men Niurenius omnämner offer av tenn och mässing till den lapske gud, som motsvarade Frö.[6]

---

[1] Hausen Åbo domkyrkas svartbok s. 551: 11. Märk också *in Kurusum* i ett latinskt diplom av år 1303, Hausen s. 13: 7.
[2] Hausen s. 109, rad 7 nedifrån.
[3] Setälä s. 266, Wiklund s. 295.
[4] O. Wasastjerna Ättar-taflor II, Borgå 1880, s. 557.
[5] Setälä a. a. sidd. 267 och 272.
[6] Se Hammarstedt i Feilbergs festskrift s. 514. Sv. L., MoM samt Da. St. 1911.

Om, som jag tror, urn. **gandaz* kunde hava betydelsen 'manslem', föreligger den formella möjligheten att tolka Huglen-inskriftens **ungandiR** > **ú-gendr* och det danska kunganamnet *Ongendus*[1] som 'snöpingen'. Likasom *eygr* betydde 'försedd med ögon (av en viss beskaffenhet, angiven genom en tillfogad bestämning)'[2], kunde **ú-gendr* betyda 'han som ingen *gandr* har'. Huruvida en runristare kan tänkas hava tillagt sig själv en sådan egenskap eller förevigat ett sådant öknamn, vågar jag ej avgöra.[3] Mycket beror på, om kastreringen spelat någon roll i nordisk gudadyrkan eller i nordisk magi.

Ongendus var kanske icke så mycket konung som ledare för ett religiöst samfund. Måste den, som stod i spetsen för samfundet vara en kastrat?

Vad man än må tänka om Huglen-inskriftens **ungandiR**, torde de finska namnen *Virokannas* etc. visa, att **wira-gandaz* 'manskäppen' i urnordisk tid begagnades som en kenning för penis. Från bruket av denna kenning var steget icke långt till användningen av *gandr* ensamt i samma betydelse.[4] Att detta steg verkligen tagits, är ett antagande, som kraftigt stödes av fvn. *gǫndull* 'penis'.[5]

Ovanstående undersökningar rörande *vita* och *gandr* tyckas mig befästa den åsikt jag tidigare uttalat om betydelsen av satsen *vitti hon ganda.* Riktigare än *penes incantavit* är dock översättningen *penes incantabat.* Ty här är fråga om ett y r k e, som utövades av trollkvinnan *Heiðr.*

---

[1] Se M. O l s e n Norges Indskr. m. d. ældre Runer II, sidd. 605—640. Om *Ongendus* s. 638.

[2] Jfr F r i t z n e r I s. 357 och T o r p Gamalnorsk ordavleiding s. XXXV.

[3] Om 'fördomsfrihet' i fråga om öknamn se E v a l d L i d é n SNF I.1, s. 17.

[4] Även *knífr* och *suerð* begagnades som enledade omskrivningar för 'penis'.

[5] Se H u g o P i p p i n g SNF XVII. 3, sidd. 71—73.

N o t v i d k o r r e k t u r l ä s n i n g e n: Ordet *gandr* har nyligen diskuterats av J. d e V r i e s Acta Phil. Scand. V sidd. 51—63.

Fǫr Skírnis 8: 1—3, 9: 1—3.

Enligt **R**: *Mar gefðv* mer *þa þan* *er mic vm myrqvan* *beri* *vifan vafr loga.*
Mar ec þer þan gef *er þic* vm *myrqvan* *berr* *vifan vafr loga.*

Enligt **A**: *Mar gæf þv* mær *þaþan* mık of *myrkan* *bærı* *vifan vafrloga*
Mar æk þær þann gæf *ær þık of myrkan bærr* *vifan váfr loga*

Dessa verser hava nyligen behandlats av professor Jöran Sahlgren[1]. Till denna behandling må det tillåtas mig att foga några anteckningar.

Sahlgren gör sig mycken möda med att visa, att *vafrlogi* icke betyder *svag 'fladdrande' låga* (s. 278) utan 'rörlig, flyttbar låga', 'låga som rör sig av och an'.

Den positiva delen av Sahlgrens utredning är värd allt erkännande. Men nytt är hans slutpåstående icke.

Gering i sin 'Wörterbuch' översätter *vafrlogi* med 'flackernde Flamme'. Enligt Heyne[2] betyder *flackern* 'hin- und hergehen, von Licht und Glanz', och då *vafra* hos Gering-Sijmons[3] översättes med 'unbeständig hin- und herschweifen, flackern', är det tydligt, att Gering med 'flackernde Flamme' förstått 'låga som rör sig av och an'. Ej heller torde det kunna bevisas, att Brate menat någonting annat, då han[4] översätter *vafrlogi* med 'fladdrande flamma'. Brate har aldrig begagnat ordalagen '*svag* fladdrande låga'[5], och om han hade velat antyda, att det är fråga om en *svag* låga, skulle han säkerligen ha valt ordet 'flämtande', icke 'fladdrande'. Enligt mitt språkbruk kan en 'fladdrande flamma' vara huru livskraftig som helst, och jag vågar tro, att andra bruka ordet på samma sätt. När Z. Topelius i sin 'Saga vid spiseln' begagnar omkvädet 'Hur lågorna fladdra i spiseln', är det givetvis fråga om en flammande, icke om en flämtande spiseleld.

[1] Jöran Sahlgren Eddica et scaldica II. 1. Lund (utan årtal). Sidd. 261—284.
[2] Moriz Heyne Deutsches Wörterbuch. Erster Band. Leipzig 1890, sp. 924.
[3] Gering-Sijmons Die Lieder der Edda III, Kommentar I, s. 220.
[4] Brate Sämunds Edda s. 49.
[5] Sahlgren sätter icke *svag* inom citationstecken, men så som ordet är anbragt, får läsaren ovillkorligen den föreställningen, att tidigare Eddaöversättare tänkt sig *vafrlogi* som *svag*.

Kort sagt, alla äro ense om, att *vafrlogi* var en rörlig låga, som kunde slå upp än här, än där. Dess oberäknelighet ökades därav, att den var *myrkr*, vilket enligt min tro betyder 'osynlig (för ett vanligt människoöga)'.

Sahlgren (s. 278) sammanställer *myrkuan* i Fǫr Skírnis, stroferna 8 och 9, med Vǫlsungasagans uppgift om Sigurðs ritt genom lågorna: *ok var, sem hann ride i myrkva*[1]. Sammanställningen är utan tvivel lärorik.[2] Sahlgren anser, under hänvisning till Egilsson, att elden kallas 'mörk', emedan den utsänder svart rök. Men en rykande låga är på intet sätt märkvärdig, och adjektivet *myrkuan* är infogat i Fǫr Skírnis på ett sådant sätt, att det vid sidan av sammansättningsleden *vafr(-loga)* synes ämnat att motivera behovet av en springare, utrustad med övernaturliga egenskaper. Under dessa omständigheter kommer man ofrivilligt att erinra sig berättelsen om Bileams åsninna i 4. Mosebok, kap. 22, §§ 23—33. Där Bileam red fram, såg han icke Herrans ängel, som stod i vägen med ett draget svärd. Men åsninnan såg ängeln och räddade sin herre tre gånger — två gånger genom att vika undan och en tredje gång genom att falla på knä och vägra att gå fram. Alldeles liknande var enligt min mening trollhästens roll i Fǫr Skírnis. En osynlig låga, som slår upp än här, än där, är dödsbringande för de flesta. Den enda möjligheten att komma över lågan består däri, att man lämnar ledningen åt en varelse, som — i motsats till människorna — *ser* lågan, och därjämte har mod att taga det avgörande språnget, just när lågans kam sänker sig mitt framför och slå upp på båda sidor.

Innan denna utredning kan godtagas, måste tvenne omständigheter beröras.

Framför allt måste det utredas, om *myrkr* kan anses hava betytt 'osynlig'. Fritzner II s. 762 upptager för *myrkr* bl. a. betydelserna 'utydelig' 'vanskelig at forstaa' och 'uklar' 'uigjennemsigtig'. Söderwall II s. 71 lämnar belägg för betydelserna 'dunkel', 'otydlig' samt 'svår att upptäcka', 'dold', 'smygande'? Då *mörker* i det sistnämnda fallet står som motsats till *oppinbar*, synes det mig, att översättningen 'svår att upptäcka' är väl funnen. Från 'svår att upptäcka' till 'osynlig' är steget nästan omärkligt.

---

[1] Vǫlsunga saga - - - - ved Magnus Olsen. København 1906—1908, s. 67: 8. Sahlgren a. a. s. 264.

[2] Den är tidigare gjord av Bugge NFkv s. 398. I detta sammanhang må påpekas, att emendationen **eikinborðs* (Sahlgren s. 269) till Sn. E. I 430: 15 framlagts av Bugge NFkv s. 93, not 17.

En viktig invändning mot mitt tolkningsförslag är — vid första påseendet — följande. I Vǫlsunga saga kap. 29 (27) omtalas den farliga elden till en början i sådana ordalag, att man måste anse den ha varit synlig för hjälten och hans följeslagare. Först i det avgörande ögonblicket, då språnget skall tagas eller tages, heter det, att det var, som om Sigurðr ridit i mörker. Denna motsägelse torde kunna lösas på följande sätt. Elden var i allmänhet synlig. Den visade äventyrslystna män vägen till borgen, där Brynhildr uppehöll sig, och eggade dem till försök att visa hjältemod. Men den var trolsk och försåtlig. Den kunde plötsligt göra sig osynlig, vilket vållade intränglingarna stora svårigheter. Helt oväntat måste de famla i mörker, och då de icke kunde följa den fladdrande lågans rörelser med ögonen, hade de ingen möjlighet att taga språnget i rätt ögonblick. Här behövdes hjälp av en häst, som såg vad ryttaren icke kunde se.

Lokasenna 24 se ovan sidd. 4 och 6.

Fáfnismǫl 25: 6.

Enligt **R**: oc *veld ec þo sialfr svmo.*

Innebörden av ovanstående ord har uppfattats på olika sätt av olika uttolkare.

En grupp av forskare har ansett, att här föreligger en syndabekännelse. Gering[1] ger översättningen: 'doch auch ich habe Anteil am Mord'. 'Mord' var under alla omständigheter en klandervärd gärning. Brate[2] översätter: 'något själv jag ock skyldig är', och genom dessa ord understrykes tydligt, att Reginn var tyngd av skuldmedvetande. R. C. Boer[3] säger: '25—26 streiten Reginn und Sigurðr darüber, wer die Schuld an dem tode Fáfnis hat, 28—38 aber darüber, wem die ehre zukommt'. Boer delar alltså Gerings och Brates uppfattning. Müllenhoff[4] anser, att en omkast-

[1] Hugo Gering Die Edda. Leipzig und Wien 1892. S. 206. I 'Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda' sp. 1071 uppger Gering, att *valda* i Fm 25 betyder 'schuld sein an etwas', 'etwas verschulden'. G. Neckel Edda II, Heidelberg 1927, yttrar sig icke om *veld* i Fm 25.

[2] Erik Brate Sämunds Edda. Stockholm 1913. S. 158.

[3] R. C. Boer Die Edda II s. 188.

[4] Karl Müllenhoff Deutsche Altertumskunde V. Berlin 1891. S. 365.

ning av stroferna i Fm ägt rum och ställer 28 efter 25. I motiveringen för denna omställning ingår följande yttrande: 'auf sie (d. v. s. v. 25) ist v. 26 aber keine erwiderung: nur wenn Regin in v. 25 sich als schuldlos bezeichnet hätte, könnte Sigurð hier seine schuld so stark betonen'. Müllenhoffs resonemang förefaller mig rätt oklart. Om dråpet på Fáfnir var ett brott, kan Sigurðr icke sägas betona Regins skuld genom den i str. 26 uttalade påminnelsen om, att Reginn hållit sig undan i det avgörande ögonblicket. Dock förefaller det, som om Müllenhoff menade, att Reginn i str. 25 gett ett uttryck åt sitt skuldmedvetande.

En självförebråelse ligger måhända i det uttryck som Åkerblom[1] valt, då han säger 'själv vållar jag visst dock en del'. Dock anvävdes nsv. 'vålla' ingalunda enbart för att beteckna, att ett ont åstadkommits. I 'Döbeln vid Jutas' skriver Runeberg: 'Hvad vållar fröjden ———?' Osäkert är det också, vad Thall[2] menat med orden: 'dock del har jag i dådet'. Menas här 'nidingsdådet' eller 'hjältedådet'?

En fullt neutral ståndpunkt intager Ljungstedt[3], som säger: 'Jag ock en del har däri'.

Däremot synes det mig, att Genzmer[4] uppfattat Regins ord som ett uttryck för anspråk på delaktighet i en berömlig gärning, då Genzmer ger översättningen: 'Doch hab ich teil an der Tat.' Strängt objektivt kan min uppfattning naturligtvis icke bevisas, då man i tyskan talar båda om *Heldentat* och *Missetat.* Men vare sig att jag förstått Genzmers mening rätt eller icke, håller jag före, att versen 25: 6 måste uppfattas som ett uttryck för stolthet och icke för ånger. Avgörande är här ordet *þó* 'doch'.

I strofen:

Heitern Herzens *Und der Heldentat froh*
Wischst du Gram im Gras.
Meinen Bruder *Hast du blutig gefällt;*
Doch hab ich teil an der Tat.

motiveras *doch* därmed, att Sigurðs glädje måste minskas, ifall han nödgas dela äran med en annan. Reginn kunde icke ens

---

[1] Axel Åkerblom Den äldre Eddan II. Uppsala 1921. S. 84.
[2] Edvin Thall Eddan. Stockholm 1913. S. 208.
[3] Karl Ljungstedt Valda sånger ur den poetiska Eddan. Stockholm 1904. S. 142.
[4] Felix Genzmer Thule I. Edda. Erster Band. Heldendichtung. Jena 1912. S. 121.

drömma om att bedröva Sigurðr genom att påminna om sina synder. Som en hjärtesuck utan något direkt syfte äro Regins ord säkerligen icke att uppfatta.

Beträffande användningen av *valda* märkes, att Fritzner[1] översätter *valda* med de från beröm och klander fria uttrycken 'være Aarsag i', 'foraarsage', samt att det i Fm. IX 282 säges: *Skúli iarl var miklu bliðastr þá daga til konungs en eigi vissu menn, huat þui voldi.* I dessa ord får man säkerligen icke spåra någon antydan om, att Skúli iarls vänlighet mot konungen var klandervärd.

De översättare, som ur Regins ord hava velat utläsa en syndabekännelse, hava troligen påverkats av ett par vändningar i Vǫlsunga saga, som hittills allmänt — men enligt min tro med orätt — uppfattats som uttryck för Regins ånger över den andel han haft i Sigurðs gärning. Jag syftar på följande ställen i Vǫlsunga saga[2].

S. 45: 5—9. *Nu stendr Reginn ok ser nidr i iordina langha hrid. Ok þegar eptir þetta męllti hann af miklum moþe: »Brodur minn hefir pu drępit, ok varla ma ek þessa verks saklaus vera.»*

S. 45: 20—22. *Þa męllti Reginn vid Sigurd af ahyggiu mikille: »Þu drapt minn brodur, ok varla ma ek þessa verks saklaus».*

Uppfattningen av dessa satser beror i hög grad av, huru man vill översätta orden *móðr* m., *áhyggia* f. och *saklauss* adj.

Grundbetydelsen för *móðr* m. är enligt allas mening 'sindsbevægelse' 'gemütserregung'.[3] Men *móðr* kunde också betyda 'vrede', vilket tydligt framhålles av Wimmer, påtagligen med hänsyn till frasen *þá gekk af honum móðrinn*[4]. Fritzner[5] översätter *iǫtunmóðr* m. med orden 'rasende Heftighed som er eiendommelig for *jötnar*'.

Tolkningen av *móðr* m. är naturligtvis i någon mån beroende av, huru man vill översätta *áhyggia* i det följande.

Fritzner[6] anger för *áhyggia* betydelserna 1) at man har sine Tanker alvorligen henvendt paa noget. 2) Omsorg. 3)

---

[1] Fritzner Ordbog III s. 844, mom. 3. Jfr Neckel Edda II s. 181.

[2] Citaten efter Magnus Olsen Vǫlsunga saga etc. København 1906—08.

[3] Se Fritzner Ordbog II s. 727, Wimmer Oldnordisk Læsebog, syvende Udgave, København 1916, s. 253, Wilhelm Ranisch Die Vǫlsunga saga, Berlin 1891, s. 160.

[4] Wimmer a. a. sidd. 2: 5 och 253. Ranisch a. a. antecknar 'zorn' som andra betydelse för *móðr* m.

[5] Fritzner Ordbog II s. 244.

[6] Fritzner Ordbog I s. 22.

Bekymring. 4) Fortrædelighed, som volder Bekymring. Wimmer[1] översätter ordet med 'uro', 'bekymring', Ranisch[2] med 'unruhe', 'kummer', 'sorge'.[3]

Det är tydligt, att *móðr* 'sindsbevægelse' och *áhyggia* 'bekymring' gå väl ihop, då fråga är om sinnesstämningen hos en och samma individ i två kort efter varandra inträdande situationer. Men från 'bekymring' till 'grämelse' är steget icke stort, och 'grämelse' är en känsla, som ofta avlöser den i första ögonblicket häftigt uppflammande vreden. Om *áhyggia* får översättas med 'grämelse', kan man alltså i *móðr* inlägga betydelsen 'vrede', utan att växlingarna i Regins sinnesstämning förefalla överraskande. För övrigt är det möjligt, att uttrycket *af áhyggiu* härstammar från en berättare, som icke tänkt på, att *móðr* kan betyda 'vrede', och som dessutom missuppfattat hela situationen, emedan han — i likhet med alla senare tiders uttolkare — alls icke förstått, vad som i förevarande fall menas med adjektivet *saklauss*.

Saklauss adj. översättes av Fritzner[4] med 'uskyldig', av Wimmer[5] med 'sagesløs', 'uskyldig' och av Ranisch[6] med 'schuldos an etwas'. Dessa översättningar äro naturligtvis i många fall riktiga, men knappast här. Man har glömt, att fvn. *sǫk* f., fsv. *sak* f. ingalunda enbart betyder 'brott', 'skuld', utan därjämte även 'böter'. Jag hänvisar till enstämmiga uttalanden av våra bästa ordboksförfattare.[7] Som förled i en sammansättning är fvn. *sǫk-* ~ *sak-* 'böter' belagt genom ordet *sǫktal* n. ~ *saktal* n. 'Opregning af, Fortegnelse over de forskjellige *frændbœtr* eller *sakbœtr*'.[8]

Ingenting hindrar oss sålunda från att översätta *saklauss* med 'en som icke fått honom tillkommande böter'. Denna utväg

---

[1] Wimmer a. a. s. 168.

[2] Ranisch a. a. s. 83.

[3] Som ett kuriosum må nämnas, att Ericus Julius Bioerner Nordiska Kämpa Dater, Stockholm 1737, Wolsunga Saga s. 48, kommaterar annorlunda än andra och ger översättningen: 'af mycken å huga hafwer du dräpit min broder'.

[4] Fritzner Ordbog III s. 160.

[5] Wimmer a. a. s. 270 med yttrycklig hänvisning till s. 25: 11.

[6] Wilhelm Ranisch Die Vǫlsungasaga s. 171.

[7] Fritzner Ordbog III s. 652 mom. 5): 'Bøde = *sakbót*'. Schlyter Ordbok, s. 528, mom. 5): 'böter'. Söderwall Ordbok II, s. 297, mom. 4): 'böter'. Finskans *sakko* 'böter' är ej fullt bevisande för betydelsen av urn. **sakō*, ty ordet kan hava uppkommit genom stympning av grundformen för fvn. *sakbót* f.

[8] Fritzner Ordbog III sidd. 160 och 653.

bör enligt mitt förmenande utan tvekan[1] begagnas vid tolkningen av de ovan citerade ställena i Vǫlsunga saga. Först därigenom (och genom översättningarna *móðr* m. = 'vrede', *áhyggia* f. = 'grämelse') skapas en fullt enhetlig bild av Regins handlingssätt och karaktär. Reginn var girig och samvetslös, men därjämte mån om sin värdighet i den mån hans feghet tillät det. Hans diktan och traktan gick ut på att förvärva guld, men han såg ej ogärna, att guldet kom till honom i form av böter, som ju alltid i viss mån höjde mottagarens anseende. Dessa konsekventa strävanden hos Reginn röja sig redan s. 36: 6 *ok nada ek aungu af fenu* och 36: 11 f. *at ek misse faudur arfsins ok brodurgialldanna.* Regins huvudplan gick sedermera ut på, att Sigurðr skulle döda Fáfnir och själv omkomma i striden, varpå Reginn skulle kunna tillägna sig hela skatten. Upprättelse för dråpet på brodern skulle Reginn få genom Sigurðs död. Därför rådde han Sigurðr att sätta sig i en grop, där han icke kunde undgå att kvävas av Fáfnirs blod. Planen gick om intet genom Óðins ingripande. Nu uttänkte Reginn två olika medel att komma över någon del av guldet. Dels gjorde han anspråk på andel i bytet och stödde dessa anspråk på den omständigheten, att han smitt Sigurðs vassa svärd. Dels krävde han böter av Sigurðr på den grund, att Sigurðr dräpt hans broder. Denna dubbla aktion framträder starkt förvanskad i Vǫlsunga saga, tydligen emedan den siste redaktören missförstått ordet *saklauss.* I den tro, att *varla - - saklaus(s)* (45: 8—9) betyder 'till en viss grad medbrottslig', har redaktören ställt orden: *Brodur minn hefir þu drepit, ok varla ma ek þessa verks saklaus vera* (45: 7—9) framför Sigurðs svar *Fęrri geck þu, þa er ek vann þetta verk* etc. (45: 10 ff.), som innebära ett avvisande av tanken på, att Reginn haft en nämnvärd andel i segern. I själva verket hör talet om *saklauss* blott till det senare stället där ordet förekommer (45: 21—22). Redaktörens misstag röjer sig tydligt därigenom, att meningen icke blir tillfredsställande, ens om man vill taga *varla - - saklaus(s)* i betydelsen 'till en viss grad medbrottslig'. Sigurðs svar förutsätter ett yrkande framburet med stolthet över vad som åstadkommits, icke med ett av syndaskuld nedtryckt hjärta.

---

[1] Skulle någon finna det betänkligt att låta *saklauss* 'som är utan böter' konstrueras med genitiv *(þessa verks)* vill jag påminna om, att *bót* regelrätt konstrueras med denna kasus. Se Fritzner Ordbog I s. 173 *ráða e-s bǿtr* (jämte *ráða bót e-u)* och *bíða bót e-s.* Dessa paralleller äro så mycket mera betryggande, som *saklauss* alternativt kan fattas som ersättningsord för **sak-bóta-lauss.* Om *sakbót, sakbǿtr* se Fritzner Ordbog III s. 159.

Efter det Sigurðr avböjt Regins anspråk på lön för sin medverkan med orden *Fęrri geck þu* etc., förnyar Reginn sin fordran med orden: *þessi ormr mętte leinghe liggia i sinu bole, ef eigi hefdir þu notid sverds þess, er ek giorda þer minne hende* -- (45: 15—17), men avvisas åter av Sigurðr, denna gång med orden: *Þa er menn koma til vigs, þa er manni betra gott hiarta enn hausl (sic!) sverd.* (45: 19—20).

Inseende, att han misslyckats med sitt krav på belöning för meddelaktighet i dråpet, inslår Reginn nu en ny väg. Han fordrar att få en del av guldet som bot för att Sigurðr dräpt hans broder. På detta sätt hoppas han få både guld och upprättelse. Orden *þu drapt minn brodur, ok varla ma ek þessa verks saklaus* 'du har dräpt min broder och knappast kan jag bli utan böter för detta dåd' äro här alldeles på sin plats. På detta yrkande svarar Sigurðr ingenting — emedan han inom sig erkände, att det var befogat, men icke ville tillmötesgå det.

När alla de riskfria utvägarna att vinna guld (och delvis även upprättelse) visat sig vara oframkomliga, uttänker Reginn en ny plan. Han vill lönnmörda Sigurðr [1] och tillägna sig allt guldet. Risken finnes, men förefaller ej att vara stor, ty Sigurðr är omisstänksam (Fáfnismǫl 33). Så följer fåglarnas samtal, genom vilket Regins plan röjes, och ränksmidaren får sina gärningars lön.

Den enda hypotetiska i min framställning är antagandet, att den första fras, i vilken ordet *saklauss* förekommer, felaktigt insatts framför orden *Fęrri geck þu* etc. och att man här i stället bör infoga några ord, medelst vilka Reginn framhäver, att han i dråpet på Fafnir haft en andel, som är värd sin lön. Ett viktigt stöd för min hypotes lämnas nu av Fm 25—26, om vi efter Genzmer översätta den sista versen i 25

ok veld ek þó sialfr sumo

med orden

Doch hab ich teil an der Tat.

Fm 26 begynner med frasen *Fiarri þú gekkt* etc. som motsvarar Vǫlsungasagans *Fęrri geck þu* etc. (45: 10 ff.). I Fm föregås de nämnda orden alltså faktiskt just av ett sådant yttrande, som enligt min mening en gång måste ha föregått orden *Fęrri geck þu* etc. i Vǫlsunga saga.

[1] Kravet på blodshämnd var här ett motiv vid sidan av guldtörsten. Jfr Vǫlsunga Saga 46: 22, Þiðriks saga af Bern (Bertelsens utgåva, København 1905—11) I s. 312: 8—10, samt framför allt Fm 33.

Av ovanstående undersökning torde framgå, att Regins karaktär i fornsagan tecknats fullt konsekvent. Den fege Reginn törstar efter guld, men vill samtidigt få upprättelse för dråp av hans fränder — åtminstone om upprättelsen kan vinnas utan risk. Den gängse föreställningen, att han samtidigt visat prov på samvetsömhet, beror enbart på feltolkning av Fm 25: 6 och av ordet *saklauss* i Vǫlsunga saga.

Müllenhoffs påstående, att str. 26 i Fm icke utgör något svar på str. 25, har, som sagt, tillbakavisats av Boer. (Se ovan s. 15). Utan att underskriva Boers uppfattning av innehållet i dessa strofer — man strider icke om vem som bär skuld till dråpet, utan om vem som har äran av det — har jag i likhet med Boer kommit till den övertygelsen, att str. 26 passar till str. 25 som hand till handske.

Statistik och språkvetenskap.

Av HUGO PIPPING.

I Arkiv för nordisk filologi XLV, sidd. 216—200, har professor Beckman offentliggjort ett genmäle mot min artikel 'En metodfråga' (= SNF XIX.2).

De allra flesta av de slutsatser, till vilka jag kommit i min nyssnämnda artikel, föregingos av en så utförlig och bindande bevisföring, att en förnyad diskussion av dem måste anses fullkomligt överflödig. Endast på en punkt företedde min bevisföring en lucka, men denna lucka är lätt att fylla och skall härnedan fyllas.

Beckman reagerar starkt mot mitt yttrande, att hans trygghetskrav äro 'godtyckliga och överdrivna'. Härtill vill jag genmäla följande.

I Arkiv XLIII s. 251 säger Beckman, att ett påstående har för sig 'en till visshet gränsande sannolikhet', om sannolikheten för dess oriktighet icke är större än 0.0027. Emellertid har Beckman vid prövningen av medforskares resultat åtminstone i regel krävt en vida större trygghetsgrad.

Jag skall belysa detta påstående genom ett fingerat exempel, likartat med de flesta av de fall, som diskuterats av Beckman och mig.

I en viss text uppträder den samnordiska ändelsevokalen *a* ofta som *æ*. När hela antalet fall sättes lika med 1, fås för *æ* frekvenstalet 0.65. Detta frekvenstal är behäftat med ett medelfel ε, som kan beräknas enligt Bernoullis sats. Sannolikheten för att det exakta värdet för frekvenstalet ligger utanför området mellan $0.65 - 3\,\varepsilon$ och $0.65 + 3\,\varepsilon$ är enligt Beckman[1] 0.0027. En av källorna för detta påstående är (att döma av citatet s. 246 not 1) en av prof. Wicksell meddelad tabell.[2]

Utan att anfäkta resultatet av denna räkning önskar jag påpeka en rätt viktig omständighet.

---

[1] Ark. XLIII s. 251.

[2] S. D. Wicksell Elementen av statistikens teori, Lund 1920, s. 57.

Prof. Wicksells tabell hänför sig till den Gauss'ska felkurvan, som uppvisar ett symmetriskt förlopp. Annorlunda är förhållandet med felen för ett frekvenstal, som beräknats på nyss beskrivet sätt. När det beräknade värdet för frekvenstalet ligger mycket nära 0.5, är felkurvan visserligen även här någorlunda symmetrisk, men ju mera det beräknade frekvenstalet närmar sig 0 eller 1, desto mera osymmetrisk blir felkurvan, och desto mindre användbar blir den av Wicksell s. 57 meddelade tabellen. Då den Gauss'ska felkurvans förlopp finnes angiven i bekväma tabeller, kan det dock anses tillåtligt att använda dessa även i fråga om felkurvor, vilkas form ej avviker alltför mycket från den Gauss'ska kurvans.

Vid diskussionen av Beckmans beräkningssätt skall jag därför till en början antaga, att de för den Gauss'ska felkurvan beräknade tabellerna äro användbara.

Jag återgår till det nyss omnämnda fingerade exemplet.

För ändelsevokalen *æ* hava vi funnit frekvenstalet 0.65, och medelfelet är 0.05. Sannolikheten för att frekvenstalet 0.65 är behäftat med ett fel, som till sitt numeriska belopp överstiger 0.15, är = 0.0027.

Med vilken grad av trygghet kan man under dessa omständigheter påstå, att frekvenstalet för *æ* överstiger 0.50?

Sannolikheten för, att det exakta värdet för frekvenstalet ligger mellan 0.50 och 0.80 är = 0.9973. Sannolikheten för, att det exakta värdet ligger utanför dessa gränser, är = 0.0027. Men om det exakta värdet överstiger 0.80, förblir påståendet, att *æ* har större frekvens än 0.50, orubbat. Oriktigt blir vårt påstående endast under den förutsättningen, att det exakta värdet för frekvenstalet understiger 0.50. Om felkurvan antages förlöpa symmetriskt, är sannolikheten för att vi misstagit oss alltså icke 0.0027 utan hälften av 0.0027.

Åtminstone de allra flesta av de fall, som diskuterats av Beckman och mig, hava varit väsentligen likartade med det ovan beskrivna fingerade fallet. Då Beckman härvid uppställt den fordran, att en beräknad storhet måste överskjuta (resp. understiga) ett givet tal med minst det tredubbla beloppet av medelfelet, innan vi kunna förlita oss på, att ett överskott (resp. underskott) är förhanden, har Beckman således faktiskt yrkat, att felchansen icke får överstiga hälften av 0.0027. Men själv har Beckman[1] skrivit, att 'en till visshet gränsande sannolikhet' föreligger, när felchansen är 0.0027.

---

[1] Arkiv XLIII s. 251.

Då jag sagt, att de fordringar Beckman ställt på sina medforskare äro överdrivna, kan jag alltså stödja mig på Beckmans egna uttalanden. Är det icke en överdrift att fordra, att felchansen skall utgöra högst hälften av den, som Beckman själv betecknat som tillräckligt liten?

Den enda rimliga förklaringen till Beckmans förbluffande inkonsekvens är, att Beckman räknat orätt och gjort felchansen dubbelt större än den är, i de fall då det icke gällt att avgöra, om en storhet ligger mellan två gränsvärden, utan endast, om denna storhet överstiger (resp. understiger) ett visst värde.

Ovanstående resonemang har förts under den förutsättningen, att felkurvorna följa Gauss' lag. Som ovan påpekats, får detta icke förutsättas i fråga om frekvenstalen. Den korrektion, som här behöves, är icke lätt att beräkna. Asymmetrien är (jfr ovan s. 2) minst utpräglad vid frekvenstal, som ligga nära 0.5, mest utpräglad vid frekvenstal, som ligga nära 0 eller 1. Frånsett de fall, där en ovanligt utpräglad asymmetri påkallar en ovanligt betydande korrektion, torde man lugnt kunna påstå, att Beckman, när det endast gällt att avgöra, om en storhet överstiger (resp. understiger) ett bestämt värde, opererat med felchanser, som i avsevärd grad överstiga de verkliga, även om Beckman icke gjort felchanserna precis dubbelt för stora. Beckman har sålunda på sina medforskare ställt fordringar, om vilkas stränghet han icke haft någon föreställning.

Jag har icke förbisett, att professor Wicksell säger[1]: 'Man brukar anse, att skillnaden mellan två relativa frekvenser bör överstiga 3 ggr sitt medelfel, innan man ser sig berättigad att bygga allt för vittgående slutsatser därpå'.

Vid första påseendet kan det synas, som om professor Wicksell här uppställt just de noggrannhetskrav, om vilka jag sagt, att de äro 'godtyckliga och överdrivna'. Men vid en närmare granskning visar sig detta icke vara fallet.

Professor Wicksell vet naturligtvis mycket väl, att det icke finnes några som helst objektiva grunder för yrkandet, att en gräns skall uppdragas just vid det tredubbla medelfelet.

[1] S. D. Wicksell a. a. s. 45.

Därför ger han icke heller några bestämda föreskrifter, utan talar blott om vad man 'brukar anse' och betecknar sålunda den ifrågavarande gränsen som godtyckligt vald. Men icke nog därmed. Han tillägger, att detta godtyckliga bruk följes endast, då fråga är om *viltgdende slutsatser.* Så länge det är fråga om påståenden, som icke äro omstörtande eller överraskande, anser professor Wicksell alltså, att de krav äro överdrivna, som gå ut på, att man ej får bygga någonting på siffror, som förlora sin beviskraft, om de ökas eller minskas med det tredubbla medelfelet.

Skulle professor Wicksell mot förmodan dementera min tolkning av hans nyss citerade uttalande, kan jag endast konstatera, att det råder en meningsskiljaktighet mellan honom och mig i en smakfråga. Och jag hyser inga farhågor för att bliva ensam om min åsikt.

Kani.

En smädevisa i Sturlunga och ett ironiskt yttrande i Bandamanna saga.

Av ARNOLD NORDLING.

Innan jag går till ämnet vill jag förutskicka, att det ännu i våra dagar finnes samhällsklasser och hela folk bland vilka ljudliga rapningar — sit venia verbo — vid ett gästabud äro en hedersbetygelse för värden; han har i dem ett vittnesbörd på att hans gäster ha blivit väl förplägade.[1]

På bröllopsfesten för Helga Yngvildardóttir och en viss Óláfr, på Reykjahólar[2] i Barðarstrandar sýsla på det isländska Västlandet[3] sommaren 1119, var Þórðr Þorvaldsson í

---

[1] Rora Asim Khan (Aurora Nilsson) Flykten från harem, Stockholm 1928, omtalar detta bruk från den första måltiden i afganske prinsen Asim Khan's harem i huvudstaden Kabul:

„En obeskrivlig konsert av smackningar och rapningar började [under måltiden]. Ju mer en gäst rapade av övermättnad, desto större var äran för den som gav måltiden — och ingen ville göra sig skyldig till bristande vördnad för gästvänskapens lagar.

Så småningom blev det lugnare.

Kvinnorna voro mätta. Även de gräsliga uppstötningarna avtogo.“ (Sid. 44).

Från en måltid hos konung Aman Ullah's mor, där författarinnan var den enda gästen, gör hon en särskild anteckning om att denna konsert alldeles uteblev:

„Måltiden var slut.

Full av bävan väntade jag på rapningarna och det belåtna smackandet, som jag annars alltid hade varit tvungen att få höra. Med lättnad lade jag märke till, att åtminstone dessa afganska seder icke kommo till användning här.“ (Sid. 148).

[2] Det nuvarande Reykhólar. Kr. Kålund Bidrag til en hist.-topogr. Beskr. af Isl. I, Kbhvn 1877, sid. 515.

[3] I denna uppsats användas om varandra benämningarna Västlandet och Nordvästlandet, den förra en försvenskning, den senare en översättning av isl. Vesturland, samt benämningen Västfjordarna, isl. Vestfirðir. Jfr Blöndal Orðabók, art. Vestfirðir och Vesturland.

Vatnsfirði den andra i ordningen av alla gäster i rang. Han var dålig att dricka [1], berättas det, och det var svårt att finna mat som han kunde äta [2], ty visserligen var han kry för sin höga ålder, men han hade något inre fel, så att han icke tålde all slags mat och pustade svårt [2] då han åt kött, alldeles som han ville kasta upp, och hans andedräkt blev då ganska elak.

Under gästabudets fortgång slängde man smädevisor till varandra.

Den första som omtalas är av Ingimundr prestr Einarsson. Han lutar sig över mot sin bänkkamrat och säger till honom, som om han hade frågat: „Varifrån denna stank kommer?[4]

---

[1] Norrönans *drykkjumaðr* översättes av Cleasby-Vigfusson och Hægstad-Torp med 'a great drinker', 'drikkar'. Men ordet har attributet *mikill* och t. o. m. dess motsats *lítill* på alla de ställen som Cleasby-Vigfusson och Fritzner anföra: Fornmannas. VII 175 (= Saga Haralds konungs gilla ok Magnúss blinda, kap. 1) och VIII 238 (= Saga Sverris konungs, kap. 98) resp. Snorres Edda I 156⁷. Det är i enlighet med sin bildning ett s. k. vox media och betyder 'Person som drikker' (Fritzner); *mikill drykkjumaðr* betecknade 'en som är duktig att dricka', medan *lítill drykkjumaðr* var 'en som är dålig att dricka'.

[2] Angående *van[d]gæft* neutr., eg. 'som det är svårt att ge åt' och *vandblæst* neutr., eg. 'för vilken det är svårt att andas', hänvisar jag till en särskild artikel. Prep. *um* är i uttrycket *van[d]gæft um fæzluna* använd såsom då det i våra dagar på Island heter *vandfýsnir og keipóttir* ('fordrande och nyckfulla') *um meðferð fisksins* eller *einhverjum er létt um mál* (Blöndal *um*, mom. C I 1). Fritzner upptar några användningar av *um* (moment 17) samt av *of* (mom. 4) som kräva översättningen 'med Hensyn til, forsaavidt vedkommer noget', men bland dem förekommer icke användningen vid adjektiv såsom här.

[4] Så synes mig detta ställe böra översättas, d. v. s. med indirekt fråga. Meningen är säkerligen att Ingimundr låtsas upprepa en fråga ställd av den andre, icke att han söker efterhärma den andres röst. Finnur Jónsson, Skjaldedigtning I B, sid. 593, använder direkt frågeform, Kr. Kålund sätter i sin edition (se nedan s. 4) citationstecken efter frågan och igen före svaret. M. Nygaard Norrøn syntax, Kria 1905, § 362 (som handlar om indirekta frågesatser) säger i anm. 2: „I 'subjektløse' udtryk eller naar subjektet er infinitiv, stilles gjerne et underordnet sætningsled eller et adv. mellem spørgeordet og verbet". Han anför blott från prosan exempel på denna regel, som att döma av hans uttryck „gjerne" icke tycks ha varit oeftergivlig. Bland exemplen förekommer: *Enn þar er þu leitar eptir vexti solar huersu hana má skiluijsligast markat fá,* från Speculum regale (Kbhvn 1920) 22¹⁸ (= München 1881, 20¹¹), där det mellanliggande uttrycket är objektet. Mellanliggande adverb förekommer bl. a. i exemplet *þa þotti mavnnom eigi þat miðr fra licendvm. hvernig sciott ruddi samnaþinn,* Saga Ólafs konungs ens helga (Kria 1853) 220¹⁶. I här

Þórðr andas nu hitåt." Þórðr svarar med ett par 'vísuorð' om Ingimunds andedräkt, och av leken börjar bli allvar.

Från det andra lägret kastas till Þórðr ännu en visbit som han har mycket roligt åt; det talas där om strupen på myndighetspersonen och skallen på goden [1]. Och Þórðr svarar strax om utandningarna som tilltar på den motsatta bänken och lukten som blir verkligt svår av rapningarna där.

Då slungas mot Þórðr från deras läger följande ord: „Det gör föga till om också vi här kamrater vid detta gästabud rapar [2] av oxköttet: Þórðr där, vars far var Þórvaldr och vars farfar Kjartan, mår ju illa *af kana sínum*". [3]

föreliggande fall finnes intet annat adverb än frågeordet. Efter detta kommer det enda pred.-verbet och sist det omfångsrikare objektet, som består av två ord. Ordföljden är densamma som vid direkt fråga; men uttalad som en upprepning har frågesatsen *„Hvaðan kennir þef þenna?"* haft annan betoning — och att döma av våra betoningsvanor starkare betonat predikat — än en direkt fråga.

[1] Goden var en världslig (juridisk, politisk och administrativ) myndighetsperson, men under hednatiden och i en del kända fall även efter kristendomens införande (år 1000) tillika hednisk resp. kristen präst.

[2] Cleasby-Vigfusson och Fritzner anföra verbet *repta* utom härifrån blott från Snorres Edda II 296^{8}, där det förekommer i förbindelsen *repta aptr* i betydelsen *dríta* 'cacare' om Odin och skaldemjödet.

[3] Sturlunga saga, Kr. Kålunds ed., Kbhvn 1906—11. (I 18 ff.; K. K. utsätter vid dessa händelser årtalet 1119:) *Um sumarit biðr sá maðr Helgu, dóttur Yngvildar, er Óláfr hét, ok skyldu þau ráð takaz* ['og man blev enig om ægteskabet', Kålunds övers., Kbhvn 1904, sid. 22]. *Skyldi veizlan vera at Hólum* [= *Reykjahólum*]. Förutom tre namngivna personer var på bröllopsfesten *margt annat gott mannval, en þó váru* [två av de nämnda:] *Þorgils* [*Oddason*] *ok Þórðr* [*Þorvaldsson í Vatnsfirði*] *mestir virðingamenn komnir. Nú er mǫnnum í sæti skipat, ok sitr Þorgils á annan bekk með sveit sína ok Ingimundr prestr* [som var värd på Reykjahólar; Yngvildr levde hos honom sedan hon blivit änka], *en Þórðr á annan bekk gagnvart Þorgilsi.* — — — *Þar váru tilfǫng* ['alt hvad der behøvedes', anf. st.] *bæði góð ok gnóglig, ok gengu ósparliga; skorti ok eigi drykk góðan.* — — — *Drukku nú glaðir, ok rekkir þá* ['gör dem ... lystige', anf. arb. sid. 23] *brátt drykkrinn. Þórðr var ekki mikill drykkjumaðr, nǫkkut vangæft um fæzluna* [d. v. s. *honum var n. v. um fézluna,* 'födan, näringen', Blöndal], *sem opt kann at verða þeim, sem vanheilsu kenna, því at maðrinn var á efra aldri ok var þá enn hraustr. Hann kendi nokkut innanmeins ok var því ekki mjǫk matheill ok nǫkkut vandblæst* [d. v. s. *honum var n. v.*] *at eta slátr, því at hann blés svá af, sem hann hefði vélindisgang* ['uppstötning'], *ok varð þá nǫkkut andrammr.* — — — *Þeir drukku nú ákaft, ok fær* [näml. *drykkrinn fær*] *á þá alla nǫkkut; geraz*

Frågan är vad detta sista 'vísuorð' betyder. För besvarandet av den frågan är fortsättningen av berättelsen av vikt.

Man satt trångt på bänkarna vid gästabudet, men Þórðr tyckte sig dock kunna följa ljudet till den som hade yttrat 'visan'. Han tog av värdinnan reda på att mannen som satt där var Óláfr Hildisson [1], och förklarade att de inte länge skulle sitta båda på samma gästabud. Och då hans önskan att Óláfr skulle visas bort icke kunde efterkommas, steg han upp från bordet, och han och alla hans män gingo bort och redo ännu samma kväll till en annan gård. [2]

---

nú málgir, ok má kalla, at hverr stingi annan nǫkkuru hnæfilyrði — — — Þess er getit, at Ingimundr prestr laut at sessunaut sínum ok mælti við hann, svá sem hinn spyrði:
„Hvaðan kennir þef þenna“? „Þórðr andar nú handan.“
Ok verðr at hlátr mikill, ok er næsta gerr at þessu gyss mikill, ok er því léttir, þá kveðr Þórðr í mót:

Andi es Ingimundar ekki góðr á bekkjum.

Ok af þessum ákǫstum tekr heldr at grána gamanit, ok koma kviðlingar við svá. Þá var þetta kveðit til Þórdar:

Rymr í barka glitar skallinn við
ríkismanni, á goða yðrum.

Hér hlær Þórðr mjǫk at þessum kveðlingi ok kveðr þegar í móti:

Vaxa blástrar raunillr ['prövande svår'] *gerisk*
á bekk þaðan, þefr
af ropum yðrum.

Þorgils brosti nú at, en lagði aldri til um ákǫstin. Ingimundr mælti, at nǫkkurr þeira bekkjunauta skyldi sjá í móti við Þórð. Þá var þetta kveðit:

Þat es válítit Reptir Þórðr
þótt vér reptim Þorvalds sonr,
búðunautar Kjartans sonar,
af bolakjǫtvi. af kana sínum.

[1] Icke identisk med brudgummen.

[2] A. a. sid. 19: *er bæði setit þrǫngt á bekkjum ok forsætum.* Sid. 20 f.: *Þórðr lítr eptir kveðlingi þessum, ok þótti honum mjǫk bera hljóðit þar yfir, sem maðr sat á forsætinu mjǫk þrekligr ok allvel hærðr. Þórðr heimtir þá húsfreyju á tal viðr sik ok spyrr, hverr sá sé lokkamaðrinn, sem sitr á forsætinu, á bekk Þorgils, ok vísar henni til. Hon svarar: „þar er Óláfr Hildisson“. Þórðr mælti: „eigi munu vit báðir sitja at veizlu þessari lengi, ok sentu hann í burt á annan bæ; elligar munu vér ríða á burt“. — — — spyrr Þorgils eptir, hvað þau hafi at hjala. Hon segir honum — — —. Þá svaraði Þorgils: „svá var Óláfi sykn mælt, at hann skal sykn með mér, en sekr, ef hann væri annarstaðar; því mun ek øngvan senda minna manna til bana; en Þórðr geri um burtreið sína, sem hann vill, en Óláfr mun hvergi fara, ok munu vér láta vel vært við Þórð“.* [Kålund översätter, anf. arb. sid. 24: „Tord kan göre angående sin bortrejse, hvad han vil, men Olav bliver her, og Tord skal

Vad låg det i dessa ord *af kana sínum* som Þórðr så vredgades över?

Konr. Gislason menade att i denna rad finna en motsättning till *af bola kjǫtvi*[1], och jag tror att han därvid varit på rätt väg.

För *kana*, som finnes i två handskrifter, har en tredje *hana* och en fjärde *kóna*. K. G. föreslog att läsa *kúa*. Ändringen förutsätter att en skrivare felläst och felskrivit även det följande ordet.

K. G. citerade Gudbrand Vigfussons Sturlunga[2] och visste därav icke med säkerhet[3] vad som numera framgår av Finnur Jónssons Skjaldedigtning: att åtminstone i den handskrift efter vilken F. J. fullständigt återger strofen, står *sijnum* med *ij* som anger gammalt långt *í*.[4]

På den tiden hade också S. Bugge först nyligen påvisat att första stavelsen eller med prof. Hugo Pipping bättre 'dalen' i ett ord som *kúa* i den norröna poesien användes som kort[5]. En (halv-)vers som *af kúa sinum* skulle frånsett det

få lov til at være i fred för os."] *Þá stígr Þórðr undan borði ok blés við mæðiliga, en mælti ekki. — — — ok gengr hann ok allir hans menn á burt, ok er þeim greidd vápn sín ok klæði, ok ríða þeir á burt ok á annan bæ um nóttina.*

[1] Konr. Gislason i Aarbøger f. nord. Oldk. 1881 sid. 251.

[2] Sturlunga saga edited by Gudbrand Vigfusson, Oxford 1878.

[3] Gudbrand Vigfusson anförde anf. arb. I sid. 18 nedtill *af kana sínum* som läsningen i de av honom begagnade handskrifterna, betecknade H. och Br. Men då noten hänför sig till hans ändring *of kana,* synes icke med säkerhet framgå om också längdbeteckningen i *sínum* har någon motsvarighet i handskrifterna.

[4] Skjaldedigtning I A, sid. 593. F. J. avtrycker den handskrift som har *hana.*

Kålund har i sin edition genomgående utsatt längdtecken.

[5] S. Bugge i Beretning om forh. på det 1. nord. filologmøde [1876], Kbhvn 1879, sid. 142.

I Snorres Háttatal, strofen 72, som är exempel på „hinn skammi háttr", lyder den andra kortversen *glóa róa,* men de övriga jämna kortverserna *sámir framir, una bruna* och *viðar skriðar.* Snorres Edda I 688.

Detta metriska värde hos ord av typen *kúa* har senare behandlats av E. Sievers i PB Beiträge 5, 1878, sid. 462, Jón Þorkelsson Beyging sterkra sagnorða í íslensku, Rvík 1888 ff., sid. 59, E. Sievers i PB Beiträge XV, 1891, sid. 410 och dens., Agerm. Metr., 1893, sid. 58, och det har fått sin förklaring av N. Beckman i Arkiv XV, 1899, sid. 90, Hugo Pipping Bidrag till Eddametriken (= Skr. utg. af Sv. Litt.sällsk. i Finl., LIX), 1903, sid. 1, och dens., Inledning till stud. av de nord. spr. ljl., 1922, sid. 61 och 145.

positionslånga *af k-* innehålla idel korta dalar. Pipping kan icke anföra någon sådan vers från Eddan inom sin grupp V 24 (d. v. s. verser med fem dalar och höjningar på den andra och fjärde)[1]. Och även om man blott ser till höjningarna, visar det sig att i alla Edda-verser av typen V 24 med säker läsning åtminstone endera höjningen är lång[2]. Icke heller Sievers upptog under sin typ C någon sådan undergrupp som skulle förena artmärkena hos typerna C 2 och C 3[3]. Däremot anför Pipping 74 Eddaverser av samma slag som här handskrifternas *af kana sínum*[4]; versen faller under Sievers' typ C 2[5].

Strofen skulle enligt K. G. betyda: jag och mina kamrater rapa (d. v. s. ha fått vårt lystmäte) av oxkött, medan Þórðr rapar av ko-senor, av segt och dåligt kokött.

Såsom den nästfrämste hövdingen bland gästerna satt Þórðr och hans män på den mindre förnäma sidan, men det finnes i prosan ingenting som anger att han hade blivit sämre förplägad. Tvärtom heter det ju: *Þar váru tilfǫng bæði góð ok gnóglig, ok gengu ósparliga.*

'Visan' är en tillfällighetsdikt hopsatt för att reta Þórðr, men det synes mig knappast troligt att ett sådant innehåll hade gjort Þórðr så vred att han hade fordrat att diktens upphovsman skulle visas bort och sedan gått själv. Snarare synes det mig att värden i så fall hade haft anledning till vrede.

De som senare än K. G. ha behandlat 'visan' ha med rätta behållit läsningen *kana sínum.*[6] De ha därvid i det förra ordet sett det *kani* m. som är säkert belagt från nutida isländska.

Två av betydelserna hos isl. *kani* kunna här på grund av sammanhanget utan vidare uteslutas: betydelsen 'Snabel paa en Baad' och betydelsen 'släde', da. 'Kane', som dessutom blott tillhör det danskt påverkade vardagsspråket i städerna (Blöndal Orðabók). Så återstår betydelsen 'nos, i synnerhet på en ko eller en hund', och betydelsen 'et lille Trækar til

---

[1] H. Pipping Bidrag o. s. v., sid. 8 och 102.
[2] H. Pipping Eddastudier II (= SNF XVII: 3) sid. 19 f.
[3] E. Sievers Agerm. Metr., sid. 34.
[4] H. Pipping Bidrag o. s. v., sid. 77 f. och 102.
[5] E. Sievers Agerm. Metr., sid. 34 och 64.
[6] Och likaså Gudbrand Vigfusson före honom. Se nedan.

Søbemad' som tillhör Väst- och Östfjordarna, d. v. s. Nordväst- och Östlandet (dens.).

Kr. Kålund har stannat vid betydelsen 'nos', i sin edition och i sin översättning. Han översätter: „Der sker vel ingen skade, om vi også ræber af oksekødet, når fra sin kæft Kjartans sönnesön Torvalds sön, Tord, kan ræbe". I en not talar han om „den i ordene indeholdte hån" [1], men hur jag än fattar hans översättning, förklarar den icke för mig Þórðs vrede [2].

Gudbrand Vigfusson utgår närmast från *kani* 'et lille Trækar til Søbemad'. Han översätter det med 'a cup, can, tankard' och gör en liten ändring till *of* (hskr. *af*) *kana sínum*, men säger ingenting närmare om hur han fattat stället [3]. Det är föga troligt att den motsättning till *reptim . . . af bola kjǫtvi* som man väntar sig, skulle ligga i att Þórðr mådde illa därför att han druckit för mycket, ty det säges ju uttryckligen att han icke var en som drack mycket.

Finnur Jónsson översätter senare halvstrofen: „Tord . . . ræber jo af sin skål" [4]; betydelsen 'skål' ansättes för detta ställe även av Hj. Falk [5] och den stämmer med den användning om ett litet träkärl för flytande föda som man känner till från senaste tid på Island. Översättningen 'bytta' passade bättre på detta isländska laggkärlet *kani* [6], men

[1] Sturlunga saga, Kr. Kålunds ed., Kbhvn 1906—11, I sid. 20 not: „Utvivlsomt af *kani* ɔ: snude". Sturlunga saga i da. overs. ved Kr. Kålund, Kbhvn 1904, sid. 24. — Denna förklaring går igen i Sturlunga saga, Rvík 1908—15. Läsningen är *af kana sinum* (I sid. 33), och om visorna *Hvaðan kennir* t. o. m. denna heter det (IV sid. 239): „Kviðlingar þessir eru auðskildir. *Repta* = ropa ['rapa']; *kani* = skoltr". Detta *skoltur* m. förklaras av Blöndal med 'käk' (isl. *kjálki*) och „Mule, Snude, Tryne, Snabel".

[2] Det synes mig icke att man med att giva *kani* betydelsen 'nos' kunde i den senare halvstrofen „Þórðr rapar av sin trut" inlägga betydelsen: Þ. har en så vidrig trut att han mår illa själv av den, ty det vidriga med den var just illamåendet, rapningarna.

[3] Sturlunga saga edited by Gudbrand Vigfusson, Oxford 1878, I sid. 18 med not.

Närmast den betydelse ung. av 'dryckeskärl, stop' som G. V. här tyckes ha tänkt sig kommer no. *kane* m. i Telemarken med betydelsen 'en liden svaneformet Øsekopp som svømmer i Ølbollen' (Ross).

[4] Skjaldedigtning B I 593 med tillägg sid. 684 (Kbhvn 1912).

[5] I Arkiv 41 sid. 138.

[6] Jón Sigurðsson meddelade Gust. Cederschiöld för dennes upplaga av Bandamanna saga, Lund 1874, sid. 23: „*kani* betyder en liden *askr*, som bruges til Mælkemaden (til Börn efter den nu sædvanligste Sprogbrug — — —)." En isländsk *askur* är ett laggkärl, se A. Hazelius Afbildn. af föremål i Nord. Mus.,

formen på en norsk *kjenga* = *kane*, en urgröpt träskål, är säkerligen ursprungligast.[1]

Om det ena ledet, *af bola kjǫtvi*, i här ifrågavarande motsats-par är att märka att man på denna tid säkerligen åt köttet med fingrarna. Det andra ledet är skålen som man åt flytande föda ur. Finnur Jónsson förklarar stället på följande sätt: „*repta af* (rettere *of*?) *k-a sínum*, ræbe på grund af (eller over) hvad man har spist af sin skål".[2] Detta förefaller konstigt i sin knapphet men är alltså med all sannolikhet riktigt.[3]

Det var för Þórðr *nǫkkut van[d]gæft um fǿzluna, nǫkkut vandblæst at eta slátr*, han var *ekki mjǫk matheill*. 'Visan' tar sikte på detta. Medan andra njöto kraftigt oxkött, höll han sig till supanmaten. Han var ännu kry trots sin höga ålder, frånsett att han måste vara försiktig med vad han åt och drack.[4] Denna inskränkning framhäves

---

II—III Island, Sthlm 1890, bilderna 64—70; „på Island har man til de seneste tider haft små runde trækar med låg for at spise søbemad af", Egilsson-Jónsson Lex. poet., art. *askr*.

Denne Jón Sigurðsson är identisk med Islands store statsman.

[1] Aasen uppger att *kane* i Hallingdal betecknar samma kärl som i andra no. bygder kallas *kjenga*. En sådan var urgröpt ur ett enda trästycke, enligt Visted Vor gamle bondekultur II, sid. 205—207. Tillverkningen av det isländska kärlet kan ha fått anpassa sig efter det klenare virke som stått till buds på Island.

[2] Lex. poet., art. *kani*.

[3] Dr Stefán Einarsson skriver till mig: „Eg hef altaf skilið vísuna um Þórð svo, að hann 'repti' af mat þeim er hann át úr kana sínum (aski). Í vísunni er augsýnilega samanburður á þessu tvennu: Þat er válítit (= engin furða) þótt vér reptim .. af bolakjǫtvi: Reptir Þórður .. af kana sínum (= úr því að ['eftersom'] Þ. reptir af *því*, sem hann etur úr kana sínum). Hér með er auðvitað gefið í skyn að matur sá er Þórður etur úr kana sínum sé þess eðlis að miklu síður sé hætt við því að menn 'repti' af honum heldur en af bolakjötinu. Það mun heldur ekki hafa verið siður að eta kjöt úr öskum (könum), heldur eitthvert þunnmeti: mjólk, soð? skyr o. s. frv. Af einum stað a. m. k. er svo að sjá að *skyr* hafi ekki þótt neinn gestamatur, hvað þá heldur veislukostur. Það er í Egilssögu; í Vermalandsferð Egils sagt frá því, að þeir Egill komu á einn bæ, þar sem þeim var í fyrstu borinn fátæklegur kostur, þar á meðal skyr, sem þeir félagar drukku ákaft, því þeir voru þyrstir og svangir eftir ferðina. Seinna kom upp að þetta voru klækir húsráðanda, hann tímdi ekki að láta gesti sína þamba ölið, sem seinna var inn borið."

[4] Så tyckes man mig kunna fatta sammanhanget i skildringen *Þórðr var ekki mikill drykkjumaðr, nǫkkut vangæft um fæzluna — — — því at maðrinn var á efra aldri ok var þá enn hraustr*.

i strofen på ett brutalt sätt: han var dock en av dem *sem vanheilsu kenna.*

Dr Stefán Einarsson har i brev till mig kanske ännu bättre förklarat anledningen till Þórðs vrede: „Þórður er magaveikur, þolir ekki veislukostinn *kjöt* og verður að eta hversdagslegan mat (*skyr, graut?*). Hann reiðist þegar gárungarnir minna hann á þetta — að sínu leiti eins og maður, sem þætti gott í staupinu, en yrði að drekka vatn af heilbrigðisástæðum, sennilega mundi reiðast ef drykkjubræður hans töluðu um að hann væri orðinn fullur af vatninu sem hann drykki, svo ekki væri að furða þó þeir væru orðnir fullir af brennivíninu.“ [1]

Den man Óláfr Hildisson som enligt vad Þórðr tyckte sig höra yttrade visan, hade vuxit upp och vistats i Breiðifjörður på Västlandet ända till sitt tolfte år. Sedan hade han varit mest på Staðarhóll i Dala sýsla, likaledes vid Breiðifjörður, med avbrott för en vistelse på Ávík i Stranda sýsla och — under de två åren före bröllopet på Reykjahólar — ytterligare på Ávík och på Eyrar i Árnes sýsla. [2] I varje fall härrörde strofen från en av Staðarhóll-hövdingens [3] män, och de flesta av dem voro med all sannolikhet från Väst-

[1] Dr S. E. fortsätter: „Aðeins einn lítilsháttar agnúi er á skýringunni. Hann er sá, að eg þekki engin dæmi til þess að sagt sé: *eg ropa* (= *repti*) *af skálinni* (= *kananum*), heldur æfinlega *af grautnum, skyrinu* (eins og: *af bolakjötvi*) eða kannske: *af grautarskálinni, skyrskálinni* (vel hugsanlegt en þó tæplega eins náttúrlegt). Frá þessu síðara stigi er auðvitað skamt til: *af skálinni* (= af grautarskálinni), en sem sagt eg þekki það ekki úr íslensku riti eða tali — þar með er ekki sagt að það geti ekki komið fyrir!“ — Därför ha G. V. och F. J. (se ovan) föreslagit *of* från uttrycket *sitja of borði* 'sitta vid matbordet'.

[2] Sturlunga saga, Kr. Kålunds ed. (I 9:) *Maðr sá fæddiz upp í Breiðafirði, er Óláfr hét ok var Hildisson; — — — sveinninn var* — — — (I 10:) *gerr at fjórðungs-ómaga ok heraðfara um Breiðafjǫrð, ok ferr svá fram, unz hann var tólf vetra. — — — Þá var hann talinn af þessari vist, ok var þá lǫngum með Þorgilsi á Staðarhóli. — — — Síðan fór hann norðr á Strandir með gagn sitt ok kemr niðr í Ávík* — — — (I 11; K. K. utsätter vid dessa händelser årtalet 1117:) — — — *Óláfr Hildisson ferr á burt ór Ávík — — —. Hann kemr í Saurbæ á Staðarhól* — — — (I 12:) — — — *ok ferr Óláfr norðr, unz hann kemr í Ávík.* — — — (I 15; vid dessa händelser utsätter K. K. årtalet 1118:) — — — *hann var þá með Þorgilsi á Staðarhóli* — — — (I 16:) — — — *En Óláfr fór af Staðarhóli ok suðr til Eyra* — — — (I 17:) *Óláfr er með Þorgilsi á Staðarhóli.*

[3] Þorgils Oddason.

fjordarna (Nordvästlandet). Också själva bröllopet försiggick i Breiðifjörður, på Reykjahólar i Barðarstranda sýsla.

Den småsaga där smädedikten ingår och som brukar kallas Þorgils saga ok Hafliða [1], har sin handling förlagd till Dala sýsla i norr på Västlandet och har därför sannolikt uppkommit där [2]. På gården Skarð i Dala sýsla bodde också den man som omkring år 1300 sammansvetsade denna och andra småsagor med Sturla Þórðarsons historiska arbete till det verk som går under namnet Sturlunga saga. [3]

Alla de talrika handskrifterna gå tillbaka på två nu defekta membraner: Króksfjarðarbók och Reykjarfjarðarbók. Skriftdragen i den förra hänföras till 1300-talets mitt [4], huvudhanden i den senare till omkring år 1400 eller kanske senare hälften av 1300-talet [5]. När vi första gången kunna ortbinda dem befinna de sig båda på Nordvästlandet, den förra sannolikt redan omkring år 1400 (i trakten av Króksfjörður i Barðarstrandar sýsla) och likaledes vid mitten av 1500-talet och med säkerhet i förra hälften av 1600-talet (i en av Västfjordarna) och hela århundradet ut [6]. Om den senare membranen veta vi att den är utlånad från Västfjordarna omkr. år 1635 till den lärde bonden Björn Jónsson på Skarðsá [7], som då är syssel-

---

[1] Kr. Kålund i Aarbøger 1901 sid. 284 och hans företal till editionen av Sturlunga saga, sid. II. Av prof. Finnur Jónsson kallad „Hafliða saga ok Þorgils", Litt.hist. (1898 och 1923).

[2] Prof. Finnur Jónsson: „Forf. . . . hjem må søges i Saurbœregnen [d. v. s. den nordligaste delen av Dala sýsla, Kr. Kålunds övers. av Sturl. saga, Kbhvn 1904, sid. 36 not 1], i nærheden af Þorgils' hjemsted. Her er hans lokalkendskab og hans forkærlighed for Þorgils talende nok." F. J., Litt.hist. II² sid. 548 (orden om förf:ns förkärlek för Þorgils finnas ännu icke i första upplagan II: 1 sid. 555).

Prof. F. J. resonerar sig anf. st. till att sagan „er . . ikke og kan næppe være" yngre än omkr. år 1200. Hans motivering är densamma som hos Kr. Kålund i Aarbøger anf. st., främst uttrycket 'så vitt jag minnes' som en gång förekommer. En häntydning till en händelse av år 1236 (enligt Kålund 1237) härrör enligt dem från en senare bearbetare. B. M. Ólsen hade i Safn til sögu Íslands III 210 tidfäst sagan till 1200-talets första tredjedel.

[3] Kr. Kålunds företal till editionen av Sturlunga, sid. I.

[4] Dens. sid. II.

[5] Dens. sid. XXXIII.

[6] Dens. sid. IV—VI.

[7] Björn Jónsson kom vid åtta års ålder till Reynistaður i Skagafjarðarsýsla på Nordlandet och var där till omkr. 28 års ålder (1602). Åtminstone redan 1605 är han bonde på Skarðsá i samma sýsla. Jón Þorkelsson i Tímarit hins ísl. bókm.fjel., VIII (1887), sid. 37 och 39.

satt med att taga en avskrift av den [1], och den är alltjämt i Vestfirðir i slutet av århundradet, varefter de sista resterna av den [2] liksom av den förra [3] gå till Árni Magnússon.

Den här behandlade smädevisan förekommer blott i handskrifter som härstamma från denna senare membran [4]. En med läsningen *kana* är utförd 1696 för prästen på Oddi på Sydlandet och är en direkt kopia av Björns förlorade avskrift [5]. Den andra med *kana* har skriftdrag från mitten av 1600-talet; också dess text går tillbaka på Björns avskrift, ehuru denna handskrift sannolikt icke är en direkt kopia av den [6].

Det är kanske något att fästa sig vid att de två avskrifter, där detta ord är förvanskat, med säkerhet i sista hand härröra från Nordlandet. Den handskrift där det i stället står *hana* har en text som också den härstammar från Björns avskrift, men om denna handskrift vet man att den är skriven 1656 av Brynjólfur Jónsson på Efstaland i Öxnadalur i Eyjafjarðar sýsla i mitten på Nordlandet [7].

Den handskrift där det står *kóna* synes vara skriven efter år 1729 och av síra Þorsteinn Ketilsson som då var präst på Hrafnagil i Eyjafjarðar sýsla. Den är avskrift av en redaktion som síra Eyjólfur Jónsson utarbetat då han omkring år 1700 satt som präst på Þingeyrar söder om Húnafjörður i Húnavtns sýsla i västra delen av Nordlandet. Síra Eyjólfur följde därvid den förstnämnda handskriften som har *kana* samt dessutom två andra handskrifter; han upptog endel läsningar efter eget tycke och förkastade andra. Avskriften av denna samarbetning har han omsorgsfullt granskat. [8]

I isländskan från senaste tid känner man till ordet *kani* m. (oblik sing. *kana*, nom. pl. *kanar*) som benämning på ett 'träkärl för flytande föda' blott från Nordväst- och Östlandet (Vest- och Austfirðir). Ordet är sällsynt. Dr Stefán Einarsson, som är hemma på Östlandet och en utmärkt kän-

---

[1] För Hólar-biskopens räkning. Denne har fått handskriften till låns och har utlämnat den till Björn.

[2] Lösa blad från skilda orter i Vestfirðir. Kr. Kålunds företal, sid. XXXVII och XXXV f.

[3] Dens. sid. VI.

[4] Kr. Kålunds ed. sid. 20 not.

[5] Senast anf. st. och företalet sid. LVI f.

[6] Anf. not och företalet sid. LVIII f. och LV.

[7] Anf. not och företalet sid. LIX f.

[8] Kr. Kålunds edition sid. 20 not. och företalet sid. LXIII, LX och LXII.

nare av sitt språk, vet sig icke ha hört det annat än i en visa som han i barndomen lärde av sin far. Från Nord- och Östlandet känner man dessutom *kana* f. (oblik sing. *könu*, nom. och ack. pl. *könur*) i samma betydelse.[1]

Möjligen var ordet *kani* m. 'matkärl' om icke okänt så i varje fall sällsynt på Nordlandet även i mitten av 1600-talet och vid den första fjärdedelen av 1700-talet. Ordet *kana* ack. sg. 'matkärl' möter nämligen i Sturlunga saga i ett textställe som tillhör Västlandet från de tilldragelser som skildras där ända till den membran-avskrift vars ättlingar ha *kana*. Två ättlingar med vilka vi säkert ha lämnat Västlandet och som den ena med säkerhet har en text som är mycket självständigt kompilerad, ha fått detta ord förvanskat. Båda härröra från Nordlandet; de äro tillkomna i mitten av 1600-talet och i början av 1700-talet.

Egill Skúlason i Bandamanna saga — en av de hövdingar som slagit sig samman om att störta Oddr Ófeigsson och mellan sig dela hans rikedomar — förråder sina medsammansvurna och drar sig tillbaka ur denna situation genom att okväda dem. Till Styrmir Þorgeirsson säger han sålunda bl. a.:

Du är en man mycket givmild på mat: du har ju en liten skål som kallas 'Välförplägad'![2]

Blöndal upptar en användning av konjunktionen *og* (mom. II 1) i nutida isländskt lagspråk, „indledende en begrænsende Bemærkning" och med en betydelse av „men, forsaavidt, paa den Maade at" och likn.[3]. Fritzner (moment

---

[1] Blöndals ordbok.

[2] Bandamanna saga utg. av Gust. Cederschiöld, ak. avh. Lund 1874. (16[2]) *Þu ert matgædíngr mikill* ok *aa tu tana þax er mat sæll heit*er d. v. s. *Þú ert matgóðingr mikill, ok áttu kana* (står: *tana*, varom nedan) *þann er Matsæll heitir*.

Ordföljden *ok áttu* är i sin ordning: omvänd ordföljd användes bl. a. 1) mycket ofta då subjektet är ett andra pers. pronomen (Nygaard Norr. synt., sid. 345) och 2) då en huvudsats knytes till en föregående sidoordnad utsago genom *ok* (densamme sid. 347).

G. Indrebø Soga um Ofeig den sløge (= „Gamalnorske" bokverk 18), Oslo 1920, sid. 62, behåller „*tana*" i texten (varom nedan). Han översätter sid. 63: „Du er so sværande [riksmålets 'svært'] raust ['generøs, rundhaandet'] med maten: du har ein liten ask som heiter Matsæl".

[3] Som exempel anför han: *Hver sem ekki mætir á hreppaskilaþingi . . . og er honum það sjálfrátt* (eftersatsen översättes

6 och 7), Hægstad-Torp och Nygaard[1] anföra fall med *ok* ur fornlitteraturen där vi förstå förhållandet mellan satserna bättre om vi i stället insätta en underordnande konj.: temporal[2], konditional[3] eller koncessiv[4]. I medelhögty. förekommer *unde* enligt Benecke-Müller i betydelsen 'und zwar'[5] och i medelnederl. *ende* enligt Verwijs-Verdam bl. a. i samma användning som en nutida kausal konj.: 'dewijl, daar [eftersom], dewijl toch, daar toch [eftersom ... i alla fall]'[6]. I här förevarande fall är eftersatsens förhållande till försatsen snarast kausalt[7].

Ordet *matgóðingr* betyder 'man frikostig på mat'

„uden Forfald", 703h *honum er það sjálfrátt* „det afhænger af ham selv"). Vidare: *Verði hún sek af nýju, og* (som förklaras med *þannig að*) *eru miklar sakir til,* med översättningen „og i Gentagelsestilfælde under særdeles skærpende Omstændigheder".

[1] M. Nygaard Norrøn syntax, Kria 1905, sid. 270: „Stundom knyttes et udsagn med en forb. konj. (alm. ok ..) paa en løsere maade sideordnet til et frgd. udsagn, istedenfor at underordnes dette som bisætning".

[2] *Magnus konvngr sat hia . ok þeir voro hengðir* d. v. s. „då de hängdes", Cod. Fris. (Chria 1871) 265[14]. Morkinsk. (Chria 1867) innehåller samma skildring och samma satser, men *er* (136[4]) i st. f. *ok.*

[3] ... *at þeir myndo gjallda scatt ... oc heimte Noregs konungr avngar scylldir af þeim,* Ól. s. hins h. (Kria 1853) 44[36]. .. *at ek fái þín mér til eiginkonu, ok sé þat vili fǫður þíns;* den tilltalade omnämner samma villkor men använder då *ef* i st. f. *ok.* Ísl. Æfint. nummer 86 rad 43 och 45 (ortografien min).

[4] *Oc þorir þu enn ... at mæla i gegn honum, oc ser þu* (då du dock ser, ehuru du ser) *hann nu til himna fara.* Postula sögur (Chria 1874) 310[20].

[5] Benecke-Müller Mhd. Wb. III 183[39]. Exempel: *der fride wart gechundit den mennisgen unde niut allen, sundir bâre abir den die dâ wârin guotis willin,* Altd. Leseb. von W. Wackernagel[2] (1839) 194[28]. *sîn name was gar erkennelich und hiez der herre Heinrich,* Hartmann von Aue Der arme Heinrich, 48.

[6] Verwijs-Verdam Mnederl. Wb. II 643 (konj. *ende,* momentet 9 c). Exempel: *Het ware lachter ende scande, sendine meer in vremden lande te houdene, ende ghi sijn vader sijt,* Roman van Walewein, door Penninc en Pieter Vostaert (uitg.... 1846), 5415. — Även i äldre eng. användes *and* likvärdigt med en underordnande konj.; Tobler i Germania XIII sid. 100: samma temporala användning som ty. 'wenn'; Taalk. Bijdr. I 207 (som ej varit mig tillgänglig). Ett exempel på *and* 'if' från „1420 A. D., or earlier": *he shall ban the time* that *he was borne & euer I catch him may,* Bishop Percy's Folio Manuscript ed. by Hales and Furnivall, London 1868, I sid. VI och 96, III sid. 547.

[7] Fritzner uppför även betydelsen 'eftersom' men utan exempel. Got. *auk* är ju samma ord som nord. *ok,* och det anger kausalförhållande och översätter grekiskans *γάρ,* sällan *δέ, καί, μέν.* W. Streitberg Got. Elementarb.[5–6] (Heidelb. 1920) § 339.

(Fritzner)[1], 'gästfri man' (Blöndal). I fråga om betydelsen av det från fornlitteraturen blott härifrån anförda adjektivet *matsæll* ha vi att hålla oss till den nutida isländskan. Ordet betyder enligt Blöndal: „1. (*auðugur að mat*) rig paa Føde; spec. som faar megen Mad (Fødemidler) forærende el. uden Möje. — 2. (*rífur á mat*) rundhaandet paa Mad"[2].

Den senare betydelsen är uppenbart oursprunglig. Typisk för de talrika sammansättningarna med efterleden *sæll* är ännu i dag på Island liksom i norrönan betydelsen 'som är så lycklig att han får eller har det som förleden anger'[3].

Orden *matgǿðingr* och *matsæll* kunna sålunda korrespondera med varandra: du är frikostig på mat, eftersom du äger en skål vars namn säger att den får rikligt med mat. Så fortsätter Egill:

Aldrig komma så många förnäma män till dig, att det som skålen gömmer på är känt för någon annan än dig ensam.[4]

De parallella vändningarna äro skarpt tillspetsade. Början låter en vänta en annan fortsättning, i senare fallet: „att de inte bli rikligt undfägnade" eller liknande.

En motsvarande korrespondens som här mellan *matgǿðingr* och *Matsæll* föreligger i en annan replik hos Egill vid samma tillfälle. Det slungas honom i ansiktet att han efter en hel vinters gästfrihet hade lögnaktigt spritt ut om sin värd att vintern hade dräpt för honom trettio hästar och att man sedan där på gården hade använt köttet från alla till

[1] Fritzner förklarar *matgǿðingr* med *matgóðr* (= *matargóðr*) *maðr* och *matargóðr* med 'villig til at give andre Mad i tilstrækkeligt, rundeligt Maal'. Hægstad-Torp översätter *matgǿðingr* med 'mann som er gjevmild paa mat'. Cleasby-Vigfusson har av dessa ord blott *matgóðr* 'liberal as to food'.

[2] Spärrningen av mig.

Fritzner anför *matsæll* med översättningen 'rig paa Mad' (med frågetecken). Hægstad-Torp översätter 'som det fylgjer matlukka med', Cleasby-Vigfusson 'meat-lucky', alla med hänvisning (H.-T. häntydning) till Bandamanna saga.

[3] Sålunda i nutiden bl. a. *byr-* ('gynnsam vind'), *fang-* ('fångst'; 'ett gott grepp'), *feng-* ('fångst'), *lof-* ('beröm'), *orð-* ('gott ord, beröm'), *róm-* ('vacker röst'; 'gott rykte'), *sigur-* ('seger'), *veg-* ('ära'), *vin-* ('vänner').

[4] Band. saga utg. av G. Cederschiöld (16[2-3]) *alldregi koma suo marger gaɟfger menn til þin at þat uiti huat i honum byr nema þu ein* d. v. s. *Aldregi koma svá margir gǫfgir menn til þín, at þat viti hvat í honum býr, nema þú einn.*

þat är naturligtvis obj. till *viti* och korr. till *hvat.*

Indrebø översätter anf. st.: „aldri kjem det so mange gjæve menner til deg at dei faar vita kva som er i han, utan berre du".

mat[1]. Egill svarar: Säkerligen gör ingen för mycket av minskningen i din egendom, men det kan jag gott tänka mig att blott få eller inga av hästarna ha gått till mat.[2] Här korrespondera *meira ... enn verit hefr* och *fáir eða engir*: när det gäller de förluster du lidit, då kan man icke

---

[1] Sigrid Undset anmärker härtill (Tre sagaer = Isl. Ættesag. IV) sid. 200 noten: „Skylde en mand for at ha brukt hestekjøtt og selvdødt — begge deler er noget av det mest ærerørige som kan sies".

[2] G. C. 15: 24 ff.: *Fýra uetr baud eg þer ur hrakbuinu* ok *ydr uíí samaɴ uorut þer þar aa gilsbaka* ok *er þu komt heim þa sagder þu þat at þar uæri farner XXX klaka hesta* ok *etner aller Egill seger engin muɴ meíra segía fra vanhaulldum þíɴum eɴ uerít hefer eɴ hitt ætla ek at aɴat huort hafi etner uerít faer eda eɴger* d. v. s. *Fyrra vetr bauð ek þér ór hrakbúinu* ['struntgården'] *ok yðr sjau saman; vǫrut þér þá* [eller *þar*, som det står] *á Gilsbakka, ok er þú komt heim, þá sagðir þú þat, at þar væri farnir* ['hade omkommit'] *þrír tigir klaka hesta* ['hästar som gå ute om vintern', 'ute-hästar'] *ok etnir allir.*" *Egill segir: „Enginn mun* ['torde'] *meira segja frá vanhǫldum þínum en verit hefir, en hitt ætla ek, at annathvárt hafi etnir verit fáir eða engir*".

Det nutida *vanhöld* neutr. pl. betyder enligt Blöndals ordbok: 1) detsamma som *tjón*, 'Tab', 2) 'Forringelse af noget ved at noget af det gaar tabt eller omkommer'. Exempel: *vanhöld í kúnum.* 3) = *vanefni*, 'Mangel paa Midler'.

Indrebø anf. arb. sid. 63 översätter Egils svar: „Ingen segjer tapet ditt større enn det har vore. Men eg trur at faa eller ingen av øykjene har vorte etne".

Fr. Winkel Horn Billeder af Livet paa Island III, Kbhvn 1876, sid. 94 översätter: „Jeg tror ikke, at jeg har overdrevet dit Tab", sagde Egil, „dog mener jeg, at faa eller ingen af Øgene blev spiste", Will. Morris och Eiríkr Magnússon The Saga Library I, London 1891, sid. 114: „I know not how over-much may be said about thy misery; otherwise I believe little or nothing was eaten of them", översättaren i Thule X (Jena 1914), sid. 299: „Ich glaube nicht, dass man zu viel behaupten kann von deiner Misswirtschaft! Ich glaube aber, dass eins wahr ist: entweder hat man nichts oder wenig davon gegessen", Sigrid Undset i Tre sagaer (Isl. Ættesag. IV) sid. 200: „Ikke tror jeg, der kunde sies for store ord om ustellet hos dig, men ellers saa tror jeg, at faa eller ingen av dem blev ætt — —". De följa därvid en annan men i detta fall väsentligen likalydande text: *Ekki ætla ek, at ofsǫgur mætti segja frá vanhǫldum þínum; en annathvárt ætla ek, at etin væri af þeim* (näml. *klaka hrossunum*) *fá eða engi*, Band. saga utg. av H. Fridriksson, Kbhvn 1850, sid. 37. (Av denna text finnes ingen bokstavstrogen edition; jag normaliserar i mina citat på något annat sätt än Fridriksson.) Avtryckt av Heusler Zwei Isl.-Gesch., sid. 54.

Jag har icke haft tillgång till de äldsta, i Islandica I anförda översättningarna av Band. saga.

säga mer än som har varit, och i fråga om vad man märkt sig ha ätit hos dig kan man icke säga för litet.[1] Den andre blir hörbart upprörd: Icke skola vi båda träffas på tinget nästa sommar, säger han.[2]

Egils ord till Styrmir: *áttu kana þann er Matsæll heitir* kunna gott fattas så att hos Styrmir verkligen fanns en matkopp som på detta sätt kallades vid namn.

I ett norskt diplom talas om en *bolli*, alltså en skål, som var *fóðraðr með silfr* och *sem Gráskalli heitir.*[3] I det fallet har skålen tydligen fått sitt namn på grund av sitt utseende.

De isländska lagmans-annalerna omnämna på år 1417 att det hade gjorts en monstrans och en silverbägare.[4] Om denna senare uppgives att den vägde elva marker och att den hade ett namn: *Gestum blíður* 'blid mot gästerna'. Detta namn finner sin förklaring i att det tydligen är fråga om en nattvardskalk. Ordet 'gäst' förekommer här i en betydelse som det även har i svenskan[5] och danskan[6], framför allt i sammansättningarna sv. *nattvardsgäst* och da. *Altergæst.* Skålen har fått namn efter sin användning.

I fråga om *Matsæll* i Bandamanna saga har Jón Sigurðs-

---

[1] Senare delen av detta yttrande är säkerligen icke att förstå så att Egill tar tillbaka vad han har sagt, utan liksom den förra hälften som en oförskämdhet.

[2] G. C. 15: 28 f.: *hermundr seger eigi skulum uid bader aa þingi annat sumar* d. v. s. *Hermundr segir: „Eigi skulum vit báðir á þingi* (näml. *vera, mótask* eller liknande) *annat sumar.“*

[3] Dipl. Norv. V nr 692 — — en kanik i Nidaros gör sitt testamente den 14 mars 1440 — —: *jtem gifuer iak mino frendbarne Sigridh Gudbranzdotter ein bolla fodradher med sylfuer som Graskalle heiter, en syster henne mina kapa fodradha med skin.*

[4] *Giord monstrancium oc silfur bolle . sa er uo XI . merkur . oc kalladur Gestvm blidur.* Islandske Annaler indtil 1578 udg. ved Gustav Storm, Chria 1888, sid. 292, B. Kahle i Idg. Forsch. XIV, 1903, sid. 183. Detta textställe har prof. Evald Lidén gjort mig uppmärksam på.

[5] Ordb. utg. av Sv. Ak. upptar för *gäst* (på moment 4 b) användningen „(i kyrkligt spr.) om deltagare i nattvardsfirande; numera nästan bl. i ssgn *nattvardsgäst* o. elliptiskt för denna ssg.“ Exemplen äro från 1675, kyrkolagen av år 1686 *(Herrans Bordz Giäster)* och psalmboken av år 1819.

[6] Dahlerups Ordb. over det da. Spr. upptar *Gæst* (i mom. 2. 1, slutet) i användningen „(relig.) om altergæst“. Det äldsta exemplet är från 1759: *Giæst ved Herrens Bord,* och ordet är alltjämt brukligt i kyrkligt språk.

son uttalat att det är menat som „en Benævnelse ... der skulde böde paa Knapheden".[1] Men det kan kanske tänkas mer än en anledning till att en matkopp kunde få benämningen *Matsæll*[2].

Vad som däremot synes mig säkert är att Egill här gör en skicklig användning av namnet *Matsæll* om ett kärl att äta ur i korrespondens med beteckningen *matgóðingr* på dess ägare. Så till vida synes mig Jón Sigurðsson icke ha gjort repliken full rättvisa, då han blott fäste sig vid orden *kani* och *matsæll*.

Nu står det icke *kana* utan *tana*. Men något ord **tani* finnes varken i nutida isländska eller f. ö. förtecknat från fornlitteraturen. Den som i Egils replik i denna västländska version[3] ville finna ett sådant ord kunde icke hänvisa till nutida *tanni* m. 'liten buske', 'litet spätt träd', varpå Blöndal anför exemplet *af skóginum er enginn tanni eftir* 'det finns inte en trädstump kvar av skogen'[4]. Från Hornafjörður på sö. Island och från Norður- och Suður-Múlasýsla på Östlandet

[1] Jón Sigurðsson i Bandamanna saga utg. av Gust. Cederschiöld, Lund 1874, sid. 23: „*kani* betyder en liden *askr*, som bruges til Mælkemaden (til Börn efter den nu sædvanligste Sprogbrug, der ogsaa ligger nær). Hvis man lægger Mærke til, saa ligger her netop Spot i ... [Udtrykket] *kani* ..., nemlig at Styrmir levede temmelig knapt og spiste af en lille Kumme, der havde Navnet *Matsæll*, nemlig den madsæle, den der var heldig til at fange Mad, en Benævnelse altsaa, der skulde böde paa Knapheden, omtrent som man siger i Ordsproget: *stór koppr skal mat drýgja*, d. e. en stor Kop skal gjöre Maden dröj. Naar man har lidt Mad skal man hælde den i en stor Kop for at gjöre den dröjere!"

[2] Namnet kan sålunda ha inneburit en förhoppning om att det alltid skulle vara lätt att fylla skålen.

[3] Motiveringen till denna benämning kommer här nedan.

[4] Översättningen 'abies, Fyrretræ' hos Haldorsen-Rask Lexicon, Havniae 1814, är alltså orätt.

Barrträd förekomma som känt icke i Islands skogsbestånd, och det betraktas som en stor sevärdhet om någon har fått ett enstaka planterat exemplar av gran eller tall att trivas några år. (Bäst har man lyckats med sibiriska lärkträd vid Akureyri).

Nu förekommer icke heller eken bland de få trädslag som växa på Island, och ordet *eik* användes redan i fornlitteraturen „om større Træer i Almindelighed" (Fritzner), nu likvärdigt med *tré* (Blöndal). Men det finnes intet stöd för ett antagande att förhållandet vore ett liknande med *tanni*, så att det ursprungligen skulle ha betytt 'granplanta' eller likn. Ordet har nämligen ingenting att göra med ty. *Tanne*, varom sid. 18 not 4.

förtecknar Blöndal sammansättningen *viðartanni* 'trädstump' [1]. Det är väl säkerligen samma ord *tanni* som även förekommer i betydelsen 'vad man kan få tag i med tänderna', om gräs; Blöndal anför från Árnes sýsla exemplet: *nú er hvergi nokkur tanni* 'nu finns det ingenstädes ett grässtrå'. [2] Ordet förekommer även som öknamn i betydelsen 'med framstående tänder', t. ex. *Siggi tanni*. Det är alltså en bildning till *tǫnn*, nu *tönn*, gen. *tannar* 'tand', med *nn* av *nþ* (som återgår på ett indoeur. presens particip-märke), och kan på intet vis styrka läsningen **tani* [3].

Handskriftens *tana* kan icke heller vara ett skrivfel för *tanna*. Sammanhanget angiver betydelsen 'matkopp' eller 'ask att äta ur' för det ord som står här. Men då ordet för ett husgeråd tillika är ordet för ett träd, brukar det vara så att husgerådet har tillverkats av trädslaget, t. ex. *askr* 'ask'. *Tanni* 'liten buske', 'litet spätt träd' har därför icke använts om en 'matskål' eller 'matbytta', i äldre tider lika litet som nu. [4]

---

[1] Utan inskränkning till någon bestämd trakt anför Blöndal (i art. *viðartanni*) betydelsen 'Kvist', med exemplet: *Og viðartannana* (ack.) *sýldi* (*sýla* 'begynde at fryse til, dækkes med et tyndt Isdække') *svo, að hvorki tók* (*taka á* 'verka på, bita på') *klauf* (jfr *klaufjárn* 'kofot'), *tönn* (näml. *í gafli* 'gaffelklo') *né rekuvar* (n. 'Jærnbeslag paa en Træspade') *á beitilöndin* (som står för *beitilöndin* eller *beitarlöndin*; *beitiland* är 'Græsgang' i motsats till *tún* och *engjar*, Blöndal Orðabók och Ólafur Lárusson i Vaka III sid. 348).

[2] Jfr efterleden i got. *aíhva-tundi* 'törnbuske', fem. *iō*-stam, och *tunþus* 'tand', mask. *u*-stam.

[3] Läsningen **tani* styrkes icke heller av isl. *tina* f. 'tina', såsom Jón Sigurðsson förmodat hos G. Cederschiöld Band. saga, 1874, sid. 23. (Han kan ha tänkt sig ett avljud ieur. *e* ~ *o*, ieur. **tanan-* resp. **teniōn-*.) Ordet *tina* är i de nord. språken ett ungt lån från mlty., där det likaledes har hemortsrätt blott som vandringsord (Torp, Hellquist), och enligt Blöndal är uttalet *tína* tydligen det normala i isl., ty ehuru *tina* f. (i olika betydelser) står tidigare i artikelföljden, anges betydelsen 'tina' blott genom hänvisning till *tína*.

Detta *tína* f. 'aflang Trææske; Tine, Tejne' upptages av Blöndal i samma artikel som *tína* f. 'Plukning el. hvad der plukkes (is. om Plukning af isl. Mos)', särsk. 'Indholdet af en *tínupoki*' ['en Sankepose (ved Indsamling af isl. Mos)']. Det är härvid fråga om två från begynnelsen skilda ord; det senare sammanhänger naturligtvis med verbet *tína* 'plocka'.

[4] Isl. *tanni* har som känt ingenting att göra med ty. *Tanne*, medelhögty. *tanne*, fornhögty. *tanna*. Detta har sitt *t-* på grund av den högty. konsonant-förskjutningen, i st. f. *d-* i medellågty. *danne* 'Tanne'. Men isl. *tanni* innehåller urgerm. *t-*. — Jag påmin-

Däremot är ordet *kani* väl känt från senare tiders isländska bl. a. på Nordvästlandet (Vestfirðir) i betydelsen 'liten matbytta' [1]. Bokstaven *t* förekommer ju i bl. a. isländska handskrifter som skrivfel för *c* på grund av likhet därmed, och *c* har ju använts med ljudvärdet *k*. Ett annat lätt förklarligt fel är det, då ord som stå intill varandra ha fått börja lika, och på här ifrågavarande ställe står *aa tu tana*. Ett säkert skrivfel i samma handskrifts [2] text av Bandamanna saga är Cederschiöld 2: 5 *at*an i st. f. *ut*an.

Det är alltså med fullt skäl som redan Gudbrand Vigfusson meddelade att i denna handskrift av Bandamanna saga förekommer ordet *kani* ehuru felskrivet med *t*. [3]

Men Bandamanna saga finnes även i en annan gammal handskrift. [4] I den lyder det här behandlade stället i Egils

---

ner härom i anledning av Jón Sigurðssons anmärkning hos G. C. i dennes uppl. av Band. saga, 1874, sid. 23: „*Tana* kan vistnok være rigtigt; *tani* kan eller maa da være beslægtet med [isl.] *tanni*, [som han ger den oriktiga översättningen] 'fura, abies' ([under hänvisning till] B. Hald.)“, se ovan sid. 17 not 4.

[1] Detta *kani*, som även betyder 'nosen på ett djur', sammanställes av B. Hesselman Vnord. stud. I, 1912, sid. 25 och efter honom av H. Petersson Stud. über die idg. Heterokl., 1921, sid. 172 f. bl. a. med grek. *γένυς* 'käk'.

Tidigare tänkte man på släktskap med norr. *kanna* f. 'kanna', sålunda E. Lidén i Språkvet. sällsk. i Upps. förh. 1891—94, sid. 75 not 5 och (under hänvisning till detta ställe) ännu Hellquist 1922; däremot E. Hellquist Det sv. ordförr. ålder o. s. v. I, Lund 1929, sid. 148: „i de nord. spr. dock möjl. lån från mlty. el. fsax.“

Gudbrand Vigfusson anmärkte i sin uppl. av Sturlunga, Oxford 1878, I sid. 18 not.: „*kani* or *kanni* means 'a cup, can, tankard'“, men Blöndal känner intet ord *kanni* med denna betydelse. Det är att antaga (tills motsatsen påvisats) att det är av G. V. gjort ad hoc under påverkan av *kanna* f. 'kanna'.

Prof. Lidén har meddelat mig att han kommit till den uppfattningen att *kanna* är ett vandringsord av svårbestämt ursprung, och i fråga om norr. och isl. *kani* delar han prof. Hesselmans uppfattning.

[2] Cod. reg. (Kbhvn) 2845 4:o.

[3] Sturlunga saga edited by Gudbrand Vigfusson, Oxford 1878, I sid. 18 not.

Indrebø, som dock har företagit flere ändringar i denna text, lämnar *tana* orört, men han översätter det med 'ask'. Soga um Ofeig den sløge utgj. av Gustav Indrebø (= „Gamalnorsk“ bokverk 18), Oslo 1920, sid. 62 och 63.

[4] Cod. AM 132 fol. — Dessutom finnas i Jón Sigurðssons samling (i Landsbókasafn i Reykjavik) kvarlevor av en yngre skinnbok (JS) med ett stycke av Bandamanna saga i en lydelse som nära ansluter sig till AM 132 fol. Den kan dock icke vara

otidigheter: Du är snål på mat, och det länder till bevis att du äger en matkopp som kallas rik på mat men till gården kommer ingen som får vetskap om vad som finns i den utom du ensam.[1]

Ställen som dessa synas mig värdefulla i meningsutbytet om de olika lydelsernas företräden. Åsikterna därom ha de senaste årtiondena gått mycket i sär. De skola här anföras i korthet. Guðbrandr Vigfússons åsikt (1858) var att den västländska texten[2] (V — den här tidigare behandlade) är „miklum mun betri“, den nordländska[2] (N — den nyss antydda) „á ymsar lundir aukin ok ýkt“.[3] Instämmanden gjordes av Gust. Cederschiöld (1874): V „bär alla tecken af att vara äldre och bättre“[4], av K. Maurer (1874): V represen-

---

avskrift av AM, vare sig direkt eller indirekt. „Båda handskrifterna [d. v. s. Band. saga i AM och JS] [ha] utgått från ett gemensamt original“. Redaktionen i JS och AM 132 fol. är alltså säkert äldre än själva handskriften AM 132 fol. Gustaf Cederschiöld i Arkiv V 1889 sid. 154. Finnur Jónsson Litt. hist. II² (1923) sid. 464 not 3.

[1] Band. saga, Fridriksson sid. 38, citerad som ovan: *Þú ert matsínkr, ok er þat til marks, at þú átt bolla þann, er Matsœll heitir, ok kemr engi sá til garðs, at viti hvat í er, nema þú einn.* Avtryckt av Heusler Zwei Isl.-Gesch., sid. 55.

Även Fr. Winkel Horn Billeder af Livet paa Island III, Kbhvn 1876, sid. 95 översätter: „du er madkarrig, og et Bevis derpaa er, at du har en Bolle, som hedder Madsæl, og der er aldrig andre end dig, der faar at vide, hvad der er i den“, W. Morris och Eiríkr Magn. The Saga Library I, London 1891, sid. 115: „thou art a meat-begrudger; and for a token thereof hast a vessel ['kärl'] called Meatluck, and no man who cometh into thy garth knoweth what is in him but thyself alone“. Översättaren i Thule X (Jena 1914) har möjligen missförstått preteritopresentiet *átt* som preteritum och till följd därav i översättningen använt tyskt 'imperfektum' och ändrat tempus också i fortsättningen: „Aber du bist ein Speiseknauserer! Und das beweist es, dass du eine Schüssel besasst, die Speisesegen hiess, und nie kam jemand in dein Haus, der erfahren hätte, was darin ist, ausser dir allein!“ (anf. arb. sid. 299). Sigrid Undset översätter: „og du er matknuslet, og det er til merke, at du har den bollen som heter Matsæl, og ikke kommer den mand til gaards som faar vite hvad der er i den, uten du alene“ (Tre sagaer = Isl. Ættesag. IV, sid. 201).

[2] Med den „västländska“ texten menas här texten i Cod. Reg. (Kbhvn) 2845 4:o, med den „nordländska“ den i Cod. AM 132 fol. och JS (se ovan sid. 19 not 4). Till dessa, här anteciperade beteckningar återkommer jag senare.

[3] Guðbrandr Vigfússon i Ný Félagsrit XVIII, Kbhvn 1858, sid. 156 f.

[4] Bandamanna saga utg. av Gust. Cederschiöld, ak. avh. Lund 1874, sid. I.

terar „eine ältere Recension“, och N har framgått ur den „durch spätere Überarbeitung“, om också N „hin und wieder bessere Lesarten beibehalten haben kann“ [1], av Cederschiöld på nytt (1889): „den utförligare redaktionen [N] ... måste i förhållande till den andra [V] ... betecknas såsom yngre och öfverarbetad“ [2], av Finnur Jónsson (1898): det har funnits „kun ... én oprindelig saga“, N „er udvidet af hin“, „morsomhederne [i N] er temlig efterklassiske i stil og tone“ [3], av Mogk (1901): båda redaktionerna återgå på en gemensam skriftlig förlaga och V är den bästa och ursprungligaste [4] och av Finnur Jónsson på nytt (1912): „Den oprindelige tekst synes at være bleven udvidet“, och denna utvidgade text är N [5] och åter (1923) [6], men det är „ikke .. sagt, at .. [V] altid er at foretrække, ti også .. [V-handskriften] er uden tvivl bearbejdet og på sine steder ændret“. [7]

En annan uppfattning företrädde R. Heinzel (redan 1880): att „die kürzere und schmucklosere Fassung ... zugleich die ältere sei, ist nicht bewiesen“ [8], men framför allt Eiríkr Magnússon (1891): N och V äro båda „independent descendants of a common original“, och detta original är bäst representerat av N, medan V företräder „an early western departure“. E. M. är icke beredd att säga, huruvida V är „abbreviated or prior“ i förhållande till de tillägg som finnas i N, men har dock icke tvekat att till grund för sin översättning lägga N „in preference to“ V [9]. I samma riktning uttalade sig A. Heusler (1897), men mindre utpräglat: det är icke sannolikt att N

---

[1] K. Maurer i Germania XIX, 1874, sid. 446 f. Motivet för tilläggen och ändringarna i N kan ha varit, „die Saga unterhaltender, d. h. dem späteren verdorbenen Geschmacke zusagender zu machen“.

[2] Gust. Cederschiöld i Arkiv V, 1889, sid. 151, med hänvisning till Maurer.

[3] Finnur Jónsson Litt. hist. II: 1 (1898) sid. 471. Lika II² (1923) sid. 464 f. I andra uppl. är ordet „temlig“ struket.

[4] E. Mogk i Anzeiger f. d. Alt. 27, 1901, sid. 232 f. Även i sin Gesch. d. norw.-isl. Lit.² (= Pauls Grundr. II: 1², Strassb. 1904), sid. 203 (= 757) anslöt sig Mogk till Vigfússon och Cederschiöld.

[5] Finnur Jónsson i Aarbøger 1912, sid. 16.

[6] Se not 3.

[7] Detta förbehåll finnes i F. J:s Litt. hist. II² (1923) sid. 465.

[8] R. Heinzel Beschreib. d. isl. Saga (= Sitz.ber. d. phil.-hist. Classe, Akad. d. Wiss. Wien, XCVII 1880), Wien 1881, sid. 6 (= 110) not.

[9] Eiríkr Magnússon i The Saga Library I, London 1891, sid. XXIV f.

skulle ha uppkommit som en „erweiternde bearbeitung“ av V-redaktionen. Snarare äro „die originalniederschriften der beiden fassungen aus dem mündlichen vortrage geflossen“. Det är möjligt att V „im grossen und ganzen der anfänglichen gestalt näher geblieben ist“ [1], men H. har dock valt att utgiva N-texten. I andra upplagan (1913) [2]: „die beiden versionen sind aus dem mündlichen vortrag geflossen, schon in ihrer urhandschrift waren sie erheblich verschieden“. Eventuellt kunde dock början i båda gå tillbaka på en och samma handskrift [3], och snarast ser då framställningen i N ut som uppsvälld [4]. Denna första del ända till konfliktens uppkomst är bäst i V, men i fortsättningen och alltså flere av sagans viktigaste episoder står N högre, „sei es an dramatischem leben, sei es an seelischer feinheit“ [5]. Heusler finner „das ältere oft in .. [V], oft in .. [N]; die frage ist von fall zu fall zu stellen; mag sein, dass die summierung einen überschuss für .. [V] ergäbe“ [6] — men han valde dock att på nytt utgiva N-texten. För Heuslers uppfattning uttalar sig Sigrid Undset [7], och även Gustav Indrebø har följt denna senaste framställning av Heusler: början „er best og fyndigast fortald i den stuttare soga [V], slutten er derimot best i den lengre“ [N], men det är möjligt att V-texten är den ursprungligaste [8]. Doc. Indrebø valde att på nytt utge V-texten, men företog i slutet kompletteringar efter N-texten.

I här ifrågavarande textställe — som förekommer mot slutet av sagan — är det uppenbart att den västländska lydelsen är mest uddig och elegant. I st. f. det ironiska *matgóðingr* ha vi i den nordländska det rättframma *matsínkr*. I st. f. den långa upptakten *aldregi koma svá margir gǫfgir menn til þín* — till nästa oförskämdhet, ha vi likaledes ett okonstlat *ok kemr engi sá til garðs*. Namnet *Matsœll* 'som får rikligt med mat', om ett litet kärl att äta ur, är i den västländska lydelsen ironiskt anfört som vittnesbörd om att dess ägare är en *matgóðingr*, 'en som ger

[1] A. Heusler Zwei Isl.-Gesch., Berlin 1897, sid. XLI.
[2] Samma arbete, andra uppl., Berlin 1913.
[3] A. a. sid. XLIII med not.
[4] A. a. sid. XLI.
[5] A. a. sid. XLIV.
[6] A. a. sid. XLIII f.
[7] Sigrid Undset Tre sagaer om islændinger (= Isl. Ættesagaer IV), Kria 1923, Forord.
[8] Gustav Indrebø Soga um Ofeig den sløge (= „Gamalnorske“ bokverk 18), Oslo 1920, sidd. 5 och 7.

rikligt med mat'. I den nordländska versionen består den elaka användningen av detta namn i att låta det få en reell mening: namnet på Styrmers matkopp säger ju att den är rik på mat, men ändå får ingen av hans gäster veta om dess innehåll. Greppet på repliken är i den nordländska lydelsen genomgående tungt och klumpigt.

Det kan också hända att det har något att betyda att *kana* (skrivet *tana*) i V-lydelsen, i N-lydelsen motsvaras av *bolla* ack. sg.

Egill Skúlason, som i sagan yttrar repliken där ordet *kani* ingår, var hövding på Borg i Borgarfjörður och sonson till Þorsteinn Egilsson Skallagrímssonar [1]. Han tillhörde alltså en gammal släkt på Västlandet. Sagans händelser äro förlagda till mitten av 1000-talet.

Huvudpersonen i sagan, Úfeigr Skíðason, sitter på gården Reykir i Miðfjörður vid Húna flói i väster på Nordlandet. Också hans son Oddr slår sig ned på en gård i Miðfjörður. Úspakr Glúmsson har vuxit upp i Stranda sýsla på västsidan av Húna flói och är senare förvaltare, kunna vi säga, hos Oddr på hans gård i Miðfjörður.[2] De förbundna sitta som hövdingar på gårdar utmed Väst- och Nordlandet, en dessutom uppenbarligen på Laugardalur nära Geysir i Árnes sýsla i väster på Sydlandet, en annan i Vopnafjörður i norr på Östlandet.[3] Den mest sannolika trakten för sagans tillkomst är alltså Miðfjörður [4], men det bör dessutom ha funnits intresse för sagan framför allt på hela Väst- och Nordlandet.

I själva verket börjar sagan i den handskrift jag här främst har följt på följande sätt: *Úfeigr hét maðr, hann bjó norðr í Miðfirði*, och litet senare anföres om hans son Oddr omdömet *at eigi væri sá maðr norðr þar er*

---

[1] Guðbrandr Vigfússon i Safn til sögu Íslands I, Kbhvn 1856, sid. 458 och 491. Gust. Cederschiölds företal till hans edition av Bandamanna saga, sid. V.

[2] Bandamanna saga utg. av Gust. Cederschiöld, Lund 1874, sid. 1 ff. Samma saga utg. av Vald. Ásmundarson, Rvík 1901, sid. 1 ff.

[3] Cederschiöld 9:13—16 (=Vald. Ásm. sid. 21). Registret i Rvík-upplagan och Gust. Cederschiölds företal sid. IV—VI.

[4] Finnur Jónsson: „Midfjorden eller . . en nærliggende egn", Litt. hist. II: 1 (1898) sid. 474 = II² (1923) sid. 467. Han behandlar sagan inom „Den nordlandske gruppe", sid. 471 resp. 464. W. Morris och Eiríkr Magnússon ansågo, mera allmänt, att originalet var „of northern . . . authorship", The Saga Library I, London 1891, sid. XXIV.

betr væri mannaðr, och det säges att Úfeigr var *þingmaðr* åt Styrmir som *var mestr hǫfðingi norðr þar*[1]; Styrmir Þorgeirsson bodde på Ásgeirsá, öster om Miðfjörður, söder om Húnafjörður, den östligaste av de tre fjordarna söderut från Húna flói.

Denna text, och sannolikt också handskriften där denna text förekommer, bära alltså spår av en trakt där man verkligen om dessa orter använde bestämningen *norðr*. Härvid föreligga en stor mängd möjligheter[2]. Morris och Eiríkr Magnússon samt Heusler ange hela Väst- och Sydlandet[3]. Men den största sannolikheten för sig har Västlandet, där intresset bör ha varit mest levande. Jón Sigurðsson och Finnur Jónsson gissa t. o. m. på ett ännu mera begränsat område: Breiðifjörður[4] eller t. o. m. blott Dala sýsla[5], d. v. s. den del av Västlandet som ligger närmast huvudpersonernas hemorter.

Tiden för sagans tillkomst brukar beräknas till slutet av 1100-talet eller slutet av 1200-talet[6]. Skriftdragen i denna handskrift[7] föras till 1400-talet[8].

---

[1] Cederschiöld (1:2) *Ofeigr het madr hann bio nordr* i *midfirdi* . . . (1:7 f.) *hann uar þingmadr styrmis fra asgeirs áá þorgeirs sonar er þa uar mestr hawfþingi nordr þar* . . . (1:12 f.) *aa þa leid er fra oddi sagt at eigi uæri sa madr nórdr þar er betr uæri mannadr*.

[2] I våra dagar far man sålunda från hela Sydlandet, t. o. m. från Vestmannaeyjar, „söderut“ till Reykjavík, men reser alldeles riktigt österut tillbaka.

[3] The Saga Library I, London 1891, sid. XXIV resp. Zwei Isl.-Gesch., Berlin 1897, sid. XLII, andra uppl., Berlin 1913, sid. XXXVI f.

[4] Jón Sig. hos Cederschiöld Band. saga, Lund 1874, sid. VIII.

[5] F. J.: „det vestlige Island, nærmest Dalesyssel“, Litt. hist. II: 1 (1898) sid. 472, II[2] (1923) sid. 465.

[6] Cederschiölds företal sid. VI—VIII. Guðbrandr Vigfússon i Ný félagsrit XVIII, Kbhvn 1858, sid. 158. Finnur Jónsson Litt. hist. II: 1 (1898) sid. 473, II[2] (1923) sid. 467. Maurer i Germania XII, 1867, sid. 481 f. och XIX, 1874, sid. 447 f. — Guðbr. Vigf. och F. J. hålla på slutet av 1100-talet, Maurer på slutet av 1200-talet. — Heusler Zwei Isl.-Gesch.[2], Berlin 1913, sid. XLIV: „man darf etwa an den zeitraum 1230—1280 denken“.

[7] Kbhvn, Cod. Reg. 2845 4:o.

[8] [Kr. Kålund] Katalog over de oldno.-isl. Håndskr. i Det store kgl. Bibl., Kbhvn 1900, sid. 49. Början av 1400-talet enligt Jón Sigurðsson i Cederschiölds förord sid. IX samt W. Morris och Eiríkr Magnússon The Saga Library I, sid. XXIV.

Det är föga sannolikt att felskrivningen *tana* i denna, V-lydelsens handskrift kunde vara anledningen till att N-lydelsens handskrift har ett annat ord, *bolla* ack. sg. Ty denna felskrivning *aa tu tana* är av den art att den lättast förklaras uppkommen i den handskrift där den står. Men den handskrift, som i stället har *bolla*, sättes ett helt århundrade äldre [1].

I denna N-lydelse, som har *bolla*, börjar Bandamanna saga: *Úfeigr hét maðr, er bjó vestr í Miðfirði*, och det säges att han *var þingmaðr Styrmis frá Ásgeirsá* (som sagt något östligare, söder om Húnafjörður), *er þá þótti mestr hǫfðingi vestr þar.* Det tredje stället i den västländska versionen där Miðfjörður och Ásgeirsá sägas ligga „i norr" motsvaras här av *at engi maðr þar í sveitum væri betr mentr*, där riktningsbestämning undgås [2]. Ordalydelsen i denna handskrift bär alltså spår av en ort öster om Miðfjörður och Húnafjörður, d. v. s. en ort i mellersta eller östra delen av Nordlandet [3].

När vi första gången möta denna handskrift, trenne århundraden efter det den kommit till, befinner den sig just på Nordlandet, i en trakt öster om Húnafjörður, nämligen Eyjafjörður [4].

Nu har ordet *kani* 'träkärl för flytande föda' ända till senaste tid funnits i Västfjordarna. Det torde numera i denna betydelse jämte föremålet vara så gott som ur bruk, medan ordet *askur* om något större träkärl är väl känt; för 'kopp,

---

[1] Cod. AM 132 fol., kallad Möðruvallabók, är en handskrift från „1ste halvdel af 14de årh." Katalog over den Arnam. Håndskriftsaml. I, Kbhvn 1889, sid. 94.

[2] Citerar efter Band. saga utg. av H. Fridriksson, Kbhvn 1850, sid. 3 f., men med ändrad skrivning.

[3] Jón Sigurðsson i Cederschiölds förord sid. VIII, 1874, Maurer i Germania XIX, 1874, sid. 447, Morris samt Eiríkr Magn. i The Saga Library I, 1891, sid. XXIII f., Heusler i Zwei Isl.-Gesch., 1897, sid. XLII, andra uppl., 1913, sid. XXXVI. Finnur Jónsson: „i en egn øst for Midfjorden", Litt. hist. II: 1 (1898) sid. 472, II² (1923) sid. 465.

[4] På en utraderad sida står nämligen följande notis: *Magnus Biornnsson ... Anno 1628 ... aa Modruvollu*m. „Håndskriftet er altså sandsynligvis ved denne lejlighed erhvervet af lagmand Magnús Björnsson, der boede på det nær Möðruvellir liggende Munkaþverá i Øfjorden [Eyjafjörður]". Katalog over den Arnam. Håndskr.-saml. I, Kbhvn 1889, sid. 96. Då på Möðruvellir hade funnits ett kloster (sedan 1296), är det möjligt att handskriften också tillkommit där.

skål' användes ordet *bolli*. Dessa ord[1] förefalla att redan i forntiden ha varit vanligare i varje fall i skriften[2]. Det är därför möjligt att *kani* i detta yttrande av en man från Västlandet från början har tillhört berättelsen och fortlever i den lydelse som här kallats V och som kan antas vestfirðsk, och att ordet i N-lydelsen har ersatts med *bolli*, därför att detta var allmännare använt.

Att det just är ordet *bolli* 'kopp, skål' som i N-lydelsen svarar mot *kani* i V-lydelsen, talar för att *kani* på den tiden var en 'liten skål' liksom norskt *kane* = *kjenga* 'träskål', sv. dial. *kani* 'träskål', medan isl. *kani* i senaste tid har använts om en 'liten *askur*', ett laggkärl.

Men fördelningen av orden *kani* och *bolli* på V- och N-lydelsen kan därutöver avspegla en geografisk utbredning av ordet *kani* 'matkärl' svarande mot den nutida. Blöndal förtecknar ordet *kani* 'liten *askur*' blott från Väst- och Östfjordarna, jämte det att han upptar *kana* f.[3] utom från Östfjordarna också från Nordlandet. Redan då N-handskriften i början på 1300-talet tillkom — eller N-lydelsen, som med säkerhet är ännu äldre[4] — har kanske ordet *kani* 'litet träkärl' varit icke blott mindre vanligt[5] än *bolli* och *askr* liksom nu utan framför allt tillhört Västlandet gentemot Nordlandet liksom under senaste tid[6].

Resultaten av denna undersökning kunna sammanfattas sålunda:

1) Föremålet *kani* 'litet träkärl' har i äldsta tid på Island troligen varit en skål liksom en *bolli*, sannolikt en urgröpt träskål.

2) Den har använts för flytande eller icke fast föda.

---

[1] Jämte betydelsen 'ett visst målkärl' och sammansättningarna *kirnuaskr, skyraskr* samt *karlaskr, kvennaaskr* och *silfrbolli, bollakerald, bollapottr*.

[2] Att döma av Fritzners ordbok och Lex. poet., som upptaga sammanlagt ung. 10 resp. 13 fall.

[3] Möjl. en ombildning av *kani* m.

[4] Ovan sid. 19 not 4.

[5] I forntiden i varje fall i skriften.

[6] Redan Jón Sigurðsson (hos Cederschiöld anf. arb. sid. 23) har lagt märke till att i de båda versionerna här stå olika ord. Heusler Zwei Isl.-Gesch., 1897, sid. XXXVIII, andra uppl., 1913, sid. XXXIX, nämner ingenting om detta fall, då han anför en del olikheter i ordförrådet.

3) Vid ordet *kani* föreligger ett fall där den nutida geografiska fördelningen på Island av synonyma ord synes gå flere århundraden tillbaka i tiden.

4) Förhållandet mellan V-lydelsen och N-lydelsen av Bandamanna saga förtjänar tagas upp till ny granskning.

Korrekturnot. Citaten ur nedanstående arbeten, som icke finnas i Helsingfors universitetsbibliotek eller hist.-filol. seminariebibliotek, har jag icke varit i tillfälle att kontrollera vid tryckningen: A. Hazelius Afbildn. af föremål i Nord. Mus., II—III Island, Sthlm 1890, A. Heusler Zwei Isl.-Gesch., Berlin 1897, Ný félagsrit XVIII, Safn til sögu Íslands I, III, Sturlunga saga, Rvík 1908—15, Thule X, Sigrid Undset Tre sagaer (= Isl. Ættesag. IV), Fr. Winkel Horn Billeder af Livet paa Island III, Kbhvn 1876.

Tillägg till

sid. 2 f.: Kr. Kålund översätter orden *Hvaðan kennir þef þenna* med direkt frågesats: „Hvad stinker nu i næsen?" utan citations-tecken), i strid med de föregående orden att Ingimundr prestr därvid „lod, som om det var et spörgsmål han svarede på". Kr. Kålund Sturl. saga i da. Overs., Kbhvn 1904, I sid. 23.

5[7] och 11[18]: I Rasks samling i Add. B. U. H. 627 4:o (Blöndal Ísl. ob., sid. XXX) upplyses att på Nordlandet förekommit ett ord *kóni* m. 'lille Madkar', synonym med *kani* m. (Blöndal, art. *kóni*). Från nutida isl. känner Blöndals ordbok *kóni* m. blott i betydelsen 'Fyr, Slubbert'; mina isl. sagesmän ha som synonym därtill angivit *sveinstauli*. Jfr i fråga om fornlitt. Heggstad, art. *kóni*.

11[28], 26[15], 27[1]: Prosten séra Ófeigur Vigfússon på Fellsmúli, nu en sextioårsman, minnes från sin barndom *á Skeiðum* i Árnessýsla ordet *kani* m. i betydelsen *'lítill askur'*.

16[17]: Séra Ragnar Ófegsson på Fellsmúli känner till ordet *altarisgestur*.

18[6]: I SnE. förekommer *grottintanna* bland *trollkvenna heiti* (Lind No.-isl. dopnamn), vilket torde betyda 'ei med grisne [d. v. s. 'glesa'] tenner' (Heggstad Gno. ob.), 'kvinnlig varelse med gläntor mellan tänderna'. Efterleden sammanställes med 'tand' av Falk i PBBeiträge XIV sid. 47. Med avseende å förledens bildning jfr sammast. sid. 44 och Ross, art. *grott*.

20[7]: Även i Cleasby-Vigfussons ordbok (1874) sid. X betecknas den västländska texten som „earlier and better".

Norr. *vandblæss, vandgæfr, vinnr.*

Av ARNOLD NORDLING.

1. Norr. *vinnr* (Band. saga) 'arbetsam' — no. dial. *lettvinn* 'smidig, bekvem; habil', norr. *andvinnr* 'som strider mot'.

I Bandamanna saga berättas enligt den kortare, västländska versionen att en man som kallas Óspakr Glumsson kommer till Oddr Ófeigsson och ber att få *ráðask undir* hans *hond* — — — *Oddr segir* — — — *Nú er þú skorar þetta svá hart, þá vertu hér vetrlangt.* Oddr väntar dock intet gott av Óspakr, därför att han är *ekki* — — *mjok lofaðr.* Men Óspakr *gerðisk Oddi hendilangr ok hollr sýslu ok* „*uínr m*adr". Han *sýslar um bú* med en sådan framgång att *búit stendr með miklum blóma.* Litet senare säges det om Óspakr i Odds tjänst: *hann er ok bæði hagvirkr ok mikilvirkr ok þarfr búinu.*[1]

Detta *uínr m*adr i det föregående omdömet föreslås ändrat i den första editionen av sagans kortare version: „den enklaste rättelsen vore att läsa *uínu m*adr (= *vinnumaðr* 'arbetare')".[2] Indrebø genomför samma ändring och översätter 'ein arbeidskar'.[3] Ásgeirr Jónsson har i sin unga avskrift AM 140 fol. och dess avskrift AM 493 4:o ändrat till *hollr umsýslu maðr*, och Jón Sigurðsson höll före att Á. J. därmed återställt en ursprungligare lydelse.[4] Men en så genomgripande ändring som denna senare är föga förtroende-

---

[1] Band. saga efter skinnboken n:o 2845, 4:to å Kongl. Bibl. i Khmn, utg. av Gust. Cederschiöld, Lund 1874 (2³¹—3⁹). Jag har normaliserat skrivningen, utom inom citationstecknen.

[2] A. a. sid. 18.

[3] G. Indrebøs uppl. och övers. = Gamalnorske(!) bokverk nr 18, Soga um Ofeig den sløge, Oslo 1920, sid. 14, 15 och 76.

[4] Band. saga utg. av Cederschiöld sid. 18 f. och sid. XII f.

ingivande.[1] Icke heller synes mig den förra tanken lycklig att en person som i sagan är förvaltare på en gård, skulle kallas *vinnumaðr* 'arbetare'. I Blöndals exempel på ordet i betydelsen '*vinnusamur maður*', 'arbejdsom og flink Mand' är det försett med ett attribut: *hann er vinnumaður góður.*[2] Och dr Blöndal har i brev bekräftat för mig, att „orðið *vinnumaður* heldir sig í merkingunni 'vinnusamur maður' aðeins með lýsingarorðum (*góður* o. s. fr.)".

Även isl. *starfsmaður* är i betydelsen 'arbeidsomt Menneske' i Blöndals exempel försett med ett attribut: *hann var mikill starfsmaður.*[3] Andra ord med betydelsen 'flittig Mand' äro *iðjumaður*[4], *sýslumaður*[5] och *umsýslumaður.*[6] Dessa senare ord sakna exempel hos Blöndal.

Fritzners båda exempel på *iðjumaðr* i betydelsen 'virksomt, driftigt Menneske' omfatta även ett attribut: *iðjumaðr mikill.*[7] Likaså anföres som exempel på *sýslumaðr* i samma betydelse blott förbindelsen *sýslumaðr mikill.*[8]

---

[1] Två tydliga fel i denna hskr. cod. reg. (Kbhvn) 2845 4:o äro *aa tu tana* i st. f. *aa tu* (dvs. *áttu*) *kana* och *at*an i st. f. *ut*an, båda inom Bandamanna saga, Cederschiölds ed. 16^{2} resp. 2^{5}, se min artikel „*Kani*, en smädevisa i Sturlunga och ett ironiskt yttrande i Bandamanna saga", sid. 19. I Heiðreks saga (Hervarar saga) i samma hskr. står felaktigt *sueifin* i st. f. *sueipin* (dvs. *sveipinn*), participet till starka verbet *sveipa*, Jón Helgasons ed. av Heiðr. saga 29^{9} med not. Felskrivningen inskränker sig i dessa fall till en enstaka bokstav.

[2] Ett annat exempel kan jag anföra från tidningen Lögrjetta 1930 nr 10 (sid. 1 sp. 2). Det säges där om *einn af mestu auðmönnum álfunnar* 'en av [vår] världsdels rikaste män' att han är *hinn mesti vinnumaður.*

De återstående betydelserna på ordet *vinnumaður* äro '*þjónn*', 'Tjænestekarl, Karl; Tjæner' och '*verkamaður*', 'Arbejder' (Blöndal). Fritzner har för *vinnumaðr* betydelsen 'Person som mod Betaling udfører Arbeide for andre eller i deres Tjeneste' (=*verkamaðr*) och 'sjåare, hamnarbetare'.

[3] F. ö. betyder ordet 'Bestillingsmand, Funktionær'. Ex.: *embættismenn og starfsmenn landsins.* Blöndal.

[4] F. ö. med betydelsen 'Haandværker'.

[5] Blöndal översätter: 'flittigt, stræbsomt Menneske'. F. ö. en isl. ämbetsmanna-titel.

[6] Blöndal: 'driftig, arbeidsom Mand'. F. ö. 'Forretningsmand'.

[7] Flat. I 521^{19}, om Stórólfr, som *bio* (d. v. s. 'var bonde') *at Huole* (det nutida Stórolfshvoll på det isl. Sydlandet) och Egils saga, strax i början på kap. 29, om Skallagrímr. F. ö. betyder ordet i fornlitt. liksom alltjämt i isländskan 'Haandværker'.

[8] Egils saga, kap. 43, om en man Bárðr som *réð firi* en kungsgård (*bú mikit, er átti Eiríkr konungr*). I Ljósv. saga (i uppl.

För *starfsmaðr* anför Fritzner blott betydelsen 'Arbeider', Heggstad 'arbeidsmann, arbeidar'. Men bland Fritzners exempel förekommer: *Þorir* [som var konungens *armadr*] *uar ... starfsmadr godr*[1]. I en annan handskrift uttryckes detsamma med att han *var starfsmaðr mikill*[2]. I Egils saga säges att förvaltaren på en kungsgård var *starfsmaðr góðr*[3]. Även i dessa fall föreligger i förening med attributen *mikill, góðr* betydelsen 'flitig person'.

På *iðnarmaðr* i denna betydelse 'foretagsomt, virksomt Menneske' anför Fritzner exemplet: *Þ. spurði, hversu Ásmundi segði hugr um sonu sína, hverir iðnarmenn þeir mundu verða.*[4] Här frågas det med *hverir* om det var utsikter till att sönerna skulle bliva *miklir, góðir iðnarmenn.*[5]

Ísl. forns. I, Kbhvn 1880, kap. 22 rad 49, i avtrycket Rvík 1921 76[6]) förekommer om en kvinna uttrycket *sýslumaðr mikill* i tre pappershskr. (noten och formáli till del I sid. XXVIII ff.). En fjärde hskr. har *umsýslumikil* och i texten har insatts *umsýslumaðr mikill.*

Utom 'driftigt, virksomt Menneske' betyder *sýslumaðr* 'Ombudsmand, især Kongens'.

1 Flat. II 227[33].

2 Cod. AM 61 fol. Saga Ólafs k. h. helga (i Fornm. sögur IV 255[24]).

3 På det sid. 2 not 8 nämnda stället i Egils saga där det står: *Hann ... var sýslumaðr mikill ok starfsmaðr góðr.*

4 Grett. saga, kap. 16, i uppl. Kbhvn 1853 (Nord. Oldskr. XVI) 28[18]. F. ö. betyder ordet 'Haandværker, Haandværksmand'.

5 Så översätter också G. Thordarson i Nord. Oldskr. XXV (Kbhvn 1859) sid. 28: „Thorkel spurgte blandt Andet, hvad han troede om sine Sønner, om de vilde blive dygtige Mænd", och ännu bättre Ola Røkke i „Gamalnorske" bokverk 11 (Oslo 1912) sid. 36: „Torkjel spurde kva Aasmund tykte um sønerne sine, um han trudde dei vart noko til arbeidskarar."

Missvisande äro Eiríkr Magnússon och William Morris Grettis Saga (London 1869) sid. 36: „Now Thorkel asked Asmund what his mind foreboded him about his sons, as to what kind of craft ['vilket yrke', New Engl. Dict. *craft* 6] they would be likely to take to", R. C. Boer i Altnord. Sagabibl. 8 (Halle a. S. 1900) sid. 48: „in welcher hinsicht sie tüchtige, arbeitsame männer werden würden" och Paul Herrmann i Thule V (Jena 1913) sid. 38: „Thorkel fragte, wie Asmund über seine Söhne dächte, und auf welchem Gebiete sie tüchtige, arbeitsame Männer werden würden." N. M. Petersen i Hist. Fortæll.[3] (Kbhvn 1901) IV sid. 174 undgår svårigheterna genom att lämna den sista satsen oöversatt: „Engang spurgte Thorkel Asmund, hvorledes han tyktes om sine Sønner", och likaså A. U. Bååth Sagan om Grette den starke (Lund 1901) sid. 11: „Så sporde han denne, hvad tanke han hade om sina egna söner". (Alla spärrningarna av mig.)

I den mån Fritzner och Blöndal anföra exempel på användningen av ord som betyda 'flitig person' men också 'arbetare', 'hantverkare' eller 'konungens ombudsman', äro alltså dessa ord i den förra betydelsen alltid försedda med ett attribut, som dessutom i alla exempel är *mikill* eller *góðr* (*góður*) [1]. Man kan på isl. även konstruera en sats som *hann er ekki gáfumaður* (eller *gáfaður maður*) *en vinnumaður.*[2] Men också i detta fall framgår det av ett annat ord — här det samordnade subst. — att ordet *vinnumaður* är taget i den betydelse som anger sysselsättningens intensitet och icke den som anger dess art.[3]

I Egils saga förekommer uttrycket *sýslumaðr mikill ok starfsmaðr góðr*[4] och även på här ifrågavarande ställe i Bandamanna saga kasus obl. *sýslu.* Fortsättnigen *ok *vinnumaðr* kunde svara mot *ok starfs-maðr. Hollr* är nom. sg. mask. liksom *mikill* och *góðr.* Men stället är säkerligen icke att fatta som **hollr sýslu- ok vinnumaðr*[5]. Då tvenne adjektiv höra till samma oupprepade huvudord, är detta vanligen utsatt endast efter det första[6], och samma ordföljd visar

---

[1] Frånsett i det sistnämnda fallet där det frågas efter om dessa attribut komma att äga tillämpning.

I fråga om subst. *verkmaðr* m. hänvisar jag till en annan artikel.

Också sv. ordet *arbetare* torde framför allt i vändningar med attribut förekomma i betydelsen 'flitig man'. T. ex. *han är en trägen arbetare.* SAO ger exemplen *han är en duktig, outtröttlig arbetare,* men också exempel på användningen i denna betydelse utan attribut. I Dahlerups Ordbog anmärkes uttryckligen att da. ordet *Arbejder* har betydelsen „person, som arbejder" „især i forb. m. et adj., der angiver den maade, paa hvilken en arbejder". Exemplen därpå äro *en flink Arbejder* och *hurtige Arbejdere.*

[2] För denna uppgift har jag isländska sagesmän.

[3] Av liknande slag är ett exempel hos Östergren Nusv. ob. (där ordet dessutom är försett med attribut): Kanske *utan vetenskaplig begåvning* i högre mening, var han dock *en outtröttlig arbetare,* som gjort åtskilliga förtjänstfulla saker.

[4] Egils saga, kap. 43.

[5] Möjligheten av en sådan tolkning diskuteras här, därför att isländingar ha framställt den för mig. I nutida isl. kan man säga och skriva *sveita- og kaupstaðalíf* eller *sveitalíf og kaupstaða* eller med efterleden upprepad *sveitalíf og kaupstaðalíf,* se t. ex. Freysteinn Gunnarsson Ritreglur, Akureyri 1929, sid. 68.

[6] M. Nygaard Norr. synt., sid. 364 not 1 samt Bemerkn. (Vid.selsk. skr. 1916, Kria). Ordet „vanligen" här ovan återger

sig även vid genitiver[1]: *bæðe Danalið oc sva Norðmanna*, Fagrsk.[2], *skattalaust oc skullda*, Gulatingsl.[3]. Bandamanna sagas uttryck, fattat på nyss angivet sätt, saknar den fullständiga parallellismen mellan leden som i exemplet från Egils saga: gen.-förled, upprepad efterled *maðr* och adj.-attribut. Betydelsen hos båda leden vore ung. densamma i båda fallen: hos *sýslumaðr* 'driftigt, virksomt Menneske' liksom hos *vinnumaðr*, *starfsmaðr* ung. 'arbetsmänniska'[4]. Men just denna likhet i betydelsen torde göra en upprepning av enbart förleden föga trolig.[5]

Kasus obl. *sýslu* är säkerligen icke genitiv utan dativ.

„Som hensynsbetegnelse føies dativ til adjektiver for at betegne den person (eller ting), for hvem (i forhold til hvem) noget har en vis egenskab eller beskaffenhed".[6] Så fogas dativ bl. a. till adj. som betyda 'venlig ell. fiendtlig sindet', bl. a. *hollr* 'hengiven, velsindet, huld, tro mod en' (Fritzner), *tilhallr* 'gunstig stemt for', *reiðr* 'vred', *illr* 'fiendsk, uvenlig, ond' samt *gagnstaðligr*, *mótstaðligr*, *mótbárligr*, *mótdrøgr*, *mótsnúinn*, som alla betyda 'modsat', 'modstridende' och dyl. Dativen betecknar därvid ett abstrakt begrepp, en institution, ett ting och dyl. i Fritzners exempel *til (h)allr fridargiordinni* (Hauksb.[7]), *gagnstaðleg þino male* (Alex.[8]), *motstaðligt hans heilsu* (i fråga

---

Nygaards „gjerne". A. Heusler Aisl. Ebuch[II] (1921), sid. 184 anför exemplet *frítt lið ok mikit*. Denna ordning förekommer ofta ännu i nutida isl., J. J. Smári Ísl. setn.fræði, Rvík 1920, sid. 263 f. Jfr föreg. not.

[1] Exemplen i annat sammanhang hos M. Nygaard Bemerkninger... til min Norr. synt., Kria 1917 (= Vid.selsk. skr., 1916 II, nr 5).

[2] Fagrsk., Finnur Jónssons ed. (Kbhvn 1902 f.) 350[27].

[3] Gul. 61[2]. Jfr även *at æighi æighi riddarar þæiʀa valld eða var*, Fagrsk., F. J:s ed. 287[14]. Anfört av Nygaard anf. st.

[4] Se ovan sid. 2 f.

[5] Ordet *vinnumaðr* kan här icke ha betytt 'arbetare' i motsats till det förra ordet och angivit att Óspakr arbetade själv med. Ty den betydelse ung. av 'förvaltare' som man i så fall skulle vänta sig hos det förra ordet finnes väl hos *umsýslumaðr* (som bl. a. Jón Sigurðsson här velat insätta, se ovan sid. 1; Heggstad översätter ordet bl. a. 'stjornar, rådsmann'), men *sýslumaðr* betyder utom 'flitig människa': 'umbodsmann, serleg åt kongen, syslemann' (Heggstad, spärr. av mig).

[6] M. Nygaard Norr. synt., Kria 1905, § 103 (sid. 104 f.). Spärrningen av mig.

[7] Nokkur blöð úr Hauksb., Rvík 1865, 43[11].

[8] Bestämning till *gvðen* neutr. pl. Alex., Kria 1848, Unger 99[27] = F. J:s ed., Kbhvn 1925, 96[13].

om mat, Heilag.[1]), *motbarligan fridinum* = lat. paci resistentem (Heilag.[2]), *mótdrøgr heilagri kirkju* (Biskup.[3]), *godum hlutum motsnuinn* (Mariu[4]). Adjektivet är ett enkelt ord i exemplen *þessu ... reidr* (Flat.[5]) och *illær* (= *illr*) *stadenom* ('mot klostret', Dipl. Norv.[6]).

Adjektivet *hollr* på här ifrågavarande ställe i Bandamanna saga har en betydelse ung. motsatt *illr* i det senaste exemplet. I sak betecknar *hollr sýslu* detsamma som i Flóam. saga[7] uttryckes (om trälen Brattr) med orden *hann var honum hollr í sýslu sinni.*

Så återstår då uttrycket „*uínr m*adr". Trots det att en betydelse 'flitig man' icke gärna kan erhållas genom en ändring till *vinnumaðr*, är det dock ung. denna betydelse som man på detta ställe väntar sig. I den längre, nordländska versionen är det motsvarande uttrycket: Óspakr *vinnr sem tveir aðrir.*[8] Samma egenskap uttryckes kort därpå i båda versionerna med *mikilvirkr.*[9]

Handskriftens *uínr m*adr kan i själva verket utan någon ändring, endast med iakttagande av en ortografisk vana som annars visar sig hos samma hand, läsas *vinnr maðr.*[10]

---

[1] Heilagra manna søgur I 685[28].
[2] Samma arb. II 392[5.30].
[3] Bisk. sögur I 727[15].
[4] Mariu saga, Kria 1871, 771[8].
[5] Flat. I 45[1].
[6] D. N. IV nr 90 (år 1311, vidisse av år 1314) 88[11].
[7] Flóam. saga, kap. 4 (i uppl. Forns. Lpzg 1860 123[19]).
[8] Som av citatet i följ. not framgår avviker den nordländska versionen från den västländska på ett sådant sätt att det icke är troligt att „*uínr m*adr" i denna beror på förvanskning av ett uttryck med predikatet *vinnr* liksom i den nordländska versionen.
[9] De ställen som i den längre, nordländska versionen svara mot de ovan meddelade citaten lyda som följer: *hingat ráðask til þín — — — Oddr svarar — — — en við þat er þú skorar á mik til viðtǫku, þá megum vit á þat hætta vetrlangt — — — ekki — — mjǫk lofaðr — — gørisk brátt hollr Oddi, sýslar vel um búit ok vinnr sem tveir aðrir — — — annask — — um búit — — — stendr nú búit með miklum blóma — — — hann var bæði harðvirkr ok mikilvirkr ok þarfr búinu.* Band. saga utg. av Fridriksson, sid. 6 f., avtryckt av A. Heusler, Zwei Isl.-Gesch. I och II, sid. 30.
[10] I samma gamla handskrift, Gl. kgl. Saml. (Kbhvn) 2845 4:o som den kortare, västländska versionen av Bandamanna saga, ingår bl. a. även Heiðreks saga. Utgivaren av denna, Jón Helgason (Kbhvn 1924, Samf. t. Udg. af gl. nord. Litt. 48) säger om

Vid sidan av verb av germ. 3:e starka klassen förekomma adjektiv där rotstavelsens vokalisation vittnar om eller är förenlig med att rotvokalen varit ieur. kort *e*[1] och stamsuffixet ieur. kort *o*, urgerm. *a*. Betydelsen av dessa adjektiv, t. ex. *gjallr*, *skjallr*, kan uttryckas i det presens som är bildat på samma rotform; de betyda 'som *gellr*', 'som *skellr*' o. s. v.

Det finnes även substantiv som *svelgr* m. 'Slughals, graadig Person'[2], *hræ-svelgr* m. 'lik-svelgjar', 'ein vind-jotun i ørneham' (Heggstad)[3] vid sidan av det starka verbet *svelga*, pret. *svalg*; eller *af-springr* m. 'hvad der fremgaar, udspringer af noget'[4], 'Afkom' vid sidan av *springa*, pret. *sprakk* bl. a. 'bryde frem'[5] (Fritzner).

Sådana substantiviska nomina agentis kunna vara substantiveringar av adjektiv[6], eller de kunna ursprungligen ha betecknat handlingen, varit nomina actionis, i det „Substantiva, die einen Vorgang bezeichnen, für den Träger des Vorgangs gesetzt werden".[7]

Endast som subst. föreligger även:

-drekkr m. i *blóðdrekkr* 'bloddrikkar'[8] (Heggstad),

---

skrivbruket, företalet sid. VII: „Brugen af enkelt og dobbelt konsonant er ... meget vaklende. For *n* skrives undertiden *nn*, ofte *ɴ* (*ɴn*)." Bland exemplen anföres *uiɴr* 32[10] 'vän'. „Omvendt bruges *n* for *nn*." Bland exemplen förekommer *kunr* 7[9]: *er henni er kunr at godu*. Samma förhållanden i Yngvars saga i samma hskr. behandlas i Olsons upplaga § 113, 124, 125. En och samma hand, „1ste hånd", har i denna handskrift 2845 4:o nedskrivit bl. a. både Band. saga, Yngv. saga och Heiðr. saga, se [Kr. Kålund] Katalog over de oldn.-isl. Håndskr. i Det st. kgl. Bibl., Kbhvn 1900, sid. 49—50. Handskriften härrör från 1400-talet, sannolikt dess början, möjligen t. o. m. årtiondena före år 1400. Se min artikel „*Kani*", sid. 24, och ytterligare Jón Helgason i hans edition av Heiðreks saga, sid. I.

[1] Liksom hos verbet i presens-stammen.

[2] Fritzner anför ordet i denna betydelse från Elis s. ok Rosam., 1881, 61[9].

[3] I Edda-dikten Vafþrúðnismál 37.

[4] Fritzner hänvisar bl. a. till Heilag. I 472[37] där det som växer på jorden kallas dess *afspringr*.

[5] T. ex. *blod . . af navsvm*, Partalopa saga (Klockhoff, 1877) 28[6].

[6] T. ex. det nedan anförda adj. *gjallr* 'klingande' användes av skalderna substantiviskt i betydelserna 'svärd', 'sköld' och 'hav'. Egilsson-Jónsson Lex. poet.

[7] Brugmann Grundr.[2] II: 1 sid. 152 och 610.

[8] Halfdanar saga Brǫnufóstra, kap. 6, i Fornaldars III (Kbhvn 1830 573[4], Rvík 1889 445[16]). Trollkvinnan Brana säger om sig själv: *hvárki er ek blóðdrekkr né mannæta*. I nutida isl. användes

brjóstdrekkr[1] och *spendrekkr* 'sogbarn'[2], *kúdrekkr* 'ein som syg kyr'.[3]

I det följande anföras sådana bildningar som verkligen i norrönan äro anträffade som adjektiv.

De nämnda vokal-förhållandena framgå i norrönan tydligt av de fall där rotstavelsen innehåller brytnings-diftongen *ja.*[4] Denna kan nämligen endast gå tillbaka på (ieur., urgerm. och) urnord. *e*[5], och stammen bör ha utgått på urnord. *a* (ieur. *o*).[6]

Sju norr. adjektiv av detta slag anföras av Hj. Falk[7]. Det tillhörande verbet av germ. 3:e starka klassen har endast

---

blóðdrekkur m. i betydelsen 'Bloddrikker, om Rovdyr og Fugle; is. . . Ræv' och 'Blodigle; ogs. i overf. Bet. om et Menneske, der udsuger andre' (Blöndal). Fritzner angav ordet som adj. och likaså Falk i PBBeitr. XIV s. 11 och T. E. Karsten Stud. öfv. de nord. spr. prim. nom.-bildn., Hels. 1895, I sid. 37. Ännu hos Hægstad-Torp som adj. med översättningen 'som drikk blod'. Däremot redan av Cleasby-Vigfusson rätt uppfört som subst. mask. med översättningen 'one who drinks blood' och med hänvisning till Fornaldars. III 573 (samt med uppgiften att ordet är „epithet of a fox", vilket är fallet i nutida isl.).

[1] Ordet förekommer i sammanhanget: *þat barn . . . er briost dreckr er.* Grágás efter . . . Staðarhólsbók 1879 (Fritzner I, sid. VI, uppger årtalet 1883) 109[4]. Karsten anf. st. översätter ordet som adj.

[2] Citatet (*þat barn . . . er spendreccr er*) är mot uppgiften hos Fritzner I, sid. VII, hämtat från Grágás . . udg. . . for det nord. Lit.-Samf., Kbhvn 1852, II 5[14]. I nutida isl. förekommer som föråldrat ord *spendrekkur* m. 'Pattebarn'. Fritzner uppger att ordet är adj. och likaså Karsten anf. st. Däremot redan hos Cleasby-Vigfusson *spendrekkr* m. 'a sucking child' med hänvisning till Grágás.

[3] Från Äldre Frostatings-lagen, rubriken *Um kúðreck* till flocken XIV 13 som börjar: *Ef maðr legz undir kýr manna oc dreccr*, Keyser-Munch No. gle Love I 253[15 f.] I „Codex II" lyder samma rubrik *Vm kudreccr*, K.-M. II 515[17].

Den isländske statsmannen och skalden Hannes Hafstein skrev en gång ned på ett läskpapper bl. a. följande rader:

brátt upp sýgur blekdrekkur
bull ('Vrövl'), *sem lýgur mannhundur.* (Ljóða-bók, Rvík 1916, sid. 345). Han har på *-drekkur* m. 'en som dricker' gjort ett subst. *blekdrekkur* 'läskpapper'.

[4] I fornisl. *jǫ* i *u*-omljudda kasus.

[5] Åtminstone i här föreliggande fall. Se f. ö. H. Pipping Inledning till stud. av de nord. spr. ljl., sid. 110 och 127 ff. och O. F. Hultman Hälsingelagen, sid. 20 f. Jfr Xenia Lideniana, sid. 155 not. 2.

[6] I fem. urnord. *ō* (ieur. *ā*).

[7] Falk i PBBeiträge XIV sid. 11—13.

i tre fall bevarats in i nordisk litterär tid, och i ett fjärde, norr. *fela*, har det genom ljudutvecklingen skilt sig från andra verb av denna klass och analogiskt anslutit sig till 4:e klassen. Fallen äro:

norr. *gjallr* 'skarp, gjennemtrængende' (om ljud)[1] som hör ihop med *gjalla*[2] 'give fra sig en klangfuld, stærk Lyd'[3], no. dial. *gjella*, pret. *gall* 'gjalde, hvine, give en stærk Lyd' och (om djur) 'skrige'[4], färö. *gella*, pret. alternativt *gall* 'gjalde, klinge el. knalde, genlyde; skrige'[5], sv. dial. *gälla*, pret. *gall*[6] 'skalla, ljuda starkt, genljuda, ropa, skrika', feng. *gellan*[7], pret. *geal*, plur. *gullon* 'to yell, sing, chirp', lat. 'stridere, sonare' (Bosworth-Toller)[8], 'gällt skrika, vina' och dyl., fhty. *gellan*, pret. pl. *gullin* 'gellen' (Graff)[9], 'ljuda gällt'.

norr. *skjallr* 'lydelig, som man tydelig kan høre'[10] till

---

[1] Fritzner anför ordet endast från poetiska Eddan, med tre fall, om 'gråt' och 'guld', Egilsson-Jónsson Lex. poet. ytterligare från skalderna, bl. a. om 'guld'. Lex. poet. översätter ordet även i detta sammanhang med 'klingende', och det är obehövligt att med Fritzner tänka sig att ordet använt om 'guld' i Fáfnismál 9 och 20 har avseende på färgen och betyder 'skrigende, skjærende, blank'; Hægstad-Torp återge denna översättning med 'bjart, klar'. Ordet *goll, gull* har visserligen i Eddan och hos skalderna färgbestämningen *rautt* och *glóðrautt* och sammanhanget på de här ifrågavarande ställena i Fáfnismál är *iþ (it) gialla gvll* oc *iþ (it) gloðrauþa fe* (Bugge), där *gjallr* om *gull* står parallellt med *glóðrauðr* om *fé*. Och i nutida norska, i Sunnfjord (Ydre Dale), förekommer som adjektiv *gjell* i betydelsen 'gjennemsigtig, klar' men „om Søen", Ross. I nutida isl. har ordet blott ljudbetydelse: 'klingende, genlydende', Blöndal. Och i nutida svenska, där ordet även användes „om färg: 'skrikande', bjärt, skarp, gräll", är denna användning bildlig och mindre bruklig och tillhör i synnerhet vitter stil och f. ö. fackspråket, Sv. Ak. Ob. *gäll*, momentet d. Likaså Östergren Nusv. ob. Jfr nedan not 10, andra stycket.

[2] Pret. *gall*, partic. *gollinn*.

[3] I Fritzners exempel bl. a. om *gullhringr*.

[4] Ryfylke och Nordland. Aasen.

[5] T. ex. om *úlvar* 'Ulve'. Jacobsen-Matras Føroysk-donsk orðabók.

[6] Så bl. a. i Hälsingland. Rietz sid. 228. Verbet har antagit svag böjning bl. a. i dialekterna i Finland. Vendell.

[7] Även *gillan, giellan, gyllan*.

[8] Artiklarna *giellan* och *gellan*.

[9] Graff IV 178.

[10] Ex.: *les skjallt*, Biskupa sögur I, Kbhvn 1858, 220^{15}. Likaså i nutida isl.: *skjallur* 'skinger, skingrende'. Saknas i Gerings och Egilsson-Jónssons ordförråd från Eddan och från skalderna.

skjalla[1] 'falde, støde mod noget med saadan Fart, at Sammenstødet kan høres paa Grund af den Lyd, som derved opstaar' (Fritzner), 'skjella, smella, klinga, slå so det høyrest' (Heggstad)[2], no. dial. *skjella*, pret. *skall*[3] 'skralde, smelde, larme' och 'hvine', fsv. *skälla*, pret. pl. *skullu* 'giva ljud från sig, skallra' (om tänderna)[4], feng. *scellan* 'to sound, make a noise', fhty. *scellan*, pret. *scal*, plur. *scullun* 'schallen'[5].

norr. *-fjalgr* i *innfialgt* neutr. i poetiska Eddan[6] om *tár*[7] vid sidan av *úrsvalt*[8], och *glóðfjalgr* i den norske skalden Þjóðolfr ór Hvíni's dikt Ynglingatal, om elden, *sonr Fornjóts*[9]. Norr. verbet *fela*[10] betyder 'gömma', got. *filhan*

Liksom no. dial. *gjell* (sid. 9 not 1) har även no. dial. (Nordfjord) *skjell* betydelsen 'klar, gjennemsigtig', likaledes (i Ross' exempel) om sjön. Jfr härmed att mhty. *hel*, i böjd nom. sg. neutr. *helles*, betyder 'hell, tönend, laut' (till verbet fhty. *hellan* 'hellen', 'sonare', pret. *-hal*), medan däremot nutida ty. *hell* även har betydelsen 'ljus'.

Torp Nyno. et. ob. likställer norr. *skjallr* med bajersk. *schell* 'hell, glänzend' (Schmeller Bayer. Wb.) och påminner om feng. *scyl* (angående feng. *ie*, *i*, *y* motsvarande urgerm. *e* efter *sc-* se Sievers Ags. Gr.³ § 387 anm. 2) 'sonorous, sounding' och holl. *schel* (med *-ll-* i böjningen) 'met hooge en doordringende klank', men även om ljus och färg 'pijnlijk voor het gezicht' o. dyl. (Woordenb. d. nederl. Taal, art. *schel* IV).

1 Pret. *skall*.

2 Ex. *enn a hęlom hringar scvllo*, Edda-dikten Hymiskv. 34 (Bugge): då Tor lyfte upp över huvudet på sig bryggkitteln, som han tillvunnit gudarna av jätten Hymir, slogo ringarna på kitteln honom på hälarna. Ett annat ex.: [*Þórr*] *let* (d. v. s. *lét*) — — *hnefa skialla* — — [*jǫtni*, dat.] *við eyra*, Ulfr Uggasons Húsdrápa 6, F. J., Skjalded. I A 137, B 129.

3 Så i Nordland. Aasen.

4 Söderwall. Om sv. dial. *skvälla*, pret. *skvall* 'skalla, genljuda, klinga' (Dalarna samt Bjuråkers och Delsbo socknar i Hälsingland, Rietz sid. 614) se Hellquist art. *skälla* 1. Jfr nedan sid. 16 (not 8).

5 Graff VI 475.

6 *Hvert* [*tár*] *fellr bloþvgt a briost grami, vrsvalt, innfialgt, ecka þrvngit*, Helgakv. Hund. II 45 (Bugge).

7 Enligt Neckel Edda (dock med reservation) är *úr* neutr. 'fuktighet' huvudordet.

8 Enligt Neckel blott *svalt*, se föreg. not.

9 F. J., Skjalded. I A 13, B 12 (strofen 29), A. Noreen Ynglingatal (VHAHandl. 28: 2) sid. 206 f. och 246 (strofen 21). A. Noreen anf. st. översätter: „Och Fornjots glödhete son (dvs. elden)“. Likaså Finnur Jónsson Lex. poet.: *glóðfjalgr* „'glødevarm', brændende hed“.

10 Urgerm. **felhan-*, pret. **falh-*.

'gömma', *gafilhan*[1] 'begrava', fe. *befeolan* 'to commit, commend, deliver, grant'[2], fsax. *bifelhan* 'übergeben', bl. a. '(der Erde) übergeben'[3], fht. *felhan, bifelhan* bl. a. 'överlämna', även *samen* 'ett frö' *dero erdo* 'åt jorden'[4], ffris. *bifela* 'befehlen; anbefehlen, überlassen; bestatten'[5].

[norr. *djarfr* 'modig, dristig' och i dylik betydelse även i nutida skand. språk, men även grundordet[6] för no. dial. *dirna*[7] 'blive sterkere'[8]; fsax. *derbi* 'feindlich, böse, ruchlos, kriegerisch', ffris. *derve* 'verwegen', mlty. *derve* 'derbe, gerade' (om människor[9]). Sammanställes bl. a. av Falk anf. st.[10] och Walde-Pokorny med feng. *deorfan*, pret. *dearf* 'to labour' och 'to be in peril', *gedeorfan* 'to labour, do hard work' och 'to perish, be destroyed, be wrecked', ffris. *forderva, urderva* (ett starkt verb av ffris. typen *helpa, halp*[11]) 'verderben'[12].]

---

1 Pret. 3 sg. *gafalh*, part. *gafulhans*.

2 Bosworth och Toller. Ex.: *morþor* ['murder'] *under eorþan befeolan*, Codex. Exon. utg. av Thorpe, handskriftens sida 90 b, *him wæs hálig gást befolen fæste* 'the holy spirit was fully granted ['förlänad'] to him', Elene vers 936, t. ex. i Grein-Wülker Bibl. d. ags. Poesie II (Leipzig 1894) eller The Poetry of the Codex Vercell. II (London 1856).

3 Ex.: Heliand 4059 ptc. *bifolhen* om 'köttet' (*flêsk*) i motsats till *gihalden* 'bevarad' om 'anden, livet' (*ferah*). E. Sehrt Vollst. Wb. zum Heliand und zur asächs. Genesis (= Hesperia 14).

4 Graff III 500.

5 F. Holthausen Afries. Wb. Ex. ur Schulzenrecht utg. av W. Steller: *soma* [„so man"] *thine* ['den'] *othere ti* ['zu'] *ther molda bifelt* 'wenn man den anderen bestattet'. W. Steller Abriss d. afries. Gr., sid. 138.

6 Ross, Torp.

7 I denna form i Ryfylke och Sunnhordland. Ross.

8 „Især om at blive fast i Huldet igjen efter Sygdom." Ross.

9 I det enda exemplet hos Schiller-Lübben.

10 Men icke av Falk-Torp och Torp. Även Hellquist finner den här anförda sammanställningen osannolik. Den måste väl betecknas som osäker. — Se även Franck—van Wijk Etym. Woordenb., art. *bederven*, och Fick⁴ III sid. 202.

11 W. Steller Abr. d. afries. Gr. § 93.

12 Presens skulle alltså ha en betydelse ung. av 'är stark'. Jfr att norr. *starfa* 'være sysselsat, i Arbeide med noget' (Fritzner) utgör en labial-utvidgning på den ieur. roten **ster-* 'starr, steif sein'. Betydelserna 'arbeta' och 'dö' finnas förenade även hos detta nord. ord: no. dial. *starva* 'arbeide' (Aasen), sv. dial. *starva* 'arbeta med besvär, träla' (Västmanland, Rietz 670) ∾ no. dial. (Nordhordland) *starva* 'omkomme', om djur (Aasen), *starva av* 'dö' (Aasen, Ross), sv. dial. (svea- och götamål) *starva av* 'dö, omkomma'; betydelserna 'arbeta' och 'vara i fara' även hos lat. *laborare*.

norr. *stjarfr* om hästar.[1] Nutida isl. *stjarfur* betyder 'stiv' (Blöndal). Hos ord som kunna återföras på en ieur. rot **ster-* anträffas betydelserna 'starr, steif sein', 'steif gehn' m. fl. I norr. *stjarfr* föreligger en labial-utvidgning liksom även i andra språk och liksom i det germ. verbet **sterban-*, t. ex. fhty. *sterban*[2], ty. *sterben*, för vilket kan ansättas en ursprungligare (men i texter icke uppvisad[3]) betydelse 'bli styv'[4]. På en ieur. biform utan uddljudande *s-* kan man[5] återföra:

norr. *þjarfr* 'flau af Smag', 'färsk' (om vatten), 'osyrad' (om bröd), isl. *þjarfur*, no. dial. *tjerv* i bl. a. samma eller liknande betydelser, sv. *kärv* bl. a. 'sträv för känseln', 'torr, träaktig och sträv till smaken' (Dalin), feng. *þeorf* 'unleavened', 'osyrad' (t. ex. om bröd), 'fresh', 'färsk' (t. ex. om mjölk): germ. **sterban-*, se föreg. ord.

norr. *skjalfr* 'skjælvende'[6] till verbet *skjalfa*[7] 'skjælve'.

---

[1] *Ef menn caupaz rossum við — — — þessir eru leynandi lestir . deyfð oc blindi . kviðdrag* ('Kast med Bugen under Aandedrættet, som forekommer hos Heste, der ere „sprengte, sletne"', Fritzner) *oc vamhellti* ('Halthed som er til Lyde'). ***stjarft eða statt*** (av ***staðr*** adj. 'som vil standse uden at gaa videre fremad'). Ä. Frostath.-Lov, Keyser och Munch No. gle Love I 228^{33}. Ungefär samma lydelse återkommer i Magnus Haakonssons landslag, Keyser och Munch II 160^{9} (not 14). Fritzner III (1896) lämnade ordet oöversatt. Hj. Falk i PBBeiträge XIV (1889) sid. 13 anger betydelsen 'hartmäulig', Hægstad-Torp Gno. ob. (1909) 'stivkjefta, hardvikt (um hest)'. Storm och Hertzberg No. gle Love V (1895) översätta 'epileptisk, lidende af krampeanfald'. Heggstad Gno. ob. (1930) ansätter, säkerligen med rätta, den nutida isl. betydelsen.

[2] Pret. sg. *starb*, Graff VI 713.

[3] Ostfris. *starfen* (*stürf, stürfen*) betyder 'starr, steif u. kalt od. hart, dicht u. fest werden'. I exemplen om fingrar och fötter i köld, om kalk, lera, jord och sand, om kött och fett. Men även 'Beweglichkeit u. Leben verlieren, sterben', 'erlöschen, ausgehen' (om eld, ljus) o. s. v. Ten Doornkaat Koolman Wb. d. ostfries. Spr.

[4] Walde-Pokorny Vergl. Wb. d. idg. Spr. II 631 f.

[5] Så bl. a. Walde-Pokorny anf. st. Annorlunda t. ex. Falk PBBeiträge XIV sid. 13.

[6] Fritzner, med två ex. Ang. *lidscialfr* jämte variantformer — alla blott i unga pappers-hskr., i Edda-dikten Fjǫlsv. 34 — som antagits innehålla samma ord, se Gering-Sijmons Kommentar I sid. 419.

[7] Pret. sg. *skalf*, pl. *skulfum*.

Vid sidan av det sist anförda adj. förekommer även obruten form, *skelfr* 'skjælvende' och 'frygtsom, forsagt' [1].

Framför nasal plus konsonant har ieur. *e* övergått till *i* tidigt i alla germ. särspråk. Resultatet är alltså detsamma som vid *i*-omljud på *e* [2]. Men adjektivets betydelse förhåller sig till verbets på samma sätt i följande två fall [3] som i *gjallr* 'som *gellr*' till *gjalla*, *skjallr* till *skjalla* o. s. v. [4]

Norr. *vindr* 'skjæv, vreden'. Ordet finnes ingen gång i Eddan eller hos skalderna [5] och anföres av Fritzner med endast två exempel, i formen *vint* [6]. Det finnes både i nutida isl. (*vindur*) [7] och no., sv. och da. (*vind*). Det hör ihop

---

[1] Fritzner anför på denna betydelse resp. ett och fem. ex. Frånsett eventuellt på det anf. stället i Eddan saknas *skjalfr* och *skelfr* i Edda- och skaldediktningen.

T. E. Karsten Stud. öfv. de nord. spr. prim. nom.-bildn. I, Hels. 1895, sid. 36 upptog även norr. *smeltr* adj. 'emailleret, indlagt, belagt eller indfattet med Metaller' som inhemskt i Norden och där nybildat på rotformen i presens hos det starka verb som bl. a. föreligger i fsv. *smälta*, pret. *smalt*. Jag hänvisar om detta ord till en annan artikel.

[2] Sålunda hos en germ. *ia*-stam med ieur. rotvokalen *e*. Jfr nedan not 3.

[3] Hos Falk PBBeitr. XIV sid. 11 och 13.

T. E. Karsten Stud. öfv. de nord. spr. prim. nom.-bildn. I, Hels. 1895, sid. 33 anför ytterligare norr. *kringr* 'saadan som kan gjøres eller bruges uden Vanskelighed', 'som falder en let at bruge' (Fritzner). Jag lämnar detta ord till en annan artikel.

[4] Och även stambildningen har därför sannolikt varit densamma.

Däremot finnas inga säkra nordiska *ia*-stams-adj. bildade på rötter av avljudsserien ieur. *e* ∾ *o* ∾ *noll* och med stadiet oförlängt *e* liksom presens. Se Torp Gno. ordavl., sid. XXXV.

[5] Däremot har gotiskan sammansättningen *inwinds* 'ungerecht', 'verkehrt, verdorben' (Streitberg).

[6] Stjórn, Kria 1862, 495[11]: *avr Jonathe flavg alldri vint eða skeift*. (Fritzner i art. *vindr*). Krók. 8[23] (i uppl. Kbhvn 1883): *hefer þu þad huorke telgt vint né skagt* (Fritzner i art. *skakkr*).

[7] Men är där sällsynt; vanligen säges *undinn*. (Muntligt meddelat mig av den isl. författaren Helgi Hjörvar). Detta *undinn*, pret. part. till *vinda*, användes i betydelsen 'vreden, drejet, fordrejet, krum, skæv' (som synonym till *snúinn*) och överfört i betydelsen 'gnaven, vranten' (detsamma som *afundinn*). Blöndal. (På sammansättningen *afundinn* 'gnaven, vranten, but' anför Blöndal exemplet *vinnumaður hafði hug á henni en það var henni móti skapi ok var hún honum afundin*, där de sista orden översättas 'var vranten overfor ham' men där man tillika

med norr. *vinda*[1], som betyder bl. a. 'vinde, sno', 'dreie, svinge' (Fritzner) och återfinnes i alla germ. fornspråk.

Norr. *grimmr* 'grum, ildesindet', 'haard, streng, grusom'[2] hör ihop med feng. *grimman*, pret. *gram* (*grom*) bl. a. 'to rage, roar', 'rasa, ryta', fsax. *grimman* 'wüten, toben', mhty. *grimmen*, pret. *gram* 'vor Zorn oder Schmerz wüten'[3], 'tobend lärmen, brüllen'.

Förbindelser av nasal plus tenuis ha i västnord. likdanats till geminerad tenuis.[4] Ett framförstående ieur. *e* men tidigt särspråkligt germ. *i* har åter blivit ett *e*-ljud. Denna övergång till *e* inträdde åtminstone om vokalen i följande dal var *a*, och det nya *e* har kvarstått obrutet av detta *a*.[5] Men övergången inträdde säkert icke om den följande dalens vokal var *i*. Germ. *ia*-stammar, som i fornisl.[6] uppvisa rotvokalen *e*, ha fått den genom *i*-omljud på germ. *a*. En betydelse av samma slag som hos *gjallr* 'som *gellr*' o. s. v. avgör i ett sådant fall för att ordet är av germ. *a*-stams-typ.[7] Av detta slag är:

norr. -*drekkr* 'en som dricker', som emellertid endast förekommer som subst.[8]

---

ser hur denna betydelse har uppkommit av en ursprungligare betydelse 'bortvänd, frånvänd'.)

En rikare användning än det enkla *vindur* har sammansättningen *umvindur* som betyder 'vanskelig' (detsamma som *erfiður*), 'omvendt, fordrejet' (liksom *öfugur*) och 'urimelig' (*ósanngjarn*, *ósennilegur*). Blöndal.

[1] Pret. sg. *vatt*, pl. *undum*, part. *undinn*.

[2] Fritzner. Ordet är vanligt både i Eddan, hos skalderna och i prosa-litteraturen. Fe., fsax. *grim*, fhty. *grim*, *grimmi*, böjd stark nom. sg. mask. *grimmer*.

[3] Ex.: *in zorn grimmen*.

[4] *ŋk* till *kk* o. s. v.

[5] Så A. Noreen Gesch.^{III} sid. 71.

[6] Där kort *æ* har sammanfallit med kort *e* och skrives *e*.

[7] Däremot har adj. *drekkr* 'drickbar' den betydelse som utmärker tydliga *ia*-stams-adjektiv sådana som *fǿrr* 'farbar' (Falk i PBBeitr. XIV sid. 11). Det förekommer jämte sin motsats *údrekkr* i Hauksbók (Rvík 1865 $4^{6\,f.}$, Kbhvn 1892—96 $151^{28\,f.}$): *sa brunnr er . . . eigi er dreckr* resp. *er . . . vdreckr er*. (Ordet saknas i nutida isl. som har *drekkandi* resp. *ódrekkandi* i samma betydelse, liksom t. ex. *vindandi* 'drivende vaad', uppenbarligen eg. 'som kan vridas ur', till *vinda*).

[8] Se ovan sid. 7 f.

T. E. Karsten Stud. öfv. de nord. spr. prim. nom.-bildn. I, Hels. 1895, sid. 37 såg samma slags bildning i norr. och nutida isl. *slept* adj. neutr. i uttr. *honum tókst slept til* 'det kom han daarligt fra' (Blöndal), nutida isl. *sleppur* 'som mister noget

I följande fall har rotvokalen enligt allmänt antagande[1] ursprungligen varit densamma som hos *-drekkr* och genomgått samma öden men därutöver utsatts för *u̯*-omljud[2]:

norr. *kløkkr* (i exemplen hos Fritzner om ett skepp i *hvasst veðr*, om jordmån, om sinnesrörelse) 'kløkk, blaut, veik; kløkt, rørd' (Hægstad-Torp och Heggstad), nutida isl. *klökkur* 'eftergivende, böjelig', 'rört, bevæget, rört til Taarer' (Blöndal), no. dial. *kløkk* 'myg, blød, spæd', 'svag af Kræfter, veg, ikke stærk' (Aasen): norr. *kløkkva*, pret. *klǫkk*, bl. a. 'blive stærkt bevæget af overvældende Indtryk eller Paavirkning' (om sinnesrörelse), varvid pres. part. *kløkkvandi* användes i samma betydelse som adj. *kløkkr* (Fritzner), no. dial. *kløkka*, pret. *klokk* 'rystes, bevæges', bl. a. „saasom i saarede Lemmer", som „af Gysen eller Skræk" och „som af Medfølelse" (Aasen).

Ett föregående *v* (*u̯*), *r*, *l* har räddat ieur. och germ. *e* från brytning. Rotvokalen är alltså i fornisl. också i detta fall liksom i *-drekkr* densamma som vid *i*-omljud på germ. *a* (ieur. *o*). Men betydelsen hos följ. adjektiv förhåller sig till verbets på samma sätt som hos de säkra *a*-stammarna *gjallr*, *skjallr* o. s. v. Falk[3] anför följande norr. ord:

---

ud af Hænderne, som giver Slip paa noget, lader Lejligheden gaa fra sig'. Jag hänvisar till en annan artikel om detta ord ävensom sammansättningen *hagslept* adj. neutr. i en dikt av isländningen Gamli kanóki.

[1] Torp Nyno. et. ob. (art. *kløkk*), Walde-Pokorny Vgl. Wb. d. idg. Spr. I 661.

[2] A. Noreen Aisl. Gr.[IV] § 82 mom. 6 tänkte sig alternativt (och främst) att rotvok. varit germ. *a* (ieur. *o*) och ordet uppvisar *u̯*-omljud såsom *u̯a*-stam och dessutom *i*-omljud liksom t. ex. *u̯a*-stammen *þykkr*. (Adjektiv på *u* ha i nord. blivit *u̯a*- ∾ *u̯ō*-stammar. Men vissa kasus ha redan tidigt i germ. varit bildade på en *ui̯a*- ∾ *ui̯ō*-stam, varvid *u* fallit efter konsonant. I vissa kasus i fem. går detta stamslut tillbaka ända på ieur. *u̯i̯ā*. Torp Gno. ordavl., sid. XXXIII, E. Kieckers Hb. d. vgl. got. Gr. § 129, Brugmann Grundr.[2] II: 1, sid. 213.)

För norr. *støkkr* (om kopparn, om en skosula) 'skjør, som let springer itu', 'glat, som let springer ud af sin forrige Stilling' (Fritzner), vid sidan av verbet *støkkva*, föreligger väl blott denna senare möjlighet, eftersom den vanligaste formen (se hänvisningarna hos Hægstad-Torp och Heggstad) tycks vara *stǫkkr*, som endast kan vara en *u̯a*-stam med germ. rotvokalen *a*.

[3] Hj. Falk i PBBeiträge XIV sid. 11—13.

hvellr 'saadan som giver fra sig eller høres med en stærk, klar, skarp eller gjennemtrængende Lyd' (Fritzner, med sex prosa-exempel), nutida isl. *hvellur* 'klingende', 'höj, lydelig', no. dial. *kvell* (Sogn) 'hvinende, skingrende' (om ljud), Aasen, sv. dial. (Ovan-Siljan) *well* 'starkt ljudande'[1] och med uddljudande *s-* sv. dial. (Delsbo socken i Hälsingland) *skwäll* 'genljudande'[2]: nutida isl. *hvella*, pret. *hvall*, bl. a. 'klinge, gjalde',[3] pres. part. *hvellandi* 'klingende', no. dial. (Namdal[4], Voss, Hardanger[5], västra Telem.[6]) *kvella*, pret. *kvall* 'tale med høi eller hvinende Stemme, skraale, gjøre Larm', sv. dial. (Mora i Dalarna) *hwäll*, pret. *hwall* 'återskalla, genljuda' (Rietz), da. dial. (Jyll.) *hvæll(e)* 'råbe, skrige, græde på en skingrende el. larmende måde' (Feilberg) och med uddljunande *s-* sv. dial. (Älvdalen[7] samt Delsbo och Bjuråkers sockdar i Häls.[8]) *skvälla*, pret. *skvall* 'genljuda' och utom nordiskan feng. *hwelan*, *hwylan*, pret. *hwæl* 'to roar, bellow', 'ryta, böla'[9], *on-hwelan* 'to resound'.

hverfr 'foranderlig, ustadig, upaalidelig', 'hurtig, rask' och ytterligare i uttrycket *eiga hverft til einhvers* 'ha något att vända sig till'[10]. Det starka verbet *hverfa*[11] betyder bl. a. 'gaa i en kredsformig Bevægelse, gjøre eller danne en Kreds eller krum Linje', 'vende sig i en eller anden Retning', 'for-

---

T. E. Karsten Stud. öfv. de nord. spr. prim. nom.-bildn. I, Hels. 1895, sid. 36 anför ytterligare norr. *svellt* adj. neutr. 'övermodigt' (som förekommer hos Gering Ísl. ævent. nummer 87 rad 195), nutida isl. *svellur* 'svulmende, ophovnet' m. m. (Blöndal). Jag hänvisar härom till en annan artikel.

[1] Lars Levander Dalmålet II, Uppsala 1928, sid. 48.

[2] Rietz sid. 273 och 615.

Torp Nyno. et. ob. påminner om fhty. *hwel* (i böjningen *-ll-*) med betydelsen 'procax' (Graff IV 1224) d. v. s. 'pockande, fräck'.

[3] Blöndal anför verbet i denna betydelse om *lúðrar* 'trumpeter'.

[4] Aasen.

[5] Ross sid. 962.

[6] Ross sid. 449.

[7] Levander anf. arb. I, Uppsala 1925, sid. 165 ochII sid. 353.

[8] Rietz sid. 273 och 614.

Jfr ovan sid. 10 not 8.

[9] T. ex. om *stréamwelm* ('the surf', 'bränningen'), The Leg. of St. Andrew, vers 990, t. ex. i J. M. Kemble The Poetry of the Cod. Vercell., I (London 1843).

[10] Fritzner anför åtta ex. I den först anförda betydelsen förekommer ordet även i Edda-dikterna Hávam. 74 och Sigurðarkv. in sk. 40 samt i Sólarlj. 31.

[11] Pres. sg. (1:a pers.) *hverf*, pret. sg. *hvarf*, pl. *hurfum*.

svinde, blive borte, saa at man ikke længere har eller ser Tingen'[1].

-*vellr* i *reykvellr*[2] 'røg-kogende', 'opfyldt af røg'[3] har vid sin sida i nordiskan ett starkt verb efter 3:e avlj.-klassen, norr. *vella*[4] 'sprudle, boble som Vædske der er i kogende Tilstand', 'udvelde', men i vgerm. ett s. k. redupl. starkt verb, t. ex. fht. *wallan*[5], och i got. ett verb efter germ. fjärde klassen och med inf. *wulan*.

-*verðr* bl. a. i *ofanverðr* 'uppåtvänd[6], *neðanverðr* 'nedadvendt, nederst'[7], *norðanverðr*, *sunnanverðr* (Fritzner). Det tillhörande allm. germ. verbet, norr. *verða*, har antagit betydelsen 'bliva'. En ursprungligare betydelse hos ieur. **u̯ert-* föreligger bl. a. hos lat. *verto* 'jag vänder' men som reflexivum och medium 'in etw. übergehen, sich verwandeln, zu etw. werden'.[8] Samma betydelser finnas förenade även hos eng. *turn* 'vända, vrida' men även 'bliva'.[9]

-*verpr* i *litverpr* 'som skiftar färg'[10] till *verpa*[11] 'kasta'. Jfr dels uttrycken *sandi orpinn* 'betäckt med sand', *aldri*

---

[1] Adj. föreligger även i got. *gahvairbs* 'fügsam, getreu' och dess motsats *ungahvairbs* samt i *hveila-hvairbs* 'nur eine Zeitlang dauernd, vergänglich' (Streitberg), där förra leden är *hveila* f. 'Weile, Zeit, Stunde'.

[2] Falk i PBBeiträge XIV sid. 8, som dock upptar ordet som subst. med betydelsen 'eld'.

[3] Egilsson-Jónsson Lex. poet. Hos den isl. skalden Valgarðr á Velli (på 1000-talet), dikten om Harald hårdråde, strofen 8: *raɴ let ræsir neɴinn reycvell ofan fella* d. v. s. *rǫnn lét ræsir nenninn reykvell ofan fella* 'den kraftige konge lod omstyrte de rygende huse' (F. J. Skjalded. I A sid. 392, B sid. 362). Heggstad översätter: 'rjukande (av brand)'.

[4] Pret. sg. *vall*.

[5] Pret. *uuial, uuiel*, plur. *wielun*. Graff I 797 f.

[6] T. ex. *ofanvert fjallit* 'den översta delen av fjället', *ofanverða nótt* ack. sg. 'den sista delen av natten'. Ordet finnes redan i Edda-dikten Skírnismál 31.

[7] T. ex. *í neðanverða brynjuna* ack. 'i den nederste Del af Brynjen',

[8] Ex.: *terra in aquam se vertit*, Cicero, *in pus* ['var'] *verti*, Celsius. Georges Ausführl. Lat.-d. Hwb. 1918 II 3442.

[9] T. ex. *turn soldier* 'bli soldat', *turn pale* 'bli blek, blekna'.

[10] Fritzner anför ur Snorres Edda I 170[12] *Þá er sagt, at jǫtuninn Hýmir gerðist litverpr, fǫlnaði ok ræddist, er hann sá orminn* och ur Sagan af Þórði hreðu (Kbhvn 1848) 15[18]: *því* (= *hví*) *ertu svá litverp, systir* med tillägget *ok lízt mér, sem hann hafi fengit þér litar*, vilket Fritzner översätter (i art. *litr*, mom. 4) 'har gjort dig blussende rød i Ansigtet'. (I uppl. Þórðar s. hreðu, Ísl. sögur 29, Rvík 1925, 17[13]).

[11] Pret. sg. *varp*, pl. *urpum*.

orpinn 'gammal'[1], dels verbet *bregða* 'ved en hurtig Bevægelse bringe noget ud af den Stilling eller Retning, som det har, og føre det hen til et andet Sted, i en anden Retning' men med betydelsen 'forandre' bl. a. i uttrycket *bregða lit* 'skifta färg'.[2]

Vid sidan av ett verb av germ. 5:e starka konj. står: norr. *lekr*[3] 'læk' („om Skib" och „om Kar", Fritzner), 'otät' (motsatsen till *þéttr*), nutida isl. *lekur*, no. dial. *lek* (Aasen) 'utæt', feng. *lec*[4] 'having cracks or rents', 'med sprickor, rämnor': norr. *leka*, pret. *lak* som både användes om vätskan „som trænger sig ud igjennem det Kar, hvori den er indesluttet" som om ett kärl eller ett hus (Fritzner, med ex.), med samma former och motsvarande betydelser även i nutida isl., också no. dial. *leka*, pret. *lak* 'rinde ud, dryppe ned' (om vätskan i ett kärl), 'drysse, falde igjennem' (om säd, frön och dyl.), 'lække, være utæt, have Sprækker eller Huller' (om kärl samt båtar eller fartyg, Aasen), sv. dial. *läka*, pret. *lak*. Adjektivet betyder alltså 'som *lekr*'.[5]

---

[1] Fritzner i art. *verpa* mom. 3.

[2] Fritzner i art. *bregða* mom. 5 och *litr* mom. 1. Ex.: *konungr bra lit við ok górði* (opersonligt) *rauðan sem bloð*, Jómsv. saga (utg. av Gustaf Cederschiöld i LUÅ XI) 6^{29}.

Ett häremot svarande adj. finnes icke men väl ett subst. *litbrigði* n. = *litaskipti* n. Blöndal översätter *litbrigði* neutr. pl. med 'Farvespil' och anför som exempel *litbrigði gimsteina*.

Jfr ytterligare uttrycket *skipta litum* 'förändra utseende', t. ex. om Óðinn (Fritzner *litr* m. momentet 3).

I Hægstad-Torp Ordbok fogas vid *litverpr* till översättningen 'som skifter liter' ytterligare 'bleik', vilket kan vara vilseledande. I det ena ex. från fornlitteraturen användes det om att bli blek, i det andra om att rodna. I nutida isl. har *litverpur* alltjämt denna neutrala betydelse 'med forandret Ansigtsfarve', och Blöndals ex. är upplysande: *bæði voru litverp* ('bægge havde skiftet Farve'), *Gróa rauð, Geirmundur hvítfölur*. Det betyder visserligen „spec. bleg i Ansigtet". (Även Heggstad översätter 'som skifter liter, bleik'.)

[3] T. ex. Torp Gno. ordavl., sid. XXX.

[4] Vanligen *hlec*, med falskt *h-*.

[5] T. E. Karsten Stud. öfv. de nord. spr. prim. nom.-bildn. I, Hels. 1895, sid. 38 anför ytterligare norr. *metr* adj. ur Post. sögur 834^{14}, norr. *tregr* 'treg, seig ... uviljug; sein; vand' (Heggstad; landsmål. vand = riksmål. vanskelig), nutida isl. *tregur* 'uvillig' (detsamma som *ófús*), 'langsom, doven' (*seinn*), 'vanskelig' (*erfiður*,

Professor Lidén har meddelat mig angående germ. verb av typen norr. *gjalla, skjalla* o. s. v. att han tror att *ll* snarare beror på expressiv gemination [1] än på assimilation av urspr. *-ln-*, ehuru han visst icke vill förneka möjligheten av det senare alternativet.[2] För den förra uppfattningen talar betydelsen: 'ljuda gällt eller starkt' (norr. *gjalla*, nutida isl. *hvella*, norr. *skjalla*), 'bubbla, koka' (norr. *vella*).

Denna gemination torde ha skett i germ. tid [3].

Blöndal) samt *fyrirsjár* adj. (superl. nom. pl. m. *fyrisiaztir*) i Hauksb. (1892 ff.) 235[1], partiet Breta sǫgur (tidigare avtryckt i Ann. f. nord. Oldk. 1848 112[5]). Jag hänvisar i fråga om dessa ord till en annan artikel.

Adjektiv av germ. *a*-stamstyp på ieur. *e*-rötter i avljudsstadiet kort *e* föreligga även inom germanskans 1:a och 2:a avlj.-serier (med ieur. *i* resp. *u* efter rot-vokalen), t. ex.

norr. *ú-svífr* 'djærv, som vover og tillader sig alt, saa at *hann svífst enskis*' (Fritzner) till *svífa*, pret. *sveif* 'svinge, slynge, dreie (udenfor den lige Retning)', refl. *svífast einhvers* 'afholde sig, holde sig tilbage fra noget, saa at man ikke gjør det' (Fritzner),

norr. *fljótr* 'rask i sin Bevægelse, til at komme afsted' (Fritzner), nutida isl. *fljótur*, no. dial. *fljot* (Aasen), sv. dial. *flyt* i liknande betydelser: norr. *fljóta*, pret. *flaut* 'flyde' (om rinnande vatten eller vätska), 'flyde ovenpaa Vandet uden at synke', feng. *fléotan*, pret. *fléat* 'to float, swim', fsax. *fliotan*, pret. *flot* 'fliessen', fhty. *fliozzan* (Graff III 740 f.) o. s. v.

[1] Jfr att Walde-Pokorny I sid. 628 framkasta som sista alternativ att geminatan *ll* i det germ. verbet norr. *gjalla* kanske blott utgör en „rein schallmalende Konsonantenschärfung".

[2] På ieur. *-ln-* återgår urgerm. *-ll-* t. ex. i sv. *full*, norr. *fullr*, urgerm. **ful-la-z*, ieur. **pl̥-no-s* = find. *pūr-ṇá-s*, och hos här ifrågavarande germ. verb av tredje starka konjugationen har samma ursprung för *-ll-* antagits bl. a. av Brugmann Grundr.[2] II: 3 sid. 320, Falk-Torp sid. 313, Boisacq Dict. ét. ... grecque, sid. 462 och Walde-Pokorny I sid. 628 (i fråga om norr. *gjalla*), Brugmann anf. st. och Walde-Pokorny I sid. 445 (i fråga om *skjalla*), desamma anf. st. resp. I sid. 302 (se Falk-Torp sid. 1402 rad 11, om *vella*), jfr även Walde-Pokorny I sid. 445 rad 14 och 24 nfr (om norr. *hvellr* adj.).

Alternativt ha Brugmann Grundr.[2] II: 3 sid. 338 samt Falk-Torp, Boisacq och Walde-Pokorny anf. ställen antagit att germ. *ll* i norr. *gjalla* kunde gå tillbaka på *lz*, ur-ieur. *ls*.

[3] De nämnda verben höra även inom germanskan ihop med andra ord som ha kort *l*, sålunda norr. *gjalla* med norr. *gala* 'skrige, tude, hyle, gale', norr. *skjalla* med norr. *skjal* n. 'Snak, Prat' och *hjal* n. 'Tale, Samtale' (Fritzner), norr. *vella*, fhty. *wallan* med got. *wulan* 'wallen, sieden' (Streitberg), 'koka' och nutida isl. *hvella* med norr. *skval* n. 'Lyd, Tale', 'unødigt Snak' (Fritzner). Norr. *skjal* och *hjal* liksom norr. *skval* och nutida isl. *hvella* återgå på ieur. sidoformer med resp. utan uddljudande *s*-.

Germ. geminata av ovisst ursprung föreligger även i det västgerm. verbet feng. *grimman* och det germ. adjektivet norr. *grimmr.*[1]

Nomina agentis med ieur. *-o-* i stamslutet och starkstadiet *e* i roten (av *e*-rötter) förekomma även i baltiskan och slaviskan. Men säkert ur-indoeuropeiskt var starkstadiet ieur. *o* av roten[2]. Ex. grek. *φορός* 'som bär' till *φέρω* 'jag bär', *τομός* 'som skär' vid sidan av *τέμ-ν-ω* 'jag skär'.

Falk[3] anför från germanskan flere adjektiviska nomina agentis av detta slag, med primära (germanska starka) verb vid sin sida.[4]

Bland hans exempel förekommer intet med *ll* av samma ovissa ursprung som i norr. *gjalla* o. s. v. I norr. *ballr*[5] 'sterk, djerv; fårleg' (Heggstad), som står vid sidan av norr. *bella*, pret. *ball* 'träffa, skada', återgår nord. *ll* på urgerm. *lþ*, såsom ses av t. ex. got. *balþaba* adv. 'kühn, freimütig'.

Av särskilt intresse är norr. *gramr* 'vred, forbitret paa en' (Fritzner), med kort *m*, vid sidan av ett västgerm. starkt verb med geminatan *mm*, t. ex. feng. *grimman*, pret. pl. *grummon* bl. a. 'to rage, roar', 'rasa, ryta'.

Såväl geminatan *ll* som starkstadiet ieur. *e* i roten talar alltså för att de adjektiviska nomina agentis norr. *gjallr*, *skjallr* o. s. v. äro relativt sena bildningar.

Dessa nybildningar av nomina agentis på presens-stammen av starka verb ha särskilt kraftigt fortgått i nordiskan, där skaldespråket genom substantiviska nomina agentis av detta slag fått en rik tillökning av poetiska omskrivningar.[6]

---

[1] Kluge Urgerm.[3] sid. 77 rad. 7 har antytt att bakom germ. *mm* möjligen kunde vara att söka ur-ieur. *mu̯*, i vilket fall uppkomsten av det germ. presens norr. *vinna* vore att jämföra.

Det är osäkert huruvida germ. *mm* i något fall återgår på ur-ieur. *mn*, se t. ex. Kieckers Hb. d. vgl. got. Gr., sid. 78; ett sådant ursprung för germ. *mm* i norr. *grimmr* antas t. ex. av Boisacq sid. 1069.

[2] Brugmann Grundr.[2] II: 1 sid. 153.

[3] Falk i PBBeitr. XIV sid. 10—13.

[4] D. v. s. verb bildade direkt på roten (som kan vara utvidgad med ett s. k. rot-determinativ), i motsats till verb avledda av redan föreliggande nomina.

[5] Med biformen *baldr*.

[6] Sütterlin Gesch. d. nom. ag. im Germ. (1887), sid. 3 f., Falk i PBBeitr. XIV sid. 8.

Till den ieur. roten **u̯er* - - ’verschliessen, bedecken’[1] finnes i find. ett presens som t. ex. i första pers. sg. medium lyder *vr̥-nv-ē*[2]. Motsvarande form av roten **u̯en* - - ’streben, erstreben’[3] lyder *vanvē*, som regelrätt motsvarar en ieur. form som i överensstämmelse med **u̯r̥-nu̯-* tecknas **u̯n̥-nu̯-*.[4] Till den bakom denna beteckning liggande stamformen är den regelrätta urgerm. motsvarigheten **u̯unn-*.[5]

I germanska språk tränger i regel hos *n*-presentier presens-stammens nasal in i övriga tempus: ett perf. sg. **u̯ann-*[6] ersätter **u̯an-* (ieur. **u̯on-*). Men ett presens **u̯unn-* vid sidan av perf. sg. **u̯ann-*, pl. **u̯unn-* var enastående och måste vika för **u̯inn-*, nybildat efter mönster av t. ex. det germ. verbet norr. *binda*, pret. sg. *batt*, pl. *bundum*.

Detta nybildade presens föreligger i alla germ. särspråk: inf. norr. *vinna* bl. a. ’gjøre’, ’arbeide’, ’faa i sin Magt’[7], fsv. *winna* bl. a. ’göra, utföra’, ’tillkämpa sig’, ’förvärva’, ’övervinna’, ä. da. *vinde*[8] bl. a. ’udføre’, ’forhverve’, ’overvinde’, got. *winnan* ’lida’, feng. *winnan* bl. a. ’to labour’, ’work’, ’strive after’, ’suffer from’, ’fight’, ’get, attain’, ffris. *winna* ’gewinnen’, ’erlangen’, fsax. *winnan* ’streiten’, ’erwerben’, ’leiden’, fhty. *winnan* bl. a. i sammanhangen *gisehenti sie uuinnente* ’videns eos laborantes’, ’och han såg dem vara hårt ansatta’ om Jesu lärjungar i stormen på Gennesarets sjö[9], och *mine ambahta uunnin* ’ministri mei decertarent’, så hade väl mina tjänare kämpat’.[10]

---

[1] Walde-Pokorny I 280 f.

[2] Där *vr̥-* är roten i svag-stadiet och *-nv-* ett presens-suffix i svagstadium och med *u* sidljudande (konsonantiskt) framför vokal. Starkstadiet föreligger t. ex. i 3:e pers. sg. akt. *vr̥-nō-ti*, ieur. **u̯r̥neuti* och svagstadiet med *u* toppljudande (vokaliskt) framför konsonant t. ex. i 3:e pers. sg. med. *vr̥-nu-tē*.

[3] Walde-Pokorny I 258 f.

[4] Mot *vr̥nōti* svarar på samma sätt *vanōti*, och mot *vr̥nutē* svarar *vanutē*.

[5] I det *n̥* ger *un* och *nu̯* ger *nn*.

[6] T. ex. norr. *vann*.

[7] Fritzner.

[8] Kalkar IV 835.

Ang. skriftens *nd* i trots av att både uttal och etymologi utvisa *nn* se t. ex. Dahlerup Det da. Spr. Hist.[2], Kbhvn 1921, sid. 35 och 49.

[9] Tatian, kap. 81 vers 2 (lat. und altd. hrsg. von E. Sievers[2], Paderborn 1892) resp. Mark. kap. 6 vers 48 (sv. bibelövers. av år 1917).

[10] Tatian kap. 195 vers 4, Joh. kap. 18 vers 36.

I got. föreligger också ett nomen actionis [1] på stamformen hos det nybildade presens: got. *winna* f. 'Leiden' [2].

Samma ord, en germ. ō-stam, kan föreligga i fsv. *win(n)* f. 'bemödande, omsorg', bl. a. i uttrycken *mæþ dighre win* [3] och *win a læggia* [4], sv. *vinnlägga sig om* [5], ä. da. *vind* 'arbejde, anstrængelse, flid', bl. a. i sammanställningen *wind oc arbeyd* [6], da. *lægge Vind paa* 'anvende Umage og Flid paa' [7], no. dial. *vinn* f. 'Stræben, Flid', allmännast i uttrycket *leggja vinn paa* 'bestræbe sig for' [8], 'lægge vinn (arbeide) paa'. [9]

Vid sidan av germ. ō-stammar (ieur. ā-stammar) gå germ. ōn-stammar. Got. har *winnō* f. i samma användning som *winna*, norrönan *vinna* f. 'Arbeide', i nutida isl. 'Arbejde; Virksomhed', i no. dial. mycket utbrett i betydelsen 'Arbeide, et af de store Arbeider paa Ageren eller Engen' [10] och även förekommande [11] i betydelsen 'den ved længere Dyrkning frem-

---

Brugmann Grundr.² II: 3 sid. 335 och alternativt Kieckers Hb. d. vgl. got. Gr., sid. 204 härleda ordet av en *i*-rot ieur. **u̯ei-*, med samma presens-bildning. I detta fall är vokalisationen hos presensstammen ursprunglig, ieur. **u̯i-nu̯-*.

[1] Jfr ovan sid. 7.

[2] Brugmann Grundr.² II: 1 sid. 155.

[3] Söderm.lagens huvudhskr. (Prologus) Schlyter 6¹ *book með dighri winn ok mycli vmhughsan . . . saman [sætiæ]*, där *winn* kan ha betydelsen 'arbete'.

[4] Uppl.lagens huvudhskr. (Confirmatio) Schl. 4¹⁰ *han laghþi win a . . . at skiliæ hwat gamul lagh wærit hawæ.* Söderm.lagen, cod. B (Conf.) Schl. 2⁹ har samma ordalag utom att *skiliæ* har ersatts med *scuða*.

Flere ex. på fsv. *win* f. hos Söderwall.

[5] Kalén Ob. öv. Fageredsmålet [Halland], Gbg 1923, upptar *læga sek vin̠ um* (art. vinn) och *vìn̠læga*.

[6] Anföres av Kalkar Ob. til det ä. da. Spr. (1300—1700) från Tavsen Postil, Magdeburg 1539, 311.

Ang. skriftens *nd* se ovan sid. 21 not 8.

[7] Dahl-Hammer Da. Ob. anföra exemplen *lægge Vind paa Agerdyrkning, Sagtmodighed, at forbedre sig.*

Se även Feilberg IV 1059³⁴ᵇ, 1058⁴²ᵃ.

[8] Aasen anför även uttrycket *han hadde slik ei vinn med det* (från Buskerud). Även hos Schjøtt No. ob.

[9] Schjøtts översättning.

[10] Bl. a. *vaarvinna.* Aasen, Schjøtt.

[11] I Indre Sogn (Aurland), Ross.

Jfr mlty. *winne*, som Lübben Mnd. Hwb. upptar som ett starkt fem. (ō-stam) med betydelsen 'Ackerland', men med frågetecken efter dessa uppgifter. Han åsyftar möjligen exemplet hos Schiller-Lübben V 730²⁸ᵃ. Lübben uppger att *winne* före-

komne Agerjord'. Från Finl., Åland (Brändö) känner man *åtvinna* f. 'arbetslust', västra Nyl. (Karis, Snappertuna) *vinna* f. 'vinst (t. ex. i spel)', Åland (Sottunga) 'förtjänst' (Vendell).[1]

I ty. ha *ō*- och *ōn*-stammar sammanfallit, i nom. sg. redan i fhty., medan i andra kasus många ord uppvisa dubbla former. Fhty. *winna* f. lat. 'jurgium'[2], d. v. s. 'träta, gräl' anföres av Graff endast från glossamlingar och väl alltså som nom. Samma ord föreligger i mhty. *winne* f. 'Schmerz', t. ex. i sammanställningen *winne und wê.*[3]

Jämte nomen actionis gr τομή f. 'skärning, snitt' föreligger τόμος m. 'avskuret stycke', av ieur. *o*-stamstyp, jämte φορά f. 'bärande, frambärande' *o*-stammen φόρος m. 'tribut, skatt'. På samma sätt finnes vid sidan av got. *winna* f. den västgerm. *a*-stammen (ieur. *o*-stammen) fhty. *gauuin* m. 'Gewinn'[4], mhty. *win* m. 'gewinn', *gewin*, gen. *gewinnes* m. 'gewinn (bes. des sieges), erwerb, vorteil, nutzen'[5], ty. *Gewinn* m. 'vinst, fördel', feng. *win(n)*, gen. *winnes* n. 'labour', 'strife, conflict', d. v. s. 'strid', *gewin(n)*, gen. *gewinnes* n. 'a battle', 'war', 'labour', 'sorrow', 'profit', fsax. *giuuin*, dat. sg. *geuuinne* n. 'Streit, Kampf'.[6]

---

kommer som variant bl. a. till *wunne*. (Detta ord anges som starkt fem. med betydelsen 'das zu einer Hufe gehörige Land', likaledes med frågetecken. Det anföres av Schiller-Lübben V 789[40a]).

[1] Jag har ingen åsikt om sv. dial. *under-vinna* f. 'mening' som Rietz 811 anför från Småland (Västbo).

[2] Graff I 881. [3] Lexer III 910. [4] Graff I 881.

[5] Benecke-Müller-Zarncke III 712b och Lexer. Den sistnämnde anför även ett ex. på genus neutr.

[6] Bremer-ordboken känner till „in einigen Dialekten *winn* 'der Schmerz'", Versuch eines bremisch-nieders. Wbuchs V, Bremen 1771, 264.

Medan nord. *vinn* 'arbete, möda' är fem., finnes i sv. dial. (Rietz 811) *vinn* m. Västerbotten, *väjnd* m. Norrb. (Överkalix) 'värk, lidande (i handleden)' samt *vinn* eller *vinne* m. ‚styrka, kraft', Hälsingl. (Delsbo), Medelp., Jämtl. Sidenbladh anför *vinn* m. 'verk ock plåga i en handled' även från Ångermanl. (Sidenbladh Allmogem. i norra Ångerm., Upps. 1867), och uppgiften om *vinn* i betydelsen lat. 'vis, robur' i Medelp. finnes hos Ihre Sw. Dial. Lex., Ups. 1766. — Även no. dial. *vinn* 'Vinding, Gevinst' i Ross' exempel *d'æ ittj naan vinn mæ dæ* är kanske mask. Hos Ross saknas uppgift om genus och (efter vad jag förstår) också om uppteckningsort, och dens. No. bygdem. (i Vid.-selsk. skr., Kria) anför 1907 sid. 68 („Upplandsmaal") *no'n, nå'n* som mask. och fem., 1908 sid. 50 („Trøndemaal") och 61 („mangstad i Fosn") *nån* som mask. (Jfr till betydelsen Gottl. *pa vinnvaro*

Till den i germanskan nybildade presens-stammen *vinn-* finnes i nordiskan även ett adjektiviskt nomen agentis gjort efter mönster av här tidigare uppräknade adjektiv.[1]

Falk[2] anför adj. *ávint* neutr.[3], som tydligt sammanhänger[4] med verbet *vinna.*[5]

Enligt såväl Cleasby-Vigfusson som Fritzner föreligger detta adj. *ávint* n. på följande ställen:

Þa mællti Ulfr hinn raude stafnnbui konungs... ef Orminn skal þui leingra fram leggia sem hann er

---

adv. 'på vinst och förlust' hos Rietz 811 ävensom Finl. *vinna* upptill sid. 23.)

[1] Liksom vid sidan av verbet fsax. *grimman* och adjektivet norr. *grimmr* finnes adjektivet norr. *gramr*, där rotvokalen är ieur. *o* och följes av kort *m*, kan norr. *vanr* 'vant til noget' (Fritzner) föras till samma ieur. **uen--* 'streben, erstreben' som verbet *vinna* och adjektivet *vinnr̂*. Torp Nyno. et. ob.

[2] Falk i PBBeiträge XIV sid. 13.

[3] I alla de textställen därifrån ordet anföres är formen nom. sg. neutr. Enbart i neutr. upptages ordet också av Cleasby-Vigfusson och Hægstad-Torp. Och enbart neutr. förtecknas från nutida isl. (Blöndal) och no. dial. (*aavint*, Aasen). Fritzner har uppslagsformen *ávinnr*.

[4] Cleasby-Vigfusson, art. *á-vinnt*, härleder ordet „prob. from the phrase, vinda á e-n, *to turn upon one* in a rowing race, or of giving way in a sea-fight“, och om ordbokens exempel från Sturl. III 66 anmärkes ytterligare: „of a sea-fight“; adjektivet *ávint* n. kallas „a naval term“. Blöndal anför verkligen (i art. *vinda*) ett bildligt talesätt *vinda á kinnung*, där *á* tydligen är använt absolut, likvärdigt med t. ex. *á þá* ack. pl. m., men uttrycket tillika har objekt. (Ordagrant betyder *vinda á kinnung* ung. 'vända skeppsbogen till'; innebörden anges av Blöndal som 'vise sig storsnudet'.) Men varken Cleasby-Vigfusson själva eller Fritzner eller Hægstad-Torp eller Heggstad uppföra i sina artiklar *vinda* något uttryck *vinda á einhvern.*

Haldorsen-Rask (1814) översätta *ávint* som om det hade något att göra med *vindr* m. 'vind': „gravissimae oppugnationi v. vento expositum, udsat for et hæftigt Angreb, en Bestormelse eller en stærk Storm“. Och det beror väl också på en sådan sammanställning att ordet i Bjarni Þorsteinssons upplaga av Sturlunga saga (Kbhvn 1817 f., II: 1 66[17]) skrives *ávindt*, liksom det beror på komparativen *nærri* att superlativen nom. pl. mask. skrives *nærstir* på samma ställe: *þá giördist þeim ávindt er nærstir lágo.* Skrivningen med *rst* förhåller sig till uttalet i detta senare fall på samma sätt som i skriftens *fyrst* adv. som i nutida isl. kan motsvara ett uttal [*fist*, med landsmåls-ɿ och halvlångt *s*].

[5] Även T. E. Karsten Stud. öfv. de nord. spr. prim. nominalbildn. I, Helsingfors 1895, sid. 35 och 37 upptar *ávinnr* som nordisk nybildning med presens-vokalism. Likaså i samma arb., Ordregister, Helsingfors 1902, sid. 32.

leingri en ónnur skipin þa mun auint vm sóxin[1]. *Konungr suarar ... ek uisse æigi at ek munda æiga stafnnbuann bæde raudan ok ragan*[2]. Flateyjarb. I (Chria 1860) 480[22].[3]

Tókuz þá hlaup mikil milli skipanna. En er Kolbeins-menn gengu upp á skip Þórðar, þá gerðiz þeim ávint, er næstir lágu. Sturl. saga II, Kålunds uppl. (Kbhvn 1911) 70[5].[4]

Ætla ek, þat mund[5] *er ek renn fra Haralldi iunga, at ydr afburdarmonnum*[6] *muni avint þickia eftir at standa.* Orkneyinga saga, Nordals uppl. (Kbhvn 1913—16) 323[26].[7]

Cleasby-Vigfusson översätta det första exemplet: „then they in the bow[8] will have a hard pull,[9] will be hard put to it“[10], och Kr. Kålund det andra: „Da Kolbeins mænd gik op på Tords skib, blev der en hård dyst for dem, der lå nærmest“[11], Dasent det sista: „I ween that hour on which

---

[1] Norr. *sǫx* n. pl. som är 'der Raum [på ett skepp] zwischen dem vorderen *austrrúm* und dem *stafn*'. Hj. Falk i Wörter und Sachen IV sid. 84.

[2] 'Käringaktig'.

[3] Cleasby-Vigfusson anföra samma ställe från Fms. II 308.

[4] I Vigfussons uppl. (Oxford 1878) II 56[31], i Rvík-uppl. III (1913) sid. 100. Om upplagan Kbhvn 1817 f. se ovan sid. 24 not 4 (slutet).

[5] 'Stund'.

[6] 'Fremragende, udmærket Mand, Kæmpe' (Blöndal), pl.

[7] I Vigfussons uppl. (Rer. Brit. med. ævi scr., Icel. Sagas I, London 1887) 223[35], i Flateyjarbók II (Chria 1862) 516[10].
Cl.-V. citera efter Orkneyinga saga (Dasent's ed.) 474. En sådan uppl. har aldrig kommit ut (se Nordal anf. arb., sid. LV, Halldór Hermannsson Catalogue, Ithaca 1914 jämte Additions 1927 och Islandica III), endast en översättning av G. W. Dasent (Rer. Brit. med. ævi scr., Icel. Sagas III, London 1894).

[8] 'Vid skeppsbogen'.

[9] 'Ett styvt arbete, ett svårt göra'.
Haldorsen-Rask (1814) göra ett uttryck *þá varð ávint um sǫxin* som de översätta: „prorae latus acerrimae oppugnationi expositum erat, da skjede der et stærkt Angreb paa den forreste Del af Skibet“.

[10] 'Vara illa ansatta, i trångmål, i knipan'.

[11] Sturl. saga i da. overs. ved Kr. Kålund (Kbhvn och Kria 1904) II 67.
Cleasby-Vigfusson gåvo för detta ställe översättningen: „their ranks begun to give way“ ('deras led började giva vika'),

I run from young Harold, that ye fine men with your braveries will find it hard work to stand behind".[1]

Denna översättning av *þeim verðr ávint*: 'de få ett styvt arbete', 'det blir en svår dust för dem' passar utmärkt i sammanhanget. Uttrycket ansluter sig till verbet *vinna* i användningen *vinna á einhverju* 'lægge Arbeide paa noget', t. ex. *á akri, á jǫrðu*[2] och även om stridens verk: *vinna á einhverjum* 'foretage sig fiendtligt Angreb paa nogen', 'overfalde en med Vaaben'.[3] I alla dessa tre fall ur fornlitteraturen är det fråga om strid, om att *vinna á einhverjum.*

Cleasby-Vigfusson hänvisa ytterligare till följande ställen:

Alexander tertius [pafi] ... atti aauint i sinum ualdzdogum, bædi fyrir ofbelldi Romueria ok nordan af Anglia. I fortsättningen användas uttrycken *enskr oroi honum til mædu* och *unæd Romueria.* Thomas saga erkib., Ungers ed. (Chria 1869) 318[37].[4]

Eptir þessa lidna [påvarna Pascalis, Gelasius o. s. v.] *geingr inn til ualdz herra Alexander pafi þridi med þui nafni, er aauint mvn æra um sauxin bædi af ofbelldi Romueria ok þeim stormi, er standa mun nordan af Anglia.* Sammast., Unger 301[34].[5]

I det förstnämnda fallet synes Fritzners översättning besværlig, møisommelig'[6] komma till sin rätt. Denna betydelse

---

vilken sammanhänger med ordbokens förslag till förklaring av uttrycket *ávint* n., se ovan sid. 24 not 4.

Erik Jonsson, art. *ávinnt*, översatte uttrycket *þá mun ávint um sǫxin* i sak ung. rätt men till tanken orätt: „da vil man kunne gjöre et Angreb der med Fordeel".

[1] Rer. Brit. med. aevi scr., Icel. Sagas III, London 1894, sid. 226 f.

[2] Fritzner III 956. Även i nutida isl. finnes denna betydelse: *vinna á túni[nu]* 'forarbejde Gødningen paa Tunet og rense dette' (Blöndal).

[3] Fritzner III 954 och 956. Ex. *maðr á sín at hefna, ef hann vill, sá er á verðr unnit* (normaliserad skrivning). Detta exempel är emot uppgiften hos Fritzner I, sid. VI, hämtat från Grágás ... udg. ... for det nord. Lit.-Samf., Kbhvn 1852, I 147[16]. Blöndals översättning av uttrycket i nutida isl. är: 'göre det af med en, dræbe en, tilföje en et (dødeligt) Saar'.

[4] I Eiríkr Magnússons ed. I, London 1875 (Rer. Brit. med. aevi scr.) 90[16].

[5] Hos Eiríkr Magnússon I 26[10].

[6] Till uppslagsformen *ávinnr.* Som synonym anges *erfiðr.* Hægstad-Torp återger *ávint* adj. neutr. med 'aavint, mødesamt', Heggstad med 'åvint, mødesamt, tungt'.

föreligger i nutida no. dial. (Tel.): *aavint* adj. neutr. 'tungt, møisomt, meget travlt' (Aasen).[1]

Det senast anförda stället innehåller verbet *æra* 'ro'[2], som föreligger t. ex. i

æra verðr með árum
undan dólga fundi SnE II 216[12]

och i nutida isländska betyder 'lægge Aarerne ud", *'leggja út árar'*, part. *ærður* 'forsynet med Aarer' (Blöndal).

Fritzner har i sin artikel *ávinnr* undgått alla svårigheter med detta ställe genom att utesluta det från citatsamlingen, liksom också det här förut anförda stället ur Thomas saga.

Eiríkr Magnússon brottades i sitt glossar[3] med den gamla sammanställningen av adj. *ávint* n. med subst. *vindr* 'vind'. Han upptar ordet riktigt som adj. neutr., men förklarar det „= *and-vint*"[4] och översätter det „against wind, against a head-wind".[5] Det senast anförda stället, där det ju verkligen talas om en 'storm', översätter han: „After the departure of these cometh into power lord pope Alexander, the third of that name, who must needs have to beat[6] in the bows against the head-wind which riseth of the violence of the Romans, and the storm which is to blow from the North, from Anglia".[7] Denna översättning är säkerligen orätt.[8]

Efter *mun* är det i sin ordning att framför infinitiven icke står *at*[9]. Hjälpverbet *mun* kan alltså höra till *æra* och rel.-partikeln *er* företräda subjektet. *Ávint* förefaller att ha

---

[1] Ordet förekommer även hos S. Schjøtt Norsk ordbok, angivet som adj. i neutr. och översatt 'møisomt, meget travelt'.

[2] Fritzner citerar i art. *æra* detta ställe från Thómas saga.

[3] Thómas saga erkibyskups .. ed. by E. M. (Rer. Brit. med. aevi scr.) II, London 1883, Glossary sid. 297 ff.

[4] D. v. s. *á-* skulle här betyda *and-*.

[5] Eng. *head-wind* är 'motvind'. Björkman Sv.-eng. ob., art. *motvind*. Muret-Sanders 'Gegenwind'.

[6] Eng. *beat* föreligger här som sjömansterm, intrans., i betydelsen 'to strive against contrary winds or currents at sea; to make way in any direction against the wind'. New Engl. Dict. *beat* 19. E. M:s översättning är alltså: „som måste kämpa i framstammen emot den motvind som" o. s. v.

[7] Eiríkr Magnússons ovan anf. edition I 1875, sid. 27.

[8] E. M. översatte det andra stället på samma sätt: „[Pope Alexander the Third] had during the days of his power a heavy wind to work against, on account of the violence that rose both from the Romans and from the north from Anglia". Eiríkr Magnússons översättning i hans ed. I 1875, sid. 91.

[9] Nygaard Norr. synt. (1905) § 222 anm.

samma betydelse 'mödosamt' som i det andra exemplet från Thómas saga och här stå som adverb. Sammanhanget synes vara:

Påven Alexander den tredje tillträder makten[1] efter [alla] dessa. Han kommer att[2] mödosamt ro i [kyrkans] framstam både i anledning av romarnas obändighet och den ofred som kommer att härröra från Anglia i norr.

I detta exempel synes föreligga en återklang av uttrycket *mun ávint um sǫxin* 'det blir en hård dust i framstammen'.[3] Det är här fråga om en kamp med andliga vapen, och detta kan vara anledningen till att uttrycket är modifierat till *æra um sǫxin* 'ro i framstammen'.[4] Påvens plats i

---

[1] Eiríkr Magnússon översätter i sitt glossar, anf. arb. II, sid. 371, detta textställes uttryck *ganga inn til valds* med 'to accede to power'. Uttrycket förefaller att vara ett motstycke till uttrycket *koma í vǫld* 'komme i Embedsstilling' (Fritzner, art. *vald*, mom. 2) i samma text: biskop Thomas *kom i uolld*, Thómas saga erkib., Unger 311[32]. Adverbet *inn* 'ind i Huset eller Værelset, Rummet, hvori noget har eller skal have sit Tilhold', Fritzner, uttrycket *ganga inn* 'gaa ind (ɔ: i Huset)', Blöndal, föreligger här i överförd användning.

Alexander III var den mäktige påve som djupt förödmjukade den stolte kejsar Fredrik I Barbarossa och konung Henrik II av England. Sammanhanget tillåter alltså att tilldela uttrycket *geingr inn til ualdz* en rätt fyllig innebörd, ung. 'uppstiger till maktställning'.

[2] Verbet *mun* förefaller här att ha rent futural innebörd. Berättelsen sker här i presens: *geingr inn til ualdz* och i fortsättningen: *Siaam nv þui næst, huat lidr laandzstiorn ok hofdingium i Einglandi, at huartueggi raas faai somu endalyckt, þo uel megi segia.* Sedan faller skildringen in i förflutet tempus: *at her runnu margir mot honum* o. s. v.

Det är också tydligt hur berättelsen här kommer in på presens. Före allt detta står: *Framm fra . . . Urbano papa . ., er fyrstr uar nefndr . . ., standa tiu postoligir fedr, er svá heita*: *Paskalis* o. s. v.

[3] Konstruktionen *einhverjum mun* (jfr *gerðiz*) *ávint* synes ej kunna föreligga. Sammanhanget vore då: „för vilken det sannerligen är mödosamt (ell. en svår dust) att ro i framstammen", rel.-partikeln *er* skulle stå i dat.-funktion (se ex. hos Nygaard Norr. synt., 1905, § 255 c jämte tillägg i Bemerkninger, 1917) och inf. *æra* vore subjekt. Men detta synes förbjudas av att inf.-märke saknas.

Även i det strax förut behandlade exemplet från Thómas saga föreligger en användning av *ávint* som avviker från användningen i exemplen från de andra texterna.

[4] Norr. *sǫx* n. pl. på en båt är eg. 'skipsbordi (rekkja) nærast attum framstamnen' (Heggstad, kurs. av mig). Därmed sammanhänger att prepositionen är *um*.

framstammen synes sinnebilda hans ställning som den främste i kyrkan.

I nutida isl. betyder *ávint* adj. neutr. detsamma som *ágengt* (till *ágengur*): *einhverjum verður ágengt* vill säga att 'en gör Fremskridt, udretter noget'. Uttrycket ansluter sig till *vinna á* i den betydelse 'udrette' som föreligger i nutida isl.[1]

I exemplet *at ydr .. muni avint þickia eftir at standa*[2] framgår klart att *ávint* neutr. utsäges om handlingen som utföres och icke om personen som utför den; pred.-fyllnaden *ávint* har till subjekt uppgiften, uttrycket *eftir at standa.*

Detta samma adjektiv av *a*-stamstyp, bildat på presensstadiet och med passiv betydelse, synes föreligga i nutida norska som efterled även i andra adjektiv än *aavint* neutr. Aasen och Ross anföra:

no. dial. *høgvinn* (i Telemarken *-vind* och *-vinnt*)[3] 'let at bruge, bekvem' (om redskap), Ross, *høgvint* (d. v. s. uttalet *-vinnt,* Setesdal) 'let at dyrke' (om jord), Aasen.[4]

Uttrycket, använt om en gård, ansluter sig till norr. *vinna* trans. 'bearbeide' med objekt sådana som *akr, jǫrð.*[5]

Betydelsen 'lätt' föreligger redan hos förleden no. dial. (Set., Tel.) *høg* 'bekvem, let, magelig', Aasen, norr. *hǿgr* 'let', 'bekvem', och vittnar alltså ingenting om efterledens bildningstyp. Använt om en gård, en jord som brukas, betyder uttrycket ju 'vars skötsel försiggår med lätthet' (icke 'som med lätthet kan brukas').[6]

---

[1] Norr. *vinna á einhverju* användes ytterligare i betydelsen 'lægge Vind paa, gjøre sig Umage for', lat. operam dare (Fritzner III 956) och *vinna á* i nutida isl. om att 'vinde, faa Bugt med' (Blöndal).

[2] Ovan sid. 25.

[3] Angående motsvarande ombildningar i svenskan se nedan sid. 33 not 2.

[4] Ordet har hos Schjøtt No. ob. formen *høgvint,* anges som sällsynt och översättes 'let at bruke (om jord, redskap . .)'.

[5] Fritzner *vinna* mom. 5.

[6] Användningen talar alltså icke för att ordet vore ett möjlighets-adj. av *ia*-stamstyp.

Det finnes heller inga säkra nordiska *ia*-stams-adj. bildade på rötter av avljuds-serien ieur. *e ∾ o ∾ noll* och med samma rot-vokalism som presens. Se t. ex. Torp Gno. ordavl., sid. XXXV.

I ett mhty. textställe förekommer tydligen ett adj. *widerwinne* (i rim med *unminne*) med betydelsen 'widerwärtig, zuwider': *ich tuon ir mit rede gewalt* ('ich bezwinge sie durch

No. *-vinn* ingår ytterligare i:
no. *lettvinn* (på Östlandet *-vint*, i Tel. *-vind* och *-vinna(d)*) 'let at arbeide paa'. Användes „især om en Gaard, som ikke kræver meget Arbeide, eller hvis Dyrkning og Indhøstning kan fuldføres nogenlunde let“ [1], men även „om andre Ting“ i betydelsen 'magelig, bekvem, let at bruge'. Aasen. [2]

No. *radvinn* [3] (mest *-vint* neutr., Aasen; från Gol i Hallingdal anför Ross *-vind*) 'let, magelig, som man snart

---

meine Rede'), *daȥ ist ir widerwinne*, Minnesinger utg. av F. H. v. d. Hagen, Lpzg 1838, II 238 b. Benecke-Müller-Zarncke III 713 b sätta frågetecken både för uppslagsordet, beteckningen som adj. och översättningen 'zuwider'. Lexer anger *widerwinne* i detta textställe utan reservation som adj. med ovan angivna betydelse. Utan textcitat men annars lika även dens. Mhd. Taschenwb.[19], Lpzg 1930.

Ett mhty. adj. i nom. sg. på *-e* är „oböjd“ form av en *ja*-stam (*ia*-stam). Paul Mhd. Gr.[9] § 139. Men ett hty. *ia*-stamsadj. kan motsvara en ursprungligare *a*-stam. „Ziemlich häufig finden wir im Hd. Adjectiva auf *i* neben solchen, die im Hd. selbst oder in andern germanischen Sprachen die Form von *a*-Stämmen haben. ... meistens .. ist [dieser Wechsel] . . . dadurch entstanden, dass einfachere Adjectivstämme die Form der *ja*-Stämme angenommen haben.“ Wilmanns D. Gr. II, Strassb. 1896, sid. 414 f. Se vidare T. E. Karsten Studier o. s. v. II, Helsingfors 1900, om norr. *lágr* (se registret) och Hj. Falk i Arkiv 13 (1897) sid. 197 och 391. Det mhty. *-winne* adj. avger alltså intet vittnesbörd om bildningen av norr. *-vinnr* och no. dial. *-vinn*.

T. E. Karsten Stud. öfv. de nord. spr. prim. nom.-bildn. I, Hels. 1895, sid. 93 räknar *-vinn* i no. dial. *høgvinn* o. s. v. som förnordisk *ia*-avledning på roten i avljuds-stadiet *e*, därmed skildjane det från norr. *ávint* neutr., som han (anf. arb. sid. 37) upptar som *a*-avledning med pres.-vokalism. I Studier o. s. v., Ordregister, Helsingfors 1902, sid. 32 inför han rättelsen: „Adj. *-vinnr* [d. v. s. no. dial. *-vinn* i *høgvinn* o. s. v.] hör blott skenbart hit [till *ia*-stammarna] (på grund av betydelsen [varom ovan]); det är nybildadt på präsens af *vinna* liksom adj. *-vinnr* [d. v. s. efterleden i *ávint*] p. 37“.

[1] Bl. a. i Sunnmøre användes *lettvunnen* om gårdar. Aasen.

[2] Med tillägg av Ross 1895 (om förekomsten av *lettvinn* och *lettvind* samt om *lettvunnen*) och 1902 (om *lettvunnen*).

Chr. Vidsteen Ob. over . . . Søndhordland, Bergen 1900 anför formerna *lettvinnt* 'magelig, bekvem' (med ex:en *eit lettvinnt arbei, ei lettvinnt reis* 'resa') och *lettvinna* (i norra hälften av Shl. *ddn* i st. f. *nn*, sid. IV f. och XV) 'let at arbeide paa', om ett jordbruk.

S. Schjøtt No. ob. hänvisar från *lettvinn* och *lettvinna* till *lettvint* 'let at bruke, bekvem'.

[3] Om vars spridning Aasen och Ross lämna uppgifter.

bliver færdig med', Aasen. Ex. (Ross) *eit ravint Garsbruk*; *ein ravind Hest* 'en bekvem Hest'.[1]

No. *tungvinn* (på de flesta orter *-vint*[2], i Tel. *-vind* och *-vinna(d)*) 'tung til at bruge eller bearbeide; ubekvem, besværlig'. Användes (som motsats till *lettvinn*) bl. a. „om en Gaard, som kræver meget Arbeide eller hvis Drift og Dyrkning falder noget besværlig'[3], men även om redskap (ehuru i synnerhet om dem i några trakter oftare säges *tungfør*).[4]

I Schjøtts landsmålsordbok[5] anföres därutöver adj. *snarvinn* 'let, som man kan gjøre snart'[6].

[1] Även Schjøtt No. ob. upptar ordet, i formen *radvinn*, med samma betydelse som hos Aasen och med anförande av Ross' första exempel.

[2] Aasen anmärker om *-vint*: „som egentl. er Neutr."

[3] I norra delen av Bergens stift säges *tungvunnen* om gårdar. Aasen.

[4] Vidsteen anf. arb., art. *tungvinn*, anför exemplet *ei toonngvinna* (eller *toonngvinnt*) *joor* och hänvisar till användningen av adj. *arbeidsam* ('besværlig, møisom', *ei arbeisam joor* 'Gaard, som er tung at drive').

Schjøtt No. ob. upptar *tungvinn*, *-vinna* och *-vint* och översätter 'besværlig, upraktisk, ubekvem' (om ting), 'tung at drive' (om en gård).

[5] S. Schjøtt No. ob., Oslo 1914.

[6] T. E. Karsten Studier öfv. de nord. spr. prim. nom.-bildn. I, Helsingfors 1895, sid. 93 anför no. dial. *snar-vinn* med uppgiven betydelse 'let, som kan være snart gjort' och med hänvisning till Aasen. Jag har ej kunnat finna ordet hos I. Aasen No. Ob., omarb. Udg., Chria 1873 eller hos H. Ross No. Ob., Chria 1895, t. o. m. sid. 997, icke heller i de 1902 och senare utkomna tilläggen [3], [4], 5 och 6 eller i den första uppl. av Aasen (Ob. over det no. Folkespr., Kria 1850). Ordet torde dock tillhöra no. dial., att döma av att det finnes i landsmålet.

Med hänvisning till Cleasby-Vigfusson An Icel.-Engl. Dict., Oxford 1874 upptar Karsten anf. st. även ett norr. adj. *„erfiðvinnr"* med översättningen 'hard to work'. Något sådant uppslagsord fanns ej mer hos Fritzner I 1886 och saknas alltjämt hos Hægstad-Torp, Heggstad och Blöndal. Cleasby-Vigfussons källuppgift var Grett. saga („Grett. 114 A") i hskr. AM 556 A (av Cl.-V. betecknad med A efter sidhänvisningen); den upplaga av sagan som de följt är den som förelåg i samlingen Margfróðir Sögu-þættir, Hólar 1756. Cleasby-Vigfusson sid. X.

Jag har haft AM 556 A 4:o utlånad till Univ. bibl. i Uppsala från Arnam. samlingen vid Univ.bibl. i Köpenhamn, och har där granskat det parti av hskr. (blad 26v—27r) som svarar mot sid. 114 i upplagan Margfróðir Sögu-þættir (sid. 83 ff. i Nord. Oldskr. XVI och sid. 133 ff. i Sagabibl. VIII) men har där endast funnit *erfitt* (svarande mot upplagornas *erfitt*) i slutet av avsnittet. Hskr. har blott 88 med rött bläck numrerade blad. Sidan 114 i hskr.,

Åtminstone adj. *lettvinn* och *radvinn* kunna även användas om personen eller t. ex. handen som utför en handling.[1]

Även i sv. dial. förekommer *lättvinn* (ofta neutr. *-vint*)[2], vartill sv. *lättvindig* är en ombildning.[3] Detta senare anträffas i dialekterna bl. a. i betydelserna 'lätt' och 'vig'[4] och

---

i numreringen med svart bläck, kommer icke heller i fråga, eftersom den faller inom Gísla saga (Nord. Oldskr. VIII sid. 19 f.). Icke heller det parti av hskr. (sid. 33 v) som svarar mot Grettis saga i Nord. Oldskr. XVI (utkommen 1853, Cleasby-Vigfusson 1874) sid. 114 innehåller något „*erfið-vinnr*".

Jag har råkat fästa mig vid stället *þvi eg aa Land ervidt og O-uñid* i Margfr. Söguþ. 127 b[23] (motsvarat av *þvíat ek á lǫnd erfið* i Nord. Oldskr. XVI 118[30] och i Sagabibl. VIII 188[25], kap. 52). Men detta ställe saknas i AM 556 A 4:o (Boer i Sagabibl. VIII sid. XLIV); det faller i en lucka mellan hskr:ns blad 34 och 35.

Tills ett ord „*erfið-vinnr*" eventuellt har påvisats vid en fullständig genomläsning av hskr. AM 556 A 4:o, måste det alltså betecknas som obefintligt.

[1] Se nedan sid. 38.

[2] Enligt Hellquist sid. 442.

Formen *lætvint* adj. med översättningen 'lättvindig' har jag funnit hos Lindberg Skeemålets ljl. [Bohuslän], Gbg 1906, sid. 46 och Nilén Ob. öfv. . . . Sörbygden [i Bohuslän], Sthlm 1879, sid. 83 (ang. dennes ljudbeteckning se sid. V).

[3] Hellquist anf. st.

En dylik adj.-utvidgning med *-ig-* (Torp Gno. ordavl. § 40) är t. ex. norr. *kunnigr* till *kunnr*, båda med betydelsen 'bekjendt'. I Finland (västra och mellersta Nyland) föreligger *vindo(går)* 'vind, skev' till *vind* (Vendell); om suff.-formen *-og-* (*-ug-*) se t. ex. Torp anf. st., Hultman De östsv. dial. (i Finl. bidrag, Helsingfors 1894) 246[5] och 274[16] och dens. i Det sv. Finl., II: 1 (Helsingfors 1922), sid. 309. Jfr även nedan sid. 34 not 1.

Magnevill Bjursåsmålets ordförråd [Dalarna], Sthlm 1913 (SvL. Bih. 10) anför ombildningen *lättvindlin*.

[4] Upps. Landsmålsarkivs (ULMA) ordlapp 106: 216 från Västergötland, Bjarne härad, upptar *lætvındır* adj. 'lätt' och 'vig'. Formen motsvarar ett fornvästg. **lættvindiger* nom. sg. mask.

Joh. Ihre Sw. Dial. Lex., Ups. 1766, sid. 104 anförde från Västergötland adj. *lättvindig* 'snäll, vig, behändig, snabb'.

Samma ord återfinnes hos Ad. Noreen Ob. öfv. fryksdalsmålet [Värml.], Upsala 1878, sid. 62: *lęttvinnde*, *-i* adj. 'lätt, lättvindig'. (Beteckningen *ę* återger riksspråkets *ä* i *knä*, dens. sid. VI; om bortfallet av slutljudande *g* i adjektiv på *-ig* se dens. Fryksdalsm. ljl., Ups. 1877, sid. 80).

Ordet finnes även hos Nilén anf. arb., sid. 83: *lætt-vindi* adj. 'lättvindig' (med landsmålstypen *æ* insatt enligt anvisningarna sid. V).

översättes av Dalin 'som med lätthet göres, verkställes; lätt'. Det utgår närmast från formen *lättvind*, som har uppgivits från halländskan och västgötskan, i betydelser som tydligt ansluta sig till verbet *vinna*[1]. Ett *d*-tillskott förekommer även i andra fall i svenska dialekter.[2]

Rietz, art. *vindi(g)* el. *vinni* (sid. 810), uppger för *lätt-vindi(g)* betydelsen 'hjelpsam, tjenstvillig'.

[1] P. Möller Ob. öfv. halländska landsk.-målet, Lund 1858, sid. 121 anför *lättvind* adj. 'lätt erhållen, verkställd, förmådd', med uppgift att ordet även finnes i västgötskan och med hänvisning till verbet *vinna* 'förmå, vara i stånd till' m. m. (sid. 217). Adjektivet bevarar dock en ursprungligare betydelse ('lätt . . . verkställd') än verbet *vinna* (i fornsvenskan 'göra').

Perf. part. av *vinna* lyder i Sörbygden *vu'n* (Nilén anf. arb., sid. 156, med insättande av landsmålstypen *u* enligt anvisningarna sid. V: tecknet ' anger „en sammansatt accent", „då följande stafvelses vokal bortfallit", anf. arb. sid. II). Det ingår i adj. *lätt-vu'n* 'rask, dugtig', anf. arb. sid. 83. Jfr t. ex. i nutida isl. *undinn*, part. till *vinda*, i samma användning som *vindur*, varom ovan sid. 13 not 7.

[2] T. ex. i adjektiven *stind* 'stinn', Isaacsson Om södra Fjärdhundral. folkmål (SvL. Bih. 21), Sthlm 1923, sid. 72, *jämd* 'jämn', dens. samt Upps. Landsm.-arkiv från SDalarna, *strängd* 'sträng', Isaacsson anf. st. samt T. Ericsson Södermanl. folkmål (SvL. Bih. 8), sid. 118 och Levander Dalmålet II, sid. 5, *arbetsförd* (*-fød*) 'arbetsför', ULMA från Söderbärke i SDalarna.

I Fasternam. i Roslagen (Tiselius, SvL. XVIII: 5, Sthlm 1902—03, sid. 96) har fsv. *nd* övergått till *n*, men bland ord som ha *nd* förekomma adjektiven *blind*, *ondər* och *trind*. Bjursåsm. i ÖDalarna (Magnevill, SvL. Bih. 10, Sthlm 1913) har substantiven *vinn* med betydelserna 'väder', 'rum' och 'körvind, ställe där man kör runt, i cirkel', men adjektivet *vind*, neutr. *vint*. (Även det till adjektivet anslutna svaga verbet *vinda* 'kasta häftigt ock handlöst' har *nd*.)

Dylika ombildningar synas ha fått sitt *-d* från particip på *-d*. Axel Lindqvist i Arkiv 25 (1909), sid. 257, Wigforss SHallands folkmål (SvL. Bih. 13), Sthlm 1913—18, sid. 449, Isaacsson anf. st. Ett flertydigt ord är Uppl. *vander* 'van', meddelat av prof. Hesselman. Se ytterligare i slutet av denna artikel noten om norr. *skapfeldr* (sid. 49 nederst).

Dialekter där *nd* och *ld* ha blivit *nn* resp. *ll*, ha *nd* och *ld* då *d* är tempuskaraktär i 2:a svaga konj., t. ex. i 'brände' och 'bränd' samt 'sålde' och 'såld'. Tiselius anf. arb. sid. 96 samt 98 och 138 (*nd* samt *d*, uppkommet av *ld*). Borgström Askersmålets ljl. [Närke], Sthlm 1913 (SvL. Bih. 11), sid. 12 f. (*vændə*, *vænd* och *soldə*, *sold* och lika hos alla andra verb av 2:a svaga konj. med *n* eller *l* i stamslutet). Åström Degerforsmålets ljl. [Västerb.], Sthlm 1888 (SvL. VI: 6), sid. 98 f. (preterita ha *ld* samt *nt*, företrädande *nd*, t. ex. *sênt* 'sände'). Olséni SLuggudem. ljl. [Skåne], Sthlm 1887 (SvL. VI: 4), sid. 58 f. (i allmänhet pret.

Sådana de nämnda svenska adjektiven föreligga ha i dem sammanfallit adjektiven norr. *-vinnr* och *vindr.*[1] Jfr att verbet *vinna* bl. a. i bohuslänskan har erhållit samma form i pret. sg. som verbet *vinda* hade, så länge det böjdes starkt.[2]

---

kvalde, *kvald* och *bræende*, *brænd*). A. Noreen Fryksdalsm. ljl. [Värml.], Upps. 1877 (UUÅ), sid. 52 f. (*vênnd* 'vände' och *sœlld* 'såld', i Noreens beteckning, och lika i andra fall, „så ofta *d* är tempuskarakter"). Dens. Dalby-mål. [Värml.], Sthlm 1879 (SvL. I: 3), sid. 189 (*ld* hos preterita, men *n*, t. ex. *bræn* 'brände'). Kallstenius Värml. sv. dial., Sthlm 1927 (SvL. XXI: 2), sid. 14 f. och 17 (*ld* hos preterita och inom en del av landskapet även *nd*, men *n* „inom ett område som synes vara statt i mycket rask tillväxt", anf. arb. sid. 15—17).

Jfr ytterligare Wigforss anf. arb. sid. 449, Isaacsson anf. arb. sid. 72.

Framför adj.-ändelsen *-i*, *-e*, riksspr. *-ig*, har *nd* bevarats (sålunda även när associationen med particip upphört). Se t. ex. A. Noreen Fryksdalsm. ljl., sid. 53, Kallstenius Värml. sv. dial., sid. 14 (i några ord assimilation).

[1] Till adj. *vind* och vb. *vinda* ansluta sig snarast Finl. *lättvindig* 'lättsinnig' (VNyland, Vendell) och Östergötl. *vinndi* (motsvarande fsv. **windigær*) 'utsväfvande, vinglande, opålitlig' (Rääf Ydre-målet, Örebro 1859). Detta senare ord anför Rietz, art. *vindi(g)* el. *vinni* (sid. 810), ytterligare från Småland och översätter det 'liflig, flygtig, opålitlig, utsväfvande'.

Lic. Gunnar Hedström känner från nutida småländska (Östra härad) ett adj. *vinni* (med riksspråksform *vindig*). Ex.: „det är ingen som vill skriva på [borgen] åt honom, han som är så *vinni*". Lic. Hedström har (i brev av 25/10 30) meddelat mig att han uppfattar ordet „endast ss. en mera tillfällig bildning till *vinna*, v. (= rspr:s *vinda*), detta senare med en ganska svårdefinierbar överförd anv[ändning] . . . [ung.] 'ligga i äventyrliga affärer'".

Adjektivet *vinn* 'sned, skef' hos Rääf är tydligen rspr. *vind*. Rääf uppger att det användes „äfven om ogina personer", ex. *du ä så vinner i da*. Till detta *vinn* = *vind* ansluter sig betydelsen 'som är om sig', som Rietz i den nämnda art. *vindi(g)* el. *vinni* anför från Småland.

[2] Pret. sg. av det starka verbet *vìnna* 'vinna' lyder i Sörbygden (Nilén) anf. arb., sid. 156) *vann*, såsom av gammalt, men också *vatt*, som är det norröna och alltjämt isländska och norska (Aasen) preteritet till vb. *vinda* (i fsv. lydde motsvarande form *want*). I Skeemålet (Lindberg anf. arb., sid. 88) är *vat* den enda formen för pret. sg. av *vìnə* 'vinna. Det urspr. starka vb. *vinda* har på båda hållen (Sörb. *vìnna* 'vinda, vefva', Skee *vìnə* 'vinda, fläkta') antagit svag böjning efter 1:a konj. liksom i riksspr.

I Vätömålet i Roslagen (Schagerström, SvL. II: 4, Sthlm 1882, sid. 69) är den vanligaste formen av verbet *vìna* i pret. sg. *vant*. Jfr att vb. *bìnda*, med *d* i stammen, i motsvarande

I några av de betydelser, vari sv. *lättvindig* här anförts, har det avseende på en person, den som utför en handling.[1]

Passiv betydelse föreligger även hos andra adj. av *a*-stamstyp som förekomma vid sidan av starka verb.[2] I de ovan anförda fallen med samma rotvokal ieur. *e* som hos presens föreligger pass. betydelse hos adjektiven -*fjalgr* 'dold' till verbet urgerm. **felhan*- 'dölja', -*verpr* 'bestänkt, höljd'[3] till *verpa* 'kasta'[4] och *vindr* 'vriden, skev' till *vinda* 'vrida'. Jfr ock -*verðr* 'vänd' till (*ek*) *verð*, till sin härkomst = lat. *verto* 'jag vänder'.

Hos det sistnämnda adj. ansluter sig betydelsen lika väl till den mediala användningen av det ieur. verbet, hos -*fjalgr* och *vindr* till den refl. användningen av de germ. verben.

Aktiv betydelse, användning om en handlande person, föreligger hos subst. -*drekkr* 'en som dricker'.[5]

---

form lyder *bant*. Den äldre pret. sg.-formen *van̠* av *vın̠a* förekommer även men är mindre bruklig.

[1] Se ovan sid. 32 not 4.

[2] „Die bedeutung ist teils activisch, teils passivisch", Falk i PBBeitr. XIV sid. 10 (jfr sid. 3).

[3] Jfr sv. *(apel)-kastad*.

[4] Norr. *verpa eitthvat einhverju* 'kasta yver, tekkja eitk. med eitk.' Hægstad-Torp, Heggstad.

Norr. *verpa* förekommer även opers. (Egilsson-Jónsson Lex. poet.), t. ex. *verpr vigroþa* (d. v. s. *víg*-, „kamprodnad", dativ) *vm vikinga*, Helgakv. Hund. II 19 (Bugge).

För germ. **verp*- 'kasta' kan ansättas en ursprungligare betydelse „in drehende Bewegung setzen", „mit drehend geschwungenem Arme schleudern" (t. ex. Walde-Pokorny Vgl. Wb. d. idg. Spr. I 275), liksom lat. *torquēre* förenar betydelserna 'umdrehen' och 'schleudern' (Georges) och norr. *vinda* 'vrida' även föreligger i uttrycket *vinda sverðum* (i den isl. skalden Glúmr Geirasons Gráfeldardrápa 7 enligt F. J. Skjalded. I A 77, B 67 och Egilsson-Jónsson Lex. poet.; F. J. översätter det 'drage sværdene', 'trække sværd') och samma verb i sv. dialekter (t. ex. Dalarna) kan ha betydelsen 'kasta' (med dativ) och liksom liknande betydelser finnas förenade hos norr. *bregða*. Jfr dessutom betydelsen hos sv. *slunga*.

Denna antagna ursprungliga betydelse hos germ. **verp*- synes dock icke belysa användningen av adjektivet norr. *litverpr*.

[5] Anfört ovan sid. 7 f.

Till de flesta ovan anförda adj. av (germ.) *a*-stamstyp och med *e*-vokalisation svara presentier med intrans. betydelse: norr. *gjalla* (adj. *gjallr*), *skjalla* (adj. *skjallr*), germ. **sterban*- (norr. adj. *stjarfr*), *skjalfa* (adj. *skjalfr*, *skelfr*), *hverfa* (i ovan sid. 16 f. anförda intrans. betydelser, adj. *hverfr*), *vella* (adj. -*vellr*), germ. **ȝrimman*- (norr. adj. *grimmr*).

I nutida isl. finnes adj. *langvinnur* 'langvarig, varig', *skammvinnur* 'kortvarig' (Blöndal)[1], som ansluta sig till norr. *vinnask* refl.[2], nutida isl. *vinnast* 'slaa til, strække til, holde ud', t. ex. *meðan til vinst*, och norr. *vinna einhverjum*[3] 'være tilstrækkelig', nutida isl. *vinna* 'naa, række, strække til', t. ex. *það vinnur ekki* 'det hjælper ikke'.[4]

Verbal karaktär av aktiv art tyckes föreligga hos adj. *langvinnur*, *skammvinnur* i satsen *þessar afleiðingar eru langvinnar* och liknande[5]. Ett sådant uttryck uppfattas av islänningar likvärdigt med satsen *þessar afleiðingar eru* ('finnas') *lengi sem starfandi kraftur.*[6] Adj. *langvinnur* betyder därvid *sem vinnur lengi* i meningen 'som verkar, arbetar länge'.[7]

Norr. *-vinnr* föreligger tydligt använt om det handlande subjektet i sammansättningen *andvinnr* på ett ställe i den bevarade skaldediktningen, i början av en strof tidfäst till år 1197, av en okänd skald:

þót vær sið edr atta
*ann*d*vinn*ir *nv finn*vm,[8]

---

[1] Haldorsen-Rask översätta *skammvinnr* dels 'flygtig, forgjængelig, kortvarig', dels 'non sufficiens, utilstrækkelig'.

[2] Egilsson-Jónsson mom. 9, Fritzner mom. 12.

[3] Fritzner anf. st.

[4] Blöndal resp. B I 4 och A II 6.
Formellt är verbet *vinna* i denna betydelse transitivt. Blöndal.
Ex. på denna användning av *langvinnur*, *skammvinnur*:
Er ei lífið skammvinn stund? Einar Benediktsson Vogar, Rvík 1921, sid. 26, dikten Gamlar stökur.
að þetta tal hans um inngöngu í katólska kirkju hafi stafað af mjög skammvinnum hughrifum (neutr. pl. 'Begeistring'), Einar H. Kvaran Um Gest Pálsson i Gestur Pálsson Ritsafn, Rvík 1927, sid. 30.

[5] Ex.: *Samtíma Jónasi Hallgrímssyni var enginn maður uppi* ('levde, fanns') *í öllum heimi, sem hefir haft jafn-mikil og jafn-langvinn áhrif á skáldskap sinnar þjóðar og hann,* Gestur Pálsson Ritsafn, Rvík 1927, sid. 382.

[6] Min främste sagesman för denna uppgift är prof. Guðmundur Finnbogason.

[7] Formellt är verbet *vinna* i betydelsen 'arbejde, virke, bestille' intrans. Blöndal.
Härmed stämmer att de flesta av de ovan anförda adjektiven *gjallr, skjallr* o. s. v. förekomma vid sidan av intrans. verb, se ovan sid. 35 not 4.

[8] F. J. Skjalded. I A 595. Strofen finnes avtryckt även i Bisk. sögur I, Kbhvn 1858, sid. 649 not 2 (jfr sid. 639 not 1), här uppfattad *þótt* o. s. v. *nú finnum*[*st*].

av Finnur Jónsson översatt[1]: „Uagtet vi nu træffer . . syv eller otte, idet vi stiller os op til kamp“.[2] Egilsson-Jónssons översättning av detta *andvinnr* är 'arbejdende imod, bekæmpende, rede til Kamp mod'[3], Heggstads[4] översättning 'som strider mot'.[5]

Detta *andvinnr* 'som strider mot' ansluter sig i norr. litterär tid närmast till uttrycket *vinna einhverju* eller stundom *við einhverju* 'gjøre Modstand mod, lægge Hindringer i Veien for noget' och dyl.[6], 'staa imot, gjera mot'[7], 'modstå'[8]. I Vǫlundarkv. 41 (Bugge) erkänner sålunda Bǫðvildr, dottern till konung Níðuðr, om sig och Vǫlundr då de *sáto . . . saman i holmi: ec vętr hanom vinna kvnnac, ec vętr hanom vinna máttac.*

Trots norr. *andvinnr* adj., hänfört till den som utför en handling, måste det betecknas som ovisst om i norr. funnits ett enkelt adj. *vinnr* med betydelsen 'arbetsam, flitig', då intet annat fall än det ifrågavarande från Bandamanna saga är känt från fornlitteraturen och det enkla ordet icke heller är uppvisat från nutida dialekter. Men säkert är

1) att en sådan betydelse passar utmärkt på det ifrågavarande stället i Bandamanna saga,

2) att ett enkelt adj. *vinnr* svarande mot presens av det starka verbet *vinna* har talrika motstycken i norrönan och

---

1 Med uteslutning av „atter“ svarande mot *enn* som han i sin B-text insatt i st. f. handskriftens *vær*.
Enligt E. A. Kock Not. norr. § 1210 „sällar sig . . till *þótt* ett . . adverb“ i *þótt enn*, som är att läsa i denna dikt.
Ändringen är förestavad av uddrimmet.

2 F. J. Skjalded. I B 596.
På svenska ung.: Om vi också nu finna sju eller åtta, vi som kämpa emot [dem].

3 Egilsson-Jónsson Lex. poet.

4 Leiv Heggstad Gamalno. ob., Oslo 1930.

5 Heggstad hänvisar från *vinnr* adj. (utan annan uppgift till denna sammansättning och jämför no. *lettvinn* o. s. v.
I ung. samma betydelse som *andvinnr* användes på andra ställen i skaldediktningen samt i prosan och alltjämt i isländskan adj. *andvígr* (*andvígur*).

6 Fritzner moment 13 och på *vinna við*.

7 Hægstad-Torp, Heggstad.

8 Egilsson-Jónsson mom. 8.
Uttrycket anföres här från åtta Edda- och tre skaldeställen och av Fritzner ytterligare från Vǫls. saga (S. Bugge Norr. Skr. af sagnhist. Indh., Kria 1865) 157[8] (kap. 30), i Magnus Olsens uppl. 80[7].

3) att ett sådant adj., använt om den handlande personen, har samma slags betydelse som det motsvarande verbet använt om den handlande personen, i detta fall *vinna* 'arbeta'.

Användningen [1] om den som utför en handling föreligger utom norrönan både i norskan och svenskan. No. dial. *lettvinn* säges på Östlandet även om personer och betyder då 'smidig, bekvem; habil' [2], Schjøtts landsmåls-ordbok ger exempel på samma användning av *radvinn* [3], och sv. dial. *lättvindig* föreligger i betydelser sådana som 'hjelpsam, tjenstvillig', 'vig', 'snabb'. [4]

Det finnes kanske spår av ett enkelt *vinnr* utom Bandamanna saga. Rietz anför sv. dial. *vindi(g)* el. *vinni* från Småland i betydelsen 'ferm, tjenstfärdig'. [5] I denna betydelse kan det så lydande ordet icke gärna anslutas till sv. dial. *vind(er)* eller *vinn(er)* 'vriden på sned' och 'vindögd', ty hos detta adj. ha utvecklat sig rakt motsatta betydelser: 'svår, krånglig, ogin', likaledes anförda från Småland. [6] Det av Rietz anförda sv. dial. *vindi(g)* el. *vinni* i betydelsen 'ferm, tjenstfärdig' kan däremot återföras på ett f. ö. på svensk botten okänt adj. **vind* = **vinn* med betydelsen norr. '*sem vinnr*'. [7]

---

[1] Av adjektiv där *-vinnr* (*-vinn*) ingår som efterled, eventuellt ombildat.

[2] Ross. Motsvarande översättning (av *lettvint*) hos Schjøtt No. ob. är 'rask i vendingen'.

[3] *Han er radvinn i sitt arbeid* 'arbeider med lethet'. Jfr även *ei radvinn hand* 'en flytende haand'. Schjøtt No. ob., art. *radvinn*.

[4] Se ovan sid. 32.

[5] Rietz sid. 810.

Det finnes ingen anledning att i detta fall betvivla Rietz' uppgift, trots det att ordet icke är uppvisat från nutida småländska. Lic. Gunnar Hedström, som torde vara den främste nulevande kännaren av Smålands dialekter, minnes intet ord *vinni* med ovan angivna betydelse ur sina smål. samlingar. (Brev av 25/10 30).

Lic. Hedström känner däremot ett annat ord *vinni* (med rikssprāksform *vindig*), anfört ovan sid. 34 not 1.

[6] Rietz anf. st. Exemplet *du ä så vinner i da* anföres från Smål. och Östergötl.

[7] Den möjligheten kan tänkas att *vinni(g)* är bildat till verbet *vinna*. Jfr Tamm i Skr. utg. af K. Hum. Vetensk.samf. i Ups. VI: 8 (1899), sid. 27 och 30 f. om adjektiv på *-ig* bildade till verb. Att antaga detta i fråga om smål. (Rietz) *vinni(g)* 'ferm, tjenstfärdig' synes dock förutsätta att betydelsen 'arbeta' (känd från norrönan), 'göra' (även i fornsvenskan) har fortlevat hos verbet *vinna* ännu i rätt sen tid i Smål. Dessa adjektiv på *-ig* direkte

2. Norr. *van[d]gæfr* (Sturl. saga) 'som det är svårt att ge' — nutida isl. *vandgæfur* 'svår att göra i lag, retlig'.

I den nutida isländskan finnes ett adjektiv *vandgæfur* som bl. a. betyder 'vanskelig at göre tilpas, pirrelig' (Blöndal). Denna betydelse står nära den passiva 'som kan eller bör givas' som finnes hos det nutida *gæfur* i ordspråket *lítið er af lauki gæft*[1] och i sammansättningen *töðugæfur* 'som kan ges (åt djuren) som *taða*'[2].

Förleden är adj. *vandr* 'vanskelig'. Genom bortfall av *d* som den mellersta av tre konsonanter kan den också uppträda som *van-*. Så uppträder sammansättningen *vandgæfr* i Sturlunga, då det där heter om Þórðr Þorvaldsson, den ena av de två främsta gästerna vid bröllopsfesten på Reykjahólar på det isländska Västlandet sommaren 1119: *Þórðr var ekki mikill drykkjumaðr, nǫkkut vangæft um fæzluna, sem opt kann at verða þeim, sem vanheilsu kenna*[3], av Kålund översatt med: „Tord kunde ikke drikke meget og måtte være forsigtig med hvad han spiste, som tilfældet ofte er med folk, hvis helbred ikke er god“.[4]

Dessutom finnes en förled *van-*, som hänger ihop med adj. *vanr* 'som fattas'. Dess betydelse kan ung. återges med 'bristfälligt'. Jfr t. ex. skillnaden i betydelse hos isl. *vandskilinn* 'svårförstådd' och *vanskilinn* 'missförstådd'[5]. Isl. *vangefin* betyder 'daarlig gift' (f.).

---

till verb äro nämligen i nordiskan unga bildningar, och den nämnda betydelsen hos *vinni(g)* synes icke lika väl kunna härledas av den numera bl. a. i Smål. vanliga betydelsen hos *vinna*: 'kunna, förmå, vara i stånd till, hinna att göra, orka (Rietz 811).

[1] I artikeln *laukur* i Blöndals ordbok återgivet med 'giv af Løg kun lidt ad Gangen'.

[2] 'Tunhö'; *gefa* är terminus technicus på Island för att fodra djur, Fritzner *gefa* 6, Blöndal *gefa* A V 2.

[3] Sturlunga saga, Kr. Kålunds ed., Kbhvn 1906—11, I 19[22]. Jfr min artikel „*Kani*, en smädevisa i Sturlunga och ett ironiskt yttrande i Bandamanna saga“ (början).
Reykjavík-upplagan I (1908) sid. 31 följer Kålund.

[4] Sturl. saga övers. av Kr. Kålund, I—II, Kbhvn 1904, I sid. 23.

[5] Härmed återger jag, kanske något fritt, Blöndals översättning 'mindre rigtig forstaaet'.

Nutida isländskans *vandstiltur* betyder 'vanskelig at beherske' men *vanstiltur*, som även förekommer i fornlitteraturen som *vanstiltr*, betyder 'ubehersket', neutr. *(þessu er) vandsvarað* betyder 'vanskeligt at give Svar paa' men *vansvarað* betyder 'utilstrækkelig svaret', *vandtalaður* (om språk) 'vanskelig at tale' men neutr. *vantalað* 'som man ..endnu ikke har.. sagt', nutida isländskans *vandlaunaður*, fornlitteraturens *vandlaunaðr* betyder 'vanskelig at gengælde efter Fortjæneste' men *vanlaunaður*, fornlitteraturens *vanlaunaðr* 'ikke til fulde gengældt'.[1]

Nutida isländskans *vandfær* (med halvlångt *n* och tonlöst *d*), fornlitt. *vandførr* betyder 'vanskelig at befare' men *vanfær* (med halvlångt *n*), fornlitt. *vanførr* betyder 'syg', 'vanfør'[2] och 'ude af Stand til'. Nut. isl. *vandhæfur* är 'vanskelig at holde el. tumle', 'farlig, uvis, mislig', 'vanskelig at træffe (ramme)', fornlitt. *vandhœfr* 'saadan som man maa vogte sig for at have Samkvem med' men nut. isl. *vanhæfur* (med hellångt *a*, tonlöst kort *n* och reducerat *h*) 'som passer daarligt'.

Nutida isländskans *vandgæfur* (med halvlångt *n* och tonlöst *d*) förekommer utom med ovan angivna betydelse 'vanskelig at göre tilpas, pirrelig' i uttrycken *vandgæfur með svefn* 'som har ondt ved at sove' och *vandgæfur til heilsunnar* 'svagelig, tilbøjelig til at blive syg', i denna sista betydelse även ensamt. Den ytterligare förekommande betydelsen 'som sjælden forefindes, sjælden' ansluter sig nära till refl. *gefast* i den enligt Blöndal nu föråldrade[3] betydelsen '*koma fyrir*, ske'.

Det nutida *vangæfur* (med halvlångt *ng*-ljud och främre *g*) användes i betydelsen 'som stiller sig uheldig el. ubelejlig; mislig'.[4] Men dessutom förekommer det i samma betydelser som det förra ordet, med förleden *vand-*: särsk. 'svag, sygelig'[5] samt i uttrycken *vangæfur á skapsmunum*[6] 'vanske-

---

[1] Alltså om något som kan belönas bättre.

[2] Har numera på grund av eufemistisk användning nästan enbart betydelsen '*barnshafandi*'.

[3] Men från fornlitteraturen icke anförda.

[4] Ex.: *vangæf heilsa* 'svagt Helbred', *vangæft veður* 'uheldigt Vejrlig', *vangæf tíð* 'daarlig Tid'. Blöndal.

[5] Jfr ovan *vandgæfur* ensamt eller i uttrycket *vandgæfur til heilsunnar*.

[6] Jfr *vandgæfur á skapsmunum*.

lig at komme ud af det med' och *vangæfur með eitthvað* 'som har Vanskeligheder med noget'.[1]

En sammanblandning mellan orden med förlederna *vand-* och *van-* synes alltså i detta fall ha skett.[2] I det ifrågavarande stället i Sturlunga saga föreligger ett fall där förleden *vand-* i fornlitteraturen uppträder som *van-* på grund av bortfall av konsonant mellan konsonanter.

Satsen *(honum var) nǫkkut van[d]gæft um fæzluna* korresponderar med *hann var... ekki mjǫk matheill* litet senare. Kålund anf. st. översätter detta: Tord „tålte . . ikke godt maden".[3]

Att konstruktionen kan vara denna: *honum var . . . van[d]gæft*, ehuru endast nom. *Þórðr* är utsatt, i satsens början, ses t. ex. av Egils saga, kap. 31. Där står: *var sá vatni ausinn ok nafn gefit ok kallaðr Egill*, icke *ok honum nafn gefit.*[4] I st. f. *Þórðr var ekki mikill drykkjumaðr, ok var honum nǫkkut van[d]gæft um fæzluna*, såsom konstruktionen i Sturlunga är tänkt[5], heter det: *Þórðr var ekki mikill drykkjumaðr, nǫkkut van[d]gæft um fæzluna.*

I nutida isländska är konstruktionen personlig: *hann er vandgæfur (á skapsmunum).*

Ordet *vandgæfr* anföres av Cleasby-Vigfusson[5] och Fritzner blott från detta enda ställe och lämnas av Cl.-V. oöversatt. Då Fritzner i sitt citat efter orden *vandgæft um fæzluna* förklarande tillägger orden „vanskeligt med Fordøielsen af Føden", har han därmed angivit anledningen till att *(Þórði var) vandgæft um føzluna*, men han har icke lämnat någon översättning av *vandgæfr.*

Hægstad-Torps översättning av *vandgæfr* med 'vand' (riksmålets 'nøieregnende, kræsen'[6]), 'kræsen' ('lækkersulten'[7])

---

[1] T. ex. *þú varst altaf vangæfur með meltinguna* 'du havde altid en vanskelig Mave'. Jfr ovan *vandgæfur með svefn.* Séra Ragnar Ófeigsson på Fellsmúli vidkännes endast uttrycket *vangæfur með svefn.*

[2] Blöndal anmärker vid *vangæfur*: „jfr *vandgæfur*".

[3] Nutida isl. *matheill* betyder 'som kan taale al Slags Mad' (Blöndal).

[4] Nygaard Norr. synt., Kria 1905, sid. 19. Flere ex. hos Nygaard Bemerkninger, Kria 1917 (= Vid.selsk. Skr. 1916 II: 5), sid. 5.

[5] Cleasby-Vigfussons lex., artikeln *vand-gæfr.*

[6–7] S. Schjøtt No. ordb.

är missvisande[1]; den täcker varken användningen i nutida isländska eller på här ifrågavarande ställe i fornlitteraturen. Det är ju här hela uttrycket *vandgæft* (n.) *um fǿzluna* som betyder 'svår att tillfredsställa i fråga om mat', och uttrycket är använt om en sjukling och icke om en läckergom.

Adj. *vandgæfr* betyder på detta ställe i fornlitteraturen liksom alltjämt i isländskan 'som är svår att tillfredsställa', eg. 'som det är svårt att ge åt'.

3. Norr. *vandblæss* (Sturl. saga) 'som andas tungt' — no. dial. *tungblæst* och *lettblæst* 'som andas tungt resp. lätt'.

Det berättas vidare om denne Þórðr Þorvalðsson i Sturlunga saga: *Hann kendi nokkut innanmeins ok var því ekki mjǫk matheill ok nǫkkut* ***vandblæst*** *at eta slátr, því at hann blés svá af, sem hann hefði vélindisgang.*[2] Kålund översätter: „Han led af en indvortes sygdom og tålte derfor ikke godt maden og havde nogen vanskelighed ved at spise kød; han pustede deraf, som om han havde opstød.“[3]

Cleasby-Vigfusson uppta i sitt lexikon[4] *vand-blætr* utan källuppgift, och Vigfusson i sin upplaga av Sturlunga saga[5] anför i en not att de båda handskrifterna[6] ha *vandblæst*, men emenderar i texten till *vandblættr*. Fritzner upptar *vandblætr* adj. 'nøjeregnende, vanskelig' med hänvisning till detta enda ställe i Sturlunga saga. Han anmärker att ordet här är „Vigfussons Gisning for *vandblæst*“. Hægstad-Torp ha *vandblætr* 'vandsam, nøgjen'. Torp Gno. ordavl. anför *vandblætr* bland exemplen på adj. med *ja*-suffix och förlängt avljuds-stadium i roten.[7] Heggstad

[1] Detsamma gäller i varje fall om förra delen av Heggstads översättning 'vand, utolug'. Det senare ordet återges av Schjøtt med 'utaalig, som taaler litet, ømfindtlig; irritabel'.

[2] Kr. Kålunds ed. av Sturlunga saga, Kbhvn 1906—1911, I 19[25].

Reykjavík-upplagan I (1908) sid. 31 följer Kålund.

[3] Kr. Kålund Sturlunga saga (översättning), Kbhvn 1904, I sid. 23.

[4] Cleasby-Vigfusson An Icel.-Engl. Dict., Oxf. 1874.

[5] Sturl. saga, ed. by G. Vigfusson, I, Oxf. 1878, sid. 17.

[6] Betecknade H och Br, varom företalet sid. CLXXIX.

[7] A. Torp Gno. ordavl. (i Hægstad-Torps ordbok), sid. XXXV.

upptar *vandblæst* med hänvisning till här ifrågavarande ställe i Sturl. saga men med tillägget: „for *vandblætr?*", och detta uppslagsord *vandblætr* översätter han som Hægstad-Torp men tillägger: „i sms. *ú-*".

Till stöd för emendationen anföra Cleasby-Vigfusson *úvandblætr*[1], Fritzner *úvandblætr* adj. 'easily propitiated, easily appeased or satisfied', 'nøisom, let at tilfredsstille', som blott är känt från Biskupa sǫgur: *hañ [var] oc sva vvandblótr oc vinveittr* ('vänskaplig, vänlig') *at þeim veizlvm ær dryckior varo. at hañ sómþi við* ('nöjde sig med)' *þat allt er sómanda var*[2] *oc eigi samþi illa.*[3] Hægstad-Torp översätta *úvandblætr* 'ikkje vand[4] paa det', Heggstad 'uvand på det, lett nøgd'.

Uttrycket *úvandblótr* är en 'metaphor from a sacrificial feast (*blót*)'[5] och betyder egentligen 'som det icke är svårt att offra till'[6], 'icke nogräknad ifråga om offer'. Betydelsen i det enda litteratur-stället är ung. 'icke nogräknad i fråga om trakteringen'. Men därför att uttrycket innehåller en negation, behöver som känt icke ett motsvarande jakande uttryck ha funnits.[7] Och om i Sturlunga saga skall läsas *vandblótr*, borde betydelsen i anslutning till det negerade uttrycket i Bisk. sǫgur vara 'nogräknad med vad som bjöds honom'. Men då väntas fortsättningen *um slátr, um kjǫt* eller dyl. Det som står är *at eta slátr.*

En emendation är alltid en nödfallsutväg. Av ord som följa kort därpå framgår, att en eller flere av de personer som befunnit sig emellan handskriftens nedskrivning och textens författande, icke ha förstått stället så som man velat emendera det, utan just så som handskrifterna ha. Eggert Ó. Brím anmärkte: „*vandblættr* sýnist eigi vera heppileg breyting". Han påpekar att texterna ha *vandblæst* och anmärker: „sbr. 'því at hann *blés* svá af' í sömu línu."[8]

---

[1] Cleasby-Vigfusson hänvisa från *vandblætr* till *úvandblætr*.

[2] Väl 'som man hade att nöja sig med'.

[3] 'Och som icke anstod [honom] illa'.

Biskupa sögur I 394⁷, i ett hskr.fragment från 1200-talet (AM 383. 1 4:o).

[4] 'Nøieregnende, kræsen'.

[5] Cleasby-Vigfusson Dictionary.

[6] Hægstad-Torp anmärka vid **vand-blætr*: 'eig. vand aa blota til'.

[7] Svenskan har t. ex. intet *förskämd* som svarar mot *oförskämd*.

[8] Eggert Ó. Brím i Arkiv VIII (1892), sid. 327..

Adj. *vandblæst* n. betecknar detsamma som *tungblæst* 'tungbrystig, stakaandet' som finnes i den nutida norskan i Nordland (d. ä. ung. Helgeland och Salten)[1], och motsatsen till vad *lettblæst* adj. betyder, som likaledes finnes i Helgeland. Detta senare kan översättas 'som har let Bryst eller Aandedræt'[2]. Norr. *vandblæst* n. betydde 'som har svårt att andas', 'som stönar tungt'. Att *blása* är i nutida isländska bl. a. = *anda þungt* och användes „ogs. om Stönnen".[3] Fritzner upptar bl. a. „*blása við* ɔ: sukke, stønne (under Paavirkning af noget besværende)"[4], och uppför *blása* bl. a. i betydelsen 'aande, puste'[5] med exemplen: *hon varð* ('måste') *sífellt at blása* (av fetma) *sem einn móðr mjórakki*[6] och *hann heyrir at bóndi blæss undir flikkinu* d. v. s. 'puster tungt under Fleskeskinkens Byrde'.[7]

Den vid föregående ord omtalade konstruktionen återkommer här: *Hann kendi nokkut innanmeins ok var því ekki mjǫk matheill ok nǫkkut vandblæst at eta slátr.* Slutet är tänkt: *ok var honum nǫkkut vandblæst* o. s. v. Samma opersonliga konstruktion finnes vid *kvæmr* adj. 'som kan komma', som liksom *-blæst* neutr. hör ihop med ett intransitivt verb: *oc er ongum yðrom manni kvęmt i Noreg at sva buno*[8]. Likaså vid *þunggengr*: *einhverjum verðr þunggengt* betyder 'det falder en besværligt at gaa'[9].

---

[1] Jfr *tungpusten* 'som puster tungt' som Ross 1895 anför från Smaalenene.

[2] Aasen.

[3] Blöndal. Det fullständiga sammanhanget lyder: „ogs. om Stönnen el. andet Tegn paa Sorg (= *varpa öndinni*)". Härpå följer exemplet: *við skulum lofa hestunum að blása* med översättningen 'lad os give Hestene Lov til at puste lidt'.

[4] Fritzner, *blása*, moment 2, med hänvisning till Gísl. (Kbhvn 1849) 47[22], Hítd. (Kbhvn 1847) 24[11], Sturl. I (Vigf.) detta ställe och 311[20], Fld. Norðrl. III 597[13].

[5] Fritzner, *blása*, mom. 4.

[6] 'Vinthund'.

[7] Ísl. æventyri (d. v. s. ævintýr), utg. av Gering 1882, nr 90, rad 185 och 146. Dessa ställen finnas i hskr. AM 657 B 4:o, AM 586 4:o och AM 335 4:o. Den förstnämnda dateras av Kr. Kålund Katalog over den AM. Håndskriftsaml. II, Kbhvn 1894, till andra hälften av 1300-talet, den sistnämnda enligt dens. I, Kbhvn 1889, till omkr. år 1400 och AM 586 4:o till 1400-talet.

[8] Saga Ólafs konungs ens helga (Munch-Unger), Kria 1853, 58[23]. Likaså i Flateyjarbók II (Kria 1862) 62[37].

[9] Saga Hákonar konungs [hins gamla] Hákonarsonar i Fornm. sögur IX, Kbhvn 1835, 511 not 13 (efter andra hskr. än Frísbók). Sålunda Flateyjarb. III, Kria 1868, 150[22].

Betydelsen är aktiv liksom hos andra adj. av samma slag som höra ihop med ett intrans. verb. Adj. *fǿrr* betyder 'som kan *fara*' (men även 'som kan befaras') och *fleygr* 'som kan *fljúga*'. Fullständiga motstycken till *vandblæst* neutr., där förleden är ett adj., äro *hraðfǿrr*, *léttfǿrr*, *þungfǿrr*, *þunggengr*, *snemmgrǿr*. Liksom dessa betyda 'som kan bevæge sig med Raskhed eller Hurtighed' [1], 'skikket, dygtig til at bevæge sig med Lethed' [2], 'tung i sine Bevægelser, som det falder besværligt at røre sig' [3], 'som gror, voxer tidligen' [4], betyder *vandblæst* neutr. 'som andas med svårighet'.

Nutida no. *lettblæst* adj. har motstycken i no. dial. *svævd*, *søvd* och *søft* eller *syft* [5], *attvægd* och *framvægd* [6], *fløygd* [7], *fengd* [8] och *fengt* [9], *gjengd* [10] och *-gjengt* [11]. Därjämte förekomma no. *svæv*, *attvæg* och *framvæg*, och dessa senare former äro de ursprungligare, såsom framgår av norr. (*kveld*-)

[1] Ex. *hestr hraðfǿrr, fé hraðfǿrt.*

[2] Þiðriks saga (Unger) Kria 1853 343² = (Bertelsen) Kbhvn 1908—11 II 344⁸. *Hann verðr svá léttfǿrr ok skjótr sem hugr manz,* Mariu saga (Kria 1871) 52²². Skrivningen min.

[3] *Þa var H. konungr attrędr at alldri ok gerdizst hann þungfærr sua at hann þottizst æigi færr at fara yfir rikit,* Flat. I (Kria 1860) 47³⁴. *Þórir var gamall ok þungfǿrr,* Saga Magnúss konungs berfǿtts i Fornm. sögur VII 5⁸ (skrivn. min); likaså i Heimskr. (F. Jónsson) Kbhvn 1893—1900, III 238⁹. *Í elli hans gerðiz hann þungfærr,* Egils saga (F. Jónsson) Kbhvn 1886—88 316⁵ (i Rvík-uppl. 1856 225²³, i Sagabibl. III² 288⁸). Se ovan sid. 44 om *þunggengr*.

[4] *Lin ok bygg ok saa iarðarinnar aauóxtr sem snemmgrær er ok adr hafdi blomgaz,* Stjórn (Kria 1862) 274³⁰.

[5] Aasen (i artikeln *svæv*) uppger *søft*, Torp Nyno. et. ob. (art. *svæv*) *syft*. Ordet betyder som efterled i sammansättningar (såsom *lettsv.*, *tungsv.*, *rangsv.* d. v. s. 'i urette Tid', 'tilbøielig til at sove om Dagen og vaage om Natten') 'tilbøielig til at sove'.

[6] Från Kvitseid och Vinje i Telemarken. Orden betyda 'veiende eller hældende bagud' resp. 'fremad'. Ross.

[7] 'Flyvefærdig, som kan flyve' (om fågelungar); *lettfløygd* 'let og rask i sine Bevægelser' (Gudbrandsdalen), *tungfløygd* 'som bevæger sig tungt el. seenfærdigt' (Gbr. och flerst.). Aasen.

[8] 'Som er at faae' i sammansättningar som *sjeldfengd, lettfengd, seinfengd.* Aasen.

[9] I Trondhj. stift. (Aasen på *fengd*).

[10] 'Duelig til at gaae' („mest om Dyr"). Nordhordland, Sunnfjord, Hallingdal och flerst. 'Bekvem til at gaae paa' („om Jord, Iis o. s. v."). Søndre Bergens stift. *Framgjengd* 'dristig til at gaae frem', Bergens stift. *Snargjengd* 'som gaar hurtigt'. *Tidgjengd* 'som gaar ofte, el. kommer ofte igjen; flittig til at gjøre Besøg'. Aasen.

[11] *Tigjengt* (jfr slutet på föreg. not) i Stjørdalen och flerst. (Aasen).

svæfr[1], *vægr*[2], *fleygr*[3], *-fengr*[4], *gengr*[5], utan något *ð* eller *t* i stamslutet. På samma sätt återgår nyno. *-blæst* i *lettblæst* adj. på norr. *-blæst* neutr. i den meningen att *-t* i *vandblæst* är ändelsen i nom. och ack. sg. neutr., medan stammen är *vandblæs-* och t. ex. nom. sg. mask. av samma ord sålunda har lytt *vandblæss*.

I norrönan uppvisa ju de långstaviga adjektiviska *ia*-stammar (i fem. *iō*-stammar), i vilka stammens sista konsonant är *g* eller *k*, i flere kasus en form som avviker från den s. k. rena *a-* ∾ *ō*-stams-böjningen. De övriga långstaviga (och alternativt även de flesta med *g*, *k*) ha *i*-omljudet kvar (för så vitt stammen kan uppvisa *i*-omljud) men böjas som rena *a*-stammar (i fem. *ō*-stammar).

Den vokal som är *i*-omljudd hos efterleden i *vandblæst* neutr., är densamma som föreligger i presens: *blæss* 'du l. han blåser, pustar' (*i*-omljud), *blása* 'de blåsa' (utan omljud). Det är just vad som är fallet hos verbal-adjektiv på *-ia-* till s. k. reduplicerande verb.

Ett par dylika adj. äro gemensamma för flere germ. språk.

1. Urgerm. **ʒaŋʒ-ia-* föreligger i norr. *gengr* 'i Stand til at gaa', 'gangbar, gyldig' (hos Fritzner om *vitni*), 'paa hvilken man kan gaa' (t. ex. om en *vegr*) jämte sammansättningar därmed[6], fsv. *gænger* 'gångbar' (om pengar),[7]

---

[1] 'Tilbøielig, trængende til at faa sove, gaa til Hvile naar Kvelden kommer'.

[2] 'Villig til at helde snart til den ene snart til den anden Side' (Fritzner), 'næpen', 'var' (d. v. s. 'känslig', Hægstad-Torp, Heggstad) om *skálir* 'vågskålar' i Kgs skuggsjá 131 b (t. ex. i upplagan Kbhvn 1920 237[19]), eg. 'som lätt går i höjden', 'som kan lyftas upp'.

[3] 'I Stand til at flyve'. *Léttfleygr* 'saadan som farer afsted med en let Flugt' (i Kgs skuggsjá som attribut om ett slags kastspjut *gaflak*, 'ein leichter Wurfspeer', Hj. Falk Anord. Waffenk. i Vid.selsk. skr., Kria 1914, sid. 72).

[4] *Seinfengr* 'saadan som behøver god Tid for at kunne gjøre Nytte' (om en stridsyxa), *bráðfengr* 'hurtig erhværvet, opnået' (Lex. poet.), *harðfengr* 'stridbar', *áfengr* 'stærk, berusende' (om dryck, till *drykkr fœr á einhvern* 'beruser en'), *misfengr* och *missifengr* 'uheldig, hvor det gjælder om at træffe Maalet'.

[5] 'I Stand til at gaa', 'paa hvilken man kan gaa'; *framgengr* 'som har Fremgang, kommer til Fuldbyrdelse eller opnaaes'. I nutida isl. bl. a. sammansättningarna *góðgengur* (*hestur*) 'som har en behagelig Gangart', *harðgengur hestur* 'en haardttravende Hest, Hest, som støder', *illgengur*, likaså om hästar, samt 'knap farbar til Fods, som knap kan passeres'.

[6] Se föreg. not.

[7] Och t. ex. sammansättningen *arfgænger*.

fht. *gengi* 'gäng (gebräuchlich, gewöhnlich)' [1], 'gangbar', mlt. *genge, ginge, gange* 'gangbar, gebräuchlich' ('von der Münze'),

fe. *genge* 'going, current, prevalent, valid' [2].

2. Urgerm. **faŋʒ-ia-* [3] i norr. *-fengr* [4],

mht. *venge* 'fangend, fassend, umfassend' [5], *gevenge* 'fassend, umfassend' [6],

fe. *and-fenge* 'that which can be received, acceptable, approved, fit', motsvarande lat. 'acceptabilis, acceptus, aptus' [7], 'antagelig, behagelig' [8].

---

[1] Graff IV 104. Exempel: *tise sint toh tie gengesten* 'maxime [d. v. s. maximae] dicuntur (hae qualitates)', fht. översättning av Aristoteles Organon, se Graff I, sid. LVII.

Mhty. *genge* 'gänge, gangbar, geläufig', ex. *daʒ was ein gengeʒ mære* ('gerücht') *in allem dem lande,* Iwein av Hartmann von Aue, vers 3374, 'der leicht geht, rüstig', ex. *ein genger videlære* ('fiedler'). Benecke-Müller(-Zarncke) I 476[48], II 73[48], III 306[17]. Lexer Mhd. Hwb. översätter i förra fallet: 'unter den leuten umgehend, verbreitet, gewöhnlich', i det senare 'leicht gehend, rüstig, bereit' och anför det senare exemplet från Gesammtabenteuer hrsg. v. F. H. v. d. Hagen, Stuttgart 1850, I sid. 349, vers 464.

Mhty. *ungenge* 'ungangbar, wo nicht leicht gegangen wird', ex. *ein vngengi vart,* Gesta Rom., hrsg. von Keller, Quedlinb. 1841, 10[23], 'der sich nicht leicht zum gehn entschliesst, träge'. Benecke-Müller I 477[10]. Lexer översätter 'ungangbar, nicht leicht zu gehn' resp. 'der nicht gerne, nicht ohne mühe geht', även 'störrig, träge'.

[2] Bosworth-Toller. Exempel: *a þin dom sy. gód* and *genge* 'ever be thy judgment good and valid'. Codex Exoniensis (B. Thorpe), London 1842, 192[20].

[3] Verbal-adjektiven på *-ia-* kunde i germ. tid ha accenten på suffixet, såsom ses bl. a. av norr. *slógr* 'listig, förslagen', urgerm. **slōʒ-iá-* till det verb vars presens-stam är urgerm. **sláh-* och pret.-stam sing. urgerm. **slṓh-* (men 1:a pers. pl. **slōʒ-úm-*, particip **slaʒ-ín-*). På samma sätt har pres.-stammen urgerm. **fanh-* vid sin sida haft ett verbal-adj. **fanʒ-iá-* med tonande spirant i stammen (liksom i partic. **fanʒ-ín-*). Falk i PBB XIV sid. 48 f.

[4] Ovan sid. 46 not 4.

[5] Lexer Mhd. Hwb. med hänvisning till Der jüngere Titurel, hrsg. von Hahn, Quedlinb. 1842, strofen 559.

[6] Lexer Mhd. Hwb., Nachträge 206 med hänvisning till Der jüng. Tit., strofen 3826.

[7] Bosworth-Toller. Spärrningarna mina. Exempel: *nys andfenge Godes ríce* 'non est aptus regno Dei'. The Gothic and Anglo-Saxon Gospels, utg. av J. Bosworth, London 1865, Luk. 9: 62.

[8] Hj. Falk i Arkiv 13, sid. 197. Jfr dens. i PBBeiträge 14 (1889), sid. 50, T. E. Karsten Studier öfv. de nord. språkens primära nominalbildn. I, Helsingfors 1895, sid. 106 f. och (i orätt sammanhang, se Hj. Falk i Arkiv anf. st.) sid. 111 f. och dens., Studier o. s. v., Ordregister, Helsingfors 1902, sid. 32.

I norrönan föreligga dessutom:

auð-sveipr 'villig til at efterkomme andres Anmodning' (Fritzner)[1] och alltjämt bevarat som *auðsveipur* 'føjelig, lydig' (Blöndal)[2],

hugfellr 'behagelig, som er en (*einhverjum*) behagelig, efter hans Sind, *fellr einhverjum vel í skap*'[3] och **skapfellr* som kan föreligga i neutr. *skapfelt*[4] och ligga till grund[5] för adj. *skapfelligr* 'saadan som er efter ens Sind'[6], nu

---

I fhty. finnes *antfengi* 'acceptus' som kan höra till *int-fāhan* eller *antfang*, Graff III 412, Wilmanns D. Gr. II sid. 412.

[1] Fritzner anför exemplet: [*Brynjólfr*] *reyndi, hvé auðsveipr Þorgils væri, ok beiddi, at hann* . . . [*færi*]. *En Þorgils* . . . [*neitaði*] , Sturl. saga, Kbhvn 1911 II 141[15] = Oxford 1878 II 109[5]. T. E. Karsten Studier I, sid. 112.

[2] Ex. *ást fæðir auðsveipan* (ordspråk) 'Kærlighed lærer Ydmyghed'. Ordet ligger dessutom till grund för utvidgningarna *auðsveiplegur* och *auðsveipinn*, alla med samma betydelse (Blöndal). Utvidgning med *-inn* omtalar Hj. Falk i PBB XIV sid. 47 f.

[3] Sålunda *val* (d. v. s. *vel*) *hugfell* om *ræða* i Barlaams ok Josaphats saga (Chria 1851) 95[36], enligt perg. fol. nr 6 i Kungl. Bibl. Sthlm, „från omkring midten af 1200-talet", R. Keyser och C. R. Unger, i företalet sid. XVI, V. Gödel Katalog öfv. Kongl. Bibl:s fornisl. . . . hskr., sid. 19 f., Sthlm 1897.

Keyser och Unger anföra varianter ur hskr:na AM 232 fol. och AM 230 fol. Barlaams saga i den förstnämnda är „formodentlig skreven i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede", des. företalet sid. XIX; enligt Kr. Kålund Katalog „synes [detta parti] skrevet c. 1300". Den sistnämnda hskr. är „rimeligviis skreven i det 14de Aarhundrede", Keyser-Unger anf. st. Dessa hskr. ha här *hugfelld*, motsvarande nom. sg. mask. *hugfeldr*.

F. ö. hänvisar Fritzner till 49[4] i samma text: *þviat þetta er mer miok hugfellt*, i cod. A och tydligen även i ett fragment (som bl. a. omfattar upplagans sid. 49, Keyser och Unger, företalet sid. XXI överst), ty avvikande läsarter anföras blott från AM 230 fol. (*miok hugsanda*) och AM 232 fol. (*miok hugfast*).

Från nutida isl. anför Blöndal blott *hugfeldur* 'behagelig, som man synes godt om'.

[4] Fritzner anför exemplet: *þetta er mér þrælsverkit skapfelt at glíma* (skrivningen min), Saga Magnúsar konungs ens góða i Fornm. sögur VI, Kbhvn 1831, 110[24], handskriften AM 66 fol. (anf. arb. sid. 1). En annan hskr., Gl. kgl. Saml. (Kbhvn) 1010 fol. (anf. arb. sid. 2), har här *skapfeldast*. Den förra hskr., kallad Hulda, är från „14. årh.", Kr. Kålund Katalog [AM], H. Hermannsson Islandica III, sid. 32; den senare, kallad Hrokkinskinna, från „15. årh.", Kr. Kålund Katalog [Store kgl.]. — Det säkraste är att föra neutr. *skapfelt* till *skapfeldr*.

[5] Så T. E. Karsten Studier II, 1900, sid. 9 med tillägg sid. 279.

[6] Fritzner anför *skapfelligr í andliti*, Gunnl. saga, Jón Sigurðssons uppl. i Ísl. sögur II, Kbhvn 1847, 203[9]). Till grund för texten ligger (en med originalet kontrollerad andra hands

skapfellegur 'passende' (Blöndal), som är avlett med *-ligr* [1],

---

avskrift, företalet sid. XXVI, av) perg. 4:o nr 18 i Kgl. Bibl. Sthlm (företalet sid. XXI). Pergament-handskriften härrör „från vid pass 1300", V. Gödel Katalog (i Kongl. Libl:s Handl. 19, Sthlm 1897). Även upplagan Kbhvn 1916 (Finnur Jónsson, Samfund o. s. v. 42) har här *skapfelligr* 9[16]. Den förra uppl. meddelar dessutom läsningen *skapfelliligr* från AM 500 4:o och handskriften nr 36 4:o i Rasks samling i Univ.-Bibl. Kbhvn. Den förra av dessa hskr. är från „17. årbs sidste halvdel" (företalet sid. XXVI f. och Kr. Kålund Katalog AM). Den senare är skriven först 1809—10 (föret. sid. XXVIII). — Fritzners andra ex. är: *hversu veiti ek yðr þess at málum, at yðr sé skapfelligast* (skrivningen min), Njála I, Kblivn 1875, kap. 124 rad 5.

[1] Därjämte förekommer i nutida isl. en avledning med *-iligr*: *skapfellilegur*. Det betyder dels 'efter ens Sind, behagelig', dels 'naturlig', t. ex. *þótti mönnum ekki alt skapfellilegt um hann*, i ett sammanhang där det betyder: „man syntes at der var noget unaturligt ved hans Død". Denna form på *-iligr* är den regelrätt väntade redan för fornlitteraturen, A. Torp Gno. ordavl., sid. LIX, J. Sverdrup i Arkiv 27, sid. 142 och 144—146.

Liksom *hugfeldr* förekommer vid sidan av *hugfellr*, finnes ett *skapfeldr* 'saadan som er efter ens Sind'. Fransett neutr. *skapfelt*, varom ovan, föreligger det säkert i Egils saga, slutet av kap. 50: *[þeir] hofðu þat at átrúnaði, er þeim var skapfclldaz*, Finnur Jónssons uppl., Kbhvn 1886—88 (Samfund o. s. v. 17). Den äldsta hskr. av Egils saga som innehåller dessa ord (AM 132 fol.) hänföres till mitten av 1300-talet (F. J. i företalet sid. II och XII) eller något tidigare (Kr. Kålund Katalog AM). Vidare föreligger exemplet: *má þann til taka, er liðinu er skapfeldra* (normal. skrivning), Saga Hákonar Sverrissonur [ok fleira] i Fornm. sögur IX, Kbhvn 1835, 35[8], efter AM 47 fol. (i Ungers upplaga i Det no. oldskr.selsk. saml. XIII, Konunga sögur, Kria 1873 224[11]). Även AM 81 a fol. har här *skapfeldra* (Fornm. sögur, noten anf. st. och sid. V). Den förra hskr., kallad Eirspennill, tidfästes till „1ste del af 14. årh.", den senare, Skálholtsbók yngsta, till „15. årh.", Kr. Kålund Katalog [AM]. Detta ord är det nutida *skapfeldur* 'efter ens Sind, behagelig'. Om dylika bildningar som *hugfeldr, skapfeldr* se Hj. Falk i PBBeiträge XIV, 1889, sid. 44 (och T. E. Karsten Studier II, 1900, sid. 279, som utgör rättelse av hans framställning sid. 9 och väl även av I, sid. 111).

I nutida isl. ansluter sig till *skapfeldur* avledningen *skapfeldlegur* 'passende'. Formen förekommer (om en hatt) i samma arbete (Jón Árnason och Ólafur Davíðsson Ísl. gátur o. s. v., IV) från vilket Blöndal även anför *skapfellegur* i samma betydelse.

A. Torp Gamalno. ordavl., sid. LIX, antar att fornlitteraturens *skapfelligr* har uppkommit av **-feldligr* och likaså Sverdrup i Arkiv 27, sid. 30 och 34.

Frågan ligger till på följande sätt:

Av de två bildningarna *-fellr* och *-feldr* är den förra av ålderdomligare typ, den senare av nyare, en bildning till likhet med pret. part., se Falk nyss anf. st. och jfr ovan sid. 33.

samt *ífelt* adj. neutr. 'med fulde Sejl' (Blöndal), eg. 'som falder ind i noget' (Fritzner)[1],

úsiðblendr[2] 'uomgjængelig' (Fritzner)[3],

tor-veldr 'vanskelig, besværlig'[4], i nutida isl. *torveldur* vanskelig' (Blöndal)[5].

Adj. *auðsveipr* „uppvisar funktion af ett passivt partic. necessitatis (eg. 'sådan som med lätthet kan böjas')" till verbet

---

En utvidgning med *-ligr* till *-fellr* ger **-felliligr* (se början av denna not) och *-felligr*. Jfr dels *gengiligr*, dels *gegnligr* till *ia*-stams-adjektiven *gengr* och *gegn*. Men även *-feldr* utvidgat med *-ligr* ger regelrätt *-felligr*. Jfr *elligr* (dat. sg. fem. *elligri*, Veraldar saga i K. Gislason Fire og fyrretyve . . Prøver, Kbhvn 1860, 82[10], dat. sg. neutr. *ælligho, ælligu*, Kgs skuggsjá, hskr:ns blad 108 a och 149 b, t. ex. i Finnur Jónssons uppl. Kbhvn 1920 204[16] och 266[28]), som förekommer jämte *eldligr (elldligr)* och är bildat till *eldr* m. (Sverdrup i Arkiv 27, sid. 33 och 35, anför ytterligare *margfalligr* jämte *margfaldligr* till *margfaldr* och *torvelligr* jämte *torveldligr* till *torveldr* och verbet *valda*).

Formen *-felligr* kan utgå från *-fellr* men ej ens nutida isl. *skapfellilegur* behöver göra det. Jfr norr. *auðvelliligr* (nom. pl. mask. *auðvelleleger*, nom. sg. neutr. *auðvellilegt*, adv. *auðvellilega*, Barlaams ok Josaphats saga, Keyser-Unger, Kria 1851, 51[4], 49[6], 76[28]) till *auðveldr (auðvelldr)*, verbet *valda* och *auðveldligr (auðvelldligr)*, *auðvelligr* (nom. sg. neutr. *auduelligt*, Flateyarb. II, Kria 1862, 125[16]).

[1] T. E. Karsten Studier I, 1895, sid. 111.

Sturl. saga, Kr. Kålund, Kbhvn 1906—11, II 63[18] (Vigfusson, Oxford 1878, II 51[20]): *Austan-góla var innan aa flóana, sva at i-fellt var* 'der blæste en østenvind ud gennem bugten, så at man fik vind i sejlet', Kr. Kålunds översättning, Kbhvn 1904, II sid. 61. Hægstad-Torp och Heggstad översätta *í-fellr*: 'som fell inn i (fyller) seglet'. Blöndal: *það var ífelt hjá þeim alla leið* 'de havde udmærket Medbør . . hele Vejen'.

[2] T. E. Karsten Studier o. s. v. I, sid. 111.

[3] Ex.: *hann var fámálugr ok ósiðblendr . . . lá . . ok hafði feld á hǫfði sér* (skrivningen min liksom i följ. exempel), Víga-Glúms saga (i Ísl. fornsögur I, Kbhvn 1880) kap. 6 rad 21. Nu är ordet utvidgat till *ósiðblendinn* 'uselskabelig' (Blöndal). Likaså heter det nu *siðblendinn* 'omgængelig' (dens.), men i fornlitteraturen *siðblandinn* (*við aðra menn*, Hávarðar saga Ísfirðings, Kbhvn 1860, 43[16]), där efterleden är det regelbundna pret. part. till *blanda*. Förleden är *siðr* m. i betydelsen 'Sæd, Skik, Vane, hvad man pleier eller er vant til at gjøre'.

[4] Fm. VI 162[1] *torvelt* . . *at telja* 'räkna', Flateyjarbók I (Kria 1860) 46[30] om *sendifor*.

[5] Ordet ligger även till grund för avledningen *torveldligr* 'vanskelig, besværlig', i nutida isl. *torveldlegur* 'som ser vanskelig ud' (Blöndal).

sveipa[1]. Detta har i pres. sg. och pret. partic. formen av ett nordiskt s. k. reduplicerande verb av 1:a starka klassen: *sveipr*[2] resp. *sveipinn*[3]. I pret. sing. och pl. förekomma blott regelbundna starka former enligt samma klass: *sveip*[4] resp. *svipust*[5]. Utom poet. Eddan och Hervarar saga förekommer verbet i Fritzners exempel blott med svag böjning efter 1:a klassen: pret. *sveipaða*[6]. Hos de starka formerna framträder tydligt betydelsen 'indeslutte en Gjenstand .. i noget, beklæde den med noget, som lægges udenom' (Fritzner). De svaga formerna ha dessutom betydelsen 'kaste, slænge', och denna synes föreligga även hos den starka formen i Sig. kviða hin sk. 13: *Gvnnarr . . . sveip sinom hvg.* Fritzner (artikeln *sveipa* 1) jämför med uttrycket *sveigja hug einhvers* d. v. s. 'bøie, bevæge ens Sind eller Hjerte'[7]. Till *sveipa* i någon dylik betydelse ansluter sig nu adj. *auðsveipr.*

Med *hugfellr* och **skapfellr* kan jämföras uttrycket *eitthvat fellr einhverjum vel í skap.* Adj. *ífelt* neutr. 'så

---

[1] T. E. Karsten Studier I, sid. 112.

[2] 3:e pers. sing., Sig. kviða en sk. 8, vid sidan av tydliga presentier.
Jfr pres. *leikr* till det redupl. verbet *leika.*

[3] Edda-dikten Fáfnismál 42, Hervarar saga (Norrøne Skr. udg. af S. Bugge, Kria 1865) 219[20] = Heiðr. saga udg. ved Jón Helgason (Samfund o. s. v. 48) 29[24] (Hauksbók, vartill kommer 111[5], som är samma strof i hskr. Upps. univ.bibl. 715, se Bugge anf. arb. sid. 203 under strecket, Jón H. sid. XVII och XX).
Jfr partic. *leikinn.*

[4] I Eddan. 1:a pers. sing. i Vǫl. kviða 35, 3:e pers. sing. i Sig. kviða en sk. 13, Vǫl. kviða 24 och Rígsþ. 21, överallt vid sidan av andra preterita.

[5] Sturlunga saga, Kr. Kålund, Kbhvn 1906—11, II 250[11] (Vigfusson, Oxford 1878, II 198[14]): *Sturla var úti ok hans menn ok svipuðuz at hrossum, er úti váru um garðar* 'Sturla og hans mænd var ude og søgte efter de heste, som var ude ved gården', Kr. Kålunds översättning Kbhvn 1904 II 242. Så (*svipuðuz*) ha hskr:na av Króksfjörður-gruppen (se Kålunds edition sid. XLI). Hskr:na av Reykjarfjörður-gruppen ha i stället: Br, H *svipuz*, V *svipaz.* Br och H äro för detta ställe de trognaste representanterna för denna grupp. (Se om dessa hskr. Kålunds edition sid. LV, LVII, LIX och LX).
Jfr Fritzner III 625 och A. Noreen Aisl. Gr.[IV] § 502.

[6] Verbet *sveipa*, pret. *sveipta*, som förekommer i samma betydelser, har däremot formen av ett regelrätt kausativum till preterito-presentiet *sveipr*, liksom t. ex. *kenna* till *kann.*

[7] Heil. manna sögur, Kria 1877, II 358[16], jfr Fm. IX 444[29].
Verbet *sveigja* betyder 'bøje (hvad der er ret eller lige, saa at det ikke længere er det, noget saaledes, at det ikke længere holder eller gaar i den Retning som tidligere)', Fritzner.

att vinden fyller seglen' ansluter sig till verbet *falla*[1] om vinden i uttrycket *fell* (preter.) *veðrit í logn*[2].

Med adj. *úsiðblendr* 'uomgjængelig' kan man jämföra Hávamál 44 *geði scaltv við þann* [*vin*] *blanda*[3] och uttrycket *falla í sið með einhverjum*[4].

Verben *falla* och *blanda* äro i nordiskan s. k. reduplicerande verb av tredje starka klassen: pret. i norr. *fell, blett*. Verbet *valda* har pres.-stam och pret. part. av alldeles samma utseende: pres. 3:e pers. sing. *veldr*, pl. *valda* liksom *fellr* ∾ *falla*, *blendr* ∾ *blanda* och part. *valdit* neutr. liksom *fallinn, blandinn* (neutr. *fallit, blandit*). Men pret. är svagt bildat[5]. Adj. *torveldr* 'svår, besvärlig' hör till *valda* i betydelsen 'magte noget, raade med noget, være det voxen i Krafter eller Evne' (Fritzner).

Av särskilt intresse med avseende å bildningen av *vandblæss* äro:

norr. *snemmgrør* 'som gror, voxer tidligen'[6],

fornisl. *úvandblótr*[7] 'nøisom, let at tilfredsstille', om detta eg. betyder 'icke svår att offra till'[8],

norr. *tvíræðr* 'tvivlsom, ubestemt',[9] 'tviraadug, uviss'[10].

---

[1] Av Fritzner anf. st. översatt 'blive til, forandres til noget'.

[2] Riddarasögur (Strassb. 1872) 81[10], Sturl. saga, Kålund, Kbhvn 1906—11 II 65[25] (Vigfusson, Oxford 1878 II 53[13]). Jfr Blöndal, artikeln *falla* A III 1.

[3] Ett uttryck av samma slag som Hávamál 124 *Sifiom er þa blandat.*

[4] Þiðr. saga (Chria 1853) 149[12] *oc fellr hann þar i sið með aðrom mannvm. oc skemtir vm þat kveld alt.*

[5] Och visar ieur. *noll*-stadium.

[6] Hj. Falk i PBBeiträge 14 (1889) sid. 50 och efter honom T. E. Karsten Studier o. s. v. I (1895) sid. 119.

[7] Karsten anf. arb. I sid. 118 f.

[8] Se ovan sid. 43.

Torp Gno. ordavl., sid. XXXVII rad 7 anför även ett adj. *torblótr* vilket torde vara konstruerat av honom.

[9] Fritzner. Ordet anföres i Fornm. sögur IX, Kbhvn 1835 som variant till lydelsen 324[16]: *þá var þar mikill fjǫldi manna, er mjǫk váru tvídrógir, hverjum þjóna vildi* (skrivn. min). I st. f. *tvídrógir* har hskr. AM 42 fol. *tvíræðir* (anf. st., noten och sid. XV f.). Denna hskr. är från „slutn. af 17. årh." men innehåller, sannolikt av avskrivarens hand, en anteckning om att förlagan varit skinnhskr. Gullinskinna, Kr. Kålund Katalog [AM]. Gullinskinna förstördes vid Köpenhamns brand 1728.

[10] Hægstad-Torp. Likaså Heggstad.

Ordet betyder väl eg. 'som kan tydes paa to maader, tvetydig'[1].

Verbet *gróa* 'gro, voxe', till vilket *snemmgrør* hör, har i nord. sitt pret. likt pret. av *róa* 'ro': *rera*, sålunda pret. 3:e pers. sing. *greri.*[2]

Verbet *blóta* 'offra', till vilket *úvandbløtr* under angivna förutsättning hör, lyder i nord. i pret. *blét*[3], liksom *blása* i pret. lyder *blés.*

Ett fullständigt motstycke till *blása* : *blés* i fråga om tempus-stammarnas utseende i nord. är *ráða* : *réð*, vartill *tvíræðr* hör liksom det liktydiga *tvídrøgr*[4] till *draga* (ett verb av sjätte avljuds-klassen: pret. *dró*, pl. *drógum*) och det likaledes synonyma *tvíslǿgr*[5] till *slá* (även det av sjätte avlj.-kl.: pret. *sló*, pl. *slógum*)[6].

---

[1] Hj. Falk i Arkiv 13, sid. 199.

[2] Norr. *heið-sær* (hos den isl. skalden Jǫkull Bárðarson, Finnur Jónsson Skjalded. I A 314) betyder däremot icke 'geld aussähend, freigebig' och hör till norr. *sá*, pret. *sera* 'så' (Falk i PBBeiträge XIV, 1889, sid. 50). Såsom S. Bugge Bidrag til den ældste Skjalded. Hist., Chria 1894, sid. 129 har utrett „er [ordet] vistnok afledet af *heiðr* 'Ære' og *sjá*" och betyder „etymologisk vistnok 'den som man skal se paa med Ære (saa at man viser ham Ære)'". Ett tillhörande substantiv är *heiðsæi* som förekommer i Heil. manna s. I 194[3]: *hversu mikil heidsęi er v(e)itandi helgum monnum*, en översättning av quantus sit viris sanctis timor exhibendus. Finnur Jónsson Lex. poet. ansluter sig till Bugges uppfattning av *heiðsær*; ännu i Skjalded. I B 291 (1912) översatte han det med 'gavmild'. Fritzner (och Bugge anf. st.) anför även ett annat fall av *heiðsæi* f., och Fritzner översätter ordet med 'Ærefrygt', Hægstad-Torp och Heggstad översätta *heiðsæi* f. 'høg vyrdnad, age', den senare *heiðsær* adj. 'høgvyrd'.

[3] Vid sidan därav även svag böjning: *blóta, blótaða.*

[4] Anfört ovan sid. 52.

[5] Ex.: *nu litz mer þessi draumr miok tui-slægr*, Sverris saga, G. Indrebø, Kria 1920 193[20] (Fornm. sögur VIII, Kbhvn 1834, 444[23]), hskr. AM 327 4:o. *Se við þvi at gæraz tvislægr ivinatto hoþingia milli þvi at þat gera æinarðar lauser mænn*, Kgs skuggsjá, hskr:ns blad 72b (t. ex. i Finnur Jónssons edition, Kbhvn 1920 143[20]). Kr. Audne översätter detta i Gamalnorske bokverk 7 och 14, tredje uppl., Oslo 1926, sid. 125: 'Akta deg vel at du ikkje snur kaapa etter vinden i din venskap millom fleire hovdingar; for det gjer berre usætone' (Schjøtt: *usæta* f. 'upaalidelig person').

[6] Jfr med det förra ex.: opers. *slær í eitthvat* 'det kommer, bliver til noget', t. ex. *slo þa i bardaga*' i Gull-Þóris saga, Kålund, Kbhvn 1898 16[25] (Maurer, Lpzg 1858, 54[1]), Flóam. saga i Fornsögur, Leipzig 1860, kap. 3 (121[32]). Med det senare ex.: *slást í*

Till detta *blása* hör nu *vandblæst* neutr. Förekomsten av ett norr. adj. *vandblæss* 'som med svårighet kan andas' torde härmed vara till fullo styrkt.

Rättelse och tillägg till

29[12], 38[11], 50[6]: Av de norr. verbal-adj., som vid sin sida ha starka verb, uppvisa alla de *i*-omljud — och äro alltså *ia*-stambildningar — där förleden är *auð-*, *høg-*, *tor-*, *vand-*, *létt-*, *þung-*, *hrað-*, *snar-* *snemm-*. Se ordförrådet hos Heggstad. (Adj. med efterlederna *-látr* och *-ráðr* — nämligen *léttlátr* och *vandlátr*, detta senare utvidgat till no. dial. Vidsteen *vannlaaten*, samt *auðráðr* och *snarráðr*, jfr även mansnamnet Lind *Vandráðr* — förefalla att vara bildningar av annat slag, nämligen adj.-bildningar på subst., av den typ som kallas bahuvrihi-adj. Falk i PBBeitr. XIV sid. 12.) Det är därför verkligen mest sannolikt att även norr. *auðsveipr* är en bildning av *ia*-stams-typ, ehuru ingenting i ljudformen kan utvisa detta (varom ovan 46[7]). Och av samma skäl och på grund av att det saknas säkra fall där *ia*-stams-adj. ha bildats på pres.-stadiet av *e*-rötter (se ovan sid. 29 rad 6 nfr.), är det att antaga att de nutida no. sammansättningarna *høgvinn* o. s. v. ha tillkommit först efter norrön tid. Denna senare slutsats kan innebära att det i norskan (och i svenskan), innan dessa sammansättningar tillkommo, har funnits ett enkelt adj. **vinn* = Band. saga *vinnr*.

---

eitthvat 'kaste sig over noget, give sig af, i Lag med noget', ex.: *slást í fǫr, sveit með einhverjum*, i Jómsvík. saga, C. af Petersens, Kbhvn 1882 111[10] (Fornm. sögur XI, Kbhvn 1828 129[24]), Saga Ól. kgs ens h., Kria 1853, 202[11], och det därmed liktydiga *slást til einhvers*, t. ex. *til ferðar með einhverjum*, i Sturl. saga, Kålund, Kbhvn 1906—11, II 166[22] (Vigfusson, Oxford 1878, II 134[18]).

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
A 001 455 579 1